
Arhiva Genealogică

VII (XII)

2000

1-4

CUPRINSUL: Actele celui de-al X-lea Congres de Genealogie și Heraldică
(Iași, 13–16 mai 1999) * Soarta „Arhivei Genealogice”

IAȘI

INSTITUTUL ROMÂN DE GENEALOGIE ȘI HERALDICĂ „SEVER ZOTTA”

**INSTITUTUL ROMÂN DE GENEALOGIE ȘI HERALDICĂ
„SEVER ZOTTA”**

Fundație fără scop patrimonial,
recunoscută ca persoană juridică în temeiul Legii 21/1924,
membru al Confederației Internaționale de Genealogie și Heraldică

COMITETUL DE REDACȚIE

MIRCEA CIUBOTARU, ȘTEFAN S. GOROVEI,
MIHAI DIM. STURDZA, MARIA MAGDALENA SZÉKELY,
MIHAI-RĂZVAN UNGUREANU, PETRONEL ZAHARIUC

Responsabil de număr:

Mircea Ciubotaru

Tehnoredactare:

Maria Magdalena Székely, Alexandru Pînzar

Culegere computerizată:

Angelica Olaru, Ovidiu Focșa

Institutul „Sever Zotta”

Oficiul 1, C. P. 32

700750 Iași

INSTITUTUL ROMÂN DE GENEALOGIE ȘI HERALDICĂ
„SEVER ZOTTA”

Arhiva Genealogică

VII (XII)

2000

1-4

S U M A R

<i>Către cititor</i>	7
Al X-lea Congres de Genealogie și Heraldică (Iași, 13–16 mai 1999)	11
MARIA MAGDALENA SZÉKELY, Ioan Nădejde (1854–1928)	29
PETRONEL ZAHARIUC, Nicolae Docan (1874–1933)	35
ȘTEFAN S. GOROVEI, Mihai Costăchescu (1884–1953)	39
GEORGETA FILITTI, Constantin I. Karadja (1889–1950)	43
CONSTANTIN ITTU, Marcel Sturdza-Săucești (1896–1984)	47
MARCEL LUTIC, Eugen D. Neculau (1900–1974)	51
ȘTEFAN S. GOROVEI, Traian Larionescu (1905–1979)	65
*	
LIVIU PAPUC, Mărturii de la și despre Sever Zotta în presa vremii	69
VALENTIN ANDREI, Sever Zotta în corespondență cu N. Iorga	75
SILVIU ANDRIEȘ-TABAC, Scrisori ale lui Sever Zotta, „vechi boier bucovinean”, către Paul Gore, „vechi boier basarabean”. Lotul de la Arhivele Naționale București	79
ȘTEFAN S. GOROVEI, O viață închinată binelui public	87

*

ION VARLAM, Dreptul asupra numelui patronimic și protejarea numelor istorice	91
GU DRUN-LIANE ITTU, Baronii von Brukenthal și fundațiile lor	97
VALENTIN ANDREI, Note genealogice cu privire la familia Bogdan din Șcheii Brașovului în secolele XVIII și XIX	105
VOICA-MARIA PUȘCAȘU, Piatra de mormânt a hatmanului Vartic	113
ANDI-MARIUS DAȘCHIEVICI, Diploma de indigenat polon a familiei Kalmuski	123
DAN RÂPĂ-BUICLIU, Marginalii istorice privind o diplomă princiară de înobilare (1669)	129
MARIAN ȘTEFAN, Un izvor genealogic necunoscut: însemnările memorialistice inedite ale lui A. C. Cuza	137
PETRE Ș. NĂSTUREL, GH. PUNGĂ, Contribuții la biografia lui Petru Lăpușneanu voievod	141
RODICA POPESCU, ȘTEFAN ANDREESCU, Un prinț cărturar: Pătrașcu, fiul lui Petru vodă Cercel	149
RADU-ȘTEFAN VERGATTI, Din nou despre boierul român Badea Bălăceanu din secolul XVII	155
RADU SC. GRECEANU, Pe urmele domniței Ruxandra a lui Vasile Lupu. Însemnări critice	161
GEORGE-FELIX TAȘCĂ, Sulgerul Vasile Dabija de la Bălăbănești. Ascendența și descendența până azi	171
C. BĂLĂCEANU-STOLNICI, Contesele Bălăceanu. Două boieroaice române la Curtea din Viena.....	183
FLORIN MARINESCU, Constantin Moruzi între Grecia și România	193
IOAN SCRIPCARIUC, Un model de integrare: familia Ilschi	199
MIRCEA CIUBOTARU, Arhiropolii din Moldova. Noi informații și conexiuni genealogice	207
ANTON COȘA, „Athletae Memoriae”. Însemnări genealogice, biografice și istorice	221
CONSTANTIN REZACHEVICI, Descendența nelegitimă a lui Vlad Țepeș: Mihneștii și mitropolia bucureșteană de la Radu Vodă	229
PAUL PĂLTĂNEA, Hatmanul Isac Balica și moșiile sale	239
MIRCEA COLOȘENCO, Țițeica – „dinastie” de intelectuali români. Schiță a arborelui genealogic	273

*

Soarta „Arhivei Genealogice”	281
------------------------------------	-----

L'INSTITUT ROUMAIN DE GENEALOGIE ET D'HERALDIQUE
„SEVER ZOTTA”

Arhiva Genealogică

VII (XII)

2000

1-4

SOMMAIRE

<i>Au lecteur</i>	7
Xe Congrès de Généalogie et d'Héraldique (Iași, 13-16 mai 1999)	11
MARIA MAGDALENA SZÉKELY, Ioan Nădejde (1854-1928)	29
PETRONEL ZAHARIUC, Nicolae Docan (1874-1933)	35
ȘTEFAN S. GOROVEI, Mihai Costăchescu (1884-1953)	39
GEORGETA FILITTI, Constantin I. Karadja (1889-1950)	43
COSTANTIN ITIU, Marcel Sturdza-Săucești (1896-1984)	47
MARCEL LUTIC, Eugen D. Neculau (1900-1974)	51
ȘTEFAN S. GOROVEI, Traian Larionescu (1905-1979)	65
*	
LIVIU PAPUC, Informations sur Sever Zotta dans les journaux de son temps	69
VALENTIN ANDREI, Sever Zotta en correspondance avec N. Iorga	75
SILVIU ANDRIEȘ-TABAC, Lettres de Sever Zotta, „vieux boyard de Bucovine”, à Paul Gore, „vieux boyard de Bessarabie” aux Archives Nationales de Bucarest	79
ȘTEFAN S. GOROVEI, Une vie dédiée au bien public	87

*

ION VARLAM, Le droit au nom patronymique et la protection des noms historiques	91
GUDRUN-LIANE ITTU, Les barons von Brukenthal et leurs fondations	97
VALENTIN ANDREI, Notes généalogiques concernant la famille Bogdan de Șcheii Brașovului aux XVIII ^e et XIX ^e siècles	105
VOICA-MARIA PUȘCAȘU, La dalle funéraire du <i>hatman</i> Vartic	113
ANDI-MARIUS DAȘCHIEVICI, Le diplôme d'indigénat polon des Kalmuski	123
DAN RÂPĂ-BUICLIU, En marge d'un diplôme princier d'anoblissement (1669)	129
MARIAN ȘTEFAN, Une source généalogique inconnue: les notes d'Alexandre C. Cuza	137
PETRE Ș. NĂSTUREL, GH. PUNGĂ, Contributions pour la biographie du prince Pierre Lăpușneanu	141
RODICA POPESCU, ȘTEFAN ANDREESCU, Un prince lettré: Pătrașcu, fils du prince Pierre Boucle d'Oreille	149
RADU-ȘTEFAN VERGATTI, De nouveau sur le boyard roumain Badea Bălăceanu du XVII ^e siècle	155
RADU SC. GRECEANU, Sur les traces de la princesse Ruxandra, fille de Vasile Lupu. Notes critiques	161
GEORGE-FELIX TAȘCĂ, Le <i>șulger</i> Vasile Dabija de Bălăbănești. Son ascendance et sa descendance jusqu'à nos jours	171
C. BĂLĂCEANU-STOLNICI, Les comtesses Bălăceanu. Deux dames nobles roumaines à la Cour de Vienne	183
FLORIN MARINESCU, Constantin Moruzi entre Grèce et Roumanie	193
IOAN SCRIPCARIUC, Un modèle d'intégration: la famille Ilschi	199
MIRCEA CIUBOTARU, Les Arghiropoulos de Moldavie. Nouvelles informations et connexions généalogiques	207
ANTON COȘA, „Athletae Memoriae”. Notes généalogiques, biographiques et historiques	221
CONSTANTIN REZACHEVICI, La descendance illégitime de Vlad l'Empaleur: les <i>Mihnești</i> et la Métropole bucarestoise de Radu-Vodă	229
PAUL PĂLTĂNEA, Le <i>hatman</i> Isac Balica et ses domaines	239
MIRCEA COLOȘENCO, Țițeica – une „dynastie” d'intellectuels roumains. Une ébauche d'arbre généalogique	273

*

<i>L'avenir de la revue „Arhiva Genealogică”</i>	281
--	-----

Scopul revistei de față este de a trezi și a mări în cercurile largi ale societății românești, dincoace și dincolo de hotarele ei politice, interesul pentru istoria, viața și viitorul familiilor, pentru ca din interesul acesta special să profite interesul general pentru istoria, viața și viitorul neamului românesc.

Sever Zotta, 1912

CĂTRE CITITOR

*Se întâmplă de multe ori ca eforturile cele mai stăruitoare, animate de dorințele cele mai puternice, să nu aducă roadele așteptate în răstimpul măsurat de speranțe. Se întâmplă de multe ori ca asemenea decalări între speranțe, eforturi și rezultate să producă dezamăgiri și, inevitabil, renunțări. Dar de cele mai multe ori renunțarea însăși se întâmplă să fie nu doar rezultatul **imposibilității**, ci și (mai des) expresia **incapacității de a continua**, izvorând nu numai din marile dificultăți aruncate în cale de soartă (adică, până la urmă, tot de oameni), ci mai cu seamă din neputința de a mai susține sufletește un crez care, într-un asemenea caz, pesemne că nu s-a înfățișat de la început ca o poruncă – sau nici măcar nu a fost un crez.*

*Toate întâmplările prin care, din 2002 încoace, a trecut revista **Arhiva Genealogică** – de la alungarea redacției sale dintr-un loc căruia îi făcea onoare și până la abandonarea ei de către Editura Academiei Române **fără nici o explicație** – ar fi putut fi de natură să descurajeze pe mulți și să determine abandonarea unui drum presărat cu prea mulți spini. Și totuși, iată, mergem înainte. Nu ne-au dezarmat nici șicanele, nu ne-au dezamăgit nici rupturile. În ceea ce mă privește, am avut, de la început, imaginea greutăților unui astfel de drum; acest realism se vede în cuvântul de deschidere a primei fascicule din 1995: „Dacă împrejurările ar face ca această a doua serie să înceteze chiar și cu fascicula de față, și încă o (amară) satisfacție va putea să ne rămână: aceea de a fi încercat continuarea și reînvierea unei reviste, depășind ceea ce s-a putut da de predecesori, în 1912–1913 și 1944”¹. Speranța exprimată atunci – că „o altă întrerupere nu se va mai produce” – s-a vădit înșelătoare: nu o singură întrerupere s-a mai produs de atunci, ci **două**, iar a doua de o durată dureros de mare. Aceasta din urmă s-a încheiat odată cu trecerea revistei în grija Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, ceea ce a permis apariția în 2007 a tomului VI (XI) al revistei, aferent anului 1999. Și, acum, a celorlalte.*

Entuziasmul reticent, salvator amendat de un realism amar, a determinat căutarea unor soluții încă înainte de desfacerea legăturii care a dus la apariția „Arhivei Genealogice” în forma stabilită în 1993–1994.

*Primele semne care au prevestit posibilitatea unei rupturi au găsit Filiala din Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie consolidată prin existența Institutului „Sever Zotta”. A fost firească reacția Consiliului Director al Comisiei de a căuta ajutor în **primul rând** la instituția nou fondată, care (nu întâmplător) poartă numele întemeietorului însuși al „Arhivei Genealogice”. La 16*

¹ Către cititor, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1–2, p. IX.

noiembrie 1999, Consiliul Director al CHGS-I a avut o întrunire extraordinară, în ședință comună cu Comitetul Director al Institutului „Sever Zotta”, la sfârșitul căreia „a mandatat Biroul Permanent să acționeze cu puteri depline în toate problemele care privesc soarta revistei «Arhiva Genealogică»”². Comitetul Director al Institutului „Sever Zotta” s-a întrunit, apoi, în ședințe extraordinare, la 26 și 30 noiembrie și la 4 și 6 decembrie 1999, „pentru a examina situația creată ca urmare a tensionării raporturilor dintre CHGS-I (sub a cărei egidă se editează «Arhiva Genealogică») și Editura Academiei Române (care a finanțat, până acum, tipărirea revistei)”³. Nu era altceva decât faptul că, pe de o parte, editura voia să impună „copyright”-ul ei – ceea ce ar fi însemnat înstrăinarea dreptului asupra unei munci pe care nu Academia Română o coordona – și, pe de altă parte, cerea ca manuscrisul fiecărui număr să-i fie prezentat înainte de a merge în tipografie. Ambele pretenții au fost respinse și, cu ajutorul unor persoane de bună voință, situația a fost, atunci, restabilită.

În toamna anului 2000, înainte de a pleca în Grecia pentru o perioadă de șase luni, am predat tipografiei „Dosoștei” manuscrisul fasciculei 3–4 din tomul V (X), aferent anului 1998, împreună cu manuscrisul primului număr – I (VI), 1999, 1–2 – din „**HERB**. Revista Română de Heraldică”, a cărei apariție fusese decisă de Comitetul Director al Institutului „Sever Zotta” în vara aceluiași an. La întoarcere, tot materialul era cules, dar „Arhiva Genealogică” nu și-a putut continua drumul spre apariție: Editura Academiei, acuzând dificultăți financiare, a trimis tipografiei un „bon de comandă” care prevedea amputarea volumului cu aproape 70 de pagini. Ca urmare, a trebuit blocată, preventiv, și definitivarea revistei de heraldică, pentru rațiuni tot financiare – de data aceasta, din direcția Institutului „Sever Zotta”: dacă nu s-ar mai fi putut edita „Arhiva Genealogică” în chipul urmat până atunci, costul tipării fasciculei respective trebuia să revină Institutului, ceea ce ar fi mărit neașteptat sarcina financiară a acestuia. **Situația părea fără ieșire.**

În urma discuțiilor din Comitetul Director al Institutului „Sever Zotta”, s-a ajuns la concluzia că trebuie luate toate măsurile de prevedere pentru cazul când Editura Academiei nu ar mai putea asigura susținerea financiară. Ca urmare, în iulie 2001, s-au luat primele informații în legătură cu înscrierea titlurilor celor două publicații la Oficiul de Stat pentru Invenții și Mărci (OSIM)⁴. Pe de altă parte, întrucât revista continua să fie blocată în tipografie, am încercat un demers direct la Editura Academiei: în noiembrie 2001, o discuție cu conducerea acestei instituții a lăsat impresia că blocajul ar putea fi depășit și revista ar putea să apară în continuare în aceeași formă (două volume pe an,

² Buletinul IRGH, 12/1999.

³ Ibidem.

⁴ Buletinul IRGH, 7–9/2001, p. 7.

fiecare cu câte circa 350 de pagini), „dacă s-ar putea găsi o sponsorizare”⁵. Institutul „Sever Zotta” era, acum, în măsură să asigure o asemenea sponsorizare, așa încât, la 15 ianuarie 2002, Comitetul Director al societății și Biroul Permanent al CHGS-I au stabilit „punctele unui eventual acord de colaborare cu editura”⁶. Înмânat directorului editurii la 24 ianuarie 2002, acest acord – prin care Comitetul de Redacție se însărcina implicit să facă în continuare, **fără nici o plată**, toate activitățile redacționale, asigurând și difuzarea revistei **pe cheltuiala sa** – avea ca punct central împărțirea tirajului între Editura Academiei și Comitetul de Redacție „în proporția indicată de acoperirea cheltuielilor”⁷. Răspunsul editurii a arătat, însă, că această instituție înțelegea să acopere **12,5 % din cheltuieli**, cerând să primească în schimb **37,7 % din tiraj**. Biroul Permanent al CHGS-I a socotit că acest răspuns este nesatisfăcător și la 15 martie 2002 a solicitat editurii să-și reconsidere poziția⁸. Noul răspuns (din 14 iunie 2002) a anunțat, foarte tăios, că „Editura Academiei Române, neavând fondurile necesare asigurate de Academia Română, în acest an nu poate publica” nici un număr al revistei noastre⁹. În fața acestui răspuns, la 28 iunie, s-a luat act de încetarea apariției revistei sub egida CHGS-I și de necesitatea trecerii ei în grija Institutului „Sever Zotta”; rezolvarea definitivă a acestei probleme a fost lăsată pentru toamnă, cu o vagă speranță în îndreptarea lucrurilor¹⁰.

În toamnă, însă, la reluarea activității după vacanță, Filiala din Iași a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române a avut să se confrunte cu o altă lovitură: printr-o hotărâre abuzivă, ea a fost alungată din sediul care îi fusese atribuit la întemeierea sa, în 1993¹¹; în plină iarnă, cămăruța din str. Lascăr Catargi nr. 15 a trebuit evacuată și lucrurile strămutate pe unde li s-a putut găsi un adăpost. **Nici o schimbare nu s-a produs, în această situație, până în ziua de astăzi.**

Pe când, la Congresul Internațional de Genealogie și Heraldică de la Dublin, Institutul „Sever Zotta” devenea (22 septembrie 2002) membru al Confederației Internaționale de Genealogie și Heraldică¹², s-a conturat posibilitatea ca „Arhiva Genealogică” să-și reia apariția cu finanțarea Editurii Academiei Române¹³. După alte târăgănări, faptul s-a produs, ceea ce a permis apariția și a primului număr al revistei de heraldică¹⁴. Între timp, amândouă

⁵ Buletinul IRGH, 10–12/2001, p. 4.

⁶ Buletinul IRGH, 1–3/2002, p. 2.

⁷ Ibidem, p. 8.

⁸ Ibidem, p. 10.

⁹ Buletinul IRGH, 7–9/2002, p. 3.

¹⁰ Ibidem, p. 5.

¹¹ Ibidem, p. 5 și 12–15; Buletinul IRGH, 10–12/2002, p. 2 și 10–13.

¹² Buletinul IRGH, 1–3/2003, p. 15.

¹³ Buletinul IRGH, 10–12/2002, p. 3.

¹⁴ Buletinul IRGH, 1–3/2003, p. 4. Ambele au apărut în vara anului 2003.

publicațiile au primit certificatele de înregistrare la OSIM, titlurile lor fiind protejate ca proprietate a Institutului „Sever Zotta”¹⁵.

Odiseea publicațiilor noastre nu s-a încheiat, însă, aici. Încercările ulterioare de a relua colaborarea cu Editura Academiei Române au rămas fără rezultat. Cititorul dornic să cunoască mai în amănunt această poveste o poate găsi la sfârșitul prezentului tom.

În ce măsură eforturile au fost justificate de speranțe și în ce măsură rezultatele justifică eforturile?! Este, probabil, încă prea devreme pentru a găsi un răspuns corect la această întrebare.

Ștefan S. Gorovci

Iași, 25 decembrie 2007

¹⁵ *Ibidem.*

COMUNICĂRI
LA
CEL DE-AL X-LEA CONGRES
DE
GENEALOGIE ȘI HERALDICĂ
(Iași, 13–16 mai 1999)

Al X-lea Congres de Genealogie și Heraldică a avut loc în zilele de 13–16 mai 1999, organizat de Filiala Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române (CHGS-I) și de Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”; la pregătirea Congresului, au participat și Centrul de Studii Românești (Iași) al Fundației Culturale Române, în calitate de co-organizator, și Fundația Academică „Petre Andrei”, în calitate de colaborator. Congresul a fost închinat tuturor înaintașilor care au trudit pe ogorul cercetărilor genealogice și heraldice și a marcat inaugurarea activităților Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”.

Ședința de deschidere – **JOI, 13 MAI, ORELE 9.00 – 12.00** – a avut loc în **Sala mare** a Filialei Iași a Academiei Române, fiind prezidată de d-l **Mihai Dim. Sturdza**. Cuvântul inaugural a fost urmat de evocarea unor înaintași în domeniul cercetărilor genealogico-heraldice. Evocări anunțate: *Ioan Mihaly de Apșa (1844–1914)* – Nicolae Edroiu; *Ioan Nădejde (1854–1928)* – Maria Magdalena Székely; *Mihai Racoviță-Cehan (1868–1954)* – Dan Cernovodeanu; *Nicolae Docan (1874–1933)* – Petronel Zahariuc; *Mihai Costăchescu (1884–1953)* – Ștefan S. Gorovei; *Constantin I. Karadja (1889–1950)* – Georgeta Filitti; *Marcel Sturdza-Săucești (1896–1984)* – Constantin Ittu; *Eugen D. Neculau (1900–1974)* – Marcel Lutic; *Traian Larionescu (1905–1979)* – Ștefan S. Gorovei.

Tot în Sala mare, în după-amiaza aceleiași zile – **JOI, 13 MAI, ORELE 16.30 – 19.45** – a avut loc o *ședință în plen* prezidată de d-l **Paul Cernovodeanu**, grupând șase expuneri sub titlul *Sever Zotta – 125 de ani de la naștere*. Comunicări înscrise: **ZOE DIACONESCU** (București), *Fondul „Sever Zotta” de la Arhivele Naționale din București*; **LIVIU PAPUC** (Iași), *Mărturii de la și despre Sever Zotta în presa vremii*; **SILVIU VĂCARU** (Iași), *Bibliografia inedită a unei opere puțin cunoscute*; **VALENTIN ANDREI** (București), *Sever Zotta și N. Iorga: mărturii epistolare*; **SILVIU ANDRIEȘ-TABAC** (Chișinău), *O prietenie exemplară: Sever Zotta și Paul Gore*; **ȘTEFAN S. GOROVEI**, *O viață închinată binelui public*.

Următoarele *opt ședințe* s-au desfășurat în secții paralele, în Sala mare și în Sala mică din clădirea Filialei Iași a Academiei Române (Bd. Carol I nr. 8). Comunicările nu au fost grupate tematic, ci distribuite între secții de genealogie (șase ședințe) și heraldică (două ședințe).

VINERI, 8 MAI, ORELE 9.00 – 13.15:

A) În **Sala mare**, ședința prezidată de d-l **Dumitru Nastase**. **GENEALOGIE**. Comunicări înscrise: **LUCIA BERDAN** (Iași), *Magia numelui. Nume sacru, nume profan*; **ION VARLAM** (București), *Protejarea numelor istorice*; **VIOLETA BARBU**, **GEORGE LAZĂR** (București), *Căderea neamurilor. O perspectivă de antropologie istorică*; **PAUL CERNOVODEANU** (București), *Tălmăcirea cronografului logofătului Pătrașco Danovici în lumina genealogiei*; **PETRE Ș. NĂSTUREL** (Paris), *Fișierul generalului Petre V. Năsturel*; **MARCEL**

¹ Se reproduc titlurile așa cum au figurat în program.

LUTIC (Iași), *Istoria neamului Isăcescu cercetată de Eugen D. Neculau*; ADRIAN URSACHI (Iași), „*Bibliografia cercetării genealogice românești*” – un plan de lucru; ILIAS YARENIS (Ioanina), *Contribuții la istoria pre-imperială a familiei Lascaris*.

B) În **Sala mică**, ședința prezidată de d-l **Constantin Ittu**. **GENEALOGIE**. Comunicări înscrise: ARCADIE BODALE (Iași), *Contribuții la genealogia unei familii de dieci (Babici)*; ILONA CZAMAŃSKA (Poznań), *Cercetări asupra Movileștilor*; MIHAI-ALIN PAVEL (București), *Familia Movilă din Muntenia*; SERGIU GROHOLSCHI-MICLESCU (București), *Nacul-Stroici, vechi neam de boieri moldoveni*; ELENA MONU (Bârlad), *Familia Costache. Date genealogice și istorice*; ION T. SION (Tecuci), *Costăcheștii – Gavriliță cu fiii și nepoții lui*; GUDRUN-LIANE ITTU (Sibiu), *Baronii von Brukenthal și fundațiile lor*; VALENTIN ANDREI (București), *Note genealogice cu privire la familia Bogdan din Șcheii Brașovului în secolele XVIII–XIX*.

VINERI, 14 MAI, ORELE 16.30 – 19.45:

A) În **Sala mare**, ședința prezidată de d-l **Ștefan Andreescu**. **GENEALOGIE**. Comunicări înscrise: VOICA-MARIA PUȘCAȘU (București), *Piatra de mormânt a hatmanului Vartic*; DANIEL CIOBANU (Roman), *Pomelnicul schitului Doljești – sursă de informații genealogice*; ANDI-MARIUS DAȘCHIEVICI (Iași), *Diploma de indigenat polon a familiei Kalmuski*; DAN RÂPĂ (Galați), *Note privind o diplomă ardeleană de înnobilare (1669)*; SORIN IFTIMI, RODICA IFTIMI (Iași), *Un izvor genealogic inedit: lista boierilor alegători pentru Divanul Ad-hoc din Moldova (1857)*; MARIAN ȘTEFAN (București), *Un izvor genealogic necunoscut: însemnările memorialistice ale lui A. C. Cuza*.

B) În **Sala mică**, ședința prezidată de d-l **Mircea Ciubotaru**. **HERALDICĂ**. Comunicări înscrise:

PARASCHIVA-VICTORIA BATARIUC (Suceava), *Elemente heraldice pe cahle din Moldova (secolele XV–XVI)*; CĂTĂLIN HRIBAN (Iași), *Însemne ale puterii suverane în heraldica monetară a Moldovei medievale*; CĂTĂLINA OPASCHI (București), *Ascendențe genealogice reflectate în simbol heraldic: sigilii ale familiei Kretzulescu*; DAN CERNOVODEANU (Paris), *B. P. Hasdeu și heraldica*; GELU LAURENȚIU CHIRIAC (Bârlad), *Inelul cu stemă al lui Paul Gore*; TUDOR-RADU TIRON (București), *Heraldică și formalism*.

SÂMBĂTĂ, 15 MAI, ORELE 9.00 – 13.15:

A) În **Sala mare**, ședința prezidată de d-l **Dan Cernovodeanu**. **GENEALOGIE**. Comunicări înscrise: PETRE Ș. NĂSTUREL (Paris), *GHEORGHE PUNGĂ (Iași), Cu privire la Petru voievod, fiul lui Alexandru Lăpușneanu*; ȘTEFAN ANDREESCU, RODICA POPESCU (București), *Un prinț cărturar: Pătrașcu, fiul lui Petru vodă Cercel*; RADU-ȘTEFAN VERGATTI (București), *Date noi despre vistierul Badea Bălăceanu din secolul XVII*; RADU

SC. GRECEANU (București), *Pe urmele domniței Ruxandra a lui Vasile Lupu. Însemnări critice*; GEORGE-FELIX TAȘCĂ (București), *Sulgerul Vasile Dabija de la Bălăbănești: ascendența și descendența sa*; CONSTANTIN BĂLĂCEANU-STOLNICI (București), *Contesele Bălăceanu: două boieroaice române din secolul al XVIII-lea la Curtea de la Viena*; NICOLAE EDROIU (Cluj-Napoca), *George Barițiu (1812–1893). Contribuție genealogică și onomasiologică*; FLORIN MARINESCU (Atena), *Constantin Moruzi (1821–1876), un urmaș al fanarioșilor*.

B) În **Sala mică**, ședința prezidată de d-l **Constantin Rezachevici**. **GENEALOGIE**. Comunicări înscrise: MIHAI-ȘTEFAN CEAUȘU (Iași), *Familii aromâne înnobilate în Bucovina: Mustață și Petrino*; ANGHEL POPA (Câmpulung Moldovenesc), *Un aromân din Bucovina și preocupările sale: Zaharia Voronca*; OCTAVIAN ONEA, DOINA ONEA (Câmpina), *O familie din secolul XX cu rădăcini aromâne: Mociorniță*; MIHAI DIM. STURDZA (Paris), *Despre generalul Gheorghe Basta*; IOAN SCRIPCARIUC (Suceava), *Un model de integrare: familia Ilschi*; TEREZA SINIGALIA (București), *O familie de boieri noi din Țara Românească (secolul XVII) și ctitoria lor*; MIRCEA CIUBOTARU (Iași), *Arghiropolii din Moldova – noi informații și conexiuni genealogice*; ANTON COȘA (Bacău), *„Athletae Memoriae”*. *Însemnări genealogice, biografice și istorice*.

SÂMBĂTĂ, 15 MAI, ORELE 16.30 – 19.45:

A) În **Sala mare**, ședința prezidată de d-l **Nicolae Edroiu**. **GENEALOGIE**. Comunicări înscrise: CONSTANTIN REZACHEVICI (București), *Descendența nelegitimă a lui Vlad Țepeș: Mihneștii și Mitropolia bucureșteană de la Radu Vodă*; PAUL PĂLTĂNEA (Galați), *Hatmanul Isac Balica și moșiile sale*; ZOE DIACONESCU (București), *Note asupra unui sat răzeșesc*; IULIANA STREZA (Sibiu), *Genealogii eclesiastice bănățene: episcopii de Caransebeș*; PAUL LAPTEV (Londra), *Familia Laptev în România*; MIRCEA COLOȘENCO (București), *Matematicianul Gheorghe Țițeica și familia sa*.

B) În **Sala mică**, ședința prezidată de d-l **Paul Păltânca**. **HERALDICĂ**. Comunicări înscrise: DUMITRU NASTASE (Atena), *Heraldica criptică sau criptoheraldica – o ramură nouă a științei blazonului*; OVIDIU CRISTEA (București), *Heraldică occidentală și percepții bizantine: pe marginea unui pasaj din Alexios Makrembolites*; CONSTANTIN ITTU (Sibiu), *Stema Păstorului: Andrei baron de Șaguna, mitropolit ortodox al Ardealului (1809–1873)*; LIVIA CĂLIAN (Cluj-Napoca), *Heraldică medalistică transilvăneană. Steme orășenești în secolul XX*; MARIA DOGARU (București), *Drapelul în viața civică românească*; CONSTANTIN E. ȘTEFĂNESCU (Râmnicul Sărat), *Aspecte privind heraldica de prestigiu în România postdecembristă*.

DUMINICĂ, 10 MAI, ORELE 9.30 – 12.00:

Ședința de închidere, prezidată de d-l **Constantin Bălăceanu-Stolnici**, a avut loc în Sala mare a Filialei Iași a Academiei Române. Prezentul Congres fiind

ultima întâlnire a genealogiștilor și heraldiștilor români în veacul XX, această ședință a fost rezervată prezentării unui bilanț al activității în cele două domenii și a proiectelor de viitor. Titlul *Cercetările românești de genealogie și heraldică în pragul veacului XXI* a reunit expunerile d-lor Ștefan S. Gorovei (pentru genealogie) și Dan Cernovodeanu (pentru heraldică).

Ultima parte a ședinței a fost ocupată de *Adunarea Generală a membrilor Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”*.

Cuvântul de închidere a fost rostit de d-l Ștefan S. Gorovei.

Din totalul celor 73 de expuneri anunțate și înscrise în programul Congresului – și ale căror titluri au fost reproduse până aici – s-au citit (prezentat), de către autorii înșiși sau, în absența acestora, prin bunăvoința altor participanți, nu mai puțin de 66 și anume: opt (din cele nouă) evocări de înaintași, cele șase din secțiunea închinată lui Sever Zotta, 39 din cele 44 de genealogie, 11 din cele 12 de heraldică și cele două dări de seamă finale.

Pentru publicare în acest volum al „Arhivei Genealogice”, nu s-au mai luat în calcul comunicările (12) programate în cele două ședințe de heraldică, întrucât ele au fost reportate revistei de heraldică a Institutului „Sever Zotta”². De asemenea, s-a hotărât ca cele două dări de seamă finale să nu fie incluse în actele Congresului. Din restul de 59 de comunicări, se publică aici numai 31. Lipsesc nu mai puțin de 28 de comunicări. Situația lor este următoarea: una a fost înlocuită de autor cu un material mai amplu; constituind partea a treia a unui studiu a cărui tipărire a început mai demult³, ea a fost repartizată altui tom; trei au fost publicate între timp⁴; două au fost prezentate în forme nepublicabile, iar 22 nu au fost predate redacției în timp util⁵.

*

Adunarea Generală a membrilor Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta” s-a desfășurat sub președinția d-lui Paul Cernovodeanu,

² Cf. *HERB. Revista Română de Heraldică*, II (VII), 2000, 1–2 (în pregătire).

³ Ion T. Sion, *Costăcheștii. Istorie și genealogie* (III). Prima parte a cercetării a fost publicată în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1–2, p. 217–232, iar partea a doua în *ArhGen*, V (X), 1998, 1–2, p. 249–270.

⁴ Cf. Nicolae Edroiu *Studii de genealogie*, Cluj-Napoca, 2000, p. 178–187 (Ioan Mihalyi de Apșa) și 94–132 (*George Barișiu. Contribuție genealogică și onomasiologică*); Paul Cernovodeanu, *Completări la genealogia familiei logofătului Pătrașco Danovici, în Floarea darurilor. In memoriam Ion Gheție*, volum îngrijit de Violeta Barbu și Alexandru Mareș, București, 2006, p. 261–267.

⁵ Autori: Violeta Barbu & Gheorghe Lazăr, Lucia Berdan, Arcadie Bodale, Mihai-Ștefan Ccaușu, Dan Cernovodeanu, Daniel Ciobanu, Iona Czamańska, Zoc Diaconescu (două materiale), Sorin Iftimi & Rodica Iftimi, Paul Laptev, Marcel Lutic, Elena Monu, Petre Ș. Năsturel, Octavian Onea & Doina Onea, Mihai-Alin Pavel, Anghel Popa, Tereza Sinigalia, Mihai Dim Sturdza, Adrian Ursachi, Silviu Văcaru, Ilias Yarenis.

președintele Institutului. Raportul de activitate a fost prezentat de Administratorul-Delegat al Institutului, d-l Ștefan S. Gorovei. La propunerea Comitetului Director, pentru locul rămas vacant în Consiliul Științific prin decesul regretatului Jean-Nicolas Mănescu (17 ianuarie 1999) a fost desemnat – cu unanimitatea voturilor – d-l **Paul Păltănea**.

Raportorul a prezentat pe scurt hotărârile pe care Comitetul Director le-a luat în ședințele din lunile ianuarie–aprilie 1999; fiind deja cunoscute, întrucât au fost comunicate tuturor membrilor Institutului prin intermediul *Buletinului*, aceste hotărâri au fost validate de Adunarea Generală: stabilirea cotizației lunare și a taxei de înscriere⁶; regulile de urmat în adunarea cotizațiilor și măsurile de aplicat în cazul neachitării acestora⁷; numărul total al Consilierilor Onorifici (17) și al membrilor Comitetului de Patronaj (34)⁸; modalitățile de *aderare* la Institutul „Sever Zotta”, ca *membri activi*, de *cooptare* ca *membri asociați* și de *desemnare* ca *membri de onoare*⁹; modalitatea de cooptare ca *membri activi* a aceloră dintre membrii Comitetului de Patronaj care nu au deja și această calitate¹⁰; sigiliul Institutului¹¹; structura Comitetului de Patronaj, la numele comunicate anterior (*Buletin*, nr. 4) urmând a se adăuga: **Ion M. BALȘ**, **Ioana GH. BRĂȚIANU** și **Radu MICLESCU**¹²; calitatea de consilieri onorifici acceptată de domnii profesori **Ioan Caproșu**, **Matei Cazacu**, **Dumitru Nastase**, **Petre Ș. Năsturel**, **Andrei Pippidi**, **Gheorghe Platon**, membru al Academiei Române, și **Cornelius R. Zach**.

Neformulându-se nici o observație, *Regulamentul departamentului heraldic*¹³ a fost considerat adoptat.

La propunerea d-lui Paul Cernovodeanu, d-l dr. **Claudius von Teutul**¹⁴ a fost proclamat președinte de onoare al Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”.

Pentru precizarea aplicării art. 17 din Statute, s-a decis¹⁵ ca membrii care nu pot participa la întrunirile Adunării Generale să-și delege votul unuia dintre

⁶ Ședința din 11 ianuarie 1999 (*Buletinul Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”*, I, 1999, 1).

⁷ Idem.

⁸ Idem.

⁹ Ședința din 9 februarie 1999 (*Buletinul Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”*, I, 1999, 3).

¹⁰ Ședința din 9 martie 1999 (*Buletinul Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”*, I, 1999, 4).

¹¹ Ședința din 6 aprilie 1999 (*Buletinul Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”*, I, 1999, 4).

¹² Ședința din 9 februarie 1999 (*Buletinul Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”*, I, 1999, 3).

¹³ Ședința din 6 aprilie 1999 (*Buletinul Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”*, I, 1999, 4).

¹⁴ Prezentat în *Buletinul Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”*, I, 1999, 6.

¹⁵ După sugestiile formulate de d-nii Dumitru Nastase, Octavian Onea și Ion Varlam.

participanți. În discutarea acestei măsuri, s-a subliniat necesitatea respectării absolut riguroase atât a Statutelor (în litera și în spiritul lor), cât și a regulilor general admise pentru funcționarea societăților culturale.

*

Comitetul de Organizare a celui de-al X-lea Congres de Genealogie și Heraldică a fost alcătuit din membri ai CHGS-I: **Mircea Ciubotaru, Vasile Docea, Ștefan S. Gorovei, Cătălin Iriban, Sorin Iftimi, Marcel Lutic, Liviu Papuc, Maria Magdalena Székely, Mihai-Răzvan Ungureanu, Silviu Văcaru și Petronel Zahariuc.**

Mai multe instituții au contribuit – prin sponsorizări, sprijin și colaborare – la organizarea și buna desfășurare a Congresului: **Filiala Iași a Academiei Române, Asociația Culturală Pro-Basarabia și Bucovina (Filiala „C. Negri”, Galați), Asociația Prietenilor „Revue des Études Roumaines” (Iași), Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu” (Iași), Complexul Muzeal Național „Moldova” (Iași), Episcopia Romano-Catolică de Iași, Hotelul „Unirea” (Iași), Inspectoratul pentru Cultură al Județului Iași, Mitropolia Moldovei și Bucovinei, Muzeul Literaturii Române (Iași), Primăria Municipiului Iași, S.C. CAMARAD S.R.L., S.C. DUAL MAN S.R.L., Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” (Iași) și Universitatea de Medicină și Farmacie „Gr. T. Popa” (Iași).**

Organizatorii au beneficiat și de generosul sprijin oferit de d-nele **Zoe Diaconescu și Roxana Diaconescu** și de d-nii **Ion M. Cantacuzino, Nicolas Enache, Gheorghe Gane, Dan Grămadă, Dumitru Nastase, Mihai Dim. Sturdza, Claudius von Teutul și Ion Varlam.**

Cuvânt de deschidere

Doamnelor și Domnilor,

*În cursul unui deceniu, este acum pentru a zecea oară când la Iași se întâlnesc reprezentanții – practicienii și simpatizanții – celor două științe, genealogia și heraldica. Mi-ar fi, fără îndoială, plăcut să rememorez acum începutul, în acel iunie 1989, când ne-am întâlnit opt istorici în jurul temei **Genealogie și Istorie**. E îndepărtat acel moment, iar dintre cei opt începători, numai doi se reîntâlnesc azi aici – d-l Paul Păltănea și cel ce Vă vorbește. S-au adăugat, în anii care au urmat, valuri noi de specialiști și iubitori ai acestor cercetări, reprezentanți ai generațiilor extreme (de la studenți până la octogenari) și ai celor mai felurite profesii (medici, ingineri, chimiști, literați etc.), formând acea societate complexă care a asigurat – peste toate inerentele împiedicări umane – succesul mișcării de la Iași. Cu fiecare an, această mișcare a câștigat aderenți, fiecare întâlnire a adus oameni noi și, chiar dacă nu toți au putut veni an de an aici, noi știm că sufletește ne sunt alături și, oriunde s-ar afla în această dimineață, inima lor bate, un minut măcar, alături de noi.*

*Domniilor Voastre, celor de față, Vă adresez, în numele Comitetului de Organizare, cel mai prietenesc **bun venit** și Vă zic **Îristos a înviat** !*

Doamnelor și Domnilor,

*Acum șase ani – și sunt șase ani bătuți pe multe – la 13 mai 1993, un grup de membri ai Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (d-nii Ștefan Andreescu, Constantin Bălăceanu-Stolnici, Paul Cernovodeanu, Radu Sc. Greceanu, Paul Păltănea, Andrei Pippidi, Mihai Sorin Rădulescu, Constantin Rezachevici, George-Felix Tașcă și cel ce Vă vorbește), adunați într-o ședință **ad-hoc** sub președinția d-lui Cernovodeanu, am procedat la alegerea unor membri ieșeni ai Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, cu care s-a constituit Filiala ieșeană a acesteia. Simpozioanele (apoi Congresele) din anii următori s-au organizat sub egida acestei filiale ieșene, care de la început a înțeles să-și așeze activitatea pe temelii simple, dar solide, mizând pe stropul de idealism care trebuie să mai existe în fiecare dintre noi și pe spiritul de solidaritate care, adesea, se naște din năzuințele spre fapte bune și folositoare, pentru a ajunge, apoi, să le întrețină.*

*Dovada că această activitate a fost de la început și este în continuare pe drumul cel bun, pe un teren sănătos și roditor, este însuși șirul ședințelor lunare de comunicări (cu o singură, regretabilă, eclipsă, datorată faptului că noi nu avem un loc al nostru, **numai al nostru**); este revista, singura publicație de specialitate din România și din toată românia; este șirul Simpozioanelor și Congreselor din*

fiecare lună mai; este, în fine, nașterea Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, care, cu Congresul de anul acesta, își începe oficial activitatea. Dacă începutul n-ar fi fost bun, cursul timpului n-ar fi putut aduce nici o îndreptare care să conducă la asemenea rezultate: **Quod ab initio viciosum, tractu temporis convalescere non potest.**

Azi, când suntem la a zecea întâlnire de acest fel și ultima din acest secol, sfârșind o etapă a acestei activități, pot zice și eu – putem zice și noi – împreună cu smeritul ieromonah Sevastian de la Putna: „întru numele Tău am început [...], sfârșitul cu ajutorul Tău am văzut”. Și e o mulțumire adâncă în faptul că acest final de etapă stă azi sub semnul binecuvântării pe care succesorul Sfântului Apostol Petru a dat-o pământului românesc.

Doamnelor și Domnilor,

Acest al X-lea Congres inaugurează – am spus deja – activitățile Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, întemeiat în urma întâlnirilor de la Iași din 1991–1994, după o inițiativă a cărei paternitate revine d-lui Paul Cernovodeanu. Drumul a fost lung până la realizarea acestui deziderat de mai veche obârșie. Nu ne-am grăbit, pentru că am socotit că e mai folositor să măsurăm de șapte ori, pentru a tăia o singură dată. Ajutoarele, în toată munca de pregătire a întemeierii, au lipsit. Mi-a revenit redactarea integrală a Statutelor, stabilirea în totalitate a structurii organizatorice și trasarea liniilor mari ale activității viitoare. Critici și nemulțumiri am auzit deja, dar și imunitatea mea la critici a intrat în acțiune ... Îi rog pe toți membrii Institutului să accepte că toate erorile și lipsurile se datoresc celui căruia i-a căzut și sarcina îndeplinirii tuturor treburilor.

Îmi este deosebit de plăcut să salut pe acei dintre membrii Comitetului de Patronaj al Institutului „Sever Zotta”, care au venit, mai de aproape sau mai de departe, pentru a fi de față la inaugurarea ctitoriei noastre: d-nele **Ioana Brătianu**, **Ioana Odobescu** și **Elisabeta Varlam (Rosetti)** și d-nii **Ion Balș (Elveția)**, **Gh. Gane (Germania)**, **Ion Mavrocordat (România)**, **Radu Miculescu (Germania)**, **Ștefan Racovitza (Elveția)**, **Mihai Dim. Sturdza (Franța)** și **Claudius von Teutul (Germania)**. Le mulțumesc cu deosebire pentru solidaritatea pe care o exprimă, în toată limpezimea, prezența lor azi aici – o solidaritate exemplară, de la care noi, toți ceilalți, avem a lua învățătură. D-na **Ruxanda Zotta**, fiica patronului nostru, n-a mai putut veni anul acesta, dar a delegat pe fiii săi să o reprezinte: salut, deci, pe d-nii **Gheorghe d'Albon** și **Ion d'Albon** și-i încredințez că oricând urmașii lui Sever Zotta vor fi bineveniți între noi.

Pe toți membrii Comitetului de Patronaj – prezenți sau absenți – îi asigur că avem nevoie de ajutorul lor, al tuturor, pentru marile noastre planuri.

Am dorit, Doamnelor și Domnilor – **aș fi dorit** – să văd azi, aici, în această sală, alături de noi și în jurul nostru, pe toți cei interesați sau preocupați de

cercetările pe care le promovează Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie și pe care le va ocroti și le va impulsi și Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”. **Aș fi dorit să-i avem pe toți aici. Nu-i avem.** Unii au rămas la vetrele lor, cu treburi însemnate sau cu boli; gândul nostru bun și urarea noastră de bine se îndreaptă spre unii ca aceștia. Alții nu sunt și nu vor fi de acum încolo atâta vreme cât gânduri sau atitudini nedemne le-ar marca prezența: nu putem ține cu forța alături de noi pe cei care nu ne doresc tovărășia, pe cei ale căror idealuri – pragmatice, **poute**, ariviste, **fără nici o îndoială** – îi deosebesc de noi, pe cei care au ales ei înșiși despărțirea. Pentru clipa când vor înțelege cât de adâncă le-a fost greșeala și cât de ofensatoare atitudinea, poarta casei noastre le rămâne deschisă, dacă vor socoti – așa cum noi înșine socotim – că locul lor adevărat este alături de noi și nu împotriva noastră.

Dar avem și marii absenți. De la Congresul precedent, ne-au părăsit oameni care ne-au fost alături, care ne-au înțeles și ne-au încurajat, oameni a căror încredere a fost, pentru noi, în anumite împrejurări, un îndemn fără de preț și în ale căror cuvinte am văzut, nu o dată, confirmarea faptului să suntem pe drumul cel bun.

Ne-a părăsit, acum un an, **Emanuel Filitti**, fiul marelui genealogist și istoric Ioan C. Filitti, omul delicat și înțelegător care, acum patru ani, ne-a fermecat cu verva sa candidă.

Ne-a părăsit, acum patru luni, **Jean-Nicolas Mănescu**, heraldistul erudit și vizionar, omul care știa și pricepea așa de multe și căruia nu i-a fost dat să ne dea atâta cât îi stătea în puțință. O minte strălucită s-a stins tocmai atunci când ne putea fi mai de folos, și pe ogorul științei pentru care se formase singur, dar și pe acela al transmiterii acestei științe.

Adaug și o persoană care ani în șir a fost alături unora dintre noi, punându-ne la dispoziție, cu bună voință și voie bună, întinsa cunoaștere a inepuizabilelor depozite arhivistice de la Iași: **Rodica Anghel** a fost pentru mulți un ghid viu și sigur pentru orice fel de cercetări în Arhivele Statului din orașul nostru, și cu deosebire pentru cele privind istoria familială.

În amintirea celor care au plecat spre zărilor eterne, Vă invit să păstrăm un moment de reculegere.

Doamnelor și Domnilor,

Cu Congresul care se deschide azi, încheiem o etapă din activitatea care ne-a fost comună (celor mai mulți dintre noi) vreme de un deceniu și suntem în pragul unei etape noi. Bilanț nu voi face – realizările sunt prea evidente și covârșesc, oricum, eșecurile. Cea mai mare și mai frumoasă realizare rămâne, după credința mea, aceea din planul uman. Îmi place să cred – deși s-ar zice că unele incidente din anii trecuți m-ar putea dezminți – că în urma întâlnirilor de la Iași, mai ales a ultimelor șase (șapte, cu cea de acum), s-a creat o solidaritate „de

breaslă”: oameni de diferite vârste și profesii, din toată țara, ba și de peste hotare, s-au cunoscut aici și au pus bazele unor amiciții și ale unor relații de colaborare, importante în munca noastră și valoroase sub raportul cooperării intelectuale. Din acest punct de vedere, fără nici o îndoială, munca mea, **munca noastră**, a dat roade frumoase.

Pe de altă parte, Congresele de la Iași au constituit, pentru noi toți, o **școală**: o școală pentru organizatori, o școală pentru participanți. De la an la an, noi am căutat să ne îmbunătățim munca – chiar dacă, pentru aceasta, n-am avut și sprijinul celor care au fost și sunt beneficiarii muncii noastre. Domniile Voastre, participanții la aceste Congrese, n-ați știut niciodată ce eforturi se depun pentru a Vi se asigura cele trei-patru zile de vacanță ieșeană. Am înțeles acest lucru din reproșurile și criticile care ni s-au făcut, dar și din unele atitudini, ca și din chipul în care ni s-a răspuns la circularele premergătoare reuniunilor ieșene. Trebuie să mai spun încă o dată (pentru ultima oară în acest mileniu !) că această realitate oglindește foarte bine, de fapt, firea însăși a poporului român, indiferent, iată, de generație, de profesie, de categorie socială: ostilitatea (poate chiar repulsia) față de rigoare, față de ordine, față de organizare, percepute, toate, ca ... restrângeri ale libertății, când ele sunt, de fapt, garanții – singurele garanții – ale eficienței. Nu-mi spunea, mai deunăzi, un vechi prieten că, primind primul buletin al Institutului „Sever Zotta”, s-a speriat când a zărit hotărârile Comitetului Director și nu l-a mai citit ?! Nu ne place munca bine rânduită, strâns organizată, bine prevăzută pe termen lung (după zicala croitorului, menționată deja). Nu ne place să respectăm timpul și munca **celorlalți**, socotind că **ale noastre** sunt de mai mare preț. E de secole așa în țara aceasta – și, iată, suntem tot aici, într-o perfectă impasibilitate mioritică.

Chiar și pentru participanți, însă, simpoziioanele ieșene au constituit o școală – cine ar putea să nege această realitate ?! Îmi par, azi, incredibile unele întâmplări din 1992–1993 ! Progresul este de necontestat și el este acela care a permis, de fapt, creșterea activității noastre comune până în acest punct. Dar a fost o școală și în sensul cel mai pragmatic al cuvântului, pentru că aici, în cadrul acestor reuniuni științifice, au debutat și s-au format câțiva dintre cei care nu mai reprezintă **generația de mâine**, ci înseamnă, deja, **generația de azi**, încă cea mai tânără, a istoricilor români. Din 1991 și până azi, la fiecare Simpozion / Congres un anumit număr de studenți sau de proaspeți absolvenți au participat cu comunicări. E o mare bucurie și o mare mângâiere să văd rodind și în felul acesta eforturile mele. Ei, cei care s-au format, ori au beneficiat plenar, și sub raport științific, și sub raport uman, de aceste întâlniri, ei vor fi cei care vor culege mâine recolta întreagă, precum a zis Sfântul Apostol și Evanghelist Ioan: „unul seamănă, iar altul seceră”.

Am apoi satisfacția – care este și ea o mângâiere – că prin aceste activități nu numai că au fost impulsionate și reactivate cercetările din domeniul nostru

abandonate, dar am și reușit să punem în valoare munca unor predecesori care nu au mai apucat să și-o valorifice ei singuri: în paginile reînviatelor „Arhive Genealogice”, am făcut loc unor studii redactate cu decenii în urmă și rămase în manuscris, restituind priorități și recuperând o muncă folositoare. Alături de evocarea, an de an, a genealogiștilor și a heraldiștilor români la împlinirea unor cifre rotunde de la nașterea sau de la moartea lor, publicarea studiilor postume înseamnă un omagiu binemeritat adus înaintașilor noștri.

Aceste activități, toate la un loc, ne-au creat credibilitatea fără de care nici o întreprindere nu poate avea succes și nu poate progresa. Începuturile, de acum șase ani, au fost, ce e drept, încurajate de unii factori de conducere, dar depășirea rapidă a stadiului în care era valabilă comparația cu mângâierea părintească pe creștetul capului a dus la apariția invidiilor și a denigrărilor. În această formă nouă, neobișnuită la noi, de organizare și de muncă științifică neîncadrată în tipare birocratice moștenite sau nou-create, s-a văzut o activitate concurențială, pentru care s-au găsit caracterizări total lipsite de eleganță și spirit cavaleresc. Prezența Domniilor Voastre aici an de an (și anul acesta în număr mare) a dezmințit mereu și infirmă și acum asemenea aprecieri, care stau, probabil, sub semnul parabolei cu vulpea și strugurii. Rămâne numai mâhnirea adâncă, asemenea unui strat gros de zgură, că se poate întâmpina cu atâta neînțelegere, dusă uneori până la evidenta lipsă de bună voință și de bună credință, dorința – și reiau aici cuvintele cu care a fost caracterizată atitudinea Elenei Gh. Brătianu după ce a ajuns la Paris, în anii '50 – „de a face ceva, de a servi, de a scoate din inerție atâtea brațe și conștiințe încrucișate”.

Privindu-Vă, înțeleg că rămășagul meu cu viața nu a fost inutil și mai înțeleg că l-am câștigat. Sunt mai mulți ani de când am renunțat la diferite alte direcții de cercetare, care mă atrăgeau și în care am dat roade bune, pentru a construi cercetarea genealogică și heraldică la Iași. Acum șapte ani, am făcut directorului Institutului nostru, d-l Alexandru Zub, această declarație în scris; **trebuie să constat că mi-am ținut legământul.**

Privesc înapoi cu mândrie și cu mulțumire, privesc înainte cu încredere și cu liniște. Am arătat ce se poate face cu bani foarte puțini, într-o vreme și într-o țară în care se risipesc fonduri uriașe în ridicarea unor castele de fum. Am adus la Iași oameni din toată țara și din românimea risipită în toată Europa. Întâlnirile noastre au fost (sunt) nu numai o școală, dar – în egală măsură – și un model. Știm azi că, în zece ani de muncă, noi am creat un model și vedem acest model rodind la rândul său. E prea puternic temelul nostru, ca să nu-i poată fi asigurată izbânda; cuvintele lui Sever Zotta, patronul nostru spiritual, scrise acum opt decenii, au aceeași valoare și azi: „**Conștiința răspunderii față de trecut și viitor trebuie să ne dea curajul de a înfrunța vicisitudinile vremii, prin singurele mijloace care duc totdeauna la izbândă: muncă și onestitate**”.

Doamnelor și Domnilor,

Cea mai veche, cea mai înnoită și, în chip paradoxal, cea mai de viitor dintre științele istorice auxiliare tradiționale, genealogia se află, și în țara noastră, la acest sfârșit de veac și de mileniu, într-un moment de răscruce și de prefacere. Deși încă practică intens, genealogia „de liniuțe” – amestec de istorie orală și de colportare de mici bârfe, demne de cronici mondene – lasă tot mai mult locul investigației științifice. Genealogia „de liniuțe” a murit; era moartă de mult. De altfel, ea a reprezentat, cel mai adesea, doar un stadiu primar al culegerii și prelucrării materialului brut; rămânându-se la acest stadiu, nu se poate pune niciodată în lumină întreaga capacitate a științei genealogice de a fi folositoare cercetării istorice în domenii în care nu se poate, practic, străpunge într-alt chip zidul de întuneric ridicat de veacurile care s-au scurs. Genealogia devine și la noi un mijloc de investigație științifică de o credibilitate mereu crescândă. Nu se mai poate imagina astăzi, de pildă, o cercetare serioasă de istorie socială fără genealogie.

*Dar nu avem a ne mulțumi numai cu această îndreptare, al cărei început, la noi, e totuși anterior lui decembrie 1989: genealogia trebuie să-și pună în valoare și uriașele sale posibilități ca **mijloc de educație civică**. Alături de **sensul științific**, avem a-i descoperi și valorifica și **sensul ei civic**. Genealogia nu înseamnă numai cercetarea în folosul istoriei – politice, sociale, culturale etc. – ci înseamnă, și mai ales poate să însemne (și încă pentru mult mai mulți), **istorie familială**. Iar **istoria familială înseamnă memorie familială**. Acesta este motivul pentru care **Comitetul de Organizare a acceptat propunerea ca actualul nostru Congres să aibă ca temă generală **Recuperarea memoriei**. De la memoria istorică la memoria familială**.*

*Se vorbește foarte mult, în ultimii ani, despre memorie. Există chiar și o publicație, cu o periodicitate imprevizibilă, purtând acest nume. S-a scris și o carte, **Dreptul la memorie**. De obicei, e vorba despre experiențele concentraționare, din care, printr-o – desigur, neintenționată – unilateralizare (dacă-mi este permisă crearea unui cuvânt !) par să rezulte un fel de categorii privilegiate la **capitolul dreptul la memorie**.*

*Eu cred că, fără a nega nimănui acest drept și fără a desconsidera nici o suferință, reflectorul trebuie îndreptat și spre alte categorii de condamnați la **ablațiunea memoriei**. Loviturile care s-au dat proprietății – proprietății de orice fel – în România de după 1945 au fost tot atâtea atentate la dreptul la memorie, tot atâtea încercări (în destul de bună parte reușite) de a stârpi memoria, de a distruge amintirile care leagă pe oameni de lucruri și de locuri și pe oameni de oameni. S-au distrus case, biserici și morminte, s-au risipit biblioteci și colecții scumpe, familii au fost desfăcute, destine au fost frânte în încercarea de a se lichida memoria unei națiuni prin lichidarea tocmai a acelor pe care istoria îi făcuse depozitari ai amintirilor sale. Distrugerea sau fie și numai risipirea*

famiilor care au însemnat ceva în țara aceasta a urmat, desigur, un plan bine elaborat și bine aplicat.

Dar dacă lucrurile și averile pot fi confiscate, amintirile celor trăite sunt o avere pe care nici cea mai brutală forță nu o poate confisca. Fiecare om e marcat de amintirile pe care, conștient sau nu, le încorporează – amintirile sale, cele ale părinților și bunicilor, toată acea încărcătură de „ce-am auzit de la alții”, cum a spus, așa de frumos, Radu Rosetti.

Dar, ca uneori în matematici, și reciproca e valabilă: dacă lucruri și averi pot fi cumpărate (eventual însușite), memoria nu se cumpără. La nici un talcioc nu se vând amintiri. De aceea, memoria e mereu câștigătoare, chiar și numai în răstimpuri: „**memoria câștigă mereu împotriva neantului**” (Tzvetan Todorov).

Recuperarea memoriei familiale trebuie să însemne o direcție foarte activă prin construcție. Aceasta înseamnă, în primul rând, firește, **să ne amintim**, dar în al doilea rând, imediat următor, înseamnă **să învățăm a nu uita**, înseamnă **să nu (mai) uităm**.

Ce să ne amintim ? Ce să nu uităm ?

Sunt întrebările fundamentale, întrebări-cheie, pentru că, iată, vedem în jurul nostru oameni, foarte mulți oameni, care nu numai că nu au ce să-și amintească, dar – ceea ce mi se pare absolut tragic – **nici nu au (n-ar avea) măcar ce să uite**. E, prin urmare, **necesar să ne recuperăm** memoria, dar nu e **suficient**, ci trebuie și să **creăm** memorie – ceea ce va fi memoria celor de mâine.

Genealogia este cupabilă – nu spun **singura cupabilă**, dar una dintre cele mai capabile – să contribuie la aceasta, prin îndemnul statornic pe care îl poate da spre cercetarea istoriei familiale, spre cunoașterea ascendenților și colateralilor, spre alcătuirea micilor albume și arhive de familie. Este un înalt țel de educație a națiunii, care trebuie învățată că memoria familială este o parte integrantă a memoriei naționale și că aceasta din urmă nu e aceeași, nu e întregă și adevărată, dacă e lipsită de cea dintâi. Țelul acesta este unul dintre acelea pentru care a fost creat Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”.

Doamnelor și Domnilor membri ai Comitetului de Patronaj,

Reprezentați și sunteți păstrătorii și purtătorii unor valori și ai unui model care au trecut cu succes proba cu apa tare a Timpului. Pentru orice om care știe să vadă și mai ales care vrea să înțeleagă, e limpede că numai **aceste valori și numai acest model** pot fi avute în vedere și propovăduite noilor generații, dacă vrem cu adevărat să vedem ridicându-se o elită.

Chemarea Domniilor Voastre în acest organism de reprezentare onorifică nu a pornit dintr-o burgheză tentație de – cum ar spune francezul – **dorer son blason** ori cu gândul de a constitui o pavăză în jurul Institutului care poartă numele unui martir al neamului românesc. Ci, rugându-Vă să asigurați această reprezentare onorifică, noi am dorit să punem în evidență legitimitatea unei

continuități. „Marile familii, cu genealogii înrădăcinate în trecutul îndepărtat, alcătuiesc albia și malurile societății”, a spus un foarte cunoscut scriitor polonez, Boleslaw Prus. Încredințându-Vă reprezentarea onorifică a societății care, cu acordul generos al urmașilor, poartă numele lui Sever Zotta, noi așezăm în mâinile Domniilor Voastre destinul unor mari proiecte, de direcție științifică, dar și de direcție civică. Fiți, Domniile Voastre, purtători ai unor nume răsădite în cronică țării, **albia și malurile societății noastre**.

Sunt datorii care niciodată nu se vor putea socoti stinse; cele către strămoși sunt dintre acestea, desigur, și ele se convertesc în ceea ce putem face pentru urmași, dacă suntem animați de dorința „de a face ceva, de a servi, de a scoate din inerție atâtea brațe și conștiințe încrucișate”.

Doamnelor și Domnilor,

Congresul care se deschide acum este ultimul din acest secol. Așa cum s-a stabilit acum trei ani, după cel de-al X-lea Congres următoarele se vor succeda o dată la doi ani, în anii impari, adică între Congresele Internaționale de Genealogie și Heraldică. După zece întruniri consecutive, e necesar, probabil, un răstimp mai lung, de limpezire, pentru decantarea și măsurarea rezultatelor obținute până acum. Știu că pentru unii dintre Domniile Voastre noua periodicitate a reuniunilor noastre va fi un motiv de întristare. Unora ca acestora trebuie să le spun, însă (cu franchețea pe care mi-o cunoașteți cu toții), că ritmul de până acum a fost criticat de alții, tot dintre participanți. Nu o dată am fost adus să înțeleg că unii participanți vin la Iași doar de hatârul meu și că, spre cruțarea ostenelilor, ar trebui să ne întâlnim mai rar. Nu spun acestea nici spre mângâierea unora, nici spre defăimarea altora; din contra, le mulțumesc deopotrivă, pentru că prin observațiile tuturor am reușit să stabilem un echilibru care s-ar putea să fie mai convenabil și mai eficient. În ceea ce mă privește, însă, nu Vă pot ascunde faptul că, în ultimii șapte ani, timpul meu s-a împărțit mereu în două, în jurul întâlnirilor noastre anuale: cele șase luni dinaintea Congresului și cele șase luni de după Congres ...

S-ar cuveni, probabil, să evoc și greutățile pe care le-am avut în organizarea reuniunii de acum. Ca și alteori, conlucrarea participanților întru pregătirea și organizarea Congresului a vădit excelența noastră **neadecvare** la cerințele a ceea ce se numește **standarde europene**: termene nerespectate, cerințe neîndeplinite și așa mai departe. Trec, însă, peste acestea, întrucât este în curs redactarea unui **Regulament al Congreselor** noastre.

Spun numai că, în viitor, doar membrii Institutului „Sever Zotta” vor beneficia (sub rezerva achitării la zi a cotizațiilor) de importanțele facilități puse, până acum, la îndemâna tuturor. Nu va fi, în aceasta, o restricție, ci un îndemn la respectarea organizării și mai ales la solidaritate. Pentru ca această afirmație să

fie înțeleasă corect, îngăduiți-mi să Vă spun două vorbe despre partea necunoscută a organizării Congresului de acum.

Obstacolele financiare au fost așa de mari, încât am avut mereu senzația că ne aflăm într-un hău de desăvârșită beznă. Soarele a răsărit pentru mine abia acum cinci zile, într-un moment când se punea deja problema dacă n-ar fi mai prudentă contramandarea, decât asumarea riscului de a ajunge și noi în ... imposibilitate de plată ! Dată fiind această împrejurare – pe care n-am împărtășit-o nici măcar tuturor membrilor Comitetului de Organizare –, mă văd obligat să fac unele precizări menite să asigure o imagine cât se poate de clară a raportului dintre datorii și drepturi în baza taxei de înscriere.

*Ce reprezintă această taxă de înscriere ? Pentru fiecare participant înscris, eu acoperă doar costul mapei cu materialele Congresului, cafeaua oferită înaintea ședințelor și în pauze, precum și cina festivă de sâmbătă seara. **Dejunul și cina din celelalte zile revin participanților.** Pentru cei din afara Iașilor și pentru membrii Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, această din urmă instituție și-a asumat rolul de gazdă, preluând atât cheltuielile de cazare și de masă, cât și o parte din acelea privind transportul câtorva participanți. Totalul sumei alocate pentru toate aceste cheltuieli – sumă alocată din varii sponsorizări – se ridică la circa 30.000.000 lei.*

S-au adunat foarte cu greu acești bani pentru a îngădui oaspeților noștri condiții convenabile pe durata șederii lor în Iași. Îi rog pe participanții ieșeni să mă înțeleagă.

Mai trebuie să avertizez asupra unei chestiuni. Comitetul nostru de Organizare este alcătuit, întotdeauna, din colegi care au, ei înșiși, propriile lor activități și răspunderi la locurile unde își câștigă pâinea. Nu întotdeauna răstimpul pregătirilor îi află disponibili. Fiecare, însă, și-a îndeplinit misiunea și și-a adus contribuția la buna pregătire a reuniunii noastre. De aceea, în spiritul unei solidarități la care de nenumărate ori am făcut apel, trebuie să avertizez că orice critică formulată la adresa Comitetului de Organizare în ansamblu, sau a vreunui dintre membrii săi în particular, o voi socoti un gest inamical și o ofensă. Singurul în drept să primească toate criticile este acela care și-a asumat ingrata misiune de „președinte” al acestui Congres.

*Luând asupra mea toate defecțiunile – reale sau, ca mai întotdeauna, imaginare, rod al unor simple alintări – sunt dator să mulțumesc încă o dată tuturor celor care au sprijinit și au sponsorizat această reuniune. Numele lor se află înscrise, ca întotdeauna, în program. Trebuie doar să menționez că dacă dejunurile, cinele și cina festivă de sâmbătă seara au devenit posibile, pentru aceasta sunt îndatorat d-lui dr. **Claudius von Teutul** și colegului nostru **Mihai-Răzvan Ungureanu**.*

Lucrurile pe care le-ați găsit în mapele Domniilor Voastre – programul, tabla rezumatelor, lista de participanți, buletinele Institutului „Sever Zotta” – se

datoresc și ele generozității d-lui dr. **Claudius von Teuțul** (donatorul unui echipament complet pentru tehnoredactare computerizată), precum și devotamentului îndemânat și pasionat al soției mele, **Maria Magdalena Székely**, care le-a lucrat.

Mulțumesc tuturor acelor care, într-un fel sau altul, ne-au oferit ajutorul care, de atâtea ori, ne-a făcut mai ușoară misiunea. În acest sens, îl rog îndeosebi pe d-l **Ion Varlam** să primească cele mai sincere mulțumiri.

Pe toți cei care au avut gândul bun al unor daruri îi încredințez că talantul lor rodește și va rodi însuțit și înmiit, pe ogorul unor idealuri pentru care nici o jerfă nu poate fi prea mică.

Rog pe toți – autori de comunicări și participanți la discuții – să respecte regulile statornicite în cursul reuniunilor anterioare și să vegheze deopotrivă la păstrarea atmosferei calme, colegiale, punând zăgazuri eficiente oricăror tentative agresive.

Vă mulțumesc tuturor că ați răspuns și de data aceasta chemării noastre și Vă asigur că reușita acestor reuniuni se întemeiază atât pe eforturile noastre, cât și pe răspunsurile Domniilor Voastre. Dacă până în acest punct am ajuns cu bine – e meritul nostru. Dacă vom ajunge cu bine până la capăt – acolo va fi și meritul Domniilor Voastre.

Doamnelor și Domnilor,

După sonoritățile melancolice ale sonatei **Les Adieux** – pe care nu le-ați perceput, desigur, în zgomotul de dinaintea deschiderii ... – a urmat fragmentul din **Mesa Încoronării** de Mozart. Nu e nevoie, desigur, să numesc sentimentele care au determinat alegerea acestor fragmente muzicale. Dar țin foarte mult ca accentul să cadă și să rămână pe acordurile majestuoase ale **Mesei** și nu pe tristețea picăturilor sonore ale despărțirii. Suntem împreună acum, vom fi împreună trei zile și jumătate. Să rămânem împreună și în timpul care urmează.

Cu emoția dintotdeauna, cu bucuria revederii și cu speranța în cea mai frumoasă reușită, îmi exercit încă o dată prerogativele și declar deschise lucrările celui de-al X-lea Congres de Genealogie și Heraldică.

IOAN NĂDEJDE
(1854–1928)

Nu au trecut prea mulți ani de când Ioan Nădejde apărea în manualele de istorie la capitolul „Începutul mișcării muncitorești și socialiste din România”. Numele lui era citat de trei ori: mai întâi, elogios, pentru că fusese un intelectual cu vederi socialiste, care contribuise la crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România; apoi, tot elogios, pentru că scosese revista „Contemporanul”; în fine, critic, pentru că ieșise din partidul amintit în urma acțiunii numite „trădarea generoșilor” și, mai mult, găsisese cu cale să se înscrie în Partidul Liberal. Îmi amintesc surprinderea mea de copil care nu înțelegea cum una și aceeași persoană poate fi judecată în două feluri, total opuse. Nu știu dacă în manualele școlare de astăzi mai figurează numele lui Ioan Nădejde. Dacă da, nu m-ar mira ca, de data aceasta, să fie criticat pentru vederile lui de stânga și laudat că și-a schimbat la timp crezul politic. Ar părea, la prima vedere, că Ioan Nădejde a fost o personalitate contradictorie sau că, cel puțin, nu a manifestat consecvență în idealurile care l-au animat într-un moment sau altul al vieții. Cine se apleacă, însă, cu atenție asupra biografiei și operei sale constată că Ioan Nădejde nu a fost altceva decât un militant pentru o societate democratică, bazată pe drepturi largi și posibilități largi de manifestare a indivizilor, un militant pentru o societate prosperă, pentru o societate de oameni educați și cultivați.

Ioan Nădejde s-a născut la 18 decembrie 1854, la Tecuci, ca fiu al lui Gheorghe Nădejde și al Elenei Ghica. Mama descindea din Grigore Ghica vodă, domnul Moldovei, tăiat la 1777. „Eu mă cobor din el – scria Ioan Nădejde –, căci mama a fost fiica lui Iorgu (care era fiul lui Dumitrache sin Grigore Alexandru Ghica). E drept că Iorgu Ghica n-a fost căsătorit legitim cu Ecaterina Racoviță – dar fetele au fost recunoscute și după Codul Calimah au drept la familie și la avere, care n-a fost, nu însă la blazon și rangul de noblețe. Dar când e vorba de sânge, pentru mine e de ajuns”¹. Familia Nădejde era mai puțin ilustră decât Ghiculeștii, desigur. Totuși, documentele vorbesc despre purtători ai acestui nume, stăpâni la Certieni, în ținutul Neamț, încă din veacul XVII. Despre strămoșii paterni, Ioan Nădejde avea să scrie: „La Stăuceni a fost câțiva ani administrator tatăl meu, Gh. Nădejde. Răposatul era fiul lui Ioniță Nădejde din Deleni și al Ruxandei, fiica lui Ioachim, arhimandrit țințar, și al unei Gârbea, răzeșiță. Ioniță Nădejde era de loc

¹ Scrisoare către Artur Gorovei, datată 9. XI. 1925. Originalul la Biblioteca Academiei Române; copie în arhiva familiei.

din Certieni, ținutul Neamț, unde Nădejdeștii erau de baștină [...]. Ioniță Nădejde era cărturar și vărul meu primar, Th. D. Speranță, are un manuscris, traducerea poveștii lui Abu Hasim «1001 de nopți», foarte frumos scrisă. Nădejdeștii se pot urmări până în veacul al 17-lea, sub acest nume”.

Ioan Nădejde a mai avut un frate, Gheorghe, om de litere și el, socialist și el. Vărul pe care Nădejde îl evoca în pasajul citat mai înainte nu este altul decât scriitorul Theodor Speranția, căruia învățătorul îi schimbase numele, preferând forma latină celei slave a unuia și aceluiași substantiv; tatăl acestuia, Dimitrie, era frate cu Gheorghe, tatăl lui Ioan și Gheorghe Nădejde.

După studii umaniste, Ioan Nădejde a ajuns profesor de greacă și franceză, mai întâi la gimnaziul „Alexandru cel Bun” din Iași, apoi la cursul inferior al Liceului Național. S-a căsătorit foarte tânăr cu Sofia Băncilă, sora pictorului Octav Băncilă. O altă soră a acestora, Ecaterina, a devenit soția lui Gheorghe Nădejde, astfel că Ioan și Gheorghe erau, în același timp, și frați și cumnați. Paradoxurile genealogiei ! Ioan și Sofia Nădejde au avut șapte copii : *Sofia*, pictoriță (căsătorită cu baronul Max von Stengel); *Victoria*, maestră în pictura cu acul (soția scriitorului Nicolae N. Beldiceanu și mamă a istoricului Nicoară Beldiceanu); *Vera* (moartă la vârsta de doi ani); *Ioan* (lancușor), devenit inginer; *Elena*, medic; *Horia*, inginer, și *Amelia*, profesoară de engleză. Sofia Nădejde a fost, și ea, o adeptă a ideilor socialiste și o militantă pentru emanciparea femeilor. „Solidă, vastă și variată ei cultură nu a contribuit decât la accentuarea calităților ei feminine, la crearea unui nuanțat și armonios specific feminin, atât în sensibilitatea, cât și în cugetarea ei subtilă, cuprinzătoare și ascuțită”².

Animat de idealurile socialiste, crezând că societatea poate deveni mai bună prin emanciparea celor săraci și mai puțin dăruți de soartă, Ioan Nădejde a format în jurul său un cerc de tineri intelectuali, care se întâlneau în casa din strada Sărărie, de la Iași, a soților Nădejde, pentru a dezbate idei și a construi planuri pentru viitoarea luptă ideologică. Au scos și un ziar, botezat cu numele provinciei rupte din pământul țării – „Besarabia”. Unul dintre membrii acestui cerc, Const. Mille, avea să-și amintească, mai târziu, că Ioan Nădejde îl „robise cu înfățișarea lui sălbatică, cu neîngrijirea ținutei sale, cu puțină socoteală ce avea de lume, de mahala și de zisele ei [...]. Lui nu-i păsa nimic de toate acestea. Era însurat și femeia lui se pregătea ca să dea bacalaureatul, pentru marea mirare a Iașului, care nu mai văzuse așa lucru. Pe stradă mergea uitându-se drept înainte, nesalutând pe nimeni, făcând pasuri mari, cu căciula pe ochi, cu paltonul în vânt. Ba unii l-au văzut mâncând pe stradă și ducând sub braț o pâine de două ocale”³. Colegii de catedră ai lui Ioan Nădejde și aceia ai fratelui său, Gheorghe, nu vedeau cu ochi buni adunările din strada Sărăriei și propagarea ideilor socialiste, care prindeau

² Izabela Sadoveanu, în vol. *Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă (1870-1900)*, ediție, prefată și note de Tiberiu Avramescu, București, 1975, p. 617.

³ Const. Mille, în vol. *Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă*, p. 86.

foarte repede la tineri. Și atunci, ca și acum, tinerii erau receptivi la tot ceea ce putea oferi o alternativă la ordinea existentă. „În ochii tinerimii – scria, la moartea lui Nădejde, Jean Bart – era un *titan* în luptă cu divinitatea”⁴. În urma demersurilor acestor dascăli, în 1881 a avut loc un proces, în urma căruia Ioan Nădejde va fi destituit, iar fratele său suspendat pe termen nelimitat. Drept răspuns, la mai puțin de o lună a apărut revista „Contemporanul”.

A urmat o perioadă în care Nădejde s-a consacrat vieții publicistice și propagandei socialiste. A publicat în „Contemporanul” sute de articole, semnate cu numele adevărat sau cu o sumedenie de pseudonime (Audax, Audetot, Simbad, Un amic al școlii, Un filantrop, Veritas ș.a.m.d.). Sunt mai cu seamă articole de popularizare, îmbrăcând o gamă atât de diversă de subiecte încât simpla lor enumerare este năucitoare. Câteva exemple: ortografia română, autograful lui Mihai Viteazul, ciuma siberiană, noțiuni de geologie, prevederea timpului, manualele școlare, respirația plantelor, domesticirea măței, vârsta copacilor, slăbiciunea auzului, hipnotismul, filoxera, aurorele polare, placenta păsărilor, închegarea sângelui, originea lavei, inteligența mâțelor, creștinismul, familia la egipteni, bătaia în școli, culoarea apei și a aerului, originea ființelor viețuitoare, războaiele cu dacii, primii domni ai Moldovei, oazele, teoria lui Roesler și câte altele⁵. Credea Ioan Nădejde că oamenii se pot ridica mai ales prin cultură și că, celor care nu aveau acces la publicațiile științifice, trebuia să li se explice, în termeni simpli și clari, noile descoperiri și noul mers al ideilor în lume.

În 1894, la propunerea lui V. G. Morțun și a altor socialiști din București, Nădejde a părăsit Iașii și s-a mutat în capitală. Și, deși avea 40 de ani și o casă de copii, a avut curajul de a se înscrie la Facultatea de Drept, pe care avea s-o absolve în 1898. Socotind că felul în care înțelegea el mișcarea socialistă începuse să fie din ce în ce mai diferit de felul în care o vedeau I. C. Frimu sau Ștefan Gheorghiu, Ioan Nădejde s-a retras din Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România, în 1899. În 1905, fiul său, Ioan, a murit de febră tifoidă. În 1923, s-a stins și celălalt fiu, Horia, din cauza unei peritonite. Moartea copiilor și despărțirea de ideile socialiste au marcat adânc a doua jumătate a vieții lui Ioan Nădejde. Spiritul polemic a început să se stingă, preocupările enciclopedice s-au restrâns, locul lor fiind luat în special de chestiunile de drept. Murind puțin câte puțin în fiecare zi, Ioan Nădejde a părăsit definitiv această lume la 29 decembrie 1928. „Ioan Nădejde, mare cărturar, dascăl și îndrumător, c-o putere de muncă uimitoare, sobru, de un antic stoicism, lipsit de abilitate politică, incapabil de compromisuri, om dintr-o bucată, nu s-a putut îndoi ca alții; el s-a rupt din rădăcină, a căzut dintr-o dată și nu s-a mai ridicat până la sfârșitul vieții. S-a stins uitat de discipoli, de prieteni și de

⁴ Jean Bart, *Misterul casei din Sărărie (Cu prilejul morții lui Ioan Nădejde)*, în vol. *Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă*, p. 221.

⁵ Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu” Iași, Serviciul Bibliografic, *Indice pe materii și alfabetic al revistei „Contemporanul” (1881–1891)*, Iași, 1964 (multiplicat).

dușmani. Nepărtinitoare, istoria critică a culturii românești trebuie să-l așeze la locul cuvenit pe acest *nedreptățit* care poate fi socotit ca ultimul *enciclopedist român*⁶.

Ultimei părți a vieții lui Ioan Nădejde îi datorăm lucrarea pentru care îl putem socoti pe autorul ei, cu multă îndreptățire, drept unul dintre înaintașii genealogiștilor români de astăzi. Este vorba despre cartea *V. G. Morțun. Biografia lui, genealogia și albumul familiei*, apărută în 1924. Era un omagiu pe care Ioan Nădejde îl aducea, astfel, prietenului său, dispărut cu câțiva ani înainte. Metoda de cercetare pe care Nădejde a folosit-o este la fel de valabilă și astăzi, după mai bine de șapte decenii.

În prefață, autorul mărturisea : „Lucrarea asta am început-o acum zece ani. Vorbeam cu V. G. Morțun de însemnătatea ce-ar avea studiile monografice despre genealogiile familiilor boierești de mâna a doua. Și arătam că atari monografii ar putea învedera plastic ce este elita socială a unui popor, cum se formează, cum se păstrează și cum se înnoiește”⁷. „Studiul l-am putut face în zece ani – fără să fie isprăvit nici astăzi – numai mulțumită faptului că aveam nenumărate fișe din toate documentele tipărite și din manuscrisele Academiei Române, din Arhiva Statului din București”⁸. „Ca să complectez și controlez materialul adunat din aceste izvoare, m-am hotărât să spovedesc pe toți membrii familiei din generația mai veche”⁹.

Cum s-a născut această carte se vede mai cu seamă din scrisorile pe care Ioan Nădejde i le-a trimis, în perioada 1920–1925, lui Artur Gorovei, cel despre care scria, în prefață, că a dat, pentru lucrarea închinată familiei Morțun, „partea leului” în materie de documentare¹⁰. Zeci de scrisori sunt pline de întrebări și rugăminți: cine este X ?; cu cine a fost căsătorit Y ?; ce știe doamna Z despre cutare personaj ? Și tot așa. Fragmente de spițe pe care Ioan Nădejde le dorea verificate și îndreptate de Artur Gorovei, informații din documente pe care le dorea coroborate cu alte informații, din alte documente, aflate în păstrarea unor familii sau în arhiva Tribunalului Suceava. „Iartă-mă că abuzez – se scuza Nădejde –, dar e pentru cauza cea bună a adevărului istoric și social”¹¹.

De ce, spre sfârșitul vieții, Ioan Nădejde începuse să fie preocupat de genealogie, explică el însuși, într-o scrisoare către același Artur Gorovei: „ca să stabilim documentat ce înseamnă elită socială și cum aproape toți boierii și boiernașii noștri au în venele lor sângele celor mai ilustre persoane conducătoare din trecut. Deci că oricum e de preferat să fie conducerea țării în mâna elitei sociale

⁶ Jean Bart, *op. cit.*, p. 222–223.

⁷ Ioan Nădejde, *V. G. Morțun. Biografia lui, genealogia și albumul familiei*, București, 1924, p. III.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. IV.

¹⁰ *Ibidem*, p. V.

¹¹ Scrisoare către Artur Gorovei. Originalul la Biblioteca Academiei Române; copie în arhiva familiei.

și nu a elementelor care s-au dovedit incapabile de o muncă mai selectă, intelectuală. Nevoia elitei intelectuale, morale și sociale trebuie dovedită împotriva curentului nivelator al celor de jos, ațâțați de cei care se cred apti să alcătuiască ei o nouă elită. Eu cred că, în ciuda păcatelor elitei de azi – elitei istorice –, tot aceasta e cu mult superioară elitei *à rebours* ce caută a se înființa la noi după rețeta lui Lenin și Troțki. Din socialismul de odinioară, mi-a rămas mila pentru clasele de jos și dorința de a le ușura traiul; dar din teoria social-democrației nu mai admit nimic și teorema valorii de schimb și teoria plusvalorii și tot ce se bazează pe aceasta sunt utopii și erezii științifice, capabile a seduce oameni tineri, dar care nu rezistă nici la critica filosofică modernă, nici la critica economică a valorii etc. Deci, cu această lucrare despre genealogia Morțuneștilor este legată dorința de a lămuri într-un caz special ce este elită socială și ce forțe colosale și selecte sunt la lucru în membrii elitei”¹².

Ioan Nădejde crezuse în ideile socialiste. Nu a mai apucat, din fericire, să trăiască într-un regim comunist. Cu toate acestea, el înțelesese că socialismul, așa cum era el văzut de Lenin și Troțki, era o utopie. Și mai înțelesese că nu există mai multe elite, ci o singură Elită, scrisă cu majusculă. „A distruge – scria tot Ioan Nădejde – ori chiar a înlătura această elită e cea mai mare greșală, crima cea mai grozavă ce poate făptui un popor, îngăduind unui număr de inși, ce se decretează, cu de la sine putere, elită socială, să distrugă acest produs al unei evoluții îndelungate și costisitoare”¹³. Era abia anul 1923.

¹² Scrisoare către Artur Gorovei, datată 12. IV. 1920. Originalul la Biblioteca Academiei Române; copie în arhiva familiei.

¹³ Ioan Nădejde, *op. cit.*, p. VII.

NICOLAE DOCAN
(1874–1933)

La rubrica *Dări de seamă*, din revista ieșeană „Arhiva”, în numărul din iarna anului 1900, înainte de învolburata polemică A. D. Xenopol – N. Iorga în marginea lucrării celui din urmă despre Mihai Viteazul, a fost publicat un studiu semnat apăsat, *Docan*, la sfârșitul căruia Direcțiunea revistei a pus o notă: „Dacă s-a publicat acest studiu, s-a făcut nu atât în vederea cărții domnului Octav Lecca, care nu merită o așa de mare luare aminte, cât pentru notițele genealogice importante, conținute în acest studiu al domnului Docan”¹. Notița, datorată probabil lui A. D. Xenopol, voia să atenueze din duritatea sentinței pronunțate de tânărul istoric, cu pregătire juridică, Nicolae Docan, la adresa lucrării lui O.-G. Lecca, *Familiiile boierești române*, sentință care suna astfel: „Am arătat și explicat pe larg însușirile cărții domnului Lecca, în ceea ce privește Moldova: ca familia e absolut necompletă; ca genealogia e fantezistă; ca erudițiune e nulă; ca valoare intrinsecă, valorează cât «Arhondologia» lui Sion. Încolo, e o carte bună...”². Se poate și s-a putut declara recurs împotriva unei atari sentințe, dar anularea ei nu se va putea obține niciodată. Așa și-a făcut debutul istoriografic Nicolae Docan, anunțându-se ca un furtunos polemist, tânărul avocat, coborâtor dintr-o familie veche boierească din Țara de Jos a Moldovei.

Și-a deschis drum în istoriografia românească prin contribuții de natură genealogică, continuând printr-o uimitoare deschidere spre ceea ce îndeobște numim științele auxiliare ale istoriei, cum ar fi: numismatica, cronologia, istoria literaturii vechi, geografia istorică și cartografia, relațiile internaționale și dreptul internațional. Și este de reținut că nu uimește, neapărat, prin multă scriitură, ci prin scriitură bună și rodnică. Și, la „pe cât se știa”³ – vorbă dragă celui pe care îl pomenim astăzi – s-au adăugat noi date scoase la lumină de Aurel Golimas și Aurică Smaranda⁴ din Arhiva Nicolae Docan, păstrată la Biblioteca Academiei Române, și în care Mihai Sorin Rădulescu a identificat un studiu cu un interesant

¹ „Arhiva”, Iași, XI, 1900, p. 180.

² Nicolae Docan, Recenzie, la Octave-Georges Lecca, *Familiiile boierești române. Istorie și genealogie, după izvoare autentice*, București, 1899, 600 p., în „Arhiva”, Iași, XI, 1900, p. 148–180.

³ Idem, *Notiță despre monedele lui Petru Mușat*, în *ARMSI*, s. II, t. XXX, 1908, p. 119.

⁴ *Nicolae Docan 24 iunie 1874 – 25 aprilie 1933*, în *BSNR*, LXXVII–LXXIX, 1983–1985, 131–133, p. 453–466.

subiect genealogic, *Cubăia – soția lui Constantin vodă Cantemir*, înjghebat în 1925 și publicat în „Arhiva Genealogică”⁵.

Nicolae Docan s-a născut la 24 iunie 1874, la Bârlad⁶, într-o importantă familie boierească. Cum era firesc, s-a ocupat și de genealogia propriei familii – în arhiva sa aflându-se și o spiță a Docanilor, familie pentru care nu există o cercetare genealogică specială. Numele acestei familii a fost pomenit datorită înruderii cu vodă Cuza. Mărturia paharnicului Sion, privitoare la familia Docan, valorează destul de mult, pentru că ne spune: „moldovan, răzăș de la satul Docanii, ținutul Tutovei, mazăli și birmici. Un Panaite Docan au luat pe fata vornicului Liga de la Horincea; de la domnul Calimah s-au făcut polcovnicel; mai în urmă, medelnicer; și fiind omul om, și spiculant, au făcut stare, au rămas vădov cu câțiva copii, și au luat al doile o fată a căminarului Neculai Cuza, și la domnul Mihai Suțu, 1820, s-au făcut căminar; și au murit rămându-i și alți feciori cu fata Cuzei și anume aga Neculai, Gheorghe și Ioan”⁷. Neculai aga a fost văr primar cu Alexandru Ioan Cuza și tatăl istoricului nostru. Căminarul Panait Docan, soțul Zoitei Cuza, a fost fiul lui Ioan Docan și al Bălașei, fiica lui Antohi Strătilă, și nepotul lui Chiriac Docan și al Todosicăi Stârcea⁸. Documentele publicate de Gheorghe Ghibănescu și de episcopul Iacov Antonovici arată pe Docani înrudiți cu multe familii de boieri, mai ales „joseni”, începând cu a doua jumătate a secolului XVII.

Nicolae Docan a urmat studiile secundare la Galați și cele universitare la Paris, luându-și licența în 1896 și, la puțină vreme după aceea, doctoratul în drept internațional maritim. Și-a început cariera juridică la Iași, unde a lucrat între 1897 și 1903, după care a intrat în corpul diplomatic al României, slujind până la moarte, la 25 aprilie 1933, Ministerul de Externe. Pentru frumoasele sale realizări științifice, Academia Română l-a primit, în anul 1915, în rândurile membrilor corespondenți.

În timpul șederii la Iași, a publicat câteva studii în „Arhiva”, în primul rând de genealogie, fiind poate stimulat și de via activitate publicistică, desfășurată de unul dintre stâlpii științei genealogice românești, de asemenea jurist, Ioan Tanoviceanu. Și-a început activitatea științifică, după cum am amintit, cu critica lucrării lui O.-G. Lecca, prilej cu care a adus noi date asupra genealogiei familiei Cuza, alături de o temeinică coborâre pe firul ascendenței Ghiculeștilor moldoveni,

⁵ Publicat – sub îngrijirea lui Mihai Sorin Rădulescu – în *AIIX*, XXVIII, 1991 [*ArhGenAIIX*, III, 1991, 1–2], p. 353–376.

⁶ Este necesar să se precizeze data, nu numai pentru că se împlinesc 125 de ani de la nașterea lui, ci și pentru că *Enciclopedia istoriografiei românești* (coord. Ștefan Ștefănescu, București, 1978, p. 128) a introdus fiorul îndoielii: în locul datei apare clasicul semn de întrebare; stranie potrivire pentru un istoric care a fost și un riguros genealogist.

⁷ Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contemporane. Boierii moldoveni*, text ales și stabilit, glosar și indice de Rodica Rotaru, prefață de Mircea Angheliescu, postfață, note și comentarii de Ștefan S. Gorovei, București, 1973, p. 71.

⁸ Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească (1866–1900)*, București, 1998, p. 69.

insistând asupra controversatei filiații Ghica–Sulgearoglu, probleme lămurite acum prin strădaniile d-lor Paul Cernovodeanu⁹ și Ștefan S. Gorovei¹⁰.

În același an, 1890, Nicolae Docan a publicat un interesant studiu genealogic, care are în centru încărcătura semantică medievală a cuvântului „frate”¹¹. Se pare că acest articol făcea parte dintr-un plan de cercetare mai larg al istoricilor de la „Arhiva”, prin care doreau să lămurească sensuri și forme vechi ale limbii: Ioan Tanoviceanu a scris despre articolul genitival antepus¹², Gheorghe Ghibănescu despre forma *îmalîmă* (pentru *mamă*), despre folosirea gerunziului și altele. Prin cuvântul „frate”, genealogistul Docan își propunea „să semnaleze o dificultate care, întâmpinată în practică, în cetirea vreunui document vechi, este de natură a îngreua considerabil cercetările genealogice și chiar o conduce la concluzii greșite”. Astfel, sunt îndreptate o serie întreagă de greșeli, prin atenta reconstituire documentară a filiațiilor și se aduc lămuriri asupra genealogiei familiei Sturdza în veacul XVII, pe temeiul actelor publicate până atunci și al acelora păstrate în Arhiva Epitropiei Sfântul Spiridon din Iași. Aceste două studii constituie întreaga zestre genealogică publicată de Nicolae Docan în timpul vieții.

Următorul studiu, publicat în aceeași revistă ieșeană, în 1901, se oprește asupra unui fapt important din istoria vechii culturii românești: *Lucrări de versificație românească publicate de un sas în veacul al XVII-lea*; este vorba de stihurile poetului latin Ovidiu, tipărite cu litere latine de cunoscutul jude al sașilor ardeleni, Valentin Frank von Frankenstein¹³. În același spațiu al literaturii române vechi va reveni în 1911, când va publica *O povestire în versuri, încă necunoscută, despre domnia lui Mavrogheni*¹⁴, reușind să ofere cercetătorilor o ediție critică foarte bună a fragmentului de cronică, ce cuprinde 1300 de versuri.

Și de un alt domeniu, nu foarte frecventat de istoricii noștri, cronologia, N. Docan s-a apropiat cu meticulozitate, obținând rezultate notabile, pe care le-a adunat în studiul *Despre elementele cronologice în documentele românești*¹⁵, aducând și de această dată în circuitul științific un important număr de documente și corectând datările unor acte publicate anterior.

În bibliografia științifică a lui N. Docan se găsesc și două studii care contribuie la mai buna înțelegere a veacului XVIII, din punct de vedere istoriografic atât de amestecat. Un prim studiu, *Memoriu despre lucrările*

⁹ Știri privitoare la Gheorghe Ghica al Moldovei (1658–1659) și la familia sa, în *AIIAI*, XIX, 1982, p. 333–352; XX, 1983, p. 123–133; XXI, 1984, p. 161–178.

¹⁰ *Observații noi într-o controversă veche (familia Ghica din Moldova)*, în *AIIAI*, XV, 1978, p. 315–324.

¹¹ Cuvântul „frate” în documente, în „Arhiva”, Iași, XI, 1900, 9–10, p. 422–444.

¹² *Articolul antepus ei, ai, îi, i la numele proprii feminine*, în „Arhiva”, Iași, VIII, 1897, 5–6, p. 329–344.

¹³ Publicat în „Arhiva”, Iași, XII, 1901, 5–6.

¹⁴ Publicat în 1911 la București, 100 p. (extras din *ARMSI*, s. II, t. XXXIII, 1911).

¹⁵ *Despre elementele cronologice în documentele românești*, extras, București, 1910, 50 p.

*cartografice privitoare la războiul din 1787–1791*¹⁶, a fost publicat în 1912, cuprinzând evoluția acestei discipline începând cu hărțile lui Dimitrie Cantemir și Constantin Cantacuzino stolnicul și un inventar critic al hărților întocmite în vremea războiului. În strânsă legătură cu aceste preocupări cartografice, dar și cu specializarea sa în drept internațional, N. Docan a scris și o lucrare despre *Explorațiunile austriece pe Dunăre la sfârșitul veacului al XVIII-lea*¹⁷.

Contribuțiile științifice, care i-au fixat locul în istoriografia românească lui N. Docan, sunt mai ales cele din domeniul numismaticii. Pasionat colecționar și meticolos cercetător, N. Docan a publicat trei studii fundamentale pentru această disciplină științifică: *Monedele domnului Moldovei Ștefan cel Mare*¹⁸, *Notiță despre monedele lui Petru Mușat*¹⁹ și *Studii privitoare la numismatica Țării Românești*²⁰. Pe temeiul bine organizatei sale colecții și „călăuzindu-se de adevăratele indicii de care trebuie să se țină seama în clasarea unor monede care nu poartă dată: stilul și alcătuirea monedei, interpretarea capului de bour, desenul literelor, mărimea și greutatea monedei, înrudirea dintre monedele unui domn și cele ale urmașilor imediați”²¹, numismatul Docan a elaborat un sistem de clasificare al monedelor, mai cu seamă a celor moldovenești, care se păstrează, în bună măsură, și astăzi. Un rol important în acest proces de clasificare l-au jucat cunoștințele de heraldică pe care le-a avut; astfel, pentru monedele lui Petru I a ales ca referință florile de crin, iar pentru cele emise de Ștefan cel Mare crucea dublă și attributele ce însoțesc capul de bour. Bineînțeles, nu toate ipotezele propuse au fost validate de cercetarea de specialitate, unele dintre ele s-au erodat în timp, prin descoperirea unor materiale suplimentare și prin noi interpretări.

Din cele de mai sus, chiar dacă succint, se vede că N. Docan a fost un istoric cu preocupări diverse, care, fără a abuza de un aparat critic încărcat, fără a avea pretenția unor rezultate definitive, a lucrat cu măsură și s-a îndrăgostit mereu de alt subiect, pe care a încercat să-l rezolve, mai ales cu puterea logicii și a răbdării. Poate, o mai răbdătoare cernere a arhivei științifice, pe care ne-a lăsat-o moștenire, ne va vădi mai mult din munca frumoasă a istoricului N. Docan pentru învierea trecutului.

¹⁶ Publicat în *ARMSI*, s. II, t. XXXIV, 1912, p. 1249–1360.

¹⁷ Extras din *ARMSI*, s. II, t. XXXVI, Leipzig–Viena, 1914, 169 p.

¹⁸ *Die Münzen des Moldauischen Fürsten Stephan des Grossen*, în „Numismatische Monatschrift. Blätter für Münz- und Medaillenkunde”, 37, 1902, 6, col. 2771–2777.

¹⁹ Publicat în *ARMSI*, s. II, t. XXX, 1908.

²⁰ Extras din *ARMSI*, s. II, t. XXXII, 1910, 109 p.

²¹ Nicolae Docan, *Notiță despre monedele lui Petru Mușat*, p. 119.

MIHAI COSTĂCHESCU
(1884–1953)

Acum cinci decenii și jumătate, la 14 iunie 1943, Cercul Genealogiștilor Români¹ – proaspăt înființat, la 7 martie 1943, sub președinția generalului Mihai Racoviță-Cehan – proceda la alegerea unui număr de 15 membri de onoare, primul proclamat fiind Ioan C. Filitti, „cinstindu-se astfel masiva d-sale operă pe acest tărâm”². După mai mulți profesori universitari și membri ai Academiei Române – ale căror contribuții în domeniul cercetărilor genealogice sunt cu totul nesemnificative – urma „Prof. Mihai Costăchescu (Iași)”. La o dată când marele maestru al genealogiilor moldovenești se pregătea să moară într-un gulag sovietic fără să lase ucenici, când pasionatul cercetător al neamurilor și al stăpânirilor, care fusese Gheorghe Ghibănescu, era și el trecut în lumea dreptilor (murise în 1936), Moldova – Moldova voievodală – nu mai putea fi reprezentată, în câmpul studiilor genealogice, decât de câțiva oameni, de vârste, pregătiri și preocupări variate, de la aproape octogenarul Artur Gorovei (n. 1864) și aproape sexagenarii Mihai Costăchescu (n. 1884) și Constantin Gane (n. 1885), până la generația tânără, reprezentată atunci de bucovineanul Traian Larionescu (n. 1905) și de basarabeanul Gheorghe Bezviconi (n. 1910). Alegerea lui Mihai Costăchescu între membrii de onoare ai Cercului Genealogiștilor Români răsplătea contribuția cu totul deosebită a profesorului ieșean în domeniul așa de delicat al cercetării vechilor neamuri de boieri moldoveni.

Fără îndoială, Mihai Costăchescu nu a fost un genealogist, în sensul în care se poate vorbi, folosind acest termen, despre un Tanoviceanu, despre un Zotta sau – raportându-ne la Muntenia – despre un Ștefan D. Grecianu, un Ioan C. Filitti sau un George D. Florescu. Învățătul ieșean avea, însă, o anume viziune asupra trecutului, o viziune despre care a vorbit mai degrabă întâmplător și care îl îndemna să cerceteze locurile împreună cu oamenii și să nu despartă studierea oamenilor de altădată de locurile pe care le-au stăpânit. „Acolo unde alții nu văd decât un *terfelog* de piele scrisă, cu rândurile șterse din vechime, mie – mărturisese Mihai Costăchescu în prefața monumentalei colecții de acte dinainte de Ștefan cel Mare – îmi apare vedenia unei lumi întregi, cu oameni aprigi, mânați de nevoile zilelor de

¹ Numit și *Cercul Genealogic Român*; pentru această societate: Dan Cernovodeanu, *Date despre „Cercul Genealogiștilor Români” și activitățile sale (1943–1945)*, în *ArhGen*, IV (IX), 1997, 3–4, p. 297–302.

² Cf. „Arhiva Genealogică Română”, I, 1944, p. 87.

atunci, de lupte între ei, pentru ocine mai ales, de înălțări și scoborări de neamuri, după cum hotăra soarta, pururi schimbătoare, ca și domniile de atunci”³. De aceea, contribuția lui Mihai Costăchescu la istoria clasei stăpânitoare din Moldova medievală privește mai degrabă *pământul* decât *stăpâniul* lui – o contribuție masivă, întemeiată pe documentația cea mai vastă, iluminată de o înțelegere profundă a realităților trecute și, prin toate aceste calități, imposibil de ocolit până în ziua de azi (și, desigur, foarte multă vreme de acum încolo).

Ceea ce ar putea constitui opera propriu-zis genealogică a lui Mihai Costăchescu se limitează, practic, la cinci studii, de întinderi reduse, apărute, toate, în deceniul al treilea. Astfel, în „Anuarul Școlii Normale «Vasile Lupu»” (școală unde funcționa atunci ca profesor) a tipărit câteva pagini de note despre neamul lui Ștefan cel Mare⁴; anuarul este pentru anii 1926–1927, așa încât datarea mai precisă a studiului e dificilă. Sub semnul aceleiași imprecizii cronologice stau paginile despre Mihail de la Dorohoi, tipărite în Buletinul „Ioan Neculce” tot din 1926–1927⁵, articol care, prin concluziile sale, a provocat pe unul dintre cei mai tineri medievști români să reia cercetarea și să încerce a da o soluție acolo unde părea că ea este imposibilă – descendența marelui boier din vremea lui Alexandru cel Bun și a fiilor săi⁶. Anului 1928 îi aparțin două studii ceva mai întinse: cel despre boierii Cupcici și satele lor⁷ și cel despre boierii Ureche⁸. În fine, anilor următori (1929–1931): aceasta este sigla cronologică a respectivului tom din „Cercetări Istorice”) le aparține cel mai întins dintre aceste studii: *Neamul lui Oană, dvornic de Suceava și satele lui*⁹.

Caracteristica lucrărilor enumerate până aici se vede ușor din chiar titlul lor: neamuri de boieri vechi și satele lor. În toate, o informație abundentă este răsfirată în pagini și în note, depășind adesea cadrul cronologic propus.

A doua categorie de contribuții genealogice se află în masivele studii pe care le-a consacrat unor sate din vechiul ținut al Cârlișăului: Goești, Sinești, Prigoreni, Ruscani, Gănești, Bălțați, Codrești, Cristești¹⁰ ș. a. Refăcând istoria acestor sate, Mihai Costăchescu a adus la lumină știri, până în veacul XIX, pentru un foarte mare număr de neamuri boierești de toate categoriile, prin ale căror mâini

³ Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, Iași, 1931, p. V.

⁴ Idem, *Observări istorice: 1) Cu privire la neamul lui Ștefan cel Mare. 2) Știri dintr-un uric de la Petru Rareș*, în „Anuarul Școlii Normale «Vasile Lupu»”, 1926–1927, p. 137–145 (și extras).

⁵ Idem, *Mihail de la Dorohoi și satele lui*, în *IN*, VI, 1926–1927, p. 345–352 (și extras).

⁶ Petronel Zahariuc, *Mihail de la Dorohoi și descendența sa*, în *ArhGen*, I (VI), 1994, 1–2, p. 177–182.

⁷ Mihai Costăchescu, *Boierii Cupcici și satele lor*, în *IN*, VII, 1928, p. 270–282 (și extras).

⁸ Idem, *Despre neamul de boieri moldoveni Ureche*, în *CI*, IV, 1928, I, p. 37–47 (și extras).

⁹ Idem, *Despre neamul lui Oană, dvornic de Suceava și satele lui*, în *CI*, V–VII, 1929–1931, p. 41–79 (și extras).

¹⁰ Toate publicate în *IN*: III, 1923, p. 31–46; IV, 1924, p. 1–45; V, 1925, p. 40–70; VI, 1926–1927, p. 85–111; VII, 1928, p. 38–95; VIII, 1930, p. 23–60 (toate și cu extrase).

au trecut acele sate. Urecheștii, Neculceștii, Codreștii, Cărpeștii, Năculeștii și atâtea alte neamuri din care s-au ales, în răstimpuri, prin moșteniri sau prin cumpărături, stăpânii satelor, beneficiază de o informație foarte bogată și precisă, culeasă cu mîgală și competență din maldărele de documente ale Arhivelor Statului și ale (cîndva) Academiei Române.

În fine, a treia categorie de contribuții genealogice o formează miile de note, însemnări, observații pe marginea documentelor editate de Costăchescu însuși în marca sa colecție. Nu există neam boieresc reprezentat prin uricele emise de cancelaria domnească pînă la 1527 – mă rezum la partea tipărită a colecției – care să nu aibă, în paginile acelor volume, explicațiile cuvenite, întinse comentarii în care coroborarea știrilor genealogice merge pînă la cea mai îndepărtată limită posibilă, acumulând informații și observații care, cel mai adesea, scutesc pe cercetător de efortul unei noi investigații.

Lucrînd în felul acesta, Mihai Costăchescu a dat o contribuție dintre cele mai solide în materie de cercetare genealogică, nefăcînd (reiau o expresie a lui N. Iorga) „genealogie de biografii”, ci, urmărind permanent legătura dintre om și pămînt, o *genealogie de proprietate*, adică tocmai ceea ce au făcut dintotdeauna documentele noastre medievale. În vechime, noțiunea de *neam* sau *familie* era destul de vagă și apartenența la un neam pe care noi, azi, îl considerăm strălucit, nu aducea un motiv special de mîndrie; pe de altă parte, nici descendența în linie dreaptă, prin bărbați, dintr-un personaj atestat la începuturile vieții de stat, nu constituia un motiv deosebit de distincție socială. De aceea, se pot vedea în documente din veacurile îndepărtate descendențe din personaje ilustre sau din personaje absolut obscure (pentru noi, cei de azi) afirmate cu aceeași seriozitate, pe picior de absolută egalitate. Urmaș al marelui logofăt Tăutu sau al lui Isaia de la Răcătău, al popii Istratie din Lăpușna sau al uricarului Mera Marmure, un mare dregător era, *din punctul acesta de vedere*, egalul absolut al măruntului răzeș – un anumit fel de egalitate, greu de perceput azi, după experiența veacurilor XVIII și XIX și mai ales după învățăturile primite în a doua jumătate a veacului nostru. Semnul egalității îl constituia însăși descendența din strămoșul comun, descendență în care dreptul vechi nu privilegia pe urmașii în linie masculină în defavoarea coborătorilor prin femei; de aceea, se poate spune că *genealogia de stăpîniri* reflectă cu mai multă fidelitate modul de a gândi al oamenilor din vechime, decît arborele genealogic construit pe principiul masculinității. Să ne amintim că toate vechile spițe – cele (probabil) câteva sute, păstrate din veacurile XVIII–XIX – reprezintă, înainte de toate, materializarea grafică a evoluției unor drepturi de stăpînire, și nu a vreunor orgolii legate de numele de familie (în stîrnirea interesului pentru trecutul neamului în legătură cu numele de familie, rolul principal l-a avut, desigur, acțiunea lui Constantin vodă Mavrocordat de „trecere la

neamuri”; cel mai vechi arbore *de familie* pe care îl cunosc până azi e acela al Tăutuleștilor, redactat spre sfârșitul veacului XVIII și prezentat aici în 1992¹¹).

Astfel, nu se va bănuși nici o exagerare în afirmația că aportul lui Mihai Costăchescu la cercetarea vechilor neamuri moldovene este unul dintre cele mai masive și mai prețioase¹². Omagiul de azi i-l aduc în numele ambilor succesori ai Cercului Genealogiștilor Români din 1943 – Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie și Institutul „Sever Zotta”.

Toată activitatea lui Mihai Costăchescu, adunare (cum însuși a spus) de „știri rare și nespuse de scumpe”¹³, și în special aceea pe care am privit-o, acum, prin raportarea la știința genealogică, stă sub semnul unor cuvinte pe care le-a rostit sub cupola Academiei Române și prin ele se cuvine a fi înțeleasă. Când, ca succesori ai lui Gheorghe Ghibănescu, s-a prezentat în fața colegilor săi întru gloria academică, la 22 decembrie 1939, mulțumind pentru cinstirea care se cobora asupra sa, Mihai Costăchescu a făcut această mărturisire, purtând pecetea smereniei orgolioase a ctitorului de monument *aere perennius* închinat înaintașilor: „... simt cât de puțin aceste lucruri sunt ale mele ! Cât datoresc altora ! Cât datoresc faptului că m-am născut¹⁴ dintr-o familie care numără, după tată și mamă, multe generații de preoți – străbunicul tatei era venit dincoace, acum vreo sută și cincizeci de ani, din Cășunii Ardealului, iar străbunicul mamei era un preot dârz, un răzăș cu multe procese pierdute, dintr-un sat din ținutul Cărligăturii, acest ținut aspru de codri frumoși de fagi și stejari tari, cu sate multe și străvechi – în timpul lui Alexandru cel Bun sunt pomenite vreo sută de sate – ținut în care m-am născut și eu. De la acești bătrâni înaintași ai mei, din lucrurile și întâmplările din acest ținut al meu, am moștenit partea cea mai bună a sufletului și toată dragostea aprigă pentru cei de demult”¹⁵.

¹¹ Ioan Murariu, *Un vechi arbore genealogic al familiei Tăutu*, în *ArhGen*, I (VI), 1994, 1–2, p. 161–162 (și planșa).

¹² Studiile din primele două categorii ar putea da materia unui volum frumos, însă greu de lucrat din cauza notelor extrem de stufoase și redactate într-un sistem *sui generis*.

¹³ În cuvântul rostit la Academia Română, la 22 decembrie 1939, cf. „Anuarul Liceului Național Iași pe anii școlari 1942–43, 1943–44 și 1944–45” [Omagiu profesorului Mihai Costăchescu], Iași, 1946, p. 16.

¹⁴ Mihai Costăchescu s-a născut la 23 septembrie 1884, în satul Goești (unde a stăpânit cronicarul Grigore Ureche) și a murit la Iași, la 18 martie 1953.

¹⁵ Cf. „Anuarul Liceului Național Iași”, cit., p. 16–17.

CONSTANTIN I. KARADJA
(1889–1950)

Unul din marii și modeștii erudiți români din prima jumătate a secolului nostru rămâne cel de la a cărui naștere se împlinesc anul acesta (1999), la 24 noiembrie, 110 ani. L-am numit pe Constantin Jean Lars Anthony Demetrius, fiul lui Ion Karadja pașa, ministrul plenipotențiar al sultanului Porții Otomane în țările nordice, și al suedezei Maria Louisa Smith. Strănepot de fiu al domnitorului Ion Gheorghe Caragea, viitorul diplomat se căsătorește, în 1916, cu Marcella, strănepoata lui Gheorghe, celălalt băiat al domnitorului. Cu studii de drept la Londra, ceea ce îi va da dreptul mai târziu să se înscrie în baroul englez, Constantin Karadja călătorește o vreme în Grecia și Egipt – poate și în dorința de a-și identifica unele rude –, intrând apoi, pentru puțin timp, în serviciul diplomatic otoman. Continua așa o tradiție de familie, căci bunicul său, încă din 1833, fusese ministru al Porții la Paris și Londra, iar tatăl său, cum am văzut, asigura interesele sultanului în țările nordice. Dar profundele transformări ce se operează în Europa începând din anul 1914 îl determină să renunțe deopotrivă la cariera de diplomat turc, cât și la calitatea de moștenitor al frumosului domeniu Bovigny din provincia belgiană Luxembourg, oferit de mama sa. Se stabilește în România unde, vreme de 30 de ani, își împarte timpul între diplomație (consul general la Stockholm, apoi la Berlin) și marea pasiune pentru tipărituri rare și manuscrise, ce avea să facă din el unul din cei mai subtili și mai prețuiți colecționari din Europa. Și-a putut satisface această înclinare nu numai datorită pregătirii de benedictin, ci și averii de care a dispus, relațiilor extrem de întinse în lumea savantă a Europei și, în sfârșit, susținerii permanente din partea autorităților române.

Azi e peste putință a face inventarul întregului patrimoniu Karadja. După propria-i mărturisire, numai biblioteca era împărțită între Grumăzești (leagăn al familiei, avându-l drept patriarh pe socrul său, entomologul Aristide Caragea), Londra (unde își făcuse studiile și unde se stabilise mama sa după ce ajunsese văduvă, în 1894), Bovigny (domeniul familiei materne) și Stockholm (locul de rezidență multă vreme al tatălui său, apoi al lui propriu). În 1923, într-o scrisoare către vara sa, Katti Davis, își exprima dorința de a se stabili undeva în Transilvania, spre a-și aduna biblioteca într-un singur loc. N-au parvenit până la noi cataloage ale bibliotecilor sale, iar reconstituirea lor e astăzi imposibilă. Amintim doar că *Biblioteca Grumazestiana* poseda 70 de incunabule (34 din ele identificate și păstrate actualmente la Biblioteca Națională, alături de 12 fotocopii). Dintre acestea amintim: *Historia Alexandri Magni*, Strasbourg, 1489; Aristoteles, *Politica*

et Oeconomia, Paris, 1489; *Biblia*, Nürnberg, 1483; Wenzeslaus Brack, *Vocabularius rerum*, Strasbourg, 1489; *Corpus iuris civilis*, Basel, 1478; Dandulo Fantinus, *Compendium catholicae fidei*, Veneția, 1490; cele patru volume ale *Cronicii* lui Froissart, Paris, cca. 1495 și 1500; *Tractatus quidam de turcis*, Nürnberg, 1481 (cumpărată de colecționar din biblioteca Oettingen Wallenstein); Plutarchus, *Apophtegma*, Veneția, 1471 (cumpărată de la Batthyaneum, ca dublet); Strabon, *Geographia*, Treviso, 1480; în sfârșit, Thuróczy, *Chronica Hungarorum*, Brno, 1488 (și ediția Augsburg, același an, achiziționată din biblioteca Zichy). În legătură cu incunabilele fotocopyate, semnalăm cele șapte exemplare din *Historia Dracolis Waidae* (Augsburg, 1494; Lübeck, cca. 1485 – copiat din biblioteca F. Széchenyi, exemplar unic; alt exemplar din 1494–1498, ce nu figurează în cataloage; Nürnberg, 1488 – din biblioteca comunală din Weimar; același an, copie după exemplarul din biblioteca orașului Stuttgart – doar patru exemplare cunoscute; o fotocopy după un exemplar nedatat, Nürnberg, unicat, aflat în biblioteca din Berlin; Strasbourg, 1500, din biblioteca din Copenhaga – doar patru exemplare cunoscute).

Constantin Karadja descoperă în biblioteca din Karlsruhe un exemplar din lucrarea papei Pius II, *Bulla cruciata... contra turcos*, Mainz, 1463, „prima carte cu pagina de titlu separată”, fapt consemnat de *Enciclopedia britanică* din 1919 (vol. IV, p. 215). Într-o notiță din arhiva sa, se vorbește despre un manuscris de 345 de pagini, intitulat *Inventarul incunabilelor din România*, astăzi pierdut. În schimb, colaborarea cu profesorul Konrad Haebler la *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* i-a permis punerea în evidență a 1471 de piese existente în România.

Dacă informația despre biblioteca sa rămâne săracă, cercetările întreprinse în legătură cu unele fonduri aflate la Constantinopol, în lumea fanariotă ori în conace din Moldova ale familiilor Ghica, Balș sau Mavrocordat pun în lumină o apetență rafinată, inteligentă, de colecționar. În broșura *Sur les bibliothèques du sud-est européen*, 1935, Constantin Karadja reia discuția legată de rămășițele bibliotecilor bizantine ce s-ar mai fi aflat în tainițele seraiului. Aceasta și pentru că un alt antecesor al lui, arhonte Ion Karadja din Fanar, puțin după căderea Bizanțului, salvase un codex cu lucrarea Sfântului Efrem pe care se iscălise (aflat azi la Vatican). Pe la 1620 se vorbea de manuscrise ale Paleologilor și chiar ale lui Constantin cel Mare. Bunicul străbunicului său, Scarlat Karadja (1695–1780), mare dragoman, doctor în filosofie și doctor în medicină al Universității din Padova, împreună cu fiul său, George (mort în 1765), medic și el la Universitatea din Leyda, avusese ocazia să parcurgă biblioteca seraiului grație ipohondriei sultanului Mustafa. Obsedat că va fi otrăvit, acesta fusese convins de cei doi doctori că remediile se găsesc în cărțile tănuite. N-aveau, însă, să găsească mare lucru și abia Adolf Deissman, în 1933, parcurge tom cu tom biblioteca seraiului, aflând, între altele, *Geografia* lui Piri Reis (după portulanul pierdut al lui Columb) și informații

despre *Geografia* lui Ptolemeu (oferită între timp ambasadorului francez Sebastiani).

Din biblioteca Mavrocordaților, Constantin Karadja semnaleză *Aritmetica* lui Nicomach de Gerasa (azi în biblioteca municipală din Göttingen), iar din cea a lui Nicolae Karadja, mare logofăt al Patriarhiei, mort în 1707, manuscrisul *De Magistratibus reipublicae romanae*, aparținând lui Johannes Lydus. Prețiosul op, păstrat actualmente la Biblioteca Națională din Paris, poartă urme de vin roșu din care se împărtașea sasu Stefan Bergler, profesor la școala întemeiată de Nicolae vodă la București și aducătorul textului în capitala Franței. Tot el copiase pentru vodă *Demonstratio evangelica* a lui Eusebiu, după manuscrisul de la Mănăstirea Vatoped. Din biblioteca lui Grigore Ghica decapitatul, aflată la Constantinopol, Constantin Karadja amintește pergamentul cu fragmente din Pentateuh, luat nu se știe pe ce căi din biblioteca seraiului și publicat la Leipzig în 1772–1775 de Nicefor Teotokis.

În sfârșit, el stăruie asupra bibliotecii lui Ion Balș (*Un bibliophile moldave au début du XIXe siècle*, 1947), formată cu ajutorul lui Barbié de Bocage și păstrată, o vreme, în Basarabia. „Resturile”, cum le numește Karadja, au fost aduse la Dumbrăveni. E vorba de ediții princeps ori ediții ulterioare complete din Racine, Corneille, Voltaire, Fénelon, Montesquieu, M-me de Genlis, Florian, Vincent Voiture, D’Alembert, Buffon, Condillac, Molière, Marmontel, M-me de Sévigné, Lavoisier, *1001 de nopți*, ediția Galland, ba chiar și lucrări de numismatică chineză, ori dicționarul grec-latin al lui Suidas, scos la Milano în 1490. De observat că, peste 80 de ani, ofițerul de marină, diplomatul și esteticianul Matila Ghika, nepot de fiică al Ecaterinei Ghika, născută Balș, petrecându-și vacanțele la Dumbrăveni, regăsește acest fond de carte, oprindu-se cu deliciu, firește, în primul rând asupra cărților de povești. Totul avea să fie distrus „din eroare” de aliații ruși în timpul Primului Război Mondial, cum amintește diplomatic Ghika în *Escules de ma jeunesse*, publicată la Paris în 1955.

Pasiunea pentru cartea rară s-a împletit la Constantin Karadja cu interesul pentru genealogie. În arhiva lui, după mărturiile profesorului Dan Simonescu, neconfirmate însă de cercetările noastre, s-ar fi aflat 4.000 de fișe privitoare numai la familia sa. În două studii – *Sur l’origine des Karadja*, 1938, și *Karadja, nume peceneg în toponimia românească*, 1945 – el discută sursele privitoare la toponimul și antroponimul *Karadja*, înclinând să creadă că familia e de obârșie pecenegă. Ea și-ar fi avut genitorul într-un slujbaș de la curtea hanului Crimeii; e vorba de Argyros, comandant al gărzii străine a împăratului bizantin Alexis Comnen, trimis în Dalmația și care, în 1091, apare în documente ca duce de Durazzo (Dyrrachium). Comisul Caragea, ce figurează în actele interne din Țara Românească între 1421 și 1451, s-ar putea „oarecum” lega de acesta.

Karadja convine că numele se regăsește pe o arie geografică largă, din Asia Mică, Transcaucazia, Bulgaria, Crimeea, Dobrogea până în Macedonia și România. În acest din urmă loc, el apare în zone unde familia, considerată mai apoi fanariotă,

nu a avut proprietăți; prin urmare, toponimele ar face parte din vechiul și restrânsul fond lingvistic peceneg. După ce amintește de familia anatoliană a beifului Karadja, comandantul cavaleriei sultanului Murad la 1444, de beilerbegul Rumeliei, mort la Belgrad în 1456, de Karadja pașa, guvernator de Alep în 1616, și, în fine, de reis Caragia Ferat, participant la lupta de la Lepanto din 1571, el admite că e vorba de familii prin excelență turcești, neavând nimic a face cu familia creștină decelată în Bizanț, încă din secolul XI, cum am văzut.

A treia direcție de cercetare a autorului se îndreaptă spre Epir, această pepinieră de domni fanarioti și clienți ai lor, pe care îi găsim în profuziune în Țările Române în secolul XVIII. După tradiția orală a familiei sale, locul ei de origine ar fi orașul Arta. În 1487, aici trăia un Nicolas Karatzas, intrat peste zece ani, în 1497, în Ordinul Teutonilor. Mormântul său se află în Mănăstirea Zvernec din apropiere. În secolul XVI, urmașii acestei familii epirote se strămută la Constantinopol, începându-și ascensiunea în administrația turco-fanariotă, ce avea să culmineze cu ocuparea tronului Țării Românești, întâi de Nicolae, apoi de Ion Gheorghe Karadja.

Dacă, sentimental, Karadja pare înclinat să adopte originea pecenegă a neamului său, fatalmente pierdută în legendă, el nu respinge investigațiile legate de familiile omonime. Dimpotrivă. Un proiect, mărturisit în corespondența cu vara sa Katti Davis, dar nedus la îndeplinire, privea elaborarea unui corpus de documente Karadja – Suțu, motivat, între altele, de înrudirea cu familia lui Alexandru Suțu, ultimul domn fanariot al Țării Românești, ca și de existența unui cuprinzător fond documentar al acesteia la Grumăzești. Un atare demers i-ar fi îngăduit, probabil, să-și adâncească cercetările, oferind o imagine, îndrăznim să spunem, globală asupra familiei Karadja, atât din lumea creștină, cât și din cea islamică.

Bibliofil și genealogist, Constantin Karadja rămâne în același timp un colecționar plin de șansă. Amintind doar în treacăt că multe din piesele adunate de el au dispărut (vândute anarhic la anticariat, furate cu diferite prilejuri), se cuvine să relevăm două fonduri compacte, a căror punere în valoare își așteaptă norocosul întreprinzător, E vorba de actele domeniului Bovigny din Belgia, dintre anii 1420 și 1927, în limbile latină, flamandă, franceză și română, prin care se poate restitui, în mare măsură, pe o jumătate de mileniu, regimul acestei proprietăți. Apoi, colecția de desene John Morrit of Rokeby (1772–1843), executată în timpul călătoriei acestuia în Grecia, în 1794–1795, de sculptorul John Flaxman și de un desenator austriac anonim.

Erudit de factură renașcentistă, european prin excelență, Constantin I. Karadja a întrunit fericit în persoana sa calitățile diplomatului, virtuțile cercetătorului și disponibilitățile omului aparținând elitei sociale. Adunarea răbduric a tuturor mărturiilor referitoare la familia Karadja ar însemna nu doar un omagiu adus savantului, ci și un succes al celor ce i-au urmat în fascinanta călătorie în lumea documentului istoric.

MARCEL STURDZA-SĂUCEȘTI
(1896–1984)

Era o seară de 7 noiembrie, tipic ardeleană, vântoasă, cu nori grei și apăsători, gata să-și reverse prea-plinul apelor peste urbea noastră. Atunci, în acea seară de 7 noiembrie 1975, l-am cunoscut pe cel care a devenit mentorul meu spiritual în ale heraldicii și, în același timp, un al doilea părinte. De precizat, în context, că, în cultul creștin, ziua liturgică nu începe cu miezul nopții sau cu dimineața, ca în măsurătoarea laică a timpului, ci cu seara. Cu alte cuvinte, ziua liturgică se încadrează în intervalul de timp dintre două seri consecutive, motiv pentru care slujba religioasă a fiecărei zile începe cu vecernia din ajunul serii respective. Tradiția aceasta este de sorginte vetero-testamentară și o întâlnim concretizată, spre exemplu, în referatul biblic al zidirii lumii, unde zilele Creației sunt numărate începând cu seara și continuând cu dimineața: „Și a fost seară și a fost dimineață, ziua întâia... Și a fost seară și a fost dimineață, ziua a doua... (Facere 1, 5. 8; Levitic 23, 32)”¹. Concret, din punctul de vedere al cronologiei religioase, mi-am cunoscut magistrul într-o seară însemnată, cea a sărbătorii Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril din 8 noiembrie.

De fapt, m-am dus cu un gând foarte nevinovat pentru un arheolog „înrațit”, cum eram eu pe atunci: acela de a-i cere un autograf pe recenta sa carte, *Heraldica*². Numai că omul propune și Dumnezeu dispune. Seara aceea a fost hotărâtoare pentru destinul meu. Pășisem, fără să o știu, pe un drum al Damascului, dar un drum ce a cuprins numai radicalitatea, nu și dramatismul schimbării. Cu alte cuvinte, fără să renunț la *prima dragoste* (arheologia), am intrat în lumea mirifică a heraldicii. Arheologia, prin intermediul elementelor descoperite în săpătură îți permite să intuiești – sau să îți imaginezi – *comunitatea și individul*; heraldica, prin simbologia și cromatologia stemelor, îți permite să-ți imaginezi *individul și familia*. De aceea, dacă după-amiezile petrecute de mine în casa mentorului meu spiritual erau destinate heraldicii, serile, în schimb, erau rezervate amintirilor sale, care păstrau și transmiteau parfumul epocilor trecute, dar niciodată uitate.

Consecvent principiului lui Quintilian, principiu după care *profesorul trebuie să se considere tatăl sufletesc al fiecărui elev*³, cel a cărui memorie o

¹ E. Braniște, *Liturgica generală*, București, 1993, p. 129; cf. *Liturghier*, București, 1995, p. 9–14 și 26–42.

² Marcel Sturdza-Săucești, *Heraldica. Tratat tehnic*, București, 1974, 172 p. + 6 planșe color.

³ Marcus Fabius Quintilianus, *Arta oratorică*, traducere, studiu introductiv, tabel cronologic, note, indici de Maha Hetco, I, București, 1974, p. XIX.

evocăm azi mi-a dirijat pașii spre o istorie considerată periculoasă de proletcultiști, cea *familială*. Și astfel, știindu-l descendent direct al primului domn moldovean pământean după fanarioți, l-am întrebat multe, atât despre omul, cât și despre domnul Ioniță Sandu Sturdza (9 iunie 1822 – 23 aprilie 1828). Ramura aceasta a Sturdzeștilor a cuprins pe cei trei frați – Ilie, Chiriac și Toader –, care au primit diploma de nobili ai Transilvaniei, cu concedare de stemă, din partea principelui ardelean Mihail Apafi, la 24 februarie 1679. Mai mult, Sturdzeștii au participat, în 1683, în armata regelui polon, la despresurarea Vienei, motiv pentru care au primit o stemă princiară conferită de împăratul Leopold I, în anul 1689⁴.

Alte documente îl prezintă pe Ilieș Sturdza ca pe un om dârz, care a refuzat tronul Moldovei, în 1672. Boierii moldavi au fost chemați de vizir și îndemnați să propună domn pe unul dintre dânzii. După ce s-au sfătuit, aceștia au arătat spre Ilie Sturdza, numai că el n-a primit domnia. „Văzând că-l trăgea ceaușul să-l ducă la vizir, îndată s-a jurat că de va să fie el domn, să se știe bine că pe toți boierii îi va pune sub sabie. Ci boierii auzind așa, au și contenit, că a fost om aprig. Și îndată au arătat spre Ștefan Petriceicu, fecior de boier de țară și l-au îmbrăcat cu caftan, dându-i steag de domnia Țării Moldovei”⁵. Din fratele acestui Ilie, din Chiriac Sturdza, pârcaľab de Hotin, se trăgea Ioniță Sandu vodă.

Pârcaľabul Chiriac s-a căsătorit cu Alexandra Prăjescu și apoi cu Ana Isarie, a avut din întâia căsătorie pe cuparul Sandu, care, la rându-i, l-a avut pe Vasile, paharnic, căsătorit cu Ileana, fiica lui Solomon Costachi. Aceștia erau bunicii lui Ioniță Sandu Sturdza. Ei au avut pe Sandu, însurat cu Maria Bogdan, a căror căsnicie a rodit⁶ cu următorii copii: Bălașa, Manolache (călugăr), Dumitrache, spătar, Ioniță, viitorul domn pământean⁷. Prin intermediul lui Ioniță Sandu vodă, familia Sturdza (ramura Săucești) este prima familie domnitoare din epoca modernă care și-a adăugat deviza la stemă. Documentele emise de cancelaria domnească au fost validate cu sigiliul voievodului, în care, pe scut, alături de însemnele voievodale (cap de bour cu stea între coarne) se află și cele personale (leu rampant încoronat, spre dreapta, ținând în laba dreaptă o sabie împodobită cu o ghirlandă). Sub scut se întâlnește deviza familiei, *UTROQUE CLARESCERE PULCHRUM* („Pretutindenii strălucește în mod deosebit”)⁸.

Cel pe care lumea l-a cunoscut drept col. (r.) Marcel Sturdza-Săucești s-a născut în 22 august 1896, la Freiberg, lângă Dresda, și a încetat din viață la Sibiu,

⁴ M. Sturdza-Săucești, *Die Brüder Sturdza im Polnischen Heer von Wien 1683*, în „Adler”, Viena, XXIII, Bd. 9, Heft 9, 1973, p. 221a–224a + 4 ilustrații.

⁵ C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnișe*, III, Iași, 1973, p. 8–9. De notat că Ștefan Petriceicu era socrul lui Ilie Sturdza: *ibidem*, p. 329, nota 7.

⁶ Expresia *vă înmulțiți* din fragmentul biblic „creșteți și vă înmulțiți” (*Facerea* 1, 28) pare a nu fi cea mai fericită traducere a sensului textului masoretic; „creșteți și *rodiiți*” ar fi mai apropiat atât de conotațiile vetero-testamentare, cât și de mesajul neo-testamentar al acestuia.

⁷ C. Gane, *op. cit.*

⁸ C. Moisil, *O descriere heraldică din 1841*, în „Arhiva Românească”, III, 1939, p. 286–287.

în 9 ianuarie 1984. A fost fiul inginerului Eugen Sturdza, care a devenit, la un moment dat, șeful serviciului tehnic al orașului Bacău⁹, și al contesei de origine franceză Hortense de Montarnal (din Clermond-Ferrand). La vârsta de trei ani, pe când se afla la Viena, își pierde mama, o apreciată pianistă în orașul de pe malurile Dunării, după care este luat la Paris, de unchiul său din Franța. Se va întoarce, la vârsta de patrusprezece ani, în țară, la Bacău, unde va rămâne până la terminarea studiilor liceale. În perioada aceasta împarte timpul, ca orice elev, între școală și vacanțe, prima însemnând casa bunicilor din Bacău, iar vacanțele, moșia acestora de la Săucești.

Alege cariera militară și participă la Primul Război Mondial, cu gradul de locotenent de artilerie, și la cel de-al doilea numai pe frontul anti-sovietic, cu gradul de colonel. De la Stalingrad va fi evacuat, rănit, cu ultimul convoi care a mai putut părăsi zona. În perioada sa de ofițer activ, a brevetat o invenție de radio-emisie-recepție. Datorită bravurii de care a dat dovadă pe front, urma să fie ridicat la gradul de general, în octombrie 1944, dar n-a fost să fie așa, deoarece a făcut parte din *lotul păcii*, care a însemnat una dintre cele mai mari epurări făcute de comuniști în armata română. Acela a fost, de fapt, și momentul în care a decis să se stabilească în Sibiu. Și cu aceasta viața sa va cunoaște oarecum alte coordonate, în sensul că, dacă această perioadă nu constituie debutul propriu-zis în heraldică, atunci, cel puțin, determină canalizarea mai accentuată spre această nobilă disciplină.

Cel a cărui memorie o evocăm azi a făcut parte, din chiar anul constituirii sale (1971), din Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga”. De asemenea, a devenit membru al Societății de Genealogie și Heraldică „Adler”, din Viena, al Societății Heraldice Germane „Wappen Herold”, din fostul Berlin de Vest, precum și al Academiei Internaționale de Heraldică de la Geneva. În aceasta calitate, a participat la Congrese Internaționale de Genealogie și Heraldică, cum ar fi cel de la Viena, din 1970, ori cel de la Liège, din 1972. În 1974, i-a apărut în țară cartea menționată mai sus, *Heraldica. Tratat tehnic*, care a fost premiată de Federația Institutelor de Genealogie și Heraldică din Madrid, în anul 1977, cu premiul *Infante don Fernando de Baviera*¹⁰.

Din dorința de a prezenta structurate pe probleme lucrările care poartă semnătura lui Marcel Sturdza-Săucești, ne permitem să începem cu cele două studii care, într-o bibliografie selectivă, s-ar încadra la capitolul *lucrări generale de heraldică*. Este vorba despre *L'Héraldique roumaine*, lucrare apărută în „Archivum

⁹ Informația am luat-o din scrisoarea pe care d-l ing. Ioniță Sturdza, nepotul heraldistului, în prezent stabilit în Germania, a trimis-o d-lui Mihai Zamfir și pe care acesta a inserat-o în articolul *O pagină de istorie*, apărut în „România Literară”, an. XXXI, nr. 28, din 15–21 iulie 1998, p. 22–23.

¹⁰ „Hoja Informativa”, revista Institutului Internațional de Genealogie și Heraldică și a Federației Corporațiilor similare, Madrid, an. XXIV, nr. 290, iulie–decembrie 1977.

Heraldicum”, Geneva, 1971, 2–3, p. 32–38 + 5 ilustr., și de *Aperçu sur l’Héraldique roumaine*. Acest referat la al X-lea Congres Internațional de Genealogie și Heraldică (Viena, 14–19 septembrie 1970), a fost publicat în *Genealogia et Heraldica*, Viena, 1972, p. 579–587 + 5 ilustr.

Preocupările pentru cercetarea stemelor familiilor princiare și boierești din Țara Românească și Moldova s-au concretizat prin studiul *L’Armorial roumain*, apărut în „Archivum Heraldicum”, 1973, nr. 2–3, p. 26–37, și printr-un referat prezentat în 1972, la cel de-al XI-lea Congres de Științe Genealogice și Heraldice de la Liège, referat publicat la Braga, în Portugalia, un an mai târziu.

Ca fiu adoptiv al Sibiului, Marcel Sturdza-Săucești s-a ocupat și de stemele acelor boieri munteni care, într-un fel sau altul, au avut relații cu Hermannstadt-ul medieval, iar rodul acestor căutări s-a concretizat în lucrarea *Sigiliile boierilor din sfatul lui Radu cel Mare de la Convenția cu Sibiul din 1507*, lucrare (avându-l coautor pe Nicolae Nistor) publicată în „Revista Arhivelor”, 1, 1967, p. 73–90. În altă ordine de idei, preocupările legate de istoria celor trei frați Sturdza, Ilie, Chiriac și Toader, s-au concretizat în articolul citat, *Die Brüder Sturdza im Polnischen Heer von Wien 1683*, articol ce conține o serie de considerații de vexilologie heraldică asupra steagurilor românești la asediul Vienei.

Din succinta prezentare a operei sale putem afirma că preocupările distinsului heraldist au vizat, în primul rând, istoria românilor, dar, bineînțeles, o istorie a românilor văzută prin intermediul heraldicii. Și-a dat sufletul, din punct de vedere heraldic, nu în 9 ianuarie 1984, moment în care, în limbaj biblic, *s-a adunat la neamul său*, ci ori de câte ori dăruia paginii și nouă, celor interesați, pârga preocupărilor sale în domeniu. *Tratatul tehnic de heraldică* a rămas un reper în istoriografia heraldicii noastre, fiind folosit, nu o dată, ca obiect de studiu de către acei, mult-puțini, studenți cu preocupări de profil. Articolele și studiile, apărute în reviste de prestigiu din țară și străinătate, își păstrează, și ele, locul și importanța în peisajul bibliografic de profil genealogic și heraldic.

A știut să îmbine, cu măiastră mână, istoria familială cu cea de context european, iar când afirm aceasta, gândul mă duce la anul luptelor pentru despresurarea Vienei; nu de puține ori m-am întrebat – și mi-am întrebat, în gând, maestrul – dacă 1989 „al nostru”, al est-europenilor, n-a fost cumva – desigur, respectând proporțiile și coordonatele geo-politice – anul 1683, cel al Crucii împotriva Semilunii ?

EUGEN D. NECULAU
(1900–1974)

„De sute de ani acest popor a toate răbdător așteaptă ziua învierii lui la lumea nouă; de sute de ani acești blajini visează mântuirea; de un veac guvernanții lui se trudesesc în vorbe vane, punând firme și forme goale peste minciuni, acoperind realitățile. Poporul așteaptă în ignoranță, mizerie, alcoolism și sifilis. Cum îndrăznești d-ta, Eugen Neculau, să strici rânduielele? Patriotismul curent nu e ce faci d-ta. Patriotismul curent înseamnă cântece și urale, discursuri înflăcărâte, România Mare, românul e născut poet și are șapte vieți în pieptu-i de aramă; patriotismul înseamnă toate declarațiile sentimentale de tot soiul, *numai muncă și disciplină nu înseamnă*. Mai ales ceea ce faci d-ta nu-i patriotism, *căci d-ta dai un scop vieții*, prestezi o jertfă lângă jertfa generațiilor și adaogi un bun efectiv pentru neamul de mâine. Patriotism înseamnă solidaritate între generații. [...] D-ta ești pentru tihna [politicienilor] un tulburător și pentru obiceiurile învechite un dușman. *Nu ești deci patriot român*. [...] D-ta propovăduiești muncă și iubire. Și iată, cei de veacuri neluminați, cei necercetați și nesfătuiți, cei la care religia a rămas la forme exterioare, se ridică împotriva d-tale ajutând pe patrioți. [...] Fiii pământului, obijduiții și neluminații, au bolborosit retractări, fără să înțeleagă nimic din această dramă înfricoșătoare care se petrece în mijlocul lor. La dânsii te-ai dus și ai slujit *faptă bună și ei nu te cunosc*. Iată necunoașterile d-tale grave. *Am auzit că totuși stăruiești*. Te salut ca pe un frate adevărat”. Acest citat face parte dintr-un articol al lui Mihail Sadoveanu, articol apărut în revista „Însemnări ieșene” din 15 aprilie 1936¹.

Cel care a dat *un scop vieții sale*, consacrandu-se ridicării stării materiale, morale și culturale a țaranului român din nordul Moldovei prin intermediul originalei Universități Populare din Ungureni (Botoșani), singura de acest gen din România interbelică, misionarul aproape uitat *chiar de cei în slujba cărora și-a pus întreaga viață*, era Eugen D. Neculau².

¹ Sublinierile aparțin semnatarului acestei evocări. Articolul purta titlul *Paștile Blajinilor sau Găoacele de oiă ale profesorului Eugen Nicolau de la Ungureni*; de altfel, Sadoveanu i-a consacrat încă alte patru articole: *Problema ridicării satului românesc*, în aceleași „Însemnări ieșene”, nr. 22, din 15 noiembrie 1936; *Satul, Fapte și Cale nouă*, toate trei în „Adevărul” din 24, 25, respectiv 26 februarie 1937.

² Multe dintre informațiile utilizate de noi provin dintr-un *Curriculum vitae* întocmit de Eugen D. Neculau la 15 septembrie 1972, *curriculum* aflat astăzi în colecția familiei prof. univ. dr. Gh. Macarie din Iași.

S-a născut cu trei zile înainte ca veacul XIX să se încheie, la Ungureni-Botoșani, în casa unui factor poștal. Neamul său, pe linie paternă, își are în popa Neculai din Băiceni-Botoșani, atestat documentar în prima jumătate a secolului XVIII, cel mai îndepărtat înaintaș cunoscut³. Pe la jumătatea veacului XIX, numele Neculai devine patronim, sub forma *Neculau*⁴. Pe linia mamei, Neculau are strămoși ruși, un Moise Popov, devenit Popovici, fiind cel mai îndepărtat strămoș atestat documentar. Atât în familia mamei, cât și în cea a tatei, abundă slujitorii Bisericii, existând șase preoți și patru dascăli.

A avut „o copilărie trăită din plin”⁵. Ungurenii, sat sărac, oferea, totuși, prin relieful său deloc montan, prin pâlcurile de copaci, resturi ale pădurilor bătrâne, prin fânețe și vâlcele pitorești, tot atâtea locuri încântătoare pentru vârsta copilăriei. Deși nu cunoaște mizeria, familia factorului poștal nu este ocolită de drame; Octav, singurul frate al lui Eugen, moare de mic, iar mama, Ana, născută Moisiu, „o femeie deșteaptă și foarte întreprinzătoare”⁶, părăsește domiciliul conjugal, rămânând ca unicul sprijin să-i fie tatăl său, Dumitru, „un om deosebit de blând și de [o] mare bunătate”⁷, de care va fi extrem de atașat.

După ce începe, în 1907, școala primară la Ungureni, cu învățătorul Dumitru Sachelarie, căruia îi va păstra o vie amintire și o mare recunoștință⁸, continuă studiile primare, gimnaziale și liceale, până în 1920, la Dorohoi și Pomârla. Școlii primare nr. 1 și Liceului „Grigore Ghica voievod” din Dorohoi le datorează baza formației sale intelectuale; în contrast cu condițiile materiale, mai mult decât modeste ale instituției, profesorii de aici erau de o elevată ținută. Dincolo de transmiterea unui bogat fond de cunoștințe, dascălii din Dorohoi își educă elevii în spiritul celor mai înalte idealuri ale epocii. În acest climat, nu este de mirare că elevul de 17 ani cere să fie trimis să lupte pe front pentru reîntregirea țării. Este respins, neavând vârsta regulamentară, dar va fi acceptat ca cercetaș, iar mai apoi ca infirmier sanitar la spitalele și unitățile sanitare românești și rusești din Dorohoi. Aici, în mijlocul tinerilor țărani-soldați grav răniți, unii muribunzi, pe care îi căra cu targa la mesele de operație, după ce multora dintre ei le scria, după dictare, ultimele lor cuvinte adresate familiei, are revelația dramei profunde pe care o trăia satul românesc. Jurământului făcut către sine însuși de a se jertfi pe front pentru țară, îi ia locul un altul, care avea să-l urmărească toată viața: ridicarea la

³ Informație preluată dintr-un arbore genealogic întocmit chiar de Eugen D. Neculau; acest arbore se află în proprietatea aceleiași familii Macarie; o copie a fost donată Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”.

⁴ Mulțumim, pentru precizările de ordin lingvistic, cercetătorilor de la Institutul de Filologie Română „Al. Philippide” din Iași, Ion A. Florea și Mircea Ciubotaru.

⁵ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Iași (DJANI), *Fond „Universitatea Populară Ungureni”*, dos. 2B/1927–1948, f. 4.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

lumină și bunăstare a țăranului. Astfel, tânărul Neculau se alătură acelei generații de aur care, ieșind din apriga experiență a războiului, a fost stăpânită de ideile răspândite de mari cărturari, precum Iorga, Mehedinți, Ibrăileanu ș.a., idei potrivit cărora era imperios necesar ca intelectualii să meargă în mijlocul poporului și să lupte efectiv pentru ridicarea lui. Firește, orientarea, fie sămănătoristă, fie poporanistă, avea limitele și naivitățile ei. Însă dorința de ridicare a satului era sinceră, mobilizând resursele unei generații de mare disponibilitate sufletească, această generație putând sta, prin ceea ce a făcut, alături de acelea ce au făurit istoria românilor la 1848, 1859 și 1877.

În iulie 1920, se căsătorește cu Ana (Aneta) Arnăutu, nași de cununie fiindu-le Natalia și Dumitru Furtună din Dorohoi⁹. Soția, urmașă a unui Florea Ursachi, care în primele decenii ale veacului XIX a fost pentru câțiva ani arnăut¹⁰, era o învățătoare formată în spirit haretist.

Frumoase amintiri va avea din perioada 1920–1925; este vremea studenției la Secția de Filosofie de la Facultatea de Litere a Universității din Iași pe care studenții de atunci îi socoteau un Heidelberg al României; s-a atașat mai ales de profesorii Ion Petrovici, Constantin Fedeleș, Ion Găvănescul și Petre Andrei, audiind însă cu interes și cursurile lui Al. Philippide și Garabet Ibrăileanu¹¹. În toamna anului 1925, a obținut licența în filosofie cu mențiunea *magna cum laude*, în comisie fiind Al. Philippide, Ion Petrovici și Petre Andrei.

În urma notelor obținute la examenul de capacitate din 1926, putea să ocupe o catedră în învățământul preuniversitar din București sau din orice alt centru universitar al țării. A ales însă „o școală din Dorohoi, pentru a fi mai aproape de Ungureni”¹², de localitatea natală legându-l amintirile copilăriei, dar mai cu seamă idealul vieții sale. „Termenul [Ungureni] – mărturisirea în 1973 – are o rezonanță mirifică în sufletul meu; de câte ori apare în conștiință îmi răscolește toată ființa”¹³.

Cariera didactică a lui Neculau poate fi împărțită în trei perioade: în anii 1925–1929, a predat succesiv sau concomitent la Seminarul „Pimen Mitropolitul”, la Liceul „Grigore Ghica voievod” din Dorohoi și la Școala Normală din Șendriceni; în 1929–1948, anii cei mai rodnici ai vieții sale, s-a numărat printre valoroșii profesori ai Seminarului „Veniamin Costache” din Iași, aici predând pedagogia și filosofia; în iulie 1944, a obținut titlul de doctor în Litere și Filosofie al Universității din Iași, lucrarea de doctorat intitulându-se *Condițiile și perspectivele unei pedagogii a satului românesc*¹⁴. A urmat apoi o perioadă tristă, aceea cuprinsă între anii 1948 și 1958; acum, din motive pe care le putem bănuși,

⁹ Informații de la Manuela și Gh. Macarie (înregistrare magnetică din aprilie 1998).

¹⁰ DJANI, *Fond personal „Eugen D. Neculau”*, dos. 114, f. 1.

¹¹ *Ibidem*, *Fond „Universitatea Populară Ungureni”*, dos. 2B/1927–1948, f. 5.

¹² *Ibidem*, f. 223.

¹³ *Ibidem*, f. 225.

¹⁴ *Ibidem*, f. 6.

este repartizat, mai ales după 1950, la diferite școli de cartier din Iași; e drept, în anul școlar 1949–1950, a predat la Liceul clasic mixt și la Liceul Național, însă ceea ce a urmat l-a determinat, la 1 ianuarie 1959, să se pensioneze pe caz de boală (maladie cardiacă).

A fost un bun profesor și un foarte bun pedagog. Lecțiile primite în facultate le-a valorificat de-a lungul a peste 25 de serii de elevi, aceștia, mai ales seminariștii, păstrându-i o vie admirație și o neștersă amintire. Este explicabil acest fapt, deoarece, în toate școlile unde a predat, a iubit și a respectat elevul, „avându-l – spune Neculau – cât mai aproape de sufletul meu, pentru a-l cunoaște, a-l înțelege și a-l ajuta”¹⁵. A încercat să le dezvolte elevilor interesul pentru cultură, purtându-i dincolo de textul manualului, nelimitându-se la prevederile programei analitice; gândea formarea acestora în spiritul triadei antice *bine, frumos, adevăr*, sperând că aceste valori se vor repercuta asupra conduitei sociale viitoare a tinerilor.

Îndrăgostit de Ungureni, în 1924, încă student, Neculau încercase să pună bazele unui Cămin Cultural, încercare eșuată. Perseverent, în iarna anului 1927, reușește să înființeze un Cămin Cultural la Ungureni, subordonându-l, pentru început, Fundației culturale conduse de Dimitrie Gusti, președintele de onoare al noii instituții fiind preotul D. Furtună¹⁶. Înființat într-un climat de neîncredere, generat de politicianismul demagog și steril, Căminul de la Ungureni, condus nemijlocit de tânărul misionar Eugen D. Neculau, va reuși în câțiva ani să schimbe înfățișarea așezării. Deși fascinat de lumca satului, Neculau era, în același timp, conștient de sărăcia și ignoranța în care această lume se găsea. „Am plecat – sublinia el – de la constatarea că familia și gospodăria țărănească aveau multe carențe și ne-am luat sarcina de a le aduce toate corectările posibile”¹⁷. Structural, Neculau resimțea nevoia unui pragmatism exemplar, numai astfel, susținea el, putându-se face acea „corectare a etnicului” invocată adesea de Lucian Blaga¹⁸. Spre senectute, atunci când a avut răgazul necesar analizei, afirma: „E foarte comod să fii [savant ...] și să te ocupi numai cu teoretizarea problemelor; să acumulezi cât mai multe citate și bibliografie din autorii români și mai ales din cei străini; să despici firul în patru, plâsmuind definiții și clasificări interminabile, statistici, diagrame și scheme ingenioase, să faci generalizări pripite și să elaborezi aprioric teorii și soluții [originale] și mai ales să inventezi o [terminologie] prezumțioasă ca să paralizezi pe cei neinițiați. *Singură teoria nu e suficientă; ea trebuie verificată în vâltoarea acțiunii*”¹⁹.

¹⁵ *Ibidem*, f. 7.

¹⁶ Dumitru Furtună (1890–1965), doctor în teologie, preot din Dorohoi, prieten și colaborator, sub semnul acelorași idealuri, al lui Eugen D. Neculau. A fost profesor la Seminarul „Pimen Mitropolitul” din Dorohoi, culegător și interpret al folclorului din zonă.

¹⁷ DJANI, *Fond „Universitatea Populară Ungureni”*, dos. 2B/1927–1948, f. 30.

¹⁸ *Ibidem*, f. 29–30.

¹⁹ *Ibidem*, f. 244. Sublinierile aparțin autorului.

A avut ca modele teoretice operele lui Pestalozzi și Grundtvig; de mare ajutor i-au fost sfaturile lui Simion Mehedinți, Mihail Sadoveanu, Apostol Culea, Dumitru Furtună, Vasile Pavelcu ș.a. Cel mai aproape de suflet i-au fost, în greua încercare în care a intrat de bună voie, intelectualii și țărani din satele microzonei Ungureni. O influență hotărâtoare asupra formării sale intelectuale, dar și în activitatea de la Ungureni, a avut-o Constantin Fedeleş, iubitul său profesor de la facultate²⁰. Iată ce sugestii înțelepte îi dădea Fedeleş cu numai o lună înaintea înființării Căminului: „Cu gândurile și avânturile de care ești însuflețit, *nu este îndoială că vei înălța și înnobila toate chestiunile de care te vei ocupa, găsind direcția dreaptă și măsura justă ca să știi cum și cât să lucrezi. Esențialul este sufletul, idealul și munca de realizare, pe care le ai într-un grad așa de frumos. [...] Nu începe prea multe odată, ci pornește de la puțin, lărgind mereu sfera și cadrul, pe măsura puterilor și mijloacelor [...]. Modelul să-ți fie planta, care răsare și se înalță din puțin și pururea încet, dar sigur [...]. De asemenea, să nu te pierzi în sociologie, știință mai mult de fum și de fumuri, în care te abați în întuneric, fără să poți avea orientarea unei raze de lumină [...]. Rămâne un domeniu bătut de modă. Gândește-te la acei împuşcă-n lună, care mereu încearcă marea cu degetul și din care iesă concluzia eternă că luna e departe și marea e adâncă. Cu asta și cu atâta vezi că nu se poate face treabă multă și ești silit sau să fugi de această știință așa cum o găsești sau să faci una mai bună pentru a te putea servi de dânsa*”²¹.

Pornind de la premiza că țărănul „e sensibil la două chemări, una dinspre cer, din care decurge întreaga lui spiritualitate, și alta dinspre pământ, de care e legată esența sa materială”²², Eugen D. Neculau a gândit acțiunea de la Ungureni pe două planuri; în primul rând, unul *educativ*, în care se urmărea lichidarea analfabetismului și ridicarea adultului rural prin cultură; acest plan era corelat cu o amplă campanie de cunoaștere sociologică a satului, în urma căreia să se poată scrie monografia localității; al doilea plan, strâns legat de primul, viza *ridicarea economică* a satelor. Pentru ca această acțiune să aibă șanse de succes a pus-o sub semnul științei pedagogice; pedagogia adultului rural, concepută, mai ales sub raportul activității practice, are în Neculau un înaintaș meritoriu, acesta fiind contemporan în preocupări cu reprezentanții Școlii americane de pedagogie a adultului²³.

În 1936, Căminul Cultural este transformat, după împotriviri înverșunate din partea Ministerului Agriculturii și a celui al Instrucțiunii Publice²⁴, în Universitate Populară; raza de acțiune este extinsă la 12 localități, situate în trei

²⁰ *Ibidem*, f. 238.

²¹ DJANI, *Fondul personal „Eugen D. Neculau”*, dos. 2, f. 806–808. Scrisoarea este din 27 februarie 1927. Sublinierile aparțin autorului.

²² *Ibidem*, f. 822.

²³ *Ibidem*, *Fond „Universitatea Populară Ungureni”*, dos. 2B/1927–1948, f. 231.

²⁴ Eugen D. Neculau, *Universitatea Populară din Ungureni*, în „Sociologia în acțiune”, II, 1973, p. 396.

comune (Ungureni, Borzești și Călugăreni) și două județe (Botoșani și Dorohoi). De acum înainte, instituția își va afirma un accentuat statut autonom, care adesea a deranjat pe mai-marii timpului. Pe de altă parte, izbânda de la Ungureni a fost posibilă datorită, în primul rând, unei *organizări instituționale* fără cusur, „instituția având statut, adunare generală, membri activi, patrimoniu, filiale culturale, anexe economice, comitet de conducere și de control, personal de serviciu”²⁵. Membrii activi trebuiau să aibă știință de carte (aveau obligația ca într-un an să citească cel puțin trei cărți și să le facă rezumatul în scris !) și o mică bibliotecă, să participe regulat la întrunirile culturale și la activitățile mișcării cooperatiste, să aibă bună purtare în societatea satului, iar familia lor să ducă un trai igienic; într-un cuvânt, să aibă, ei și familiile lor, o conduită exemplară, cea mai mică abatere atrăgând excluderea lor din rândurile membrilor activi ai Universității. Toate aceste obligații au fost statornic urmărite de conducere, Neculau preferând să lucreze „cu cei puțini și solidari spre binele și folosul celor oricât de mulți”²⁶.

Independența în plan financiar a instituției a fost realizată prin crearea, în 1936, a Cooperativei de aprovizionare, producție și desfacere agricolă, ca și a Băncii Populare Ungureni, anexe economice care au funcționat ireproșabil până în 1948.

Dintre marile realizări ale Universității Populare de la Ungureni amintim: organizarea a peste 4.000 de întruniri culturale (șezători, conferințe, teatru școlar și sătesc, spectacole de cinema, audiții la radio și patefon, cursuri, concursuri ș.a.), aceste întruniri având menirea de a trezi „omul din om, cu toate datoriile lui de părinte, cetățean și de gospodar”²⁷; *prezența mass-mediei* la Ungureni încă din perioada 1927–1930, Căminul Cultural având o publicație proprie („Buletinul Căminului Cultural”), din care au apărut patru numere; la aparatul de proiecție, sătenii de aici l-au văzut pe Charlie Chaplin înaintea multor orășeni din România; mai amintim și de achiziționarea unui patefon și a două aparate de radio fabricate la Chicago; experimentarea tuturor *formelor de cooperatie economică* (de credit, desfacere și valorificare, aprovizionare și consum, producție); tot în cadrul mișcării cooperatiste s-au plantat mii de pomi altoiți, zeci de mii de duzi și sute de mii de salcâmi; amenajarea unui parc cu arbori de pădure de 5 ha în Ungureni, distrugerea acestuia în 1944 fiind una dintre marile dezamăgiri ale lui Neculau; organizarea unei pepiniere cu 18.000 de pomi²⁸; acordarea, în 1940, Băncii Populare din Ungureni a unui *credit nelimitat* de către Banca Națională a României, filiala Botoșani; existența unui *magazin universal*, care avea ca anexe o brutărie, instalație de apă gazoasă, stație pentru prelucrarea laptelui, depozit de sare ș.a.

²⁵ DJANI, *Fond „Universitatea Populară Ungureni”*, dos. 2B/1927–1948, f. 246.

²⁶ Eugen D. Neculau, *op. cit.*, p. 398.

²⁷ DJANI, *Fond „Universitatea Populară Ungureni”*, dos. 2B/1927–1948, f. 241.

²⁸ Eugen D. Neculau, *op. cit.*, p. 394.

Târziu, în 1972, mărturisea că în cei 21 de ani a urmărit să realizeze „o instituție din ce în ce mai bine organizată care să poată informa, instrui, educa și distra pe omul de sat de toate vârstele. Plecam de la convingerea că educația adultului rural trebuie să fie *permanentă* și să treacă dincolo de absolvirea școlii primare [...]. Am dus lupta pieptiș și neînduplecat împotriva sărăciei și ignoranței”²⁹.

Dintr-un sat oropsit de vremuri și de păcate endemice, cu locuințe improprii și multe cărciumi, Ungureni au ajuns în scurt timp printre satele fruntașe, chiar prospere, ale țării; fără măsuri administrative speciale, beția, ca și multe alte năravuri ale țăranului, au dispărut încetul cu încetul. Firește, cămine culturale cu o bună activitate, conduse de intelectuali inimoși și de bună credință, erau și în alte părți ale României. Dar, la Ungureni, „luminarea” satului prin cultură era concomitentă, chiar anticipată, de lupta pentru un cât mai ridicat standard de viață.

Desigur, mișcarea condusă de Eugen D. Neculau nu avea cum să fie ocolită de adversități, provocări sau intrigi. Adversarii socoteau că profesorul Neculau urmărește să accedă la o catedră universitară sau că activitatea de la Ungureni nu era nimic altceva decât o trambulină politică. Mulți dintre puternicii zilei nu au văzut cu ochi buni ceea ce, cu migală și temeinicie, făcea Neculau în aceste sate din nordul Moldovei. Îi deranja mai ales spiritul de independență al celui care conducea instituția și faptul că succesul ei nu putea fi exploatat în scop electoral. Drept urmare, în 1937 și 1938, Neculau a fost somat în mai multe rânduri, prin intermediul Ministerului Instrucțiunii Publice, să-și stabilească domiciliul în localitatea în care predă, altfel urmând a fi considerat demis din învățământ; cum banii primiți din leafa de profesor erau singura sa sursă de existență, a trebuit să-și mute familia în Iași³⁰; a reușit să continue munca de la Ungureni făcând o navetă istovitoare, de luni până miercuri fiind la Iași, iar în restul săptămânii fiind prezent în mijlocul consătenilor săi. Constantin Turcu îl numește de altfel „profesorul navetist”, subliniind „sensul original și nemaîntâlnit al [acestui] navetism, [...] nu spre a-și păstra domiciliul la oraș, ci invers, pentru a nu se dezlipi de satul natal și de marea operă întemeiată acolo”³¹.

În 1938, a fost acuzat că a subordonat Universitatea Populară francmasoneriei³², afirmație care l-a nemulțumit profund, cu atât mai mult cu cât, dacă nu reușea să dovedească falsitatea acuzației, Universitatea urma să fie desființată. Este adevărat că Sadoveanu, francmason notoriu, a încercat discret să-l atragă de partea acestor structuri oculte³³, dar Neculau a preferat să renunțe la o prietenie de care era atât de mândru, păstrând instituția de la Ungureni pe linia unei perfecte autonomii.

²⁹ Cf. *supra*, nota 2.

³⁰ DJANI, *Fond „Universitatea Populară Ungureni”*, dos. 2B/1927–1948, f. 8 și 228–229.

³¹ Constantin Turcu, *Profesorul în viața satului (Exemplul de la Ungureni-Botoșani)*, în *Fondul personal „Constantin Turcu”* de la DJANI, dos. 150, f. 3.

³² Florin Becescu, *Crimă, spionaj, anarhie*, București, 1938, p. 70.

³³ Informație de la Gh. Macarie (înregistrare magnetică din aprilie 1998).

După ani și ani de sforțări, oamenii de bună credință și-au dat seama că Neculau nu a urmărit decât două lucruri: *interesul pentru știință și datoria față de satul natal*³⁴.

Izbânda de la Ungureni nu putea fi deplină dacă Neculau nu era ajutat de mulți oameni de cultură, unii dintre ei fiindu-i chiar prieteni; dintre aceștia amintim doar pe Simion Mehedinți (într-o scrisoare pe care i-o adresa la 10 octombrie 1936 își exprima satisfacția față de „munca D-tale, vrednică de toată lauda”³⁵), M. Sadoveanu („îndrăgostit de activitatea de la Ungureni și un mare prieten al ei”³⁶; afirma despre Neculau că este un „om de o rară încăpățănare”³⁷, care, „cu o îndârjire și o statornicie pe care nu le putem lăuda îndestul, se devotează unei opere nobile”³⁸, crezând că „opera d-sale e un îndreptar de patriotism”³⁹), D. Furtună, V. Pavelcu (susținea că Neculau reușise la Ungureni să imprime o nouă direcție culturală și economică, prin „crearea unei noi mentalități, a unei noi scări de valori în spiritul satelor. Pasul făcut de d-sa este, sub acest raport, gigantic”⁴⁰; îl socoteau un „filozof și educator al țărănimii”⁴¹), Ionescu-Sisești, Deodat Teodoru, Apostol Culea ș.a.⁴². Dintre „sfetnicii de taină cu care mă consultam în situațiile cele mai dificile”⁴³, îi pomenim numai pe economistul Constantin-Aurel Arimescu, un organizator excepțional, ajutorul său principal în ceea ce privește partea economică a instituției, de asemenea, pe Gheorghe Botez din Vicoleni, „un înțelept al văilor”, care umbla adesea cu cărți prin satele regiunii, apoi pe Ion Chipăruș, Vasile Ștefan, învățătorii Alexandru Moisiu, Gheorghe Arnăutu și Dumitru Neculau, precum și pe soția sa, harnica și înțelegătoarea învățătoare Ana Neculau⁴⁴, și sora acesteia, profesoara Natalia Arnăutu.

Al Doilea Război Mondial, seceta, foametea și mai ales regimul totalitar care se năștea au determinat așa-zisa „autodizolvare” a Universității Populare. Eugen D. Neculau și-a dat seama că noul regim, mai devreme sau mai târziu, va lichida și această amintire a regimului burghez, așa încât a preferat autodizolvarea în preziua desființării forțate⁴⁵.

Comparabilă cu colonia-școală de la Solești-Vaslui și cu Serviciul social al lui Gusti⁴⁶, venind în prelungirea Astei și a mișcării haretiste⁴⁷, Universitatea

³⁴ DJANI, *Fond „Universitatea Populară Ungureni”*, dos. 2B/1927–1948, f. 244.

³⁵ În „Clopotul”, Botoșani, 3 noiembrie 1968.

³⁶ Eugen D. Neculau, *op. cit.*, p. 401.

³⁷ În „Cale nouă” din 26 februarie 1937.

³⁸ În „Însemnări ieșene” din 15 aprilie 1936.

³⁹ În „Cale nouă”, nr. citat.

⁴⁰ În „Vremea școlii” (articolul *O universitate populară*), X, 1937, 6, p. 154.

⁴¹ *Ibidem*, p. 155.

⁴² DJANI, *Fond „Universitatea Populară Ungureni”*, dos. 2B/1927–1948, f. 251.

⁴³ *Ibidem*, f. 252.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Informație de la Gh. Macarie.

⁴⁶ Ovidiu Bădina, *Experimente românești în pedagogia socială*, în volumul *Pedagogie socială*, București, 1970, p. 135.

⁴⁷ Ion Orghidan, *Considerații privind tipologia structural-istorică a educației de masă*, în „Revista de Pedagogie”, 5, 1972, p. 97.

Populară de la Ungureni deschidea și propunea un drum de urmat în satele românești, drum care presupunea *salvarea satului prin puterile sale proprii*. Universitatea Populară inițiată și condusă de Eugen D. Neculau „a avut un scop științific, de educare a adultului, dar și unul economic. În felul ei, [...] a fost o instituție unică ce-și desfășura activitatea în mediul sătesc, unică atât ca scop, cât și ca mijloace”⁴⁸. Sătul de politicianism, străin de extremism, adept al unui naționalism lucid și constructiv⁴⁹, Neculau a ales această cale profund reformatoare, punându-și „întreg sufletul în această nobilă întreprindere”, crezând cu toată ființa sa că astfel și-a făcut „datoria față de Patrie, față de Neam, față de cei din mijlocul cărora m-am ridicat și, în același timp, față de știință”⁵⁰.

Eugen D. Neculau nu s-a cantonat numai în acțiunea practică de civilizare a celor 12 sate, ci a fost și un prolific condeier. Astfel, este, în România, autorul primei monografii despre J. J. Rousseau (1938), lucrare pentru care s-a documentat intens la Paris în 1930, când a beneficiat de o bursă de câteva luni⁵¹; încă din facultate era colaborator al revistei de folclor „Tudor Pamfile” din Dorohoi, revistă editată de preotul D. Furtună, iar din 1932, al „Mitropoliei Moldovei”. De asemenea, în 1936, a publicat o broșură privitoare la *Problema ridicării satului românesc*, iar în 1942, o rară și valoroasă *Bibliografie a satului românesc* (*Bibliografie* utilizată și ca anexă la lucrarea de doctorat). După 1960, semnătura lui Neculau reappare în „Cronica” ieșeană, în „Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară” (al Filialei Iași a Academiei Române), în „Revista de Pedagogie” și în „Revista de Etnografie și Folclor”, în „Îndrumătorul Cultural” și în „Magazin Istoric”, precum și în numeroase ziare din Iași, Botoșani și Suceava. La ușa sa începeau să bată studenții în căutare de informații bibliografice în sprijinul redactării lucrărilor de licență.

Cu toate acestea, o mălnire statornică nu-l mai părșea; cărțile sale de căpătâi, la care trudise în special în perioada 1950–1970, rămâneau caligrafiate între copertile a două vaste manuscrise: *Sate pe Jijia de Sus* (5561 p.) și *Istoricul Căminului și Universității Populare de la Ungureni pe anii 1927–1948* (1373 p.). Eforturile sale de a le publica, măcar în ediții prescurtate, sub formă de compendiu, au eșuat sistematic⁵².

⁴⁸ Ovidiu Bădina, *op. cit.*, p. 132. Pentru mai multe amănunte, cf. Eugen D. Neculau, *Universitatea Populară de la Ungureni*, în „Revista de Pedagogie”, 4, 1968, p. 69–74; idem, *Experimentul social-pedagogic de la Ungureni*, în „Viitorul Social. Revista de Sociologie”, 3, 1973, p. 706–713; idem, *Universitatea Populară de la Ungureni*, în „Sociologia în acțiune”, II, 1973, p. 387–402; Alexandru Zub, *Experimentul biblioteconomic din Ungureni*, în „Revista Bibliotecilor”, iunie 1971, *passim*; Viorel Macarie, *Universitatea Populară „Ungureni”*, teză de licență la Facultatea de Istorie-Filosofie, Iași, 1970.

⁴⁹ DJANI, *Fond personal „Eugen D. Neculau”*, dos. 2, f. 811–813.

⁵⁰ Ibidem, *Fond „Universitatea Populară Ungureni”*, dos. 2B/1927–1948, f. 10.

⁵¹ Ibidem, f. 6.

⁵² Mai multe amănunte despre această adevărată odisee, în studiul introductiv la *Sate pe Jijia de Sus*, I.

A lăsat în urma sa o arhivă personală impresionantă, în mare parte păstrată astăzi la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Iași; se detașează, ca importanță, manuscrisul *Sate pe Jijia de Sus* (cu subtitlul *Studii de sociologie rurală*, iar în altă parte *Cercetări istorice și sociale*), acest manuscris cuprinzând istoria completă a celor 12 sate din microzona Ungureni, *evoluția proprietăților și a familiilor* fiind coordonatele esențiale ale acestei masive lucrări.

În viziunea lui Neculau, dintre științele auxiliare ale istoriei, *genealogia este cea care poate servi cel mai bine la scrierea istoriei unei comunități rurale*; era convins că, pentru istoria românilor, *genealogia este esențială*, numai cu ajutorul acesteia putând fi elucidate aspecte, fapte, structuri de istorie economică, socială și culturală, care altfel riscă să rămână necunoscute pentru totdeauna. Credea că „fiecare familie, în parte, are o istorie, care, oricât de mărunță, e însemnată pentru vremea ei”⁵³. Nu-l interesa genealogia în sine, ci ceea ce putea cunoaște prin intermediul acesteia; încerca adeseori să ajungă la sufletul omului, la substraturile pe care se mișcă istoria umană. Cu alte cuvinte, genealogiile, ca și bogatul inventar de fapte și date, nu trebuiau decât să ajute „la cunoașterea oamenilor și a stărilor sociale de altădată”⁵⁴, nefiind nicidecum un scop în sine. Așadar, firul roșu al întregii monografii îl constituie, mai mult sau mai puțin, *cercetarea genealogică*.

Neculau era convins că „pentru cunoașterea realității rurale, cercetarea istorică este indispensabilă”, arătând că „istoria satelor cuprinde adeseori amănunte nu numai de importanță locală, dar cu semnificație pentru *întreaga istorie a neamului*”⁵⁵. În acest sens, afirma că „în cadrul restrâns al unei mici regiuni se rezumă istoria și sufletul națiunii întregi, așa cum luna plină se oglindește pe suprafața ochiurilor de apă”⁵⁶. Mai mult, Neculau susținea că istoria fiecărei localități este „făurită de oameni mici, cu frământări mărunte și fără sfârșit. Cei mici, dar mulți, alcătuiesc națiunea și – în mare măsură – ei făuresc istoria cea mare a țării”⁵⁷. În acest context, a privit problematica satului sub unghi sociologic și a urmărit, epocă după epocă, tendințele de evoluție a societății rurale, precum și factorii care au stat la baza transformărilor sociale. „N-am cercetat trecutul de dragul materialului documentar în sine, ci pentru înțelegerea sociologică a faptelor istorice”⁵⁸, spunea el.

Adâncirea în trecut, prin intermediul documentelor, însemna pentru Neculau o muncă pasionantă, „o adevărată explorare de scafandru”, după expresia sa. De multe ori avea impresia că s-a întors printre contemporani dintr-o călătorie în adâncuri, de unde le-a adus – din străfunduri de veac – „comori ce [altfel] ar fi

⁵³ DJANI, *Fond personal „Eugen D. Neculau”*, dos. 108, f. 1.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*, dos. 27, f. 17.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 17–18.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 17.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 11.

rămas necunoscute pentru încă multă vreme”⁵⁹. Munca aceasta de informare era uneori grea, cercetătorul ținând să precizeze: „Ca să scoată boabe de aur, căutătorii răstoarnă munți întregi; tot astfel, ca să capeti informațiile ce îți sunt necesare, trebuie să purtate pe mâini tone de condici, registre și dosare”⁶⁰.

Scrupulozitatea lui Neculau trăda omul de specialitate: „Spițele de neam sunt întocmite pe bază de documente (inedite) pe care le-am cercetat cu deosebită atenție; nu m-am lăsat în seama celor publicate de către alți cercetători în materie”⁶¹. Pe de altă parte, recunoștea, cu o franchețe de altfel caracteristică, că „lucrările de sociologie și mai ales cele de istorie îmbătrânesc repede. E necesar să vină mereu alți meșteri, care să schimbe ceea ce e șubred sau demodat. Mă gândesc mai ales la izvoarele statistice și acelea genealogice, uneori atât de nesigure”⁶².

Satul Ungureni, cu microzona adiacentă, a fost, până în 1834, în ținutul Hârlău. Mult timp, până în secolul XIX, aici a rezistat o „insulă de razeșie”, alcătuită din satele Ungureni, Epureni, Vicoleni și Plopeni-Dumeni. Spre această insulă și-a îndreptat, cu precădere, atenția Eugen D. Neculau. În acest context, amintește că „istoria satelor de care ne ocupăm [...] este însăși istoria moșiilor respective [...]. În curgerea vremii, proprietățile mari și mici s-au făcut, s-au desfăcut, s-au refăcut, întocmai cum s-au prefăcut și familiile omenesti”⁶³. „Insula de razeșie” este bine ancorată și în spațiul geografic, ea fiind cercetată împreună cu alte opt sate. Mai mult, cercetarea este extinsă și la „vecinătățile” apropiate acestei microzone, ajungând să studieze alte 13 sate de centură, suprafața localităților cercetate fiind astfel de peste 150 km².

Nutrea nădejdea repetării muncii sale științifice și de către alți cercetători români; susținea, pe bună dreptate, că, având la îndemână 1500 de lucrări de acest gen, „am avea la dispoziție cea mai mare parte din materialul documentar pentru *adevărata istorie socială a țării noastre*”⁶⁴. În ceea ce-l privește, oarecum împăcat cu propria-i conștiință, afirma: „Prin studiul de față, microregiunea Ungureni [...] își are trecutul limpezit, ca și localitățile Nereju, Clopotiva și Drăguș”⁶⁵.

În anii ce au urmat pensionării (1959), s-a dedicat tot mai mult muncii asidue de redactare a lucrărilor sale. Locuia în Iași încă din 1938, într-o casă parohială a bisericii Sf. Gheorghe Lozonschi; aici, cu nostalgie, a avut răgazul să retrăiască marile momente ale „minunii”⁶⁶ de la Ungureni. Însă nu nostalgia i-a marcat ultimele decenii de viață, ci o muncă grea și anevoioasă, plină de numeroase dificultăți; acestea erau generate, pe de o parte, de organizarea

⁵⁹ *Ibidem*, f. 18.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 15.

⁶¹ *Ibidem*, dos. 108, f. 1.

⁶² *Ibidem*, dos. 27, f. 16.

⁶³ *Ibidem*, dos. 31, f. 1.

⁶⁴ *Ibidem*, dos. 27, f. 22.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 23.

⁶⁶ Vasile Pavelcu, *op. cit.*, p. 154.

nesistematică a arhivelor, iar, pe de altă parte, de precaritatea mijloacelor materiale; pensionar fiind, cu o pensie mai mult decât modestă, profesorul cerceta pe cont propriu, făcând cu greu față cheltuielilor legate de deplasările în alte localități. Au fost peste 25 de ani de muncă neîntreruptă, cu foarte rare clipe de răgaz, ani ce s-au constituit într-o veritabilă revanșă față de vremurile vitrege în care opera sa supremă – Universitatea de la Ungureni – a fost distrusă.

A trudit și la alte proiecte. Impresionat profund de drama tânărului sublocotenent Ciulei, pe nedrept acuzat de dezertare, împușcat în timpul Primului Război Mondial, s-a documentat îndelung în arhivele militare ale țării, elucidând acest controversat caz, notoriu în epocă⁶⁷. În aceeași vreme, a cules numeroase informații în vederea realizării unei monografii despre viața prietenului și colaboratorului său, teologul și folcloristul Dumitru Furtună, ambele lucrări rămânând sub formă de manuscris.

Mereu cu gândul la Ungurenii săi dragi, nu a ezitat să meargă sau să se intereseze de tot ceea ce se întâmpla acolo. În 1967, la 40 de ani de la înființarea Căminului Cultural, a fost sărbătorit discret la Ungureni. Regimul comunist, în căutarea unei legitimități cât mai solide, a reînființat, în 1971, Universitatea Populară din Ungureni, profesorul Neculau fiind chemat să rostească cuvântul de deschidere. Din păcate, și această universitate populară era o formă fără fond, asemenea celorlalte 50 existente în România la acea dată. În 1972, Consiliul de Stat l-a decorat cu „Meritul cultural”, clasa a II-a⁶⁸.

După 1967, din ce în ce mai bolnav, a fost internat de mai multe ori în spital, fiind supravegheat îndeaproape de cele două fiice ale sale, amândouă doctoare⁶⁹. Se simțea, după cum singur mărturisea, „ca o floare bătută de bruma toamnei”⁷⁰. La 20 octombrie 1974, a plecat în lumea păcii și a veșniciei, fiind înmormântat în cimitirul „Eternitatea” din Iași, alături de vărul său, C. A. Arimescu, mâna sa dreaptă în misiunea de la Ungureni; mai târziu, în 1981, „Doamna” sa îi va veni alături. Ar fi dorit să-și ducă somnul de veci alături de strămoșii săi, în cimitirul vechi al Ungurenilor⁷¹, dar acesta dispăruse între timp. Aici, în această lume a păcii și veșniciei, năzuia profesorul Neculau să se întâlnească cu apropiații săi, cei alături de care și pentru care realizase o instituție unică. El însuși se mărturisea astfel, într-una din puținele poezii pe care le-a compus: „M-aș duce doar la 'naintași / În alte lumi, ca împreună, / Să pregătim pentru urmași / O altă viață mult mai bună!”⁷².

⁶⁷ Eugen D. Neculau, *Pe urmele unei erori judiciare: cazul sublocotenentului Ciulei*, în „Magazin Istoric”, 5 (86), 1974, p. 84–88.

⁶⁸ În „Buletinul Oficial al R. S. R.”, partea I, an. VII, nr. 142, 17 noiembrie 1971, p. 996.

⁶⁹ Informație de la d-na Manuela Neculau-Macarie, nepoata lui Eugen D. Neculau (înregistrare magnetică din aprilie 1998).

⁷⁰ DJANI, *Fond „Universitatea Populară Ungureni”*, dos. 2B/1927–1948, f. 222.

⁷¹ *Ibidem*, f. 227.

⁷² *Ibidem*, *Fond personal „Eugen D. Neculau”*, dos. 3, f. 13 (poezia purta titlul *Dacă mor*).

Cei care l-au cunoscut îndeaproape pe Eugen D. Neculau au afirmat că a fost un „apostol al satului”, „fiu al celor mulți”⁷³, „dictator luminat”, „filantrop”⁷⁴ sau „misionar”⁷⁵. Neculau nu a fost de acord cu nici una dintre aceste etichete⁷⁶, recunoscând totuși că succesul unei acțiuni se datorește în mod esențial apariției unei *personalități puternice*⁷⁷, unui lider sau manager, cum am spune noi azi. „Dar unde și când să găsești acest exemplar rar ? Pe el îl scoate din anonimat și din comun numai vocația cu care este dotat”⁷⁸. În altă parte, deconspira un alt „secret” al său: „Satisfacția cea mare mi-a dat-o *munca și rezultatele ei*. Eu am fost tot timpul mulțumit de activitatea mea; mulțimea, frumusețea și importanța problemelor ce erau de rezolvat [...] îmi făceau să-mi desfășor activitatea într-un *entuziasm continuu și să trăiesc viața la un înalt nivel de delectare spirituală*”⁷⁹. În sfârșit, fiind odată întrebat de Apostol Culea cum își explică succesul de la Ungureni, Neculau a răspuns, „prompt și fără modestie”, că mișcarea de acolo a fost clădită pe baze științifice, iar el s-a mulțumit să lucreze tot timpul onorific⁸⁰.

Într-o carte apărută încă pe vremea când profesorul Eugen D. Neculau era în viață, tot ceea ce făurise el era pus sub semnul „acțiunii eroice”⁸¹. Slujind cu modestie cea mai înaltă catedră a vieții sale, satul natal, Neculau era elogiat pentru „exemplara lui putere [și] neîntrecutul crez în care și-a desfășurat firul vieții, întorcându-se la izvoare”⁸². Faptele, expuse sumar în această schiță de portret, ne dovedesc că într-adevăr Eugen D. Neculau a fost un om rar, devotat întru totul unei cauze, capabil să înfăptuiască, cu măsură și perseverență, ceea ce și-a propus. Cei mulți și tăcuți pe care i-a ridicat la lumină, fie ei încă aici, fie mai ales dincolo, au de ce să-i fie recunoscători !

⁷³ Vasile Vetișanu-Mocanu, *Elogiul eroismului*, București, 1973, p. 41.

⁷⁴ DJANI, Fond „Universitatea Populară Ungureni”, dos. 2, f. 827.

⁷⁵ D. Mureșanu, *Profesorul misionar: probleme și exemple din Moldova*, în „Prutul” din 16 și 17 iulie 1942.

⁷⁶ DJANI, Fond „Universitatea Populară Ungureni”, dos. 2, f. 827.

⁷⁷ *Ibidem*, dos. 2B/1927–1948, f. 254.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*, f. 11.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ Vasile Vetișanu-Mocanu, *op. cit.*, p. 38.

⁸² *Ibidem*, p. 41.

TRAIAN LARIONESCUL
(1905–1979)

Îmi revine misiunea să evoc o figură aproape necunoscută celor mai mulți dintre cei prezenți în această zi aici. O fac cu multă emoție, atât pentru că amintirea lui Traian Larionescu îmi e una dintre cele mai plăcute din perioada bucureșteană a vieții mele, cât și pentru faptul că, în felul acesta, ajung, în fine, să omagiez în chip public memoria unuia dintre cei ai căror succesori desemnați s-a întâmplat să fie.

Traian Larionescu s-a născut la 31 martie 1905 la Rădăuți, ca fiu al lui Ilarion Larionescu, director de școală și viceprimar al orașului, și al Aurorei Stamatii-Ieșanu. Era mândru de ascendența sa bucovineană și, pare-se, ardeleană, pe care și-a cercetat-o în amănunțime. Nu cobora din marile familii boierești ale Bucovinei, a căror istorie și genealogie l-au pasionat așa de mult.

Avea nouă ani când a izbucnit Primul Război Mondial. După ce România a intrat în luptă, Larionescu – tată și fiu – au trecut frontiera și au venit pe pământul Patriei-Mame, punându-se la dispoziția armatei române. Copilul a fost inclus în rândurile cercetașilor. După Marea Unire, au revenit la Rădăuți, tatăl a redevenit director de școală și viceprimar al orașului, iar fiul a fost înscris (1919) la Liceul „Eudoxiu Hurmuzaki”, în ciclul gimnazial. După opt ani, Traian Larionescu a trecut bacalaureatul și s-a înscris la Facultatea de Litere și Filosofie din Cernăuți, la specialitatea Istorie. Licențiat, a devenit profesor de istorie la Cernăuți, în 1936. După numai patru ani, s-a refugiat la București, găsim un bun adăpost și loc de muncă la Biblioteca Fundației Universitare „Carol I”. Ceea ce trebuia să fie un provizorat a rămas, până la urmă – cum se întâmplă cel mai adesea – o situație definitivă: Larionescu a lucrat, până la pensionarea sa, în 1965, la Biblioteca Centrală Universitară (până în 1944, a fost și profesor de istorie). A continuat să lucreze în domeniul acesta și ca pensionar, fiind colaborator extern al secției de istorie a Centrului de Documentare Științifică al Academiei. Rod al acestor ani de viață și de muncă în biblioteci sunt cele zece lucrări de biblioteconomie, elaborate și tipărite între 1950 și 1967.

De tânăr, Traian Larionescu s-a pasionat pentru cercetările genealogice și heraldice. Nu știu cum s-a născut această pasiune și care au fost motivațiile transformării ei într-o preocupare de căpătâi, statornică vreme de peste patru decenii. E posibil ca lucrul în seminariile profesorilor de la Universitatea din Cernăuți – profesori școliți, cândva, la Viena – să-i fi atras atenția asupra însemnătății pe care o au unele științe auxiliare pentru cercetarea istorică. Bucovina, mai ales, cu aristocrația ei pluriethnică, dar și cu vigoarea boierime

românească, naționalistă de la urmașii veliților boieri până la strănepoții mazelilor și răzeșilor, era (este și până în ziua de azi) un extraordinar câmp de studiu.

Începuturile activității lui Traian Larionescu în aceste domenii nu-mi sunt nici ele cunoscute, dar se vede că în 1943 interesul și preocupările sale erau de anume notorietate, întrucât în primăvara aceluiași an, aflându-se printre întemeietorii Cercului Genealogiștilor Români, a fost cooptat în Comitetul de conducere al acelei societăți, încredințându-i-se funcția de secretar. În paranteză fie spus, este emoționantă coincidența care face ca în această zi să fie evocați, aici, atât președintele – generalul Mihai Racoviță-Cehan –, cât și secretarul acestui Cerc, al cărui succesor declarat este Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, inaugurat tocmai prin lucrările Congresului care se deschide acum.

În prima ședință publică a acelei societăți, la 14 iunie 1943, Traian Larionescu a prezentat o comunicare intitulată *Familii vechi bucovinene*, tipărită în anul următor, în unicul număr al revistei „Arhiva Genealogică Română”. Este o primă schiță, bine informată și solid documentată, a aristocrației bucovinene așa cum arăta ea în urma transformării acelei părți de Moldovă în provincie a Imperiului Habsburgic.

Răstimpul care a urmat – lung răstimp, de peste două decenii și jumătate – a marcat tăcerea care s-a așternut, după 1945/1947, asupra studiilor de genealogie și heraldică în țara noastră. Se poate deduce – din ceea ce ne stă azi la îndemână – că în acei ani a adunat material, a compus spițe și a făurit planuri. Pe la începutul anilor '60, G. Bezviconi îl caracteriza astfel: „Sintetizarea operei genealogice din nordul Moldovei a început-o Traian Larionescu (n. 1905), profesor de istorie, autor al studiului despre *Familii vechi bucovinene* („Arhiva Genealogică Română”, 1944) și al spițelor genealogice bucovinene puse la dispoziția cercetătorilor mai tineri”¹. Este o epocă în general prea puțin cunoscută, dar fundamentală pentru evoluția cercetărilor genealogice românești, epocă despre care abia de curând d-l Mihai Dim. Sturdza a dat câteva imagini, evocând „«cenaclul» de studii genealogice” animat de ceea ce d-sa a denumit, în chipul cel mai fericit, „furtunoasa ospitalitate” a lui Ferdinand Bartsch². Epoca aceasta și-a pus o amprentă de neșters asupra genealogiei românești, cu efecte pozitive, dar și cu multe urmări negative, despre care, însă, nu aici este locul de a vorbi.

Acestor ani se datorează și ideea alcătuirii unui dicționar istorico-genealogic. Se pare că și acest dicționar (cuprinzând circa 5.000 de familii din toate provinciile românești) a circulat – ca și spițele – printre pasionații de genealogie ai acelor ani; pe unul din exemplarele acestei lucrări, cele mai multe intervenții aparțin lui G. Bezviconi, cu care se pare că Larionescu ar fi dorit să o refacă, punând-o sub numele amândurora.

¹ G. Bezviconi, *Cercetări genealogice românești* (III), în *ArhGen*, I (VI), 1994, 1–2, p. 242.

² Mihai Dim. Sturdza, *În jurul genealogiei familiei Lambrino*, în volumul *In honorem Paul Cernovodeanu*, ed. Violeta Barbu, București, 1998, p. 449–450.

Apropiat al lui Șerban Flondor, a împărtășit cu el și interesul pentru steme, alcătuind un album heraldic cu vreo 600 de steme, pe care l-a numit *Armorialul Moldovei de Sus* și care n-a ieșit la iveală decât în anii '70, nu tipărit, ci doar multiplicat.

Prieteniei cu Șerban Flondor s-a datorat, probabil, invitarea lui Traian Larionescu la cel de-al X-lea Congres Internațional de Genealogie și Heraldică de la Viena, din septembrie 1970, care avea să marcheze un moment de răscruce și pentru evoluția cercetărilor genealogice și heraldice din România. A ales ca subiect al comunicării pentru acest congres tot vechile familii bucovinene³. Câteva luni mai târziu, s-a aflat – tot alături de Șerban Flondor – printre semnatarii memoriului adresat președintelui Academiei de Științe Sociale și Politice pentru organizarea unei societăți genealogico-heraldice. Ceilalți semnatori au fost George D. Florescu, Dan Pleșia, J. N. Mănescu, Dan Cernovodeanu și Mihail G. Ștephănescu⁴. În cadrul Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga” – întemeiată în primăvara lui 1971 în urma acestui memoriu – a prezentat câteva comunicări, nici una, însă, tipărită. La cel de-al XII-lea Congres de Genealogie și Heraldică (Liège, 1972), a trimis o comunicare despre *particularități și izvoare în cercetarea genealogică a familiilor românești*⁵.

Ultimii ani ai vieții i-a consacrat încercării de a da o formă definitivă unora dintre lucrările sale –albumul heraldic, albumul genealogic, o monografie a familiei Dașchievici (din care cobora el însuși), o cronică a familiilor bucovinene... Nu a reușit să ducă la îndeplinire decât un singur proiect, și acela într-o formă modestă, prin multiplicarea *Armorialului Moldovei de Sus* (1976). Inima sa a încetat să bată la 27 martie 1979. A fost înhumat la 29 martie, în cavoul familiei de la Cimitirul Bellu, alături de mama sa. Biblioteca și arhiva i s-au împrăștiat, o parte din hârtii fiindu-mi încredințată de sora sa, curând după trecerea lui la cele veșnice. Aceste hârtii, păstrate încă în lădița în care mi-au fost predate, sunt destinate Institutului „Sever Zotta”, ca și tot ceea ce s-a întâmplat să ajungă în păstrarea mea, prin lăsaminte sau donații.

Îl evoc și închin un gând pios amintirii acestui om de bună voință, blând, prietenos și colegial amabil, care a fost Traian Larionescu.

³ Traian Larionescu, *Alte nordmoldauische Familien (Rumänische Familien in alten Österreich)*, în *Genealogica et Heraldica. 10. Internationaler Kongress für genealogische und heraldische Wissenschaften. Wien 1970. Kongressbericht*, I, Viena, 1972, p. 197–202.

⁴ Cf. Ștefan S. Gorovei, *Comisia de Heraldică. Genealogie și Sigilografie la 25 de ani*, în *ArhGen*, III (VIII), 1996, 1–2, p. XII–XIII.

⁵ Traian Larionescu, *Besonderheiten und Quellen der genealogischen Forschung rumänischer Familien*, în *Recueil du 11e Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique, Liège, 29 mai – 2 juin 1972*, Braga, 1973, p. 341–345.

MĂRTURII DE LA ȘI DESPRE SEVER ZOTTA ÎN PRESA VREMII

Sever Zotta este o figură prea bine cunoscută, mai ales de către istorici, pentru a mai pierde aici și acum vremea cu o prezentare *in extenso* a vieții și activității sale. Scrierile lui sunt, îndeobște, cunoscute, studiate și folosite. Intervenția de față își are sorginea în depistarea, întâmplătoare, a unei contribuții, încă necunoscute, din presa bucovineană, completată cu noi informații din presa ieșeană interbelică, la a cărei „despuiere” am fost ajutat într-un mod consistent de colega mea de la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași, Delia Bucos, căreia îi exprim și pe această cale, în mod public, întreaga grațitudine.

Se știe că nobilul bucovinean a fost destul de zgârcit cu transmiterea către public, prin intermediul literei tipărite, a informațiilor pe care le deținea. De aceea, nu este de mirare că, în afara câtorva reviste de strictă specialitate („Arhiva Genealogică”, „Ioan Neculce”, „Revista Arhivelor”, „Revista Istorică”), colaborările sale sunt sporadice. Ceea ce nu l-a împiedicat, după cum se va vedea, să fie prezent, atunci când a fost nevoie, în miezul vieții publice.

Preferând ordinea cronologică, primul adaos pe care-l facem acum la bibliografia mai sus pomenită se referă la două note ale lui Iancu Nistor, din „Junimea Literară” de la Cernăuți: „*Arhiva Genealogică*” și *Sever de Zotta*¹, în acesta din urmă istoricul de la Universitatea cernăuțeană comentând unul dintre studiile apărute în revista editată de proaspătul ieșean. Abia descins în capitala Moldovei, Sever Zotta nu se rezumă doar la organizarea și supravegherea bunului mers al Arhivelor Statului, unde fusese numit director, ci se implică în viața publică, socială. O notiță din „Opinia” ni-l înfățișează pe Sever Zotta ca acționar (cu o sumă mai mare de 100 de lei) la Casa Artelor² (unde președinte de vârstă era Eduard Caudella, iar prezentatorul dării de seamă anuale dr. Possa). Un an mai târziu, același ziar dă raportul asupra banchetului Societății Științifice Literare „Arhiva”, la împlinirea a 25 de ani de activitate, și precizează: „Cu acest prilej d. Sever Zotta [menționat anterior drept «cavaler de» – *n.ns.*], șeful Arhivei Statului, cunoscutul paleograf și director al revistei «Arhiva Genealogică», și-a promis efectivă d-sale colaborare la revista ieșeană”³. Promisiune îndeplinită pe deplin.

¹ „Junimea Literară”, IX, 1912, 4, p. 80 și 5, p. 120.

² „Opinia”, an. XI, nr. 2139, 28 martie 1914, p. 2.

³ „Opinia”, an. XII, nr. 2517, 12 iulie 1915, p. 2.

La 15 martie 1917, Regele Ferdinand I vizitează Arhivele Statului din Iași, între orele 2 1/2 și 3 1/4, condus fiind de Sever Zotta și N. Iorga⁴. Din ziarul de a doua zi, aflăm (p. 1) că „D. și Dna Sever Zotta subscriu 100 lei pentru ostași pe lista d-nei Lucia D. Greceanu”⁵.

Am pomeni, în continuare, un articol din ziarul ieșean „Evenimentul”, cu titlul *Când s-a născut Vasile Alecsandri*. Cercetătorul argumentează aici, pe baza unui act din 1851, descoperit în Arhivele Statului din Iași de Traian Ichim, stabilirea definitivă a anului nașterii bardului de la Mircești ca fiind 1821⁶. Putem considera că articolul în cauză constituie punctul de plecare al lucrării publicate în 1921, *La centenarul lui Vasile Alexandri. 1821–1921. Material inedit privitor la familia poetului*⁷. Acest articol se adaugă unor colaborări mai vechi din aceeași gazetă, precum *Mihail Kogălniceanu, 6 sept. 1817 – 6 sept. 1917*⁸ – în care autorul urmărește strămoșii pe bază de documente și corectează data nașterii înscrisă în cavoul de la cimitirul „Eternitatea” din Iași, dar de unde se desprind și unele din principiile de viață după care se călăuzea însuși Zotta: „Frumoasele calități însă nu s-ar fi dezvoltat în aceeași măsură fără cultură aleasă și fără deprinderea timpurie cu munca încordată” – sau ulterioare: *Desrobirea Bucovinei*⁹ și *Aniversarea desrobirii Bucovinei*¹⁰.

Un alt moment deosebit îl reprezintă publicarea *Discursului d-lui Sever Zotta, delegatul Bucovinei*, la Congresul Societății „Ocrotirea orfanilor din război”¹¹. Aflăm din acest articol că Sever Zotta susținuse raportul anual și la precedentele congrese, de la București și Cluj – și bine ar fi, dacă și acestea vor fi fost tipărite undeva, să fie descoperite, pentru a completa bibliografia patronului nostru.

Interesante pentru conturarea profilului moral al acestuia, în afară de prezentarea riguroasă a datelor și cifrelor statistice, de obiecțiile ridicate la unele dispoziții ale noului regulament al Oficiului Național al Invalizilor, Orfanilor și Văduvelor din Război („Unde sunt lumini nu lipsesc nici umbrele” – spune raportorul), sunt câteva considerații din finalul discursului, care se potrivesc de minune aproape pentru orice societate și timp. Să ni se permită să cităm: „Comitetul Regional Cernăuți nu înțelege cum inimi nobile, cari își dedică munca lor în mod desinteresat binelui public, pot fi cuprinse de frigurile unor ambițiuni deșarte sau de virusul otrăvitor al pizmei, uneori chiar de patima ucigătoare de

⁴ „Evenimentul”, an. XXV, nr. 36, 16 martie 1917, p. 2.

⁵ Ceea ce ne aduce aminte și de anunțul din „Opinia”, an. IX, nr. 1512, 8 februarie 1912, p. 3, prin care Amalia Zotta, rentieră, este înregistrată ca donatoare la Muzeul Etnografic.

⁶ „Evenimentul”, an. XXVII, nr. 80, 29 mai 1919, p. 1.

⁷ Aici, de altfel, sub *Nota 1*, apare trimiterea către articolul în cauză, cu precizarea că a fost reluat în „Bucovina” (Cemăuți), an. I [1919], nr. 61.

⁸ „Evenimentul”, an. XXV, nr. 178, 8 septembrie 1917, p. 1.

⁹ „Evenimentul”, an. XXVI, nr. 231, 17 noiembrie 1918, p. 1.

¹⁰ „Evenimentul”, an. XXVII, nr. 199, 26 octombrie 1919, p. 1.

¹¹ „Dreptatea” (Cemăuți), an. III, nr. 369 și 370, 12 și 15 iulie 1922, p. 2–3, la rubrica *Foiță*.

suflet și de rațiune, a urei”, pentru a continua: „Să nu uităm că opera noastră constructivă este o operă de înfrățire, iar nu de învrăjbită socială, să nu uităm că satisfacțiile morale nu vin pe aripile vanității, ci din izvorul curat al dreptății, să nu uităm că societatea noastră nu este o trambolină pentru salturi sociale, ci este o *punte de suspine* între mormintele eroilor noștri și viața orfanilor noștri. Peste ea trebuie să trecem cu capul descoperit și cu sufletul smerit și să luăm sama ca să nu alunecăm de pe calea dreaptă a muncii, a cinstei, a râvnei pentru binele obștesc, pentru binele orfanilor noștri, cari, dacă vom fi la înălțimea chemării noastre, ne vor binecuvânta, dacă nu ne vor blăstăma. Și, zice Miron Costin, *blăstămul săracilor nu cade pe copaci*”.

Discursul despre care vorbim nu face decât să întărească și să nuanțeze o preocupare a lui Sever Zotta, pe care i-o știam cu toții, din „Almanahul orfanilor din război pe anul 1922”, în care publică (p. 45–50) studiul *Originea orfanotrofiei în Principatele Române* și în care îl găsim membru al Comitetului Regional Cernăuți al S.O.O.R. și membru în Consiliul Central al acesteia (după cum își și semnează studiul). La 1929 îl găsim, încă, delegat al Regiunii V Cernăuți în Comitetul Societății Orfanilor din Război¹².

Anul 1927 este martorul a două articole apărute în „Solia Moldovei”, primul dintre acestea, *Gimnasiul lui Vasile Lupu*, figurând chiar în al doilea număr al publicației și purtând mențiunea „Membru corespondent al Academiei” la numele autorului. Subiectul articolului îl constituie „școala latină” aflată sub conducerea iezuitului Paul Beke și sub influența arhiepiscopului catolic Marco Bandini, înființată în 1647 și care pare să fi durat până la 1654. Reținem, din finalul articolului, caracterizarea făcută lui Vasile Lupu: „talentul remarcabil al acestuia de a se acomoda tuturor împrejurărilor, păstrându-și totdeodată o autoritate aproape imperială. La Constantinopol schimba patriarhi după voie. În ctitoria lui de la Golia vedem de două ori pajura bicefală, stema Patriarhiei, evident *ad personam* îngăduită, iar la Iași catolicii nu vor uita toleranța lui magnifică. Fire complexă, puțin simpatcă, dar foarte reprezentativă, hotărâtă, dreaptă și accesibilă progresului culturii”¹³.

A doua intervenție este necrologul *La mormântul ultimului Prăjescu († 20 feb. 1927)*¹⁴, ținut și în fața sicriului, ocazie pentru efectuat puțină genealogie, fără a uita să pomencască de „hotarul de la Nistru la Mare, veșnicul hotar de suferință al neamului nostru, hotar care desparte nu două țări, nu două neamuri, ci două civilizații...”¹⁵.

În același an 1927, Sever Zotta ia parte activă la reconstituirea Societății „Propășirea Iașilor” (înființată în 1912), a cărei adunare a avut loc la 14 mai, pentru

¹² „Lumca”, an. XII, nr. 3218, 4 aprilie 1929, p. 3.

¹³ „Solia Moldovei”, an. I, nr. 2, 15 februarie 1927, p. 2.

¹⁴ „Solia Moldovei”, an. I, nr. 4, 15 martie 1927, p. 3–5.

¹⁵ *Ibidem*, p. 3.

ca autentificarea să se facă de-abia în octombrie¹⁶. În cadrul acesteia, el este membru în comisia de primire a musafirilor la Congresul agricol din 26 februarie 1928 (împreună cu ing. Ciulei, dr. P. Zosin, Dan Bădărău, Gh. Ghibănescu și N. A. Bogdan), în ședința din 11 februarie 1928 propune o intervenție la ministrul Lapedatu pentru înființarea unei secții locale a monumentelor istorice și strângerea într-un muzeu al orașului¹⁷, iar la 2 iunie același an socotește necesar a se urmări cu tenacitate asigurarea unei mai bune stări sanitare, „pentru că numai așa se mai poate abate cineva și spre Iași”¹⁸.

Interesant mai este și faptul că, în nr. 3 al acestei gazete bilunare, apărută sub îngrijirea Societății „Propășirea Iașilor”, Sever Zotta figurează pe o listă a colaboratorilor, deși semnătura sa n-am reușit s-o depistăm. Dar, cum unele articole sunt nesemnate, iar altele beneficiază de pseudonime evidente, o eventuală viitoare analiză stilistică a acestei colecții ne-ar putea îmbogăți fișierul cu scrierile istoricului.

O altă intervenție publică am găsit în ziarul ieșean „Lumea”¹⁹, sub titlul: *Un marchis de Saint-Aulaire în Țara Românească la începutul secolului al XIX-lea*, în care Sever Zotta îl evocă pe Beauvoil de Saint-Aulaire, venit la București în primăvara anului 1804 ca educator al copiilor lui Constantin vodă Ipsilanti, dar cu misiune politică mult mai serioasă, și în care schițează și un istoric al familiei franceze. Articolul este prilejuit de sosirea în capitala Moldovei, în aceeași zi, a contelui de Saint-Aulaire, „de al cărui nume ilustru va fi pentru totdeauna legată înfăptuirea idealului nostru național”, trimiterea fiind făcută la rolul acestuia în timpul Primului Război Mondial. La banchetul oferit de Primărie în sala de festivități a Palatului administrativ, în cursul căruia oaspetele a fost proclamat cetățean de onoare al Iașilor, a fost prezent și Sever Zotta.

În același an 1930, boierul nostru figurează ca participant la a 50-a adunare generală a Măsoneriei Naționale Române (1880–1930)²⁰.

În primăvara anului 1931 s-a intrat în febra electorală, ocazie cu care îl găsim pomenit pe Sever Zotta la loc de frunte, într-o calitate pe care nu i-o știam: aceea de șef al grupării iorghiste din localitate. Același ziar „Lumea” ne ține la curent cu desfășurarea „ostilităților”. La 8 mai, gazeta ne informează că, prin plecarea lui N. Iorga și venirea lui C. Argetoianu la Ministerul de Interne, cota lui Sever Zotta a scăzut vertiginos și că noul său șef, răspunzător și de buna desfășurare a alegerilor, încerca să-l determine să candideze în fruntea listei la Storojineț, unde avea să-l înfrunte pe nepotul său, Gheorghe Cuza. Comentariul ziarului este semnificativ: „Noi, care-l simpatizăm pe cavalerul de Zotta, îi urăm să

¹⁶ „Orașul nostru”, an. I, nr. 1, 1 februarie 1928, p. 4.

¹⁷ „Orașul nostru”, an. I, nr. 3, 1 martie 1928, p. 4.

¹⁸ „Orașul nostru”, an. I, nr. 9, 15 iunie 1928, p. 4.

¹⁹ An. XIII, nr. 3580, din 5 iunie 1930, p. 2–3.

²⁰ Teodor Mavrodin, *Măsoneria văzută de un mason*, [Pitești], 1999, p. 49–50 (semnătura,

nu se adeverească și de data asta proverbul: «nepot-nepot, dar știți, adesea, nepotul e salba dracului»”.

Ideea lui Argetoianu se pare că n-a avut șanse de reușită, pentru că, la 17 mai, aflăm că bucovineanul figura pe lista pentru Cameră, susținut fiind de N. Iorga. Dar, și aici începe povestea, ițele culiselor politice au funcționat de așa manieră, încât Zotta renunță. Ce se întâmplase ? Inițial, el fusese trecut ca al doilea pe lista pentru Senat a guvernului. Proiectând, însă, N. Iorga să dea președinția Senatului lui Mihail Sadoveanu, îl trece pe acesta de pe locul doi la Cameră pe cel similar de la Senat, urmând să facă o rocadă cu Sever Zotta. În urma mașinațiilor politice, acesta se trezește, însă, exilat penultimul de pe listă, condamnat, ca atare, „să nu se aleagă”. Prozatorul „s-a arătat afectat de situația bunului său amic”, a făcut intervenții telegrafice la București, dar în zadar. Pentru că, la 23 mai, ziarul comentează cu amărăciune: „Iorghăștii – garda veche a d-lui Iorga – a preferat să moară decât să se predea în condițiuni umilitoare, în mâna electorilor guvernului. Dl. Zotta a fost mutat de la Senat la Cameră, ca să fie înghesuit cât mai la fundul listei, de unde avea să fie operat de ghilotina proporțională. Oricât omul ar sfîinți locul, d. Zotta n-a vrut să împingă sfințenia până la imolațiune”.

Vorbind tot despre profilul moral al lui Sever Zotta, să mai adăugăm două elemente: 1) faptul că, la pomenita gazetă „Lumea”, în anii 1928 și 1929, are mai multe colaborări subordonatul său Traian Ichim (printre care, la 21 decembrie 1929, *Ultimul manuscript al lui Traian Ichim – trimis nouă acum 10 zile*) ni se pare că nu este străin de o anumită influență benefică, pe care directorul Arhivelor Statului din Iași a avut-o permanent asupra celor care-l înconjurau (mărturie stă și evocarea lui Gh. Ungureanu, în *Figuri de arhiviști*, din care n-are sens să mai extragem citate revelatoare); 2) faptul că, indiferent de schimbările de guvern, de influențele de partid – care nu se poate să nu fi existat – acesta și-a păstrat postul de conducere al instituției timp de 22 de ani, timp în care munca sa a și fost simțită.

Un articol omagial îi închină G. Bezviconi, în „Evenimentul”²¹, la rubrica „Figuri moldovene”, sub titlul simplu: *Sever de Zotta*. După ce enumeră cele trei întâlniri directe, corespondența și schimburile de materiale, basarabeanul îi trasează în câteva vorbe profilul: „Nimeni ca el nu cunoștea trecutul boierimii Moldovei. Și, spre deosebire de Ghibănescu, Zotta avea un orizont larg și o înțelegere perfectă în problemele nobilimii și ale heraldicei. Avea o erudiție care-i permitea cu ușurință să precizeze și să descurce chestiunile cele mai complicate”.

„Se poate spune că Sever Zotta a făcut școală. Deși n-a ocupat o catedră și n-a avut învățăcei, totuși scrierile lui au fost citite cu interes și au îndemnat pe alții să publice studii genealogice”, constata Teodor Balan²². Pomeneste istoricul bucovinean și de momentul deportării în Siberia, de faptul că genealogistul „a

²¹ An. XXXV, nr. 9011, 4 noiembrie 1941, p. 2.

²² În revista „Făt-Frumos” (Cernăuți), an. XVII, nr. 5–6, septembrie–decembrie 1942, p. 153 (articolul, intitulat *Sever Zotta*, se întinde pe paginile 151–154).

refuzat să plece [din Bucovina] fără cărțile sale, parte moștenire hurmuzăcheană, parte colecție proprie, și fără documentele sale, rodul exclusiv al muncii sale de neobosit colecționar”²³.

Desigur că însemnările de față nu acoperă decât parțial²⁴ o activitate pilduitoare și suntem convinși că, la finalul travaliului la care ne-am angajat, vom fi în stare să mai adăugăm niște date la profilul omului și savantului Sever Zotta. Am considerat însă, fără nici un fel de superbie, că și aceste câteva elemente merită făcute publice, în semn de omagiu adus patronului nostru spiritual.

²³ *Ibidem*, p. 151.

²⁴ Ar mai fi de menționat o notă, însoțită de bibliografie și referințe, care a apărut în culegera (datorată lui Petru Froicu și Eugen Dimitriu) *Știința în Bucovina*, III, Succava, 1984, p. 354–355.

SEVER ZOTTA ÎN CORESPONDENȚĂ CU N. IORGA

Printre miile de scrisori din fondul de corespondență „Nicolae Iorga”, fond care cuprinde 431 de volume și se află în păstrarea Bibliotecii Academiei Române, se regăsesc și cele purtând semnătura unui constant admirator și colaborator al marelui savant, Sever Zotta, el însuși o personalitate marcantă a istoriografiei românești a secolului XX.

Preocupările comune pentru istoria neamului, dar și pentru evoluția acestuia în viitor, pentru calitatea și probitatea scrierilor istorice din România, i-au apropiat firească, fapt reflectat și în corespondența pe care au purtat-o mai multe decenii la rând. În același timp, originea lor din aceeași regiune a țării (Moldova de sus) i-a făcut să resimtă în mare parte în același fel schimbările și provocările cărora le-a făcut față România în primele decenii ale secolului XX.

La Biblioteca Academiei se păstrează mai multe scrisori și telegrame, toate expediate lui N. Iorga de către Sever Zotta, cu întreruperi, din 1902 până în 1935. Având în vedere că doar o parte din volumele care cuprind corespondența Iorga pot fi studiate în acest moment, este de așteptat ca numărul scrisorilor lui Zotta către N. Iorga să fie mai mare.

Scrisorile identificate deja, al căror conținut vom încerca să-l expunem în continuare, vădesc în primul rând admirația, dacă nu venerația pe care Sever Zotta o păstra lui N. Iorga. De la prima și până la ultima scrisoare, Iorga este numit „venerabile maestre”, chiar și atunci când Zotta are ceva de reproșat destinatarului scrisorii.

Sentimentele deosebite față de N. Iorga sunt firești, dacă ne gândim ce a însemnat pentru Zotta stabilirea în România, înainte de Marea Unire. Evident, la început trebuie să fi simțit o oarecare singurătate, și atunci când cei pe care i-a găsit aici i-au întins o mână sinceră, prietenească, acest fapt a contat foarte mult. Probabil la fel s-a întâmplat și cu N. Iorga, a cărui personalitate covârșitoare trebuie să-l fi impresionat puternic, așa cum reiese din epistole adresate maestrului.

Citind aceste scrisori, ai sentimentul că începi să-l cunoști foarte bine pe Sever Zotta, pentru că toate arată un om plin de energie, îndrăgostit de profesiunea sa, preocupat în același timp de tot ce se întâmplă în jurul său, dornic să ia parte la construirea destinului acestui popor.

Scrisorile sale privesc în special relațiile de natură politică pe care le-a avut N. Iorga și mai puțin pe cele științifice. Există într-adevăr o serie de mențiuni legate de preocupările științifice ale lui Zotta, dar ele sunt lacunare. Deși această situație poate părea o pierdere din punct de vedere strict științific, în fapt reprezintă

un câștig în cunoașterea omului politic Sever Zotta, care, la fel ca tatăl său, dr. Iancu Zotta, fruntaș politic al românilor bucovineni, și totodată ca și rudele sale apropiate din familia Hurmuzaki, nu putea rămâne indiferent față de problemele obștei.

Caracterul pronunțat politic al acestor scrisori se datorează și perioadei în care au fost scrise: deceniile doi și trei ale secolului XX, decenii pline de agitație politică. Să nu uităm că erau primele decenii ale României Mari și să nu uităm totodată prefacerile fundamentale cunoscute de societatea românească în această perioadă, și, odată cu ea, de clasa politică.

Sever Zotta era unul dintre românii care simțeau cu acuitate nevoia participării la viața politică și acest lucru transpare din fiecare scrisoare. Ca mulți alți intelectuali, el a ales un partid tânăr, cel întemeiat de N. Iorga, care reprezenta astfel și un model politic. Se știe că formațiunea condusă de Iorga nu a avut o pondere însemnată pe scena politică interbelică, datorându-și în mare parte poziția tocmai prestigiului celui aflat în fruntea sa. Scrisorile lui Zotta vin să arate însă ce eforturi erau necesare pentru captarea interesului electoratului, un electorat acum în majoritate țărănesc.

Zotta era conștient de această situație și, în calitatea sa de fruntaș al „iorghiștilor” ieșeni, îi scria lui Iorga în scrisoarea din 2 iulie 1927, după rezultatul modest din alegeri, că eforturile trebuie îndreptate spre sate, așa cum făceau cuziștii, hotărâți „să agite satele”, cu atât mai mult cu cât și „averescanii pare că înclină” „spre metoda lui Goga”. Într-o altă scrisoare, din 27 noiembrie 1928, răspunzând unei telegrame a lui Iorga, opina că electoratul nostru rămânea loial partidelor tradiționale, în primul rând Partidul Național Liberal, în timp ce tineretul se îndreaptă mai ales spre cuzism și sterism. În aceste condiții, își reafirmă hotărârea de a menține organizația locală cât mai activă.

Din cuvintele sale transpare uneori o nemulțumire marcată față de atitudinea lui Iorga, indiferent la problemele organizației locale. Zotta insistă încă din 11 octombrie 1927 ca Iorga să întreprindă o călătorie cu caracter electoral la Iași, prezența sa fiind „foarte necesară din punctul de vedere al consolidării noastre politice”.

Toate scrisorile din 1927 și 1928 sunt marcate de efervescența antiliberală care cuprinsese mare parte a spectrului politic românesc, în frunte cu Partidul Național Țărănesc. În scrisoarea sa din 22 aprilie 1927, Zotta consideră că proiectele manifestațiilor de la Alba Iulia pentru a sili guvernul liberal să-și dea demisia ar trebui să devină nu „o critică a situației interne, ci mai ales o manifestare de solidaritate”. În aceeași scrisoare este de părere că România are nevoie de un „guvern de destindere”, mai mult, de un „guvern de pacificare a Ardealului”, în timp ce conducerea unui astfel de guvern ar putea reveni doar unei personalități ca N. Iorga.

Zotta face aluzie la încercările lui Iorga de a crea un centru politic, detașat și de liberali și de proaspăt apărutul Partid Național Țărănesc, deși la un moment

dat cochetase și cu o colaborare cu țărăniștii. De altfel, va depune eforturi stăruitoare în armonizarea pozițiilor iorghiştilor și averescanilor ieșeni, deoarece „interesul general al cartelului trebuie să primeze”.

De fapt, încă din 1925, Zotta spunea că noile partide trebuie să înlocuiască „politicianismul întârziat în concepții și înaintat doar prin perfecționarea mijloacelor de suprimare și acaparare”, pentru ca în scrisoarea din 17 august 1927 să afirme: „talente vom avea mai multe decât ambele partide de guvernământ”.

Îndârjirea față de liberali apare în mai multe rânduri, deși uneori exagerată: „N-aș fi așteptat atâta obiectivitate din partea unui liberal” (în scrisoarea din 17 ianuarie 1928). Cu toate acestea, se arată mai îngrijorat de progresele făcute de A. C. Cuza: „firește că nemulțumirea este apă pe moara cuzismului”. De altfel, raporturile cu A. C. Cuza au fost reci, dacă nu ostile, în mod constant, la un moment dat Zotta sfătuiindu-l pe Iorga să evite venirea la Iași, pentru un discurs la Universitate, temându-se de boicotul studenților cuziști, nemulțumiți de conflictul dintre Iorga și Cuza din Parlament (27 martie 1931).

În două scrisori, datate 12 iunie și, respectiv, 20 iunie 1930, Zotta face referiri la întoarcerea lui Carol în țară, vădind sentimente carliste, conforme cu cele antiliberale. Îl consideră pe Maniu un „manevrant abil”. În același timp, vorbește cu o oarecare detașare de faptul că timp de doi ani a fost sub supravegherea Siguranței, probabil datorită sentimentelor carliste.

Dincolo de omul politic, regăsim însă pe același Sever Zotta, iubitor de neam, dornic să nu lase trecutul să se piardă în negura timpului. De mai mulți ani îi comunică lui Iorga proiecte legate de asociații culturale, care să promoveze interesul pentru istorie.

Această atitudine este cu atât mai pregnantă în două scrisori din 11 și 16 octombrie 1927, dedicate comemorării morții lui Grigore Ghica vodă. Zotta a fost principalul animator al ceremoniilor, convins că un astfel de doliu național (moartea lui Ghica și depunerea jurământului de credință față de Habsburgi) trebuie să constituie o pildă pentru urmași. În cea de-a doua scrisoare, își exprimă mulțumirea față de modul cum au decurs evenimentele, dar nu se poate opri să nu-i reproșeze lui Iorga că nu a participat la comemorare.

Deși în proporție mai redusă, scrisorile lui Zotta către N. Iorga evidențiază și o parte a preocupărilor științifice. Zotta trimite în același timp cu unele scrisori și o serie de materiale pentru publicare, ca în scrisoarea din 14 iulie 1925. Totodată, îl informează pe Iorga de greutățile întâmpinate în conducerea arhivelor ieșene, ca în scrisoarea datată 16 septembrie 1928.

Există un pasaj în această ultimă scrisoare care se deosebește de toate celelalte. Autorul relatează o vacanță petrecută la Hotin, lângă ruinele cetății, și pentru un moment îl simțim doar pe Sever Zotta, omul, fără nici o conotație politică sau științifică: „Am luat o baie în Nistru dimpreună cu soldații sovietici și ne-am întrebat ce rost au dușmăniile oamenilor în fața frumuseților naturii”.

Mai mult decât oricare dintre celelalte scrisori ale sale, aceasta pare a sublinia credința sa în bunătatea nativă a oamenilor, dar nu se poate abține să nu deplângă efectele pe care le are propaganda politică asupra oamenilor, de unde și hotărârea sa de a face parte dintr-un partid în stare să ofere oamenilor dreptate, prosperitate, dar mai ales liniște sufletească și încredere în viitor.

Acesta am putea spune că este mesajul care transpare din întreaga sa corespondență cu N. Iorga, dincolo de frământările politice, de preocupările științifice, de bucuriile și tristețile de zi cu zi.

Sever Zotta apare astfel ca un om care a luptat, cum s-a priceput mai bine, nu doar pentru sine, ci și, sau poate mai ales, pentru cei din jurul său, pentru patria pe care o văzuse renăscând în 1918.

**SCRISORI ALE LUI SEVER ZOTTA, „VECHI BOIER BUCOVINEAN”,
CĂTRE PAUL GORE, „VECHI BOIER BASARABEAN”.
LOTUL DE LA ARHIVELE NAȚIONALE BUCUREȘTI**

Deschiderea aproape completă a arhivelor românești către publicul cercetător după 1989 ne-a prilejuit accesul la mai multe fonduri documentare, despre a căror existență cea mai mare parte a celor interesați nici nu bănuia. Printre aceste fonduri „redescoperite” se numără și fondul arhivistic personal „Sever Zotta” de la Arhivele Naționale din București. Acolo, în dosarul nr. 161, găsim un pachet de scrisori ale marelui genealogist adresate marelui heraldist Paul Gore¹.

Lotul de scrisori, în număr de 36, datează din perioada 1912–1925, revenind fiecărui an cam una–patru scrisori. Sunt și ani lipsă. Cel mai bine, cu 11 scrisori, este reprezentat anul 1920.

Scrisorile sunt întregi, cu excepția a patru dintre ele, cărora le lipsesc foi din mijloc sau sfârșitul. Acest lot credem că ar constitui cam 10–15% din întreaga corespondență purtată într-o singură direcție, grosul ei rămânând în continuare (poate pentru totdeauna) ascuns de ochiul cercetătorului.

Scrisorile sunt originale, scrise cu cerneală neagră, pe hârtie simplă sau mici cartonașe de dimensiunea unor cărți poștale, ca să încapă în plic. O particularitate a acestora o constituie faptul că o bună parte din epistole, scrise pe foi duble și având patru pagini, nu sunt completate succesiv față-verso, ci în ordinea 1, 3, 4, 2. Dar sunt și scrisori scrise obișnuit, pe foi simple, vertical sau orizontal. Scrisul este ușor lizibil.

Primele patru răvașe, cele din 1912, sunt scrise la Davideni. Celelalte, începând cu 1913 (exceptând una din 1924, scrisă într-un concediu tot de la Davideni), sunt expediate de la Iași.

Formula de adresare evoluează de la „Mult stimată Doamnă de Gore” (1912–1915) spre „Iubite Doamnă de Gore”, începând cu 1918 (scrisori din 1916–1917 nu avem), când se trece și de la persoana a doua plural la singular, apoi, din 1920, spre ultima formulă „Iubite amice”, consemnând o apropiere treptată a celor doi corespondenți.

Semnătura autorului este mai întâi „Sever de Zotta”, apoi, din 1913, de regulă, „Sever Zotta” sau doar „Zotta”.

Pe lângă cele 36 de scrisori către Paul Gore, în același dosar se mai află o

¹ Aducem mulțumiri colegilor de la Arhivele Naționale București și Domnului Director General dr. Costin Feneșan personal, pentru sprijinul acordat la elaborarea acestei lucrări.

scrisoare din 1934 către Valeriu Gore, fiul heraldistului, două scrisori (una din 1937 și alta nedată) către cumnatul său, Vasile Grigorcea², și o scrisoare nedată primită de Zotta de la o persoană neidentificată (poate G. Grecu). Tot între copertile acestui dosar găsim rătăcite și câteva notițe genealogice manuscrise ale lui Zotta. Este clar că dosarul a fost format și legat la arhive, neregulamentar, din loturi de documente de origine diferită. Această stare se explică prin faptul că fondul personal „Sever Zotta”, ca și fondul personal „Paul Gore”, unde în mod natural trebuiau să se găsească aceste scrisori, au fost constituite artificial, în cadrul arhivelor statului, din documente ajunse aici pe ocolite și nu pe cale naturală, adică donate de familii sau cumpărate de la acestea.

Fiind originale, este evident că răvașele provin din arhiva personală a lui Paul Gore, dar este mai puțin clară calea pe care acestea au ajuns la arhivele statului.

Nu credem că scrisorile fac parte din lotul de documente Gore, cumpărate de Gheorghe Bezviconi de la familie după moartea heraldistului și folosite de acesta. În scrisoarea lui Sever Zotta din 21 iulie 1934 către Valeriu Gore găsim următorul pasaj: „În chestia Bezveconâi cred că nu mai este nimic de făcut. Risci numai să compromiți numele unchiului Tău, fără să fii sigur de a reintra în posesiunea notițelor, pe care – va pretinde B. că le-a cumpărat de bună credință, deci legal. Cum să-i dovedești că era de rea credință și nu trebuia să presupună că unchiul Tău avea dreptul să le vândă?”. Deci, la această dată „achiziția Bezviconi” se produsese deja și scrisorile lui Sever Zotta mai erau în familia Gore. A mai existat și o a doua „achiziție Bezviconi”. La 30 iulie 1935, Bezviconi scria lui Pan. Halipa: „Venind din Bucovina și înainte de a pleca la Craiova, am cumpărat ultimele rămășițe ale arhivei lui Pavel Gore. Îmi permiteți să Vi le prezint, iar ceea ce n-are să Vă intereseze, Vă rog să aruncați în sobă. În caz dacă are să-mi trebuiască, știu c-am să pot să folosesc toate aceste din colecția Dvs”³. Colecția de arhive basarabene adunate de Pan. Halippa a ajuns la Arhivele Statului în 1973⁴ și scrisorile lui Zotta ar fi ajuns în fondul „Pantelimon Halippa” sau în fondul „Paul Gore”, separat de acesta.

Este mai probabil că Sever Zotta și-a recuperat singur scrisorile de la familia Gore, fiind apoi ridicate împreună cu toată arhiva Zotta mai târziu. Astfel s-ar explica și inserturile străine de Gore, dar nestrăine de Zotta, din dosarul arhivistic.

Despre ce sunt aceste scrisori ?

În debut, corespondența era aproape „strict genealogică”. Zotta recomandă lui Gore cărți de genealogie, roagă să i se trimită informații genealogice despre ramurile basarabene ale vechilor familii de boieri, arătând că „Românii sunt foarte mulțumitori pentru informații din Basarabia, întrucât umplă ele lacune ale

² Destinatarul stabilit după formula de adresare „Jubite Lica” și „Dragă Lica”. Vezi Ștefan S. Gorovci, *Sever Zotta – mărturii documentare*, în *ArhGen*, III (VIII), 1996, 1–2, p. 321–323.

³ Arhivele Naționale București, *Fondul Personal Pan. Halippa*, dos. 827, p. 11.

⁴ Crisanta Podăreanu, *Fondul personal Pantelimon Halippa*, în *RA*, 1993, 2, p. 197.

cunoștinței generale despre țară și oameni. De obicei informațiile care le primesc ziarele sunt exagerate” (12 iulie 1912, Davideni), relatează despre cercetările, descoperirile și confruntările sale pe tărâmul științei, oprindu-se mai ales asupra genealogiilor familiilor bucovinene (Volcinschi, Prodan, Tăutul, Stârcea, Ilski, Hâjdău, Tăbuci, Cârstea, Flondor, Kalmuțki etc.). Din aceste scrisori îl descoperim pe genealogistul Zotta, care nu face genealogie de dragul genealogiei. Concluziile sale teoretice le împărtășește și lui Gore.

Cercetând neamul Stârcea, de exemplu, arată că legăturile lui Gheorghe Stârcea, căpitan de Vaslui, „cu răzeșii din Broscăuți și Nepolocăuți indică că era *sărac*, precum își bate joc de sărmanul nevinovat Pah[arnicul] Sion” în *Arhondologia Moldovei*” (29 iulie 1912, Davideni). Sau, în altă discuție asupra aceleiași familii, remarcă: „Dacă s-ar fi chemat Ionașco ar fi un indiciu că a fost un alt Ion Stârcea din o generație mai veche care se numea Ion căci după experiențele mele diminutivele își aveau de obicei rostul lor” (8 august 1912, Davideni). Iar mulțumind pentru albumul de covoare editat de zemstva din Chișinău și trimis de Gore, este „bucuros să descopere în album un model întocmai, ca figură, ca și covorul de supt masa de la care Vă scriu aceste rânduri” și continuă: „covorul e din atelierul de țesătorie al răposatului meu tată, care cultiva cu dragoste această ramură a industriei casnice, care ni-a transmis motive multiseculare, poate chiar de înaintea consolidării principatelor române. Ca și muzica, este industria casnică strâns legată de sufletul unui neam și are o mai mare rezistență față de înrăuriri străine decât limba poporului” (31 ianuarie 1913, Iași). Când trimite spița Baltag, constată că este „interesantă mai cu seamă prin faptul că învederează într-un mod clasic trecerea familiei de la starea boierească la cea preotească, fără ca prin aceasta să piardă accesul la boierii” (30 iunie 1913, Iași). Când anunță intenția publicării în revista ce o conducea a tablei ascendenților pe 64 de strămoși ai Principelui Carol, face observația: „ar fi de dorit ca și în Rusia genealogia să nu se mărginească numai la compunerea de spițe de neam, cari n-au aceeași importanță din punct de vedere științific” (28 martie 1913, Iași).

Alături de genealogistul cercetător și teoretician îl găsim și pe genealogistul care promovează în practică știința îmbrățișată.

Redactarea „Arhivei Genealogice” ocupă un loc important în corespondența din această perioadă. „Cauza întâzierii mele, explică Zotta, e în primul rând nenorocita mea revistă, care apare în săptămâna viitoare, a cărei alcătuire m-a reținut de la oricare altă ocupațiune intelectuală, muncind toată ziua până la oboseală” (28 martie 1913, Iași).

O altă preocupare practică este și grija față de păstrarea vechilor acte de familie. În scrisoarea din 8 august 1912, din Davideni, comunică primirea din Regat, spre consultare, a mai multor documente ale familiei Sorocean, cu o ramură în Basarabia, privitoare la moșia Uriceni, ținutul Hârlău. Zotta roagă să se comunice despre aceste acte familiei Soroceanu din Basarabia și că ele sunt de

vânzare cu un preț convenabil. În caz de refuz, crede că ar putea să le cumpere cumnatul său, Flondor, dar subliniază: „nu le voi oferi lui Flondor, pentru că consider ca o datorie morală de a oferi documente de familie întâi aceluia care sunt mai interesați”. Aceeași dragoste față de documente transpare și din relatarea pagubelor pricinuite cumnatului său, Iancu Flondor din Storojineț, de armatele ruse în retragere, mari, dar reparabile cu timpul, și „numai documentele, amintirile scumpe, pierderile acestea rămân veșnic dureroase. Poate un semn ca omul să nu-și lege sufletul de lucrurile trecutului, ci numai de prezent și viitor. Mulțămesc însă pentru o astfel de viață animalică” (1918).

În corespondența din perioada implicării României în războaiele balcanice și în Primul Război Mondial, urmat de Marea Unire, se accentuează imaginea patriotului Zotta, cuprins de același fior sufletesc, ca și întreg poporul său: „luțea cu care s-a făcut aici mobilizarea a întrecut toate așteptările. Au venit mult mai mulți oameni decât fură chemați și din toate straturile societății. S-au înscris voluntari începând cu foștii miniștri Filipescu și Morțun, acest din urmă simplu soldat” (30 iunie 1913, Iași). Regretând că nu s-au văzut cu ocazia vizitei lui Gore la Iași, în 1914, spune: „că primirea D-Voastră în Moldova a fost mai călduroasă decât în Muntenia e firesc, căci sângele apă nu se face” (7 iulie 1914, Iași). Deosebit de semnificativă în acest sens este scrisoarea din 5 octombrie 1915 (Iași), în care Zotta îl roagă pe Gore să intervină pentru ajutorarea mătușilor sale cu proprietăți în Basarabia, obligate prin legea din 26 aprilie 1915, ca străine (supuse austriece), să-și vândă toate proprietățile din Basarabia în jumătate de an. „Cred că nu trebuie să pierd cuvinte, scrie Zotta printre altele, spre a Vă explica D-Voastre ce înseamnă pentru aristocrați a fi deposedați de pământul strămoșesc, pe care îl iubesc ca și pe cerul supt care s-au născut, pământ de care sunt legate toate amintirile tinereții și tot rostul vieții lor sociale și sufletești [...]. Pe lângă aceasta, confiscarea (căci este o confiscare parțială) a moșiilor unor familii de origine boierească moldovenească ar face o foarte rea impresie atât în rândurile nobilimii din Bucovina, [...] cât și aici la noi în Moldova [...]. Noi de aici nu vedem în bucovineni austrieci, ci moldoveni, sânge din sângele nostru și deci durerile lor sunt și durerile noastre și datoria noastră este de a nu-i părăsi, ci mai curând a-i desrobi cu ajutorul D-Voastre din robia evreo-nemțească”.

În 1918, bucovineanul Zotta și basarabeanul Gore s-au pomenit trăind în sânul Moldovei istorice reunite în cadrul statului unitar român – vis romantic, care cândva li se părea amândurora irealizabil. Anii care au urmat Unirii au adus mai multe dezamăgiri decât s-ar fi așteptat patrioții romantici din afara vechiului regat. Scrisorile din această perioadă, pe lângă schimbul de păreri în ale genealogiei, arhivisticii, heraldicii etc., legat de activitatea profesională, științifică și obștească a corespondenților, care rămâne dominant, reflectă și starea politică și socială din țară, apreciată mai ales negativ. „Oricâți «miniștri» s-ar mai perinda pe plaiurile Basarabiei, scrie Zotta la 8 februarie 1920 (Iași), pentru mine, care cunosc munca și

curajul D-Tale din timpuri *mai grele*, când manifestarea unor sentimente naționale mai mult te apropiau de secția a III-a, decât de portofoliul ministerial, nu există Basarabia fără D-Ta, precum Bucovina fără Iancu Flondor, și sunt sigur că mai devreme sau mai târziu dreptatea D-Tale și a lui va triumfa”.

Din corespondența acestei perioade se constată că Zotta a fost întotdeauna alături de nefericitul Gore, peste care decepțiile năvăleau încontinuu. Zotta îl încuraja, îl ajuta, îl ruga să-și reia diversele posturi din care Gore demisiona și să se implice în diverse alte activități și chiar în viața politică. „Am găsit și scrisoarea D-Tale din 10/VII din care reiese că D-Ta privești lucrurile cu mult pesimism. Cred însă că acest pesimism nu te va reținea de a desvolta și mai departe rodnicia D-Tale activitate, mai cu seamă pe terenul cultural”, scria Zotta la 27 august 1918 (Iași).

Zotta, mai optimist (încă), relatează despre activitatea sa la arhive, în Societatea Ocrotirii Orfanilor de Război, despre intenția publicării unui buletin istoric la Iași și pornirea mișcării pentru fondarea unui muzeu regional al Moldovei la Iași, despre diversele evenimente ce au loc în vechea capitală (inaugurarea parcului sportiv de către principele Carol, asasinarea Adelei Kogălniceanu, deschiderea unei liste de subscripție pentru ridicarea unui monument lui Greceanu etc.), informează pe Gore despre lucrările asupra creării stemei României Mari și-l invită să se implice, propune constituirea unei societăți istorice și a alteia sportive la Chișinău, discută manuscrisele lucrărilor lui Gore (*Ștefan Alexandrovici, Stema României Mari* etc.), cere diverse consultații genealogice și heraldice (sigiliul Seulescu, stema Zotta etc.) etc. Ca și înainte vreme, își trimit unul altuia cărți, broșuri, ziare, articole și altele.

De un interes deosebit pentru noi este atitudinea lui Zotta față de crearea unui organism științific național pentru heraldică și genealogie. Este cunoscut faptul că Paul Gore, într-o scrisoare către Academia Română, propunea „să se înființeze pe lângă secția istorică a ei, o subsecție de heraldică pentru studierea stemei țării, a stemelor de județe și orașe, a blazoanelor membrilor Casei Regale, cercetarea peceților boierești, decorațiilor etc.” și se declara gata să înceapă alcătuirea unei biblioteci specializate, donând cărți și bani⁵.

La 19 martie 1920, Sever Zotta scrie: „Ce privește intervențiunea D-Tale la Academia Rom[ână] în chestia eraldică, desigur că ar fi bine să ieșim odată din acest diletantism, însă tot deodată ar trebui să se înființeze și o subsecție [...] ⁶ genealogică și numismatică, adevărată o subsecție sau birou al *științelor auxiliare ale istoriei*. Momentul însă pentru astfel de propuneri, exceptând chestia de actualitate a compunerii Stemei Țării, nu este tocmai prielnic. Suflă un vânt de ultra-democratism, sau mai bine demagogism și mai mult sau mai puțin fiecare e puțin atins de acest suflu al vremii, încât cultivarea unor ramuri științifice care au o

⁵ Gh. Bezviconi, *Paul Gore*, în „Din trecutul nostru”, nr. 50, noiembrie 1937, p. 36–37; Silviu Andrieș-Tabac, *Heraldica teritorială a Basarabiei și Transnistriei*, Chișinău, 1998, p. 96.

⁶ Loc indescifrabil în original (un cuvânt sau două).

legătură istorică cu trecutele organizațiuni sociale nu se bucură de considerațiunea cuvenită, precum lipsește și celor mai mulți răgazul sufletească pentru aprofundarea chestiunilor; grijile de toate zilele, patimile politice, criza financiară, alimentară și la oameni cu lefi fixe deosebit de sensibilă, consumă energiile, care ar putea să se manifeste cu succes în cercetări și publicațiuni, atât de necesare încă elucidării trecutului nostru. Un exemplu: Un ungur a aruncat în aer în 1917 biserica din Bădăuți (jud. Rădăuți) a lui Ștefan cel Mare. Ai auzit D-Ta ceva de această barbarie ? S-a interesat cineva de ea ? Nimic. Eu însumi n-am aflat-o decât de curând și o voi da publicității. Rezultă însă câtă indiferență domnește actualmente față de trecutul nostru. În biserică era o inscripție prețioasă și portretele lui Ștefan și al doamnei Maria (Basarab). Ultimul se zice foarte bine conservat. De aceea sunt cam pesimist ce privește modul cum va fi primită propunerea D-Tale. Dar nu strică că ai făcut-o. Omul trebuie totdeauna să aibă curajul convingerilor sale și din ciocnirea părerilor iese lumină”.

Scrisorile din anii '20 demonstrează și o apropiere sufletească mai intimă, corespondenții discutând probleme de familie. Zotta relatează despre succesele fiului său, Iancu, și nu uită să transmită salutări lui Valea (Valeriu), fiul lui Gore, exprimând de mai multe ori dorința ca fiii să continue prietenia taților. Gore îi trimite pe lângă tradiționalele cărți, și vin. Intenția lui Gore de a se muta la Iași cu familia îl bucură pe Zotta nespun: „Mă bucur că D-Voastră aveți de gând să veniți la Iași. Ar fi pentru noi o mare resursă morală și intelectuală și băetul meu ar avea un tovarăș serios și inteligent cu care s-ar înțelege foarte bine” (12 septembrie 1920); „Sper că sosirea D-Voastră nu va mai întârzia mult și că vom avea prilejul să petrecem multe ore plăcute în amintiri și discuții interesante” (11 ianuarie 1920). Iar răzgândirea lui Gore îl întristează: „Regret de asemenea să aflu de la omul D-Tale de aici că nu mai ai de gând să te muți la Iași. Hotărârea D-Tale, care sper că nu va rămâne definitivă, e o adevărată lovitură morală pentru mine și familia mea. D-Voastră mi-ați fi o prețioasă resursă sufletească și culturală în acest oraș în care oamenii de elită sunt cam rari” (26 septembrie 1922).

Care a fost rostul și ce a însemnat prietenia celor doi nobili moldoveni scotocitori în secolele apuse ? Răspunsul îl desprindem dintr-o altă scrisoare, scrisă la Iași, la 6 decembrie 1918: „Am fost la Cernăuți cu prilejul proclamării Unirei și am fost de față la memorabila, înălțătoarea și imposanta ședință și adunare din splendida sală sinodală. Cu deosebită plăcere am auzit cetindu-se și telegrama D-Tale de felicitare în numele societății culturale din Chișinău, care a fost primită cu vii aclamațiuni. Eu personal vedeam în ea și salutul frățesc al vechiului boier basarabean către celalt boier vechi bucovinean uniți amândoi prin tradiția generoasă⁷ a strămoșilor în gândul întregirei vechiei Moldove, păstrarea pe câmpiile de luptă sau prin mănăstiri și biserici a mormintelor scumpe ale acestor strămoși comuni. Conștiința răspunderii față de trecut și viitor trebuie să ni dea

⁷ Citirea cuvântului este nesigură.

curajul de a înfrunța vicisitudinile vremii prin singurele mijloace cari duc totdeauna la izbândă: muncă și onestitate. Istoria ne va judeca sine ira et studio”.

Întâmplarea (sau destinul ?) a făcut să se găsească și rude prin alianță: soția lui Zotta, Margareta Grigorcea, și familia Gore din Corlăteștii Bucovinei au avut un strămoș comun – pe vistiernicul Toader Boul (scrisoarea din 8 august 1912, Iași).

O VIAȚĂ ÎNCHINATĂ BINELUI PUBLIC

Oricât de mult s-ar lărgi orizontul cunoștințelor noastre despre acela al cărui nume îl poartă Institutul Român de Genealogie și Heraldică – recunoscut acum câteva luni ca persoană juridică –, segmente uriașe din viața sa rămân încă total sau parțial necunoscute, ori învăluite în ceața informațiilor nesigure. Până mai ieri, de pildă, credeam că Sever Zotta și-a sfârșit viața undeva, în pustietățile siberiene¹; documentele au arătat că el a trecut pragul veșniciei în sudul Uralilor². Iar acum, de curând, d-na Zoe Diaconescu ne-a semnalat existența, într-un sat din Bucovina de dincolo de frontieră, a unei familii care a locuit cu el în pribegie și care păstrează, se pare, ultimele hârtii (manuscrise, scrisori, însemnări) provenind de la Sever Zotta. Mult prea puține informații și mărturii au fost date la iveală până acum³, pentru ca o prezentare cuprinzătoare a vieții acestui predecesor al nostru să poată fi avută în vedere. Abia acum, cu prilejul acestui congres, comunicările⁴ incluse în secțiunea special închinată lui Sever Zotta, vor trage – după cum sper – cea dintâi brazdă serioasă pe ogorul încă înțelenit. Unele dintre informațiile scoase acum la lumină se adaugă altora, spre împlinirea unui portret moral al istoricului, arhivistului și genealogistului care a fost Sever Zotta.

Poate fi privită viața unui asemenea om ca fiind una consacrată binelui public ?

În căutarea unui răspuns, cred că ar trebui să pornim de la propriile sale cuvinte, puse pe hârtie în zilele de mare cumpănă ale anului 1940, referitoare la motivele care l-au determinat să nu părăsească Davidenii împreună cu familia sa,

¹ Ștefan S. Gorovei, *Un precursor: Sever Zotta*, în *AIIAI*, XXVI, 1989, 1 [= *ArhGenAIIAI*, I, 1989, 1], p. 704. Informația fusese pusă în circulație de Teodor Bălan, *Sever Zotta*, în „Făt-Frumos”, XVII, 1942, 5–6, p. 151 și 154.

² Virginia Isac, *Sever Zotta arhivist – simple note*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1–2, p. 205, citând scrisoarea Ruxandei Zotta către Gheorghe Ungurcanu; am publicat această scrisoare: *Sever Zotta – mărturii documentare*, în *ArhGen*, III (VIII), 1996, 1–2, p. 325–326.

³ Teodor Bălan, *Câteva scrisori ale lui Dimitre Onciul către Sever Zotta*, în *RA*, VI, 1944–1945, 2, p. 156–164; Gh. Ungurcanu, *Sever Zotta*, în *Figuri de arhiviști*, București, 1971, p. 231–237; Virginia Isac, *op. cit.*, p. 199–208; D. Ivănescu, *Sever Zotta în corespondență cu Gh. Ungureanu*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1–2, p. 209–216; Natașa Popovici, *Sever Zotta – fond familial. Prezentare de fond*, în „Arhivele Moldovei”, I–II, 1994–1995, p. 169–173.

⁴ Zoe Diaconescu, *Fondul „Sever Zotta” de la Arhivele Naționale din București*; Liviu Papuc, *Mărturii de la și despre Sever Zotta în presa vremii*; Silviu Văcaru, *Bibliografia inedită a unei opere puțin cunoscute*; Valentin Andrei, *Sever Zotta și N. Iorga: mărturii epistolare*; Silviu Tabac, *O prietenie exemplară: Sever Zotta și Paul Gore*. Din păcate, prima și a treia comunicare nu au mai fost predate de autori pentru publicare în „Arhiva Genealogică”.

atunci când România a trebuit să cedeze Uniunii Sovietice, sub presiunea ultimatumului, Basarabia și Bucovina de Nord: „Am făcut un serviciu civilizației umane și poate națiunii. Viața e trecătoare, documentele rămân”⁵. Vreme de câteva decenii, viața lui Sever Zotta a fost efectiv consacrată *documentelor*, acestor mărturii unice ale istoriei și pentru istorie. Credea și el, cu toată convingerea, ca și N. Iorga, în existența unui *tezaur național*, în care „se cuprind două mari forțe ale gândului și inimii: mărturiile de viață – deci materialul istoric – și îndeplinirile de frumusețe – deci arta”⁶; iar între hârtiile care formează *materialul istoric* și care prea adeseori sunt destinate distrugerii, „se află uncori și ce trebuie pentru a cunoaște viața unor oameni a căror amintire face parte din tezaurul istoric al neamului nostru”⁷. Nu era un crez afirmat doar în calitatea de director al Arhivelor („Arhivei”, cum s-a spus o vreme) Statului, ci era credința adâncă a omului îndrăgostit de trecutul neamului căruia îi aparținea: „Interesul pentru trecutul neamului mă face să privesc vechile hârtii cu alți ochi decât mulți din tagma mea”⁸. Salvarea, adunarea, păstrarea, îngrijirea și valorificarea documentelor – ca mărturii de viață – au constituit țelul vieții întregi a lui Sever Zotta; există mărturia unuia dintre colaboratorii săi (Gh. Ungureanu) cu privire la demersurile tenace pentru a aduce sub aripa ocrotitoare a acestei instituții mari arhive ale unor însemnate familii boierești, arhive ale unor instituții și chiar simple hârtii vechi, aflate în posesia unor particulari; era un țel pentru care Zotta nu ezita să scoată bani din buzunarul său⁹ (fără să se gândească la scumpul „decont”, precum în zilele noastre...).

Documentele acestea erau, pentru el, calea pe care se putea ajunge la legătura cu strămoșii, în același înțeles tainic și dătător de „mândrie și putere morală” pe care îl simțea și îl propovăduia și N. Iorga: „vii și morți fiind laolaltă în adăugirea accluiăși tezaur”¹⁰. Mănat de o asemenea pasiune copiase, încă din tinerețe, documente din felurite colecții publice și private, din Bucovina și din România, adunând, mai apoi, arhive întregi ale unor rude apropiate. El avea să mărturisească, încă din 1912, nevoia aceasta de a înțelege trecutul prin cunoașterea oamenilor care au trăit și au activat în alte vremuri: „Documentele sunt cutele tainice ale vieții strămoșilor noștri și din cercetarea lor dăm de legăturile firești cari erau între oameni și fapte și între fapte și evenimente. Ceea ce ni se părea întâmplare capătă rostul său logic în urma cunoașterii persoanelor în intimitatea

⁵ Sever Zotta – *mărturii documentare*, p. 323.

⁶ N. Iorga, *Noi, risipitorii de cele sfinte* (1935), în *Sfaturi pe întuneric*, antologie, ediție îngrijită, note și comentarii de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, studiu introductiv Valeriu Râpeanu, București, 1976, p. 56.

⁷ Idem, *Ce e o hârtie veche* (1934), în *Sfaturi pe întuneric*, p. 37.

⁸ Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 236.

⁹ *Ibidem*, p. 234–235.

¹⁰ N. Iorga, *Noi, risipitorii de cele sfinte*, p. 56.

vieții lor de toate zilele. Aceste noi orizonturi ale istoriei ni [le] deschid și cercetările genealogice prin documentele veacurilor...”¹¹.

O mărturisire identică și la fel de emoționantă avea să vină, mai târziu, de la Mihai Costăchescu: „Acolo unde alții nu văd decât un *terfelog* de piele scrisă, cu rândurile șterse din vechime, mie îmi apare vedenia unei lumi întregi, cu oameni aprigi, mânați de nevoile zilelor de atunci, de lupte între ei, pentru ocine mai ales, de înălțări și scoborări de neamuri, după cum hotăra soarta, pururi schimbătoare, ca și domniile de atunci”¹². Pe Costăchescu, această „vedenie” l-a condus la alcătuirea colecției sale de documente, pe manuscrisele căreia se lucrează încă și azi; pe Sever Zotta, ea l-a condus spre cercetarea genealogică. Ori de câte ori a avut prilejul, el a subliniat cât se poate de apăsător rolul educativ al cunoașterii strămoșilor; revista sa, „Arhiva Genealogică”, stă mărturie pentru aceasta, de la primele până la ultimele ei rânduri. Pe prima pagină a primului număr se citesc aceste cuvinte: „Scopul revistei de față este de a trezi și a mări în cercurile largi ale societății românești, dincoace și dincolo de hotarele ei politice, interesul pentru istoria, viața și viitorul familiilor, pentru ca din interesul acesta special să profite interesul general pentru istoria, viața și viitorul neamului românesc”¹³. Pe ultima pagină a ultimului număr din același prim an de apariție, el definea „rostul revistei” ca depășind „cercul îngust al unor interese speciale științifice sau particulare, interesul față de *genealogia românească* ducând prin sine însuși la cel pentru *istoria, cultura, limba și tradițiunea românească*”¹⁴. Încheind și cel de-al doilea an al revistei, Sever Zotta își exprima speranța că Dumnezeu îi va da zile ca „să vedem toate straturile societății românești, din toate țările locuite de români, pătrunse de aceeași iubire față de trecutul neamului nostru, care ne stăpânește și ne va călăuzi...”¹⁵. O dată, pledând pentru alcătuirea tablei strămoșilor (*Ahmentafel*), scria că aceasta este „o faptă eminentă etică”¹⁶; altă dată, prevenind speculații demagogice, populiste ori snobe, el atrăgea atenția asupra unei realități care și-a păstrat valabilitatea până astăzi: „A se ocupa, deci, de istoria socială a țării noastre cu mijlocul genealogiei nu înseamnă nici exclusivism, nici ciocoism, ci deschiderea unor noi căi pentru apropierea claselor, legate între ele prin firul, nevăzut de mulți, al istoriei comune. În acest sens, genealogia documentară este o îndeletnicire eminentă democratică”¹⁷.

¹¹ *ArhGen*, I, 1912, 12, p. 205 (în încheierea recenziei la N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, XXI, București, 1911).

¹² Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, Iași, 1931, p. V.

¹³ Sever Zotta, *Ce voim*, în *ArhGen*, I, 1912, p. 1.

¹⁴ *ArhGen*, I, 1912, p. 208.

¹⁵ *ArhGen*, II, 1913, p. 276.

¹⁶ Sever Zotta, *Cei 64 strămoși ai A. S. R. Principele Carol*, în *ArhGen*, II, 1913, p. 13.

¹⁷ *IN*, 4, 1924, p. 363 (în recenzia la cartea lui I. Nădejde despre V. G. Morțun și familia sa).

Consecvent crezului său democratic, Sever Zotta a renunțat – stabilindu-se în România – la folosirea atât a titlului nobiliar (Cavaler: *Ritter von Zotta*), cât și a particulei *de*. S-a angajat, totodată, în ceea ce se numește *viața cetății*: a făcut parte din conducerea Societății pentru Ocrotirea Orfanilor din Război, fiind raportor din partea Bucovinei („comitetul regional Cernăuți”) la primele trei congrese ale acesteia (București, 1920; Cluj, 1921; Iași, 1922)¹⁸. A fost secretar al secției ieșene a Ligii pentru Unitatea Culturală a Românilor¹⁹ și membru al Comisiunii Monumentelor Istorice²⁰. În 1920, s-a asociat la inițiativa lui Gh. Ghibănescu pentru întemeierea Societății Istorico-Arheologice „Muzeul Orașului Iași”. În Comitetul menit să conducă această societate, Zotta a fost desemnat „Conservatorul muzeului, arhivei și bibliotecii”²¹; la acea vreme, el era încă și secretar general al Muzeului Istoric și de Artă, înființat de inginerul Virgil Hălăceanu²². Paginile revistei „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași” relevă prezența activă a lui Zotta în viața instituției și a publicației sale. Dar, firește, „partea leului” a avut-o instituția a cărei conducere îi fusese încredințată în 1912 de Dimitre Onciul și pe care a păstrat-o vreme de 22 de ani, până la pensionare: „a reușit să scoată Arhivele Statului de la Iași din anonim și să le creeze un renume și un prestigiu științific, prin persoana sa mai ales”²³.

O prezență destul de activă a fost Sever Zotta și în presa ieșeană, după cum a arătat aici și d-l Liviu Papuc. Faptul că nu a „ținut” vreo rubrică în vreo gazetă se explică prin atitudinea sa în general rezervată și, desigur, prin faptul că nu era ceea ce se numește un *grafoman*. Mi se pare deosebit de sugestiv faptul că, membru corespondent al Academiei Române din 1919, nu a trimis spre publicare în „Analele” acestei instituții nici o lucrare, rezumându-se la „Revista Istorică” a lui N. Iorga și la revistele din Iași. Acestui oraș – pe care l-a numit „Mecca al românismului” și „slăvit oraș al culturii”²⁴ – i-a rezervat, de altminteri, toată afecțiunea sa: „Nu poate să existe român adevărat care să nu iubească Iașul tuturor Unirilor, să nu-i închine sufletul și munca dacă trăiește în el, să nu-i închine amintirea și recunoștința, dacă este departe de el”²⁵. Mărturisire a unei iubiri pasionate, față de care orașul de azi păstrează toată indiferența.

A muncit pentru înălțarea morală și sufletească a poporului său. Viața sa a fost închinată *binelui public*.

¹⁸ Cf. „Dreptatea” (Cernăuți), III, 1922, nr. 369 (12 iulie), p. 2. Gazeta a publicat „discursul” lui Zotta în numerele 369 și 370, din 12 și 15 iulie (mulțumesc d-lui Liviu Papuc pentru comunicarea acestei informații).

¹⁹ Virginia Isac, *op. cit.*, p. 204.

²⁰ Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 236.

²¹ Cf. IN, 1, 1921, p. 164.

²² Cf. IN, 2, 1922, p. 378–379.

²³ Virginia Isac, *op. cit.*, p. 205.

²⁴ „Dreptatea” (Cernăuți), III, 1922, nr. 369 (12 iulie), p. 2.

²⁵ Natașa Popovici, *op. cit.*, p. 173.

DREPTUL ASUPRA NUMELUI PATRONIMIC ȘI PROTEJAREA NUMELOR ISTORICE

La începutul anilor '70, aflându-se la New York, d-na Alexandrina Lalu s-a amuzat să răsfoiască paginile anuarului telefonic local. Dând peste o „Princess Brancovan”, s-a gândit s-o cheme, pentru a vedea dacă nu este cumva vorba de Principesa Matei Brâncoveanu, născută Arion, pe care o cunoscuse în timpul războiului și căreia îi pierduse urma după 1948. I s-a răspuns pe românește: „Noi nu suntem din familie, dar am luat numele considerând că este disponibil” (sic !).

Numele istorice deschizând uși și conferind notorietate după 1989, am asistat la o adevărată erupție de nume istorice. Se considera probabil că deveniseră „disponibile” prin „lichidarea dușmanului de clasă”. Acum, când portul unor asemenea nume nu mai implică riscurile discriminării și prigoanei, aceste „împrumuturi onomastice” sunt probabil legate de ideea că este disponibil și patrimoniul aferent, patronimele ilustre fiind asociate de mentalul popular cu moșii și palate. Adoptările peste noapte a unor nume istorice s-au făcut și „din interes profesional”, apărând mai ales în meseriile legate de publicitate. În presă și la televiziune au apărut tot felul de reporteri, analiști politici, operatori și tehnicieni, care își zic Basarab, Brâncoveanu, Rosetti sau Varlam, aceste pseudonime înlocuind în fapt starea civilă a unor persoane care au ieșit din anonim sub numele lor de împrumut.

Acestei manifestări spectaculoase a imposturii i se adaugă o altă uzurpare, tot de natură istorică și nu mai puțin gravă, care ar trebui și ea să constituie un motiv de îngrijorare pentru stat. Substituirea face parte din politica de modificare a alcătuirii etnice a unui teritoriu, în vederea validării prin autodeterminare a anexării lui prin forță. Dacă Basarabia, Bucovina și Transnistria au fost rusificate prin deportarea autohtonilor și colonizarea de alogeni rusofoni, teritoriul rămas sub autoritatea guvernului român a fost colonizat prin românizarea de formă – simplă schimbare a numelui patronimic – a zeci de mii de „consilieri sovietici”, trimiși ca administratori coloniali sau pentru simpla ocupare a unor poziții avantajoase, inaccesibile în U.R.S.S. Vecinul nostru de la răsărit a preluat de la mongoli o străveche tehnică de dominație, care constă în înlocuirea elitei băștinașe – prealabil „lichidată moral și fizic” – prin elemente alogene fidelizate, a căror funcție constă în alterarea (sovietizarea) identității supușilor. Grație publiciștilor ex-comuniști Victor Frunză și Vladimir Tismăneanu – aparținători ei înșiși ai noii clase conducătoare fals românești – am aflat cum îi chema în realitate pe principalii demnitari ai sistemului abolit în Decembrie 1989 și care le era naționalitatea de

obârșie. Revelațiile făcute nu privesc decât vârful piramidei, această „parte vizibilă a icebergului”, ascunzând masa membrilor anonimi ai oligarhiei coloniale sovietice, formată din parentela și clientela nomenclaturii centrale. Naționalismul de parodie din ultimii ani ai comunismului nu a fost o românizare a sistemului – cum susțin fără temei o serie de istorici și de politologi ex/neo/comuniști – ci ultima fază a unei operații planificate: indigenizarea regimului de ocupație străină. Partidul Comunist „Român” nu a fost altceva decât Armata Roșie îmbrăcată în haine civile de către Gheorghiu-Dej și în costum popular de către Ceaușescu.

Uzurparea unui nume ilustru, cum este Brâncoveanu, de către un impostor, nu ni se pare mai gravă decât uzurparea în masă a numelui de Popescu sau de Munteanu ca metodă de alienare a identității noastre naționale, păstrarea aparențelor servind la alterarea substanței, spre ducerea neobservată către fâgașul unei suveranități străine.

Când vorbim de apărarea numelui patronimic, abordăm dubla problemă a uzurpării și a imposturii. Pentru a examina posibilitatea fiecăruia de a-și apăra numele și modalitățile autorității publice de a interveni în acest domeniu, trebuie să vedem în prealabil pe ce se întemeiază dreptul la nume și care sunt motivele îndreptățite ale schimbării numelui – inclusiv prin însușirea unuia care aparține celor care-l poartă deja.

I. NUMELE ȘI DREPTUL LA NUME

Rostul și semnificația patronimului. Numele este personalizare, adică ieșirea omului din starea impersonală de individ. El reprezintă identitatea persoanei, care se afirmă prin apartenență – solidaritate spontană cu un grup social (e. g. numele de familie) – și prin diferență (e. g. prenumele).

Portul numelui are o utilitate publică, fiind o modalitate de a evita confuzia între indivizi și între grupuri.

Originea, istoria și statutul patronimelor. În Europa, istoria numelor patronimice este caracterizată de existența a două tradiții distincte. În dreptul civil roman, întemeiat pe *jus sanguinis*, factorul eponim era strămoșul comun al familiei (gintei). Pentru dreptul germanic, care era întemeiat pe proprietatea asupra pământului (*jus soliis*) – stăpânit în devălmășie –, apartenența la comunitate (familie sau clan) se definea în termeni patrimoniali: patronimul era raportare la moșie. La noi par să fi coexistat ambele criterii. Că venea direct de la goți sau de la ei prin slavi, găsim numele de origine patrimonial-teritorială (cf. Radu R. Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii* și riposta lui Gheorghe Panu, *O încercare de mistificare istorică*) la Brâncoveni, Golești, Huniade/Hunyadi, Milcoveni, Racovița-Cehan etc. La rândul său, dreptul roman, păstrat sau revenit prin Bizanț, este ilustrat de patronime ca Balș, Bogdan, Dragoș/Dragffy, Miclescu, Sturdza, Știrbei, Varlam etc.

Starea civilă fost introdusă de Biserică, primul „conservator” al dreptului roman, cel civil cât și cel public, reorganizatoarea statelor barbare și promotoarea drepturilor personale, în cadrul luptei pe care a dus-o împotriva arbitrarului puterii laice. Registrele botezurilor – deci al numelor date copiilor după naștere, cu al părinților lor –, ale căsătoriilor – cu schimbările aferente de nume – și ale înmormântărilor au prefigurat actuala stare civilă. Preluată de la Biserică în urma secularizării preconizate de Revoluția Franceză și continuate de liberali, starea civilă a fost introdusă la noi de Regulamentul Organic, dar nu a devenit efectivă decât la sfârșitul secolului XIX, când legea a stabilit obligația de a se da fiecărui nou-născut și fiecărei perechi căsătorite un nume patronimic. Statutul definitiv al numelui a fost fixat prin legea din 1 martie 1895, adoptată puțin după aceea, ale cărei dispoziții le vom examina mai la vale.

Dreptul la nume și apărarea lui. Motivare. Am văzut că numele este un atribut indisociabil al personalității. Este firesc ca fiecare persoană să țină la ceea ce este nemijlocit legat de ea.

Numele este în primul rând imagine și reprezentare socială. Prin el se afirmă reputația, onorabilitatea, notorietatea. De aceea, este legitim ca fiecare să aibă un drept recunoscut asupra numelui pe care-l poartă, ca element al personalității sale, și să controleze folosirea acestei părți din el însuși.

În al doilea rând, fiecare persoană are interese și manifestarea acestora în relațiile cu ceilalți se bazează pe folosirea numelui, ca mijloc de individualizare și de identificare. Legăturile dintre oameni generează drepturi ale unora asupra altora, care au, în contrapartidă, obligații. Atât indivizii cât și statul trebuie să poată controla regularitatea acestor relații. Consecința directă a celor de mai sus este dreptul fiecăruia de a se împotrivi folosirii numelui său altfel decât în propriul său interes și cu încuviințarea sa.

Și statul are vocația să controleze modul în care sunt folosite numele, deci și de către cine sunt folosite.

Am văzut deja că primul motiv este evitarea confuziei între indivizi. De aceea s-a și creat starea civilă obligatorie.

Apoi, instituirea unui drept al numelui este legată de asigurarea ordinii publice, statul având a interveni în arbitrarea conflictelor pe care portul neîndreptătit al numelui le poate stârni între particulari și a reprima fraudă prin folosirea de nume false, ocultarea veritabilei identități fiind, de obicei, asociată cu comiterea unor delikte mai grave decât uzurparea sau impostura.

Apărarea numelor care au intrat în patrimoniul public, pentru că sunt asociate cu fapte de însemnătate istorică sau prin încărcătura simbolică pe care le-o dă conștiința colectivă, face și ea parte din preocupările normale ale statului. Cel puțin, în țările care-și respectă trecutul și cinstesc amintirea celor demni de pildă sau de recunoștință.

Doctrina și dreptul. Dreptul la nume este alcătuit din două elemente:

- dreptul de a purta (folosi) un nume dat;
- dreptul de a se împotrivi la folosirea neîndreptățită a numelui său de către altcineva.

Din punct de vedere juridic, dreptul la nume:

- *primo*, este absolut, deoarece nu poate face obiectul unei cesiuni sau al unei tranzacții, fiind inseparabil de persoana purtătorului;
- *secundo*, este imprescriptibil; la rândul ei, imprescriptibilitatea este:
 - extincțivă: nu se pierde, oricât de mult durează neexercitarea numelui;
 - achizitivă: oricât s-ar folosi un nume, el nu poate fi dobândit (deci schimbat) decât în condițiile stabilite prin normele de drept.

Din aceste câteva principii rezultă că numele nu este asimilabil unui bun. De aceea, dreptul la nume a fost definit ca „extra-patrimonial” (sau „nepatrimonial”): obiectul său este o proprietate imuabilă, indisponibilă și imprescriptibilă. El face parte dintr-o disciplină recentă, încă în curs de formare, numită „dreptul personalității”.

Vom aminti, în treacăt, că deosebirea menționată la început, între conceptele de sorginte romană și cele germano-engleze, operează și aici. Doctrina clasică (romană) face din nume o proprietate – care rămâne proprietate, deși este extra-patrimonială –, adică un atribut (însușire), pentru că nu este un obiect, ci un drept inerent personalității: este un drept subiectiv, deoarece nu are obiect în afara subiectului însuși. Doctrina germano-engleză – de fapt, anglo-americană, pentru că în Germania s-a impus dreptul roman – definește proprietatea, în genere, și numele, în particular, ca pe un drept de folosință.

Privitor la ceea ce ne preocupă aici, observăm că doctrina recunoaște în mod implicit că, spre deosebire de persoana fizică a purtătorului, personalitatea lui juridică, care cuprinde și dreptul la nume, nu se stinge prin deces.

II. DREPTUL ȘI SCHIMBAREA NUMELUI

Principii. Importanța numelui ca atribut al personalității a făcut din el obiectul unor reguli foarte stricte, chiar dacă nu întotdeauna foarte clare. Numele persoanelor privind ordinea publică, statul le protejează în mod riguros.

În principiu, nimeni nu are dreptul să poarte alt nume decât cel exprimat în actul de naștere sau căsătorie. Dar sancțiunea penală a contravenției la această regulă nu există, în afară de cazul, deja menționat, că este întovărășită de o altă infracțiune mai gravă: escrocheria, falsul etc. Totuși, schimbarea de nume rămâne juridic inoperantă dacă nu este încuviințată de autoritatea de resort (administrativă sau judiciară). În schimb, există sancțiune civilă. Oricine poate manifesta un interes în cazul schimbării de nume și cere „restabilirea faptelor”, recte a numelui anterior purtat. Acest lucru poate fi făcut la cererea procurorului, pentru motive ce țin de interesul public, sau a particularilor lezați de minciună.

În Europa occidentală, particularii pot manifesta un interes moral pentru a acționa uzurpatorul în justiție în mod preventiv, fără a face dovada unui interes material: dorința de a-și apăra personalitatea este considerată legitimă și ajunge pentru a justifica acțiunea de opoziție.

Actuala situație din România. Astăzi, dreptul la nume, care cuprinde și modalitățile schimbării lui, este guvernat de Decretul nr. 975 din 23 octombrie 1968. Acesta menține dreptul celor interesați de a face opoziție timp de 30 de zile de la publicarea în „Buletinul Oficial” (astăzi, din nou, „Monitorul Oficial”), publicitatea fiind obligatorie. De asemenea, temeiurile solicitării unei astfel de schimbări sunt foarte restrictive. Dar, așa cum am văzut mai sus, modificarea stării civile s-a făcut prin „alunecări” succesive, adică prin adoptarea, într-o primă etapă, a unui pseudonim conspirativ sau artistic și abandonarea, într-o a doua etapă, a numelui patronimic legal în favoarea celui mai notoriu, cel adoptat, prin care interesații erau mai cunoscuți.

Franța, Germania și Italia, care au fost „modelele” noastre în formarea dreptului modern, reglementează foarte strict schimbarea numelui. Chiar și republica creată de iacobini, statul care și-a lichidat aristocrația cu ghilotina, protejează numele cu conotație istorică prin dispoziții juridice speciale.

III. PROTEJAREA NUMELOR ISTORICE

Spre ieșirea din starea de confuzie pe care riscă s-o perpetueze practica din ultimii ani, preconizăm adoptarea unor măsuri care au avantajul de a fi simple și clare, în sensul că vor fi ușor de înțeles și de aplicat.

Restabilirea legislației pretotalitare. Este vorba, în primul rând, de anularea actualelor acte normative și de revenirea la cele de dinaintea comunismului, recte la dispozițiile Legii din 18 martie 1895. Acest lucru este justificat deopotrivă de procesul de restaurare a democrației și de primatul legii asupra decretului.

Articolul 1 al Legii din 1895 dispune, în alineatul 4, că „numele [patronimice – *n.n.*] nu vor putea fi ale familiilor cunoscute din istoria națională”, iar articolul 3 al aceleiași Secții I a legii sună astfel: „numele patronimic se dobândește prin efectul legii sau prin autorizarea guvernului”. Prin urmare, decizia nu ar mai aparține, ca în prezent, ofițerului stării civile și autorității polițienești locale, ci unui for evident mai pregătit pentru a lua decizii în această materie.

În articolul 18, Secția a IV-a, *Dispoziții tranzitorii*, se prevede soarta celor care, înainte de a se adopta legea, își însușiseră nume la care nu sunt îndreptățiți în virtutea ei: „Schimbările de nume făcute fără autorizația persoanelor în drept de a purta acest nume vor putea fi acționate în justiție de persoanele al căror nume îl poartă”, autorul unci astfel de schimbări putând fi „obligat a delăsa acest nume și

neputând invoca în favoarea sa nici posesiunea de stat (înscrierea în starea civilă) nici formalitățile făcute de dânsul pentru a da un seamă de legalitate schimbării sale de nume, precum publicarea în Monitor sau cereri la tribunal care, în lipsa legii de față, nu puteau avea nici un temei legal”. Tot în acest articol sunt exceptate de la regulă – un răgaz de doi ani pentru a face acțiune în opoziție – „numele cunoscute din istoria națională”.

Articolul 22 al acestei secții dispune că „ministerul public [procurorul – *n.n.*] va avea și dânsul dreptul de a urmări pe cei care vor contraveni legii de față”. Cum legea prevede interzicerea luării de nume istorice, este de presupus că procurorul va acționa autonom în justiție pe cei care contravin dispozițiilor legii.

Cazul de carență. Stipulațiile acestei legi ne apar ca într-un total satisfăcătoare pentru protejarea numelor istorice. Credem însă necesar să li se adauge o dispoziție suplimentară, relativă la carență, stabilind cine este îndrituit a exercita dreptul de opoziție dacă familia s-a stins sau dacă nici un membru al ei nu mai trăiește în țară. În anumite state, Polonia, de exemplu, după câte suntem informați – care, la reparația ei ca stat după 1918, a adoptat o lege inspirată din cea românească din 1895 –, numele ilustre sunt apărate de Academie, desemnată de lege ca paznic al patrimoniului istoric.

Cum Academia Română se dezice nu numai de rolul de paznic al limbii literare ce-i revine prin vocație, dar și de apărarea propriului ei patrimoniu (funciar, imobiliar, artistic, financiar etc.), este greu să i se ceară să joace rolul atribuit Academiei Poloniei. De aceea, încheiem cu propunerea ca Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta” să fie împuternicit prin lege să suplinească această lipsă a celor în drept să-și apere numele.

Vom încheia anunțând că în Franța, stat de origine revoluționară, al cărui drept este puternic impregnat de egalitarism, unde termenii *elită* și *elitism* au o conotație negativă, există o instanță specială pe lângă Ministerul de Justiție, care tratează problemele relative la transmiterea titlurilor de noblețe (până nu demult acest lucru depindea direct de cancelaria Președintelui Republicii).

BARONII VON BRUKENTHAL ȘI FUNDAȚIILE LOR

Rostirea numelui *Brukenthal* este în genere asociată cu muzeul omonim și cu pasiunea de colecționar a baronului Samuel von Brukenthal, guvernator al Transilvaniei în anii 1777–1787. Prin personalitatea sa complexă, dublată de o operă culturală de nivel european, care-l recomandă drept reprezentant de seamă al epocii Luminilor în Transilvania, guvernatorul a umbrit existența urmașilor săi, care, deși nu s-au ridicat la nivelul antecesorului lor, i-au continuat opera în beneficiul comunității și al Bisericii.

Lucrarea tratează despre legatele testamentare ale baronilor von Brukenthal: primul, al lui Samuel (1721–1803), prin care în 1817 a luat ființă cunoscutul muzeu din Sibiu, cel dintâi din sud-estul european; al doilea, cel al lui Georg Peter Karl (1784–1857), prin care, în caz de stingere a familiei, luau ființă cele mai importante patru fonduri filantropice ale Bisericii luterane din Transilvania; al treilea, al lui Franz Josef (1803–1867), care a adăugat colecțiilor și palatul baroc din Piața Mare a Sibiului. După decesul ultimului vlăstar, Hermann Karl Josef (1843–1872), întreaga avere Brukenthal a revenit Bisericii evanghelice din Sibiu. În toate trei cazurile, moștenitorul universal n-a putut să intre în drepturi după litera și spiritul testamentului, întrucât slăbiciunile umane au fost mai puternice decât ultima voință a celor trei mari Brukenthal. Din rândurile membrilor familiei au apărut contestatari, s-au purtat procese care au durat ani de zile, s-au plătit sume mari în scopul împăcării.

În vederea păstrării integrității colecțiilor și a averii sale (de prea multe ori asistase la dezintegrarea unor valoroase colecții din care și dobândise unele obiecte), baronul Samuel von Brukenthal a ales, în absența unui moștenitor direct pentru redactarea testamentului, o formă legală neuzitată până la acea dată în Transilvania, numită *fidei comis* (acesta fiind de fapt o fundație). Opțiunea a fost motivată drept un act în folosul publicului pentru care, fragmentate, comorile artistice adunate cu mare trudă și cheltuială și-ar pierde din valoare¹. Conform reglementării legale alese, colecțiile, precum și cea mai mare parte a averii, nu puteau fi dezmembrate, ci doar transmise din generație în generație unui singur

¹ Arhivele Naționale Sibiu, *Colecția documente Brukenthal* (CD 1–51, nr. 28). *Um also jene vor dem Verfall zu sichern, um diesen ihren wahren Wert beizubehalten, den sie getelit und zerstückt, selbst nicht ohne Nachteil des Publici verlieren würden und verlieren müßten* („pentru a le feri pe acelea de la decădere și a păstra valoarea lor reală, pe care divizate sau împărțite ar pierde-o, chiar în defavoarea publicului”) – *Das im Prozess stehende Samuel Freyherr von Brukenthalische Testament* (Ms. 105, Biblioteca Brukenthal, fila A).

moștenitor universal, în linie bărbătească directă, iar în caz de stingere, ramuri colaterale, a căror ordine era strict stabilită, își puteau intra în drepturi. În testament se prevedea, de asemenea, ca, în cazul morții ultimului vlăstar purtând numele von Brukenthal, întreaga proprietate, atât colecțiile, cât și celelalte bunuri, să intre în posesia gimnaziului evanghelic din Sibiu și implicit, a Bisericii evanghelice, organizatoarea sistemului educațional german din Transilvania.

Întreținerea și extinderea colecțiilor urma să fie asigurată printr-un fond special de 36.000 de florini renani (sumă destul de însemnată, dacă avem în vedere că salariul anual al guvernatorului fusese de 18.000 de florini, iar pensia – de 4.000), depuși la o bancă sigură, cu o dobândă de 4–5%, aducând astfel un beneficiu anual de 1.500–1.800 florini, capital care trebuia să se constituie din veniturile moșiilor, cât și din vânzarea unor obiecte de valoare (expres menționate), de care urmașii s-ar fi putut dispensa. Cea mai mare atenție era acordată bibliotecii, pe care, de altfel, baronul o menționează pe primul loc ori de câte ori vorbește despre colecții și căreia trebuiau să-i revină cel puțin 800 de florini din dobânzile anuale pentru întreținere și noi achiziții. Capitalul s-a constituit anevoie², ca urmare a atacării testamentului în instanță de către primul său nepot, Michael Gottlieb (1746–1813), exclus de la succesiune, iar în 1811 a cunoscut o devalorizare considerabilă în urma *Devaluations-Patent*³, consecință a pierderilor produse Imperiului de războaiele napoleoniene.

Baronul l-a exclus de la moștenire pe Michael Gottlieb, cel care fusese privit multă vreme drept potențial urmaș, precum și pe toți descendenții acestuia. Cauzele hotărârii dure au fost multiple, dar determinantă a fost contractarea celei de-a doua căsătorii, în 1797, la 51 de ani, cu foarte tânăra contesă Christina Teleki⁴, care-și va crește cei doi copii (Sofia și Michael Ludwig) în credința și limba ei, îndepărtându-i de națiunea săsească, de fapt de deviza familiei *Fidem genusque servabo* („voi servi credința și neamul meu”). O altă acuzație ce-i era adusă lui Michael Gottlieb de către unchiul său a fost aceea că, în calitate de *comes saxonum*, funcție deținută între 1790 și 1799 și apoi de la 1800 până la moarte, n-ar fi apărut îndeajuns interesele națiunii săsești în momente dificile, cum a fost adunarea Dietei de la 1791⁵.

² Din procesele verbale ale consistoriului, însărcinat cu coordonarea și supravegherea Muzeului Brukenthal, aflăm că în 7 martie 1809, la șase ani de la moartea baronului Samuel von Brukenthal, capitalul încă nu fusese constituit în întregime (Ms. 364, Biblioteca Brukenthal).

³ Într-o scrisoare adresată consistoriului de secretarul aulic Josef von Brukenthal, la 21 decembrie 1815, moștenitorul universal se pronunță în legătură cu diminuarea capitalului fundației în urma devalorizării. Dobânda celor 10.000 de florini depuși la o bancă vieneză fusese diminuată de la 5 la 2,5%, iar un capital de 28.000 de florini depus la o altă bancă suferise o diminuare la 21.850 de florini (Ms. 364, Biblioteca Brukenthal).

⁴ Contesa Christina Teleki de Szék, fiica consilierului gubernial și consilier secret Lajos Teleki de Szék și a contesei Sara Toldi de Nagyszalonta și Feketebátör.

⁵ Michael Conrad von Heidendorf, *Eine Selbstbiographie mitgeteilt von Dr. Rudolf Theil*, în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, vol. 13, 1876, p. 339–351, 565–576; *ibidem*,

Cel desemnat a fi primul beneficiar al *fidei comis*-ului a fost minorul Johann Michael Josef (1781–1859)⁶, fiul nepotului baronului Samuel von Brukenthal, Karl Peter (1753–1807), și al Katharinei Binder von Sachsenfels (1757–1789). După cum am menționat mai sus, după moartea baronului, nedreptățitul Michael Gottlieb a purtat o serie de procese prin care a atacat în instanță decizia unchiului⁷. Argumentul forte a fost acela că *fidei comis*-ul ar fi neconform cu legislația săsesească, fapt pentru care nu putea fi pus în aplicare în Transilvania. Din păcate, în timp ce procesul mai era pe rol la tribunalul suprem din Viena, părțile au ajuns la o împăcare care l-a costat scump pe moștenitorul universal, acesta plătindu-i unchiului său 40.000 de florini, bani cash, plus alte *Beneficien*, toate acestea reprezentând partea lui de moștenire. În schimbul acestei plăți, Michael Gottlieb se obliga să renunțe în viitor la orice pretenție la succesiune⁸. Cei patru ani de judecăți au întârziat punerea în posesie a lui Johann Michael Josef, fapt petrecut abia prin *Complanation* din 20 aprilie 1807. Suma plătită a împiedicat, totodată, formarea rapidă a capitalului de 36.000 de florini, bani necesari întreținerii și extinderii colecțiilor, precum și plății personalului.

În testament se face distincție între două categorii de bunuri, a căror înstrăinare era interzisă și care formau, *fidei comis*-ul. Prima, și cea mai dragă stăpânului ei, o constituiau colecțiile formate din bibliotecă, pinacotecă, cabinet de stampe, colecție de numismatică și antichități greco-romane, care urmau să devină vizitabile în zilele și la orele stabilite în palatul din Piața Mare din Sibiu, după trecerea în eternitate a baronului.

vol. 14, 1877, p. 229–246; *ibidem*, vol. 15, 1880, p. 127–161; *ibidem*, vol. 16, 1880, p. 158–203, 426–498; *ibidem*, vol. 18, 1883, p. 1–379. Michael Conrad von Heidendorf (1730–1821) a fost văr dinspre mamă al baronului Samuel von Brukenthal. A deținut timp de patru decenii funcția de primar al Mediașului. *Der alte Baron Brukenthal äußerte sich [...] gegen mich, daß er mit dem öffentlichen Betragen des Comes und mit seiner Vermählung mit einer Ungarin gar nicht zufrieden sei* („Bătrânul baron von Brukenthal mi s-a destăinuit că dezaprobă purtarea oficială a comitelui, precum și căsătoria acestuia cu o ungueroaică”); *ibidem*, vol. 18, 1883, p. 1–379, la p. 267. *Er nahm den Geist des ungarischen Adels durch Umgang, Heirat und Güteranschaffung an und verteidigte die Rechte der sächsischen Nation in den kritischen Umständen dieser Zeit nicht mit dem Eifer und der Entschlossenheit wie es der alte Herr von einem Comes Nationes verlangte* („Datorită prieteniiilor sale, a căsătoriei și achiziționării de moșii, el a adoptat spiritul nobilimii maghiare și n-a mai apărut drepturile națiunii săsești în situații critice, cu răvna și hotărârea cerută de bătrânul domn”); *ibidem*, p. 320.

⁶ Tot de la Heidendorf aflăm că nici strănepoții Johann Michael Josef (moștenitorul universal) și Georg Peter Karl nu corespundeau așteptărilor baronului, care s-ar fi exprimat: *Es wird nichts aus ihnen. Sie wollen zu geschwind fliegen, chevaliers werden* („Nu se va alege nimic de ei. Vor să-și ia zborul prea repede și să fie cavaleri”); *ibidem*, p. 283.

⁷ Conform testamentului, lui îi reveneau următoarele: cea mai bună calcașcă englezească, șapte cai bruni și hamașamentele pentru aceștia, cele mai frumoase blănuri de tigri, un ceas de aur cu briliante și o tabacheră din aur.

⁸ *Die Entscheidung des Prozesses Brukenthal in erster Instanz*, în „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”, nr. 1151, din 5 octombrie 1877, p. 953.

Cuvântarea de inaugurare a muzeului, din 25 februarie 1817, ținută de preotul orașului și codirector al instituției, Johann Filtsch, pătrunsă de un puternic mesaj umanist, s-a constituit într-un veritabil program a ceea ce urma să devină Muzeul Brukenthal: „putem spera că și Muzeul Brukenthal sau Muzeul Națiunii Săsești, căruia fondatorul i-a oferit spațiosul său palat spre a-i fi templu, să fie patriei de folos să se înalțe spre perfecțiune [...]. Dorința noastră fierbinte este ca, indiferent de barierele naționale și religioase existente între locuitorii acestui oraș și acestei patrii, vizitarea muzeului să constituie un prilej fericit ca oamenii de reală valoare morală și spirituală să se cunoască și să se respecte”⁹.

A doua categorie de bunuri la care se referă testamentul era formată din cele imobile și mobile, respectiv: moșii, case de locuit, palatul din Piața Mare din Sibiu, cu întreg inventarul acestora, mobilă, porțelanuri, obiecte din cupru și cositor, bijuterii, toate putând fi folosite de moștenitorul universal, cu obligația de a se prezenta anual în fața curatorului cu rapoarte privind modul de administrare a lor. Până la majoratul lui Johann Michael Josef, considerat abia la vârsta de 25 de ani, tatăl acestuia avea să-i fie tutore (moare în 1807, când fiul de 26 de ani atinsese deja vârsta majoratului).

După clarificarea modului de succesiune și a statutului diferitelor categorii de bunuri, testamentul conține, în ultima sa parte, dispoziții privind dotarea cu bunuri și sume de bani a membrilor familiei, a apropiaților guvernatorului și a personalului casnic. În cadrul aceluiași capitol, apare și o dispoziție referitoare la Biserica și gimnaziul evanghelic din Sibiu. Pentru aceste instituții, a fost prevăzut un capital de 8.000 de florini, care trebuia depus într-o bancă sigură, iar dobânzile urmau să fie folosite pentru întreținerea bisericii, pentru o retribuire mai bună a profesorilor și pentru crearea unei catedre de desen și tehnologie.

După înlăturarea tuturor piedicilor, în 1807, primul moștenitor universal a intrat în drepturi. A ocupat funcții administrative importante atât la Sibiu, cât și la Viena, iar pentru serviciile sale a fost răsplătit cu gradul de Comandor al Ordinului Leopold. Căsătorit cu Josefa Kissling von Kisslingstein și având șase copii (Franz Josef, Luise, Sofie, Antonie, Samuel și Berta), *fidei comis*-ul a fost transmis primului născut, Franz Josef (1803–1867).

Dacă primul moștenitor al averii baronului Samuel von Brukenthal n-a sporit proprietățile funciare ale familiei, fratele său, Georg Peter Karl (1784–1857), care nu moștenise decât 1.000 de florini¹⁰, ajuns căpitan al districtului Făgărașului, funcție deținută între 1836 și 1848, a achiziționat în perioada 1840–1854 mari părți ale moșiei conților de Bethlen din Sânmiclăuș (Bethlenszentmiklós, în maghiară,

⁹ *Rede bei der Eröffnung des freiherrlich Brukenthal'schen Museums in dem großen Hörsaal des Hermannstädter evangelischen Gymnasiums, am 25 Februar 1817 gehalten von Johann Filtsch evangelischer Stadtpfarrer und Mitdirector des genannten Museums, Hermannstadt, 1817, p. 3–4.*

¹⁰ Conform părții a patra, pct. 6 din testament, fila B 2.

Klosdorf, în germană), din comitatul Albei inferioare¹¹. În 1840, a obținut partea lui Emerich și Miklos, în schimbul sumei de 277.200 K., în 1852–1854, de la mai mulți membri ai familiei, o moșie în valoare de 79.300 K., iar la 1860, nepotul său, Franz Josef, a mai achiziționat partea lui Bethlen Lajos, plătind pentru aceasta 37.000 K. Investiția făcută de membrii familiei Brukenthal la Sânmiclăuș s-a ridicat, în total, la suma de 393.500 K.¹² Pe moșie s-a aflat și un frumos castel renașcentist care, la data trecerii în proprietatea lui Georg Peter Karl, reclama de urgență lucrări de restaurare, lucrări care, prin strădania noului proprietar, au fost executate pe la mijlocul anilor '50¹³.

Georg Peter Karl a rămas necăsătorit și fără urmași, fapt care l-a determinat să urmeze exemplul strămoșului său, fondând în 1854 cel de-al doilea *fidei comis* Brukenthal, în favoarea nepotului său, Franz Josef, și a urmașilor masculini de religie evanghelică ai acestuia¹⁴. În cazul stingerii numelui său sau al părăsirii credinței, averea avea să treacă în posesia Bisericii evanghelice din Sibiu, fondându-se patru fonduri cu următoarele destinații: 1) pentru întreținerea catedralei; 2) pentru întreținerea și dotarea gimnaziului, precum și pentru o mai bună retribuție a personalului didactic; 3) pentru orfelinatul evanghelic; 4) pentru sprijinirea bătrânilor și a tuturor săracilor de credință luterană.

În 1860, *fidei comis*-ul a fost aprobat de însuși împăratul, însă nu înainte ca Franz Josef să le plătească surorilor sale, Luise (1804–1875), Sofie (1813–1893), Antonie (1816–1887) și Bertha (1826–1914), partea lor de moștenire, în valoare de 160.000 de florini. Din căsătoria cu contesa Theresia Hadik von Futak, au rezultat patru copii, din care Hermann Karl Josef (1843–1872), singurul fiu, a fost și moștenitorul universal. Franz Josef, printr-un codicil la testamentul tatălui său, a inclus în 1867, anul morții sale, și palatul Brukenthal în rândurile bunurilor administrate direct de curatoriu stabilit de Biserica evanghelică. Muzeul Brukenthal devenise de-acum proprietar al clădirii care-i adăpostea colecțiile.

Hermann Karl Josef i-a supraviețuit doar cinci ani tatălui său, iar odată cu el s-a stins linia masculină a celor îndreptățiți a beneficia de *fidei comis*. Trecerea averii Brukenthal în proprietatea Bisericii a fost posibilă abia după o nouă serie de procese în care au apărut, în calitate de reclamant, Julius sau Gyula Brukenthal – descendent din Michael Gottlieb, cel care, la 1807, renunțase la succesiune –, precum și surorile defunctului, Wilhelmine von Mylius și Josefina Czekelius von Rosenfeld, ambele solicitând averea pentru fiii lor. Abia în 1878 procesul a fost hotărât la tribunalul suprem din Budapesta în favoarea Bisericii, dar nici aceasta n-a obținut întreaga avere, reședința de vară a baronului Samuel von Brukenthal

¹¹ *Historisch-Landeskundlicher Atlas von Siebenbürgen*, Heidelberg, 1992, p. 121.

¹² Alfred Capesius, *Die Stiftungsgüter der Hermannstädter evangelischen Kirchengemeinde*, în „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt”, nr. 12853, 25 ianuarie 1916, p. 4–5.

¹³ *Ibidem*, 26 ianuarie 1916, p. 5.

¹⁴ *Ibidem*, 24 ianuarie 1916, p. 5.

trecând în posesia Wilhelminei von Mylius. Chiar și în aceste condiții, partea revenită bisericii din Sibiu din legatele testamentare ale familiei Brukenthal întrece ca valoare celelalte averi bisericesti, fapt care l-a determinat pe episcopul Georg Daniel Teutsch să afirme că „tot ce există ca nobilă viață protestantă în Sibiu n-ar putea fi conceput fără aportul generos al casei Brukenthal”¹⁵.

Biserica, prin organismele administrative create, s-a implicat puternic în buna gospodărire a moșiilor, care, și în vremurile cele mai dificile, cum au fost cele două războaie mondiale, au contribuit în mod decisiv la supraviețuirea sistemului de învățământ și a sistemului de asistență socială, ambele foarte bine organizate. Muzeul Brukenthal, mândria comunității săsești, dar totodată o instituție menținută cu mari eforturi financiare, a stat mereu în atenția curatorului, care a lansat inițiative privind colectarea de fonduri și a repartizat banii astfel încât urgențele să fie rezolvate în timp util. Respectul purtat fondatorului acestuia crescuse odată cu conștientizarea valorii celor moștenite, fapt petrecut pe la sfârșitul secolului trecut, când mari istorici de artă, ca Hofstede de Groot, Bredius, Voll și Frimmel, au confirmat prezența la Sibiu a unor valori nebănuite. Toți acești *connaisseurs* au contribuit la consacrarea Muzeului Brukenthal în circuitul internațional de valori, câteva dintre capodopere fiind în repetate rânduri solicitate a participa la expoziții și totodată au fost făcute oferte foarte tentante pentru achiziționarea a trei tablouri: *Omul cu tichia albastră*¹⁶ a lui Jan van Eyck și două portrete ale lui Hans Memling, *Bărbat citind și Femeie rugându-se*¹⁷. În 1911, numai pentru van Eyck i s-a oferit muzeului fabuloasa sumă de 800.000 K., ofertă făcută de un galerist budapestan pentru un colecționar particular din America. Oferta a dat naștere unei dezbateri ce a durat aproape doi ani și care a împărțit comunitatea săsească în două tabere. Prima era reprezentată de curatoriu și de adepții acestuia, tabără ce se opunea înstrăinării, invocând prevederile testamentului și care sub nici o formă nu admitea crearea precedentului. Tabăra adversă, formată în principal din artiști tineri brașoveni, conduși de pictorul Ernst Honigberger, respingea considerentele morale invocate și pleda pentru o instituție modernă, dinamică, cu o galerie de pictură modernă, care nu putea fi creată decât pe aceasta cale¹⁸. În cele din urmă, prima tabără a ieșit învingătoare, iar efectul benefic al discuției a fost acela că a contribuit la creșterea popularității muzeului și la întărirea simțului proprietății și a responsabilității față de această instituție culturală. După 70 de ani de administrare

¹⁵ *Ibidem*, 24 ianuarie 1916, p. 5.

¹⁶ Michael Csaki, *Führer durch die Gemäldegalerie des Baron von Brukenthalischen Museums zu Hermannstadt*, Sibiu, nr. cat. 342/1901; *ibidem*, nr. cat. 354/1909.

¹⁷ *Ibidem*, nr. cat. 710/1901 și 729/1909; nr. cat. 709/1901 și 728/1909.

¹⁸ *Eine juristische Eingabe in Angelegenheit des Bildes von Jan von Eyck*, în *Die Karpathen*, an 5, vol. XIII, p. 392–409, și *ibidem*, vol. XIV, p. 421–427; *Rundfrage über den Verkauf des van Eyckschen Bildes*, în *ibidem*, vol. XIII, p. 412–413; *Warum wir das van Eyck Bild nicht verkaufen sollen*, în *ibidem*, vol. XIV, p. 467–471; *Eine merkwürdige Sitzung*, I și II, în *ibidem*, vol. XIX, p. 593–607, și vol. XXI, p. 654–659.

chibzuită de către Biserica evanghelică, toate bunurile fundațiilor Brukenthal au fost naționalizate. Statul socialist a nesocotit tot ce clădiseră premergătorii și, în calitate de nou proprietar, a dispus ceea ce baronul Samuel von Brukenthal a vrut să evite cu orice preț, dezmembrarea colecțiilor. În momentul de față, Muzeul Brukenthal mai este văduvit de aproximativ 50.000 de obiecte patrimoniale, atât aparținătoare colecțiilor inițiale, cât și provenite din achiziții și donații ulterioare.

NOTE GENEALOGICE CU PRIVIRE LA FAMILIA BOGDAN DIN ȘCHEII BRAȘOVULUI ÎN SECOLELE XVIII ȘI XIX

Cercetările cu caracter genealogic întreprinse până în prezent în România au vizat, în special, familiile princiare și domnești din Transilvania, Țara Românească și Moldova, dar și pe cele nobiliare și boierești din cele trei provincii istorice românești. Interesul manifestat în acest sens se explică în primul rând prin împletirea strânsă dintre destinele acestor familii și destinele Țărilor Române. În fapt, pentru multe secole, istoria unor Mușatini sau Basarabi înseamnă în primul rând istoria Moldovei sau a Țării Românești. Și exemplele ar putea continua. Abundența relativă a surselor documentare în privința acestor familii este un alt factor care a sporit atracția față de acest gen de cercetări, mobilul constituindu-l revelațiile pe care astfel de documente le puteau produce într-o serie de probleme ale istoriei Țărilor Române. În ceea ce privește categoriile sociale inferioare clasei aristocratice, preocupările genealogice nu au lipsit, dar s-au manifestat la un nivel mult mai scăzut. Cauzele sunt multiple, dar, după părerea noastră, la baza acestei situații stă lipsa unor documente relevante în plan individual sau familial, lipsă, dacă nu totală, cel puțin foarte accentuată. Ca atare, dispunem de foarte puține lucrări privind familii negustorești, cu atât mai puține fiind cele privitoare la familii țărănești sau aparținând păturilor urbane inferioare.

În acest context, ideea reconstituirii, măcar în parte, a unor genealogii de familie de nivel mediu sau chiar submediu, în anumite perioade, ar putea părea hazardată, dacă nu ar exista pentru Transilvania, cel puțin, și pentru secolele XVIII și XIX, o categorie de documente asupra cărora credem că istoricii s-au oprit prea puțin sau chiar deloc, în ciuda informațiilor de natură socială și demografică pe care ni le-ar putea furniza. Am numit astfel *registrele parohiale*, ce se pot regăsi în Ardeal, din a doua jumătate a secolului XVIII, atât pentru parohiile protestante și catolice, cât și pentru parohiile ortodoxe.

Așa cum a fost sugerat deja în titlu, familia asupra căreia ne-am concentrat atenția în cadrul studiului unor astfel de registre este familia Bogdan din Șcheii Brașovului, familie din care s-au distins savanți de marcă, precum Ioan Bogdan și Gheorghe Bogdan-Duică. Vom reveni asupra motivelor care au determinat alegerea acestei familii, după o prezentare, strict necesară, a materialului documentar cercetat.

Filiala Județeană Brașov a Arhivelor Naționale este păstrătoarea unor registre parohiale care cuprind perioada 1639–1950, grupate în colecția Registre Stare Civilă Brașov, colecție realizată cu începere din 1981 prin preluarea acestor registre de la parohiile orașului și județului Brașov, indiferent de confesiune.

Majoritatea o constituie registrele parohiilor orașului Brașov, așa cum era de așteptat, fie pentru că numărul parohiilor (și deci al enoriașilor) constituia aici o concentrare mai mare, fie datorită unei mai atente conservări a registrelor la Brașov decât în localitățile din județ.

Registrele asupra cărora ne-am oprit, fără a avea pretenția de a fi reușit să le epuizăm, și anume cele ale parohiei ortodoxe Sfântul Nicolae din Șchei, principala parohie ortodoxă a orașului pentru multă vreme, acoperă, la rândul lor, perioada 1758–1950 și sunt în număr de 42¹. Existența lor se datorează autorităților habsburgice, al căror demers viza cel mai probabil o mai bună evidență a populației ortodoxe, aspect deloc lipsit de importanță, dacă ne amintim eforturile făcute de Habsburgi tocmai în această perioadă pentru progresul uniției cu Roma. Indiferent care au fost motivațiile autorităților, rămâne faptul că astăzi le datorăm existența unui tip de surse documentare mai puțin obișnuite pentru spațiul locuit de români în acea perioadă.

De la început se pot distinge mai multe categorii de registre, grupate după subiectul tratat: botezuri, cununii, decese, anunțarea logodnei sau neînțelegeri familiale rezolvate sau nu, într-o manieră cel puțin surprinzătoare pentru mediul românesc.

În ceea ce privește registrele cu botezuri², acestea ilustrează un proces continuu de perfecționare și îmbogățire informațională, poate pe măsură ce preoții se obișnuiau cu această modalitate de înregistrare. Diferențele privind modul de înregistrare sunt vizibile mai ales între primul registru³, de altfel și cel mai voluminos, pentru anii 1758–1812, și cele următoare, dintre care primele trei (1793–1795⁴, 1795–1798⁵ și 1798–1800⁶) sunt de fapt dubluri ale registrului inițial, realizate într-o manieră nouă.

În primul registru (1758–1812), informațiile sunt lacunare, privind data botezului (fără data nașterii), numele copilului, numele și prenumele tatălui, numele și prenumele nașei, nașului sau al amândurora. Începând din ultimul deceniu al secolului XVIII, acest registru este dublat, după cum am văzut, de altele mai mici și ca format, și ca întindere în timp, dar care oferă informații sporite, constituind, în același timp, o primă încercare de tipizare. Așadar, fiecare pagină conține câte trei chenare, asemănătoare, care la rândul lor cuprind o serie de rubrici, dacă le putem numi astfel. De fapt, în interiorul unui astfel de chenar se află un text, reprodus de la un capăt la altul al registrului, cu numeroase spații goale, unde preotul nota: data nașterii, numele copilului, numele și prenumele părinților, locul lor de baștină, data botezului, numele și prenumele nașilor, locul

¹ De la nr. 35 la nr. 76.

² Registrele nr. 35–40, 42–45.

³ Registrul nr. 35, 1758–1812, botezați.

⁴ Registrul nr. 36.

⁵ Registrul nr. 37.

⁶ Registrul nr. 38.

lor de baștină și numele preotului care a oficiat botezul. Lipsa ocazională a unora dintre aceste informații se datorează fie faptului că părinții sau nașii nu i le-au comunicat preotului, fie neglijenței acestuia.

Nu știm care au fost motivațiile unei evidențe duble în afara nevoii de sporire a informației, mai bine zis dacă preoții înșiși au simțit nevoia acestui plus de informații sau le-a fost cerut de o autoritate superioară. Este greu de știut dacă acest proces de dublare, întâlnit și la registrele de cununați, a început chiar în ultimul deceniu al secolului XVIII sau mai înainte. Având în vedere că în ambele cazuri primul registru-dublură începe cu anul 1793⁷, putem presupune că acesta este în adevăr anul în care preoții au fost solicitați în acest sens sau au făcut ei înșiși acest pas. Interesant este că regăsim după 1793 copii înregistrați doar în primul registru, alții și în acesta, și în dublurile sale, iar alții doar în dubluri, fapt greu de explicat.

Din secolul XIX, registrele capătă o formă pe care am putea-o denumi clasică, foarte asemănătoare celei de astăzi, în paralel înmulțindu-se numărul informațiilor despre fiecare individ în parte. Registrele redau acum data nașterii, a botezului, numele copilului, numele și prenumele tatălui, numele mamei, locul de baștină (care în curând va deveni o adresă exactă), numele și prenumele nașilor, locul lor de origine, numele și prenumele moașei și desigur adresa acesteia, iar în final numele preotului care a oficiat botezul.

Registrele de cununați, mai puține la număr, urmează oarecum același curs ca acelea de botezați. Întâlnim același proces de dublare cu începere din 1793. De data aceasta, registrele, mai ales cele din secolul XIX, cuprind următoarele rubrici: data cununii, numele și prenumele mirelui (dacă se căsătorește pentru prima dată, apare și prenumele tatălui, precum și mențiunea că este fecior), data nașterii mirelui sau vârsta sa, locul de origine și uneori ocupația, apoi numele și prenumele miresei (dacă se căsătorește pentru prima dată, apare și prenumele tatălui, precum și mențiunea că este „vergină”), data de naștere sau vârsta miresei, locul de origine, numele și prenumele nașilor (nași i se menționează și numele anterior căsătoriei), locul acestora de origine, numele preotului oficiant și numărul vestirilor făcute în biserică. În cazul în care mirele sau mireasa au mai fost căsătoriți, dar au divorțat sau sunt văduvi, se menționează și acest lucru.

Deși această succesiune de informații poate părea fadă și plictisitoare, elementele ei sunt de fapt tot atâtea instrumente de identificare a fiecărui individ, avându-și rolul lor atunci când se încearcă gruparea indivizilor pe grupuri familiale și generații.

Legate de registrele de cununați sunt cele numite ale „bunei învoiri”⁸, care cuprind logodnele anunțate în mod public. Aceste registre puteau fi consultate de enoriași pentru ca aceștia să-și poată spune părerea despre proiectatul mariaj. Dacă

⁷ Registrul nr. 47.

⁸ Registrele nr. 60–72.

nimeni nu avea nimic împotriva unuia sau altuia dintre miri, logodnicii și familiile lor erau liberi să-și vadă de pregătirile de nuntă.

Spre deosebire de categoriile anterioare, registrele morților⁹ par a fi fost ținute într-un mod mai neglijent, fapt pe care nu îl putem explica deocamdată. În ceea ce privește modul de înregistrare, logica este aceeași, menționându-se data decesului, uneori și a înmormântării, numele celui decedat, vârsta acestuia. În cazul copiilor și al femeilor, apar și numele părinților și respectiv al soților, care constituie din nou elemente de identificare.

Înainte de a trece la partea a doua a studiului, centrat asupra familiei Bogdan, trebuie să ne oprim asupra unui caz particular, care merită cu prisosință această atenție. Este vorba de un registru, din păcate unicul de acest fel care ni s-a păstrat și care, spre deosebire de celelalte, care redau informație seacă, este plin de viață la peste 100 de ani de când a fost conceput. Subiectul tratat se vede chiar din titlul său, *Protocolul căsătoriților învrăjbiți care se prezentară naintea oficiului parohial pentru împăcarea și întregirea căsătoriei lor*¹⁰. Așadar, în Șcheii Brașovului, în momentul în care un cuplu avea probleme grave de conviețuire, ajungând în pragul divorțului, primea consiliere parohială, asemănătoare cu cea pentru problemele cuplului de astăzi, numai că avea în spate întreaga autoritate a Bisericii. Aceasta situație ilustrează eforturile preoților de a-și ajuta enoriașii, de a menține ceea ce unise Dumnezeu prin persoana lor. În același timp, implicarea comunității însăși, prin consiliul eparhial, în reglarea unor conflicte familiale este un fapt neobișnuit, poate un împrumut de la sași. Oricum, consiliul funcționa în acest caz ca o instanță intermediară, până ce părțile aflate în conflict să ajungă la instanțele judiciare propriu-zise. Există un greșier care nota mărturiile împrecinaților, ale martorilor, întocmai ca la tribunal. Putem admira astfel un crâmpci de viață cotidiană în Șcheii Brașovului în anii 1880–1884, având toate motivele să credem că și anterior acestei date exista o astfel de practică în cadrul comunității românești din Șchei. Dacă soarta ar fi permis păstrarea mai multor astfel de registre, am fi putut avea o privire mai cuprinzătoare asupra vieții cotidiene din Șchei în aceasta perioadă.

Iată-ne ajunși și la subiectul anunțat în titlu. Se poate naște întrebarea legitimă: de ce tocmai familia Bogdan, din atâtea alte familii din Șchei ?

În primul rând, pentru că familia Bogdan nu este una oarecare. Într-o singură generație, 11 frați și surori au dat dovada unei educații deosebite, a unei apetențe pentru cultură și mai deosebită, fiecare la rândul său și toți laolaltă lăsând o amintire plină de învățăminte. Arborele genealogic al familiei Bogdan, începând cu tatăl celor unsprezece, Ioan Bogdan, născut în 1832, a fost realizat deja de istoricul Andrei Pippidi¹¹, d-sa însuși un descendent al Bogdanilor prin bunica sa maternă, soția lui Nicolae Iorga.

⁹ Registrele nr. 45, 46, 51–59 etc. !

¹⁰ Registrul nr. 50.

¹¹ În cadrul lucrării colective *Bogdanii, o familie de cărturari*, Brașov, 1995.

Având șansa de a mă afla la Brașov, în vara anului trecut, și cum arhivele brașovene constituiau pentru mine o necunoscută, știind și lucrarea colectivă dedicată familiei Bogdan cu câțiva ani înainte, am dorit să văd dacă demersul genealogic inițiat de d-l Andrei Pippidi ar putea fi continuat pe baza registrelor parohiale deja amintite. Surpriza a fost numărul mare al Bogdanilor care se regăsesc în registre, problema principală fiind încadrarea lor într-o structură capabilă să realizeze genealogic legătura cu Ioan Bogdan, cel născut în 1832. În actualul stadiu al cercetării, corelările între și la nivelul generațiilor sunt încă dificil de realizat, dar există elemente care susțin ipoteza înrudirii acestor Bogdani, menționați în secolul XVIII și în primele decenii ale secolului XIX, cu familia slavistului Ioan Bogdan.

În primul rând, se punea problema existenței unei singure familii Bogdan sau a mai multora, înrudite sau nu. Astăzi, posibilitatea ca mai multe familii să poarte același nume de familie (de fapt, un prenume devenit nume de familie), fără ca ele să fie înrudite, este foarte mare. Însă pentru comunitatea românească din Șchei în secolul XVIII situația era diferită.

Din studiul registrelor parohiale, reiese în mod clar că folosirea unui prenume ca nume de familie este destul de rară, putând cita în aceasta privință câteva nume: Barbu¹², Bogdan, Preda¹³, Voina¹⁴. Celelalte nume fie subliniază originea dintr-o anumită zonă a celor care le poartă, precum Munteanu¹⁵ și Secceleanu¹⁶, sau sunt porecle sau derivate ale ocupațiilor purtătorilor lor, precum Țânțăreanu¹⁷, Volintiru¹⁸, Spănu¹⁹, Mălai²⁰, Stinghe²¹, Domnișorul²² etc.

Folosirea numelui Bogdan ca prenume nu apare în registre decât foarte târziu, după jumătatea secolului XIX. Poate că acest aspect ar fi mai puțin important, dacă registrele nu ar evidenția faptul că toate numele de familie provenite din prenume circulă și în postura inițială.

În același timp, într-o, comunitate relativ redusă și în anumite cazuri exclusivistă, ca aceea din Șchei²³, este greu de crezut că ar fi putut exista mai multe familii Bogdan. Evident, existau mai multe nuclee familiale cu acest nume, dar ele

¹² Registrul nr. 44, 1891–1920, fila 8.

¹³ Registrul nr. 35, fila 92.

¹⁴ Registrul nr. 44, fila 171.

¹⁵ Registrul nr. 41, fila 130.

¹⁶ Registrul nr. 35, fila 79.

¹⁷ *Ibidem*, fila 93.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Registrul nr. 35, fila 92.

²² *Ibidem*, fila 102.

²³ Se observă o tendință de realizare a căsătoriilor într-un cerc ce cuprinde mai multe familii; excepțiile de la regulă le reprezintă mai degrabă căsătoriile contractate cu persoane străine de Șchei.

par a face parte dintr-o singură familie, fapt subliniat și de perpetuarea unor prenume puțin obișnuite pentru Șchei, precum: Ștefan²⁴, Vlad²⁵, Mihai²⁶. În același timp, regăsim o serie de prenume care se încadrează în onomastica obișnuită din Șchei: Ioan²⁷, Dumitru²⁸, Gheorghe²⁹, Paraschiva³⁰, Maria³¹, dar care, repetate la nivelul mai multor generații, par să dea acestora un caracter de omogenitate.

Trebuie spus că în actualul stadiu al cercetării a fost imposibil de realizat o legătură directă, care să unească peste generații pe cel mai avansat din punct de vedere cronologic dintre Bogdani (aproximativ 1700) cu Ioan Bogdan din 1832. Deocamdată, am reușit identificarea a 15 nuclee familiale, grupate pe șase generații. Dificultatea constă în gruparea acestor nuclee la nivelul generațiilor și apoi o stabilire cât mai exactă a legăturilor dintre generații.

Cu toate acestea, având în vedere identificarea unor filiații directe în mai multe cazuri, este posibil ca în urma unor cercetări ulterioare, în primul rând asupra registrelor celorlalte parohii ortodoxe ale Brașovului, să se poată stabili o legătură directă.

Există, pe de o parte, o legătură care unește patru generații începând cu Mihai Bogdan, genitorul principal, continuând cu generația fiilor săi, Mihai și Gheorghe, cu generația copiilor lor și, în sfârșit, cu generația descendenților acestora din urmă. La această generație, informațiile se opresc sau cel puțin nu ne mai ajută în stabilirea unei descendențe directe. Realizarea legăturilor amintite anterior a fost ușurată datorită unor situații identice, dar excepționale la nivelul onomasticii din Șchei, dat fiind că ele privesc doar familia Bogdan. Aceste situații constau în menționarea bunicului alături de tată în momentul înregistrării botezului. Prima dată, situația se regăsește în 1772³², când Gheorghe Bogdan își botează fiul Nicolae, ocazie cu care este menționat și numele bunicului: Mihai Bogdan. A doua oară este vorba de un Ioan Bogdan care își botează tot un fiu, Simeon, în 1793³³, în registru fiind trecut de asemenea numele bunicului, tot un Mihai Bogdan. Motivul pentru care, la două decenii distanță, preotul a considerat necesar să noteze și numele bunicului, este greu de explicat, doar dacă familia Bogdan nu dispunea, într-un fel sau altul, de o poziție deosebită în cadrul comunității românești, iar preotul, conștient de acest fapt, a ținut să-l precizeze. Este doar o presupunere, dar cum o altă explicație nu există deocamdată, rămâne singura valabilă.

²⁴ Registrul nr. 35, fila 28.

²⁵ Registrul nr. 46, fila 26.

²⁶ Registrul nr. 35, fila 7.

²⁷ *Ibidem*, fila 4.

²⁸ *Ibidem*, fila 78.

²⁹ *Ibidem*, fila 10.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, fila 83.

³² *Ibidem*, fila 8.

³³ *Ibidem*, fila 3.

Datorită celor două menționări, a fost ușurată stabilirea legăturii între generația bunicului Mihai, a tatălui, Ioan, a fiului acestuia, Simeon, și a lui Nicolae, fiul lui Simeon. În cel de-al doilea caz, avem tot un bunic, Mihai, un fiu al acestuia, Gheorghe, și copiii săi. Din fericire, cele două segmente realizate până acum pot fi corelate, având în vedere că nașa copiilor lui Gheorghe Bogdan este chiar cumnata sa, soția lui Mihai Bogdan³⁴. Acesta nu este primul caz ilustrat de registre în care frații își botează copiii unii celorlalți, ba chiar întâlnim cazuri în care nași sunt bunicii. Datorită Stancăi Bogdan, soția lui Mihai Bogdan, se clarifică raporturile de rudenie atât între generația lui Mihai Bogdan (bunicul de la 1772) și generația fiilor săi, Mihai Bogdan (bunicul de la 1793) și Gheorghe Bogdan, cât și mai departe la descendenții acestora din urmă.

Mai există un singur caz în care s-a putut stabili legătura între trei generații, în mare contemporane cu cele prezentate anterior. În registrul de căsătorii este menționat un Ianache Bogdan, fiul lui Vlad Bogdan, căsătorindu-se în 1794 cu Ana Saftu, pentru ca în același an să găsim menționat un nou născut, Ioan, copilul celor doi. Între descendenții lui Mihai Bogdan și acest nou segment genealogic sigur există o legătură de rudenie, dar momentan este greu de precizat. Afirmatia anterioară se bazează pe aceeași onomastică în cazul ambelor familii, ca și pe faptul că adresele celor două familii coincid în diverse momente.

Din păcate, orice altă încercare de grupare a nucleelor familiale ar fi hazardată în acest moment și ca atare motivația inițială a acestui demers genealogic, încercarea de identificare a unor generații anterioare lui Ioan Bogdan, cel născut în 1832, se află în impas. Un impas temporar, care poate fi depășit doar prin continuarea cercetărilor pe baza registrelor parohiale, de data aceasta, în special pe cele ale celorlalte parohii ortodoxe ale Brașovului.

Lăsând la o parte lacunele pe care aceste registre le prezintă pe alocuri, acestea fiind și cauzele necorelărilor unora dintre informațiile prezentate, trebuie totuși spus că registrele parohiale aflate în păstrarea arhivelor rămân o sursă documentară prețioasă, în a cărei valorificare este nevoie în primul rând de timp, datorită volumului imens de informații pe care le conțin. Prin urmare, lucrarea de față dorește a fi începutul unei cercetări de durată, singura capabilă să ducă la elucidarea aspectelor rămase în incertitudine, fiind în același timp o ocazie pentru realizarea unor lucrări având ca subiect fie cercetările genealogice, fie cele legate de onomastica românilor din Șchei sau, de ce nu, de problemele de demografie pe care astfel de surse le pot ridica.

³⁴ Registrul nr. 47, fila 17.

PIATRA DE MORMÂNT A HATMANULUI VARTIC

Moartea hatmanului Vartic, petrecută în condiții dramatice și reprezentând¹, fără doar și poate, un eveniment demn de a fi consemnat în cronică țării, a fost asimilată istoriografic fără a genera prea multe comentarii. Descoperirea lespezii funerare pusă pentru hatmanul Vartic la Probota² credem că este de natură a readuce în atenția specialiștilor anumite aspecte ținând atât de faptul în sine, cât și de mentalitatea oglindită prin modul de comportare a factorilor implicați față de același eveniment.

Contextul cronicii sugerează că menționarea uciderii lui Vartic prezintă o valoare de exemplificare a afirmațiilor potrivit cărora boierii și țara s-au înșelat atunci când au ridicat „cu dragoste” în scaunul țării pe Iliș, chiar a doua zi după moartea lui Petru Rareș, la 3 septembrie 1546. Argumentele invocate de cronicar în sprijinul alegerii necondiționate a lui Iliș, însumându-se celui al calității de fiu mai mare în viață, sunt de natură afectivă: „și firea și fața îl lăuda să fie blând și milostiv și așezătoriu, gândindu-să că va semăna tătâne-su [...] că din-afară se vedea pom înflorit”³. Enumerând, apoi, abaterile manifestate de tânărul domn față de preceptele moral-religioase ale vremii,uciderea lui Vartic apare drept o consecință a dezaprobării unui asemenea comportament, dezaprobare exprimată probabil mai direct și în termeni drastici de fostul hatman.

Deși îl putem considera ca făcând parte, cu mare probabilitate, dintre sprijinitorii credincioși ai lui Petru Rareș, ne aflăm în situația de a cunoaște puține date privind atât familia din care provenea, cât și – mai ales – faptele hatmanului, care ne apare oarecum drept întemeietorul unei ramuri familiale în plină ascensiune în deceniile următoare, cu înrudiri dintre cele mai prestigioase⁴. Care a fost contribuția adusă la ascensiunea urmașilor săi de prestația politică a hatmanului Vartic, dar și cea datorată aurei conferite *post mortem* tocmai prin caracterul violent al morții sale, rămâne încă de precizat.

Cert ni se pare însă un fapt: anume că, încă din timpul vieții lui Petru Rareș, lui Vartic îi fusese acordată cinstea ca, atunci când va sosi vremea, să fie înmormântat în aceeași biserică cu domnul al cărui credincios slujitor fusese în

¹ Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1956, p. 156.

² Voica-Maria Pușcașu, *Lespeziile funerare de la Mănăstirea Probota*, II, în *ArhGen*, III (VIII), 1996, 1–2, p. 262–263.

³ Grigore Ureche, *loc. cit.*

⁴ Ca de exemplu, Anisia, nepoată a hatmanului, căsătorită cu Ștefan Prăjescu, frate al lui Nicoară, iar o strănepoată, Antimia, soție a lui Miron Barnovschi.

timpul vieții. Faptul nu este singular⁵. Este confirmat și de existența, tot acolo, a mormintelor pârcălabilor Frățian și Hâra, care beneficiaseră cu puțin timp în urmă de aceeași cinste, decesele lor petrecându-se încă în timpul domniei lui Petru Rareș⁶. Uciderea hatmanului Vartic are loc la Huși și se pare că nu au existat ezitări în privința locului unde urma să fie îngropat, fapt ce poate fi explicat în baza unei decizii anterior adoptate și pe care Iliăș nu a avut curajul, la trezie poate, să o mai încalce.

Cum am arătat cu alt prilej, un mare fragment din ceea ce a fost inițial lespedeza funerară a lui Vartic a fost recuperat în timpul lucrărilor de cercetare arheologică de la Mănăstirea Probota⁷. Un *mare fragment*, în sensul că acesta ne permite, cu certitudine, a considera că știm totul despre lespedeza în cauză, cu excepția lungimii sale inițiale. Consemnarea fotografică a poziției secundare în care lespedeza a fost descoperită, cât și desenul realizat, sunt probe de netăgăduit în sensul celor de mai sus.

Or, aspectul singular al pietrei funerare acum în discuție deschide, în mod paradoxal, tocmai prin puținătatea informațiilor furnizate, calea discuțiilor în consecință. Respectarea deciziei lui Petru Rareș cu privire la locul de îngropăciune a fost subtil împletită cu necesitatea de a se conforma deciziilor domnului în scaun și a consecințelor impuse de hotărârea domnească. Tot cu alt prilej am încercat să demonstrăm, în baza observațiilor stratigrafice și cronologice furnizate de realitățile încă păstrate de necropola pronaosului Probotei, că locul inițial de amplasare a mormântului și, respectiv, cel al pietrei funerare se situa în colțul nord-vestic al încăperii amintite, și de acea dată fiind subliniat statutul aparte de practicare a înmormântării⁸. În comparație cu mormintele pârcălabilor Frățian și Hâra, plasate în partea sud-estică a pronaosului, considerată zonă de cinste (cel puțin așa rezultă din observațiile personale efectuate până acum și la alte necropole asemănătoare, din biserici voievodale sau nu) și în condiția în care la data execuției lui Vartic cele două morminte menționate erau singurele practicate până atunci în pronaos, mormântul hatmanului este ostracizat exact în colțul opus al încăperii.

Trebuie să recunoaștem că inscripția pietrei era suficient de discretă pentru a putea fi trecută cu vederea – ceea ce s-a și întâmplat de fapt –, pentru familie și cunoscătorii faptelor poziția mormântului fiind marcată prin detașarea conturului pietrei în cuprinsul pardoselii inițiale de cărămidă.

⁵ Drept exemple, cităm: dania voievodului Alexandru Mircea către Mănăstirea Vicroși „pentru sufletul răposatului Albu mare clucer unde este îngropat trupul lui”, deoarece „și-a pus capul pentru domnia mea” (Albu Goleșcu a murit în lupta de la Jiliște, din 24 aprilie 1574), cf. **DIR**, B, XVI/1, doc. 165; Mihail, fiul lui Dragomir „a fost scris și înmormântat într-o biserică și într-un pomelnic cu Alexandru voievod”, cf. *ibidem*, XVI/5, doc. 307.

⁶ Voica-Maria Pușcașu, *op. cit.*, p. 267–268.

⁷ *ibidem*, p. 262; eadem, *Cercetări arheologice la biserica Mănăstirii Probota construită de voievodul Petru Rareș*, în **RMI**, LXVI, 1997, 1–2, p. 21 și foto 10.

⁸ *ibidem*, p. 13.

Întrebarea care se pune, drept consecință firească a celor de mai sus, este: câte alte asemenea situații vor mai fi existat, în general vorbind, și care, netratate cu atenția cuvenită, s-au pierdut sau sunt trecute cu vederea ?! La Probota, au mai fost recuperate cel puțin trei asemenea pietre, cu dimensiuni și formă caracteristică pietrelor tombale, dar fără nici un fel de însemn. Sigur că, din motive diferite, unele pietre funerare nu au beneficiat niciodată de inscripții sau ornamente dăltuite: fie că acest lucru nu s-a aflat în intenția comandatarilor, fie că nu s-a mai împlinit niciodată intenția inițială, sau – de ce nu ? – pentru că un asemenea lucru nu *trebuia* să se întâmple, respectivele pietre comemorând doar criptic memoria unor personaje a căror viață sau moarte intrase în conflict fie cu normele morale ale timpului, fie cu voința, cu caracter de lege, a voievozilor domnitori, memorie sancționată astfel definitiv pentru ochii posterității.

Analiza pietrelor funerare păstrate la Probota, condusă și dincolo de ceea ce înseamnă lectura și comentarea conținutului inscripției funerare, și interpretarea eventualelor motive decorative reprezentate, ne-au mai condus și spre o altă ipoteză: anume, aceea privind amplasarea inițială a pietrelor funerare, distinctă de locul propriu-zis de îngropăciune.

După cum am arătat în alt loc⁹, spațiul pronaosului a fost aproape în întregime ocupat de amenajarea locurilor de îngropăciune, realizate fie în cripte zidite, fie în gropi simple. Nu putem ignora actul de mare umilință creștinească al „roibilor lui Dumnezeu” trecuți la „veșnicele lăcașuri” de a fi înmormântați chiar în zone de intensă circulație a credincioșilor din cuprinsul bisericilor sau în vecinătatea acestora. Constatarea rămâne un fapt, indiferent dacă el a fost practicat în mod deliberat sau a fost pur și simplu comandat de densitatea înmormântărilor preexistente. În cazul Probotei, este greu să admitem că întreaga pardoscală inițială a încăperii era în bună măsură ocupată de lespezi funerare, și aceasta cu atât mai mult cu cât zisul spațiu fusese destinat inițial desfășurării și a unor slujbe de mare amploare și de pelerinaj, specifice lăcașurilor voievodale reprezentative. Din alt unghi de vedere privind lucrurile, consemnările din inscripțiile funerare aveau drept principală misiune tocmai păstrarea identității personajelor înhimate și erau strict necesare desfășurării slujbelor curente de pomenire, ele neputând fi supuse cu bună știință unei sigure degradări. La aceasta se adaugă și o observație ținând de aspectul tehnic: aceea conform căreia pietrele, cu greutate apreciabilă, ar fi condus în mod inevitabil la o supratasare a umpluturii afânate a gropilor mormintelor și, implicit, la degradarea suprafeței plane a pardoselii. În sensul celor de mai sus, credem că pietrele funerare erau deliberat amplasate în funcție de două condiții: să fie în apropierea locului real de înmormântare și să provoace, în timp, cât mai puține denivelări ale pardoselii. Astfel privite lucrurile, credem că plasarea lor în vecinătatea pereților limitrofi încăperii răspundea dezideratelor de bună circulație în cuprinsul spațiului dat și de stabilitate în aceeași măsură (stabilitate conferită în

⁹ *Ibidem*, pl. V.

zonele amintite de existența decroșărilor fundației respectivelor ziduri). Chiar dacă aceste observații păreau a fi perfect logice, numai constatări metrice o puteau confirma. Ceea ce a fost și cazul Probotei.

Spațiul pronaosului este soluționat la partea superioară de existența a două travee similare de boltire în calote pe pandantivi. La nivelul solului, respectiv la cel al pardoselii, compartimentarea părții superioare se traduce prin existența a șase pilaștri cu baze poligonale, care preiau descărcările necesare, și anume patru situații în fiecare dintre colțurile încăperii și doi mediani, pe laturile de sud și nord. În acest sens, continuitatea pereților de sud și de nord este întreruptă de realizarea numiților pilaștri, creându-se câte două segmente de zid cu traseu liniar pentru fiecare dintre cele două laturi amintite.

Am putut, astfel, constata că dimensiunile lespezilor funerare păstrate – însumate grupat, pe criteriul datei deceselor – figurează o perfectă proporție a alinierii lor în cele patru segmente de elevație. Aceste observații par să explice în unele cazuri, altfel greu de judecat, și dimensiunile unora dintre pietrele funerare. Cele mai frapante sunt: lungimea lespezii pârcălabului Hâra (175 cm), evident supradimensionată, dacă o privim ca atare, dar normală dacă avem în vedere intenția ocupării spațiului dintre pilaștrii median sud și sud-est, unde intervenise, numai cu un an înainte, lespedea lui Frățian ($175+151 = 326$ cm, segmentul de zid fiind de 333 cm); lungimea pietrei funerare a lui Simion Stroici, de numai 116 cm lungime, de această dată clar subdimensionată; dacă ținem seama de faptul că piatra a intervenit *ultima*, lângă cea a celor trei copii (morți în 1596) și lângă cea a Eftimiei și Anei (1611), unde – credem noi – ar fi fost logic să fie amplasată, atunci ajungem la explicația că ea trebuia dimensionată în funcție de spațiul încă existent ($120+116=236$, față de 344, lungimea segmentului de zidărie).

Dacă exercițiul pare valabil pentru latura sudică a pronaosului, spre nord intervin alte categorii de explicații. Lângă segmentul estic a fost montată lespedea Vasilcăi, urmată (dar anterior lui 1596) de cea a neidentificatului său vecin de înhumare¹⁰. Ea a lăsat cel puțin jumătate de secol un spațiu neutilizat în același mod – și aceasta cu atât mai mult cu cât acolo funcționa încă amenajarea pentru scurgerea apelor de folosință cultică¹¹. Faptul are dublă consecință: transferarea lespezii copiilor lui Simion Stroici lângă segmentul sud-vestic al pronaosului; plasarea lespezii lui Ionașco Stroici, ultima piatră intervenită acolo, a condus la ușoara modificare a sistemului de evacuare a apelor cultice.

Ultimului segment al zidului nordic, cel vestic, i s-au alăturat, în timp, piatra lui Vartic, după peste 30 de ani cea a egumenului Grigore și, cu mare probabilitate, cea a Păscălinei. Piatra de mormânt a soției lui Luca Stroici nu a fost până acum identificată (nu avem nici măcar siguranța că ea ar fi fost pusă vreodată,

¹⁰ Ca ipoteză de lucru putem propune lespedea anepigrafă montată în pardoseala de piatră, cu o lungime de 70 cm.

¹¹ Voica-Maria Pușcașu, *op. cit.*, p. 16.

fapt însă puțin probabil, dat fiind statutul social al defunctei). O piatră funerară total ilizibilă a fost montată în pardoseala din dale de piatră a pridvorului, în seria celorlalte pietre funerare. Dacă putem admite, ipotetic, că aceasta ar fi aparținut Păscălinei, nu numai că am obține o acoperire totală a segmentelor de zidărie folosite pentru propusa montare inițială a pietrelor funerare, dar constatăm că avem și acoperirea totală a înmormântărilor practicate în pronaos și identificate de noi. Mai mult, admiterea unei asemenea ipoteze ne apropie mult de cunoașterea tuturor dimensiunilor pietrei funerare a lui Vartic, care, în condițiile date nu putea depăși 90 cm lungime.

Indirect, demonstrația expusă este confirmată și de ordinea de amplasare a lespezilor funerare în pardoseala de piatră din pridvor, cu foarte mici abateri (determinate în special de forma sau dimensiunea pietrelor), și aceasta cu atât mai mult cu cât zisa montare nu a fost deloc o operațiune lesnicios de realizat și care nu permitea prea multe reveniri.

Din punctul nostru de vedere, considerăm că toate cele prezentate, în succesive etape, privind necropola din interiorul bisericii Mănăstirii Probota, epuizează, pentru moment cel puțin, posibilitățile de fructificare științifică a multiplelor informații colectate în timpul lucrărilor de cercetare arheologică efectuate în prestigiosul lăcaș de cult al Țării Moldovei.

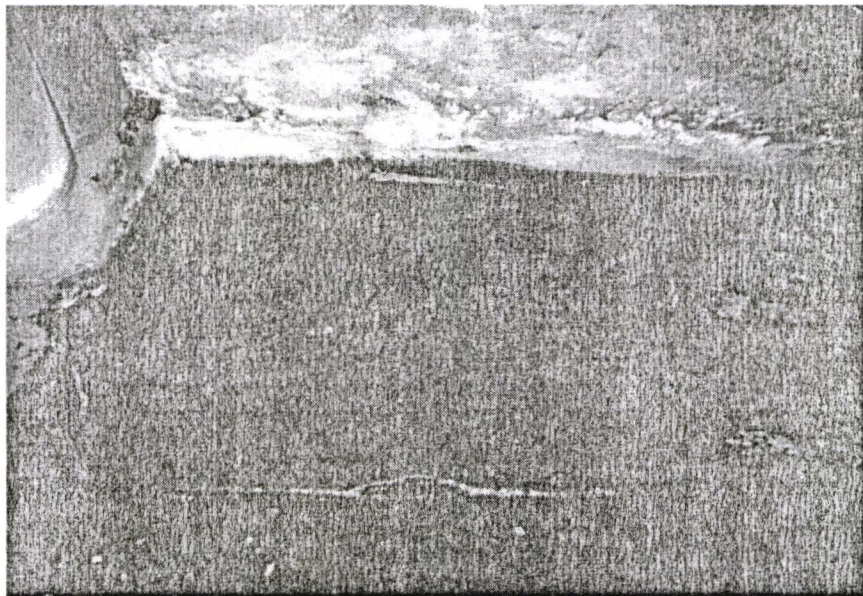

Fig. 1. Piatra de mormânt a hatmanului Vartic

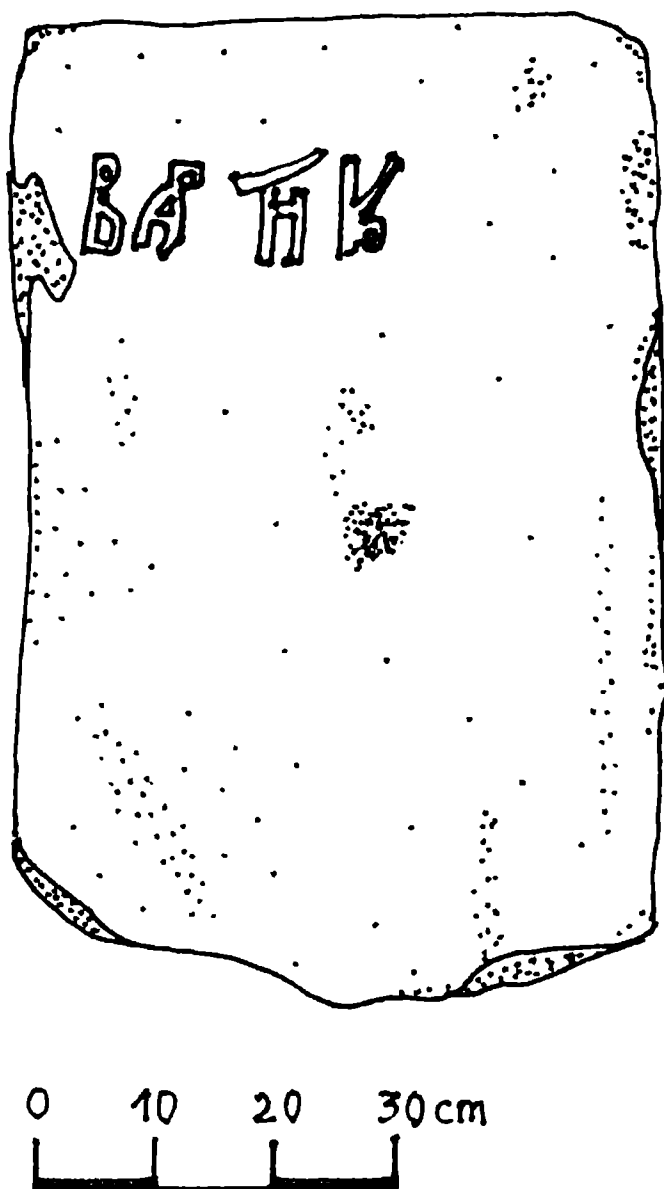

Fig. 2. Piatra de mormânt a hatmanului Vartic (desen)

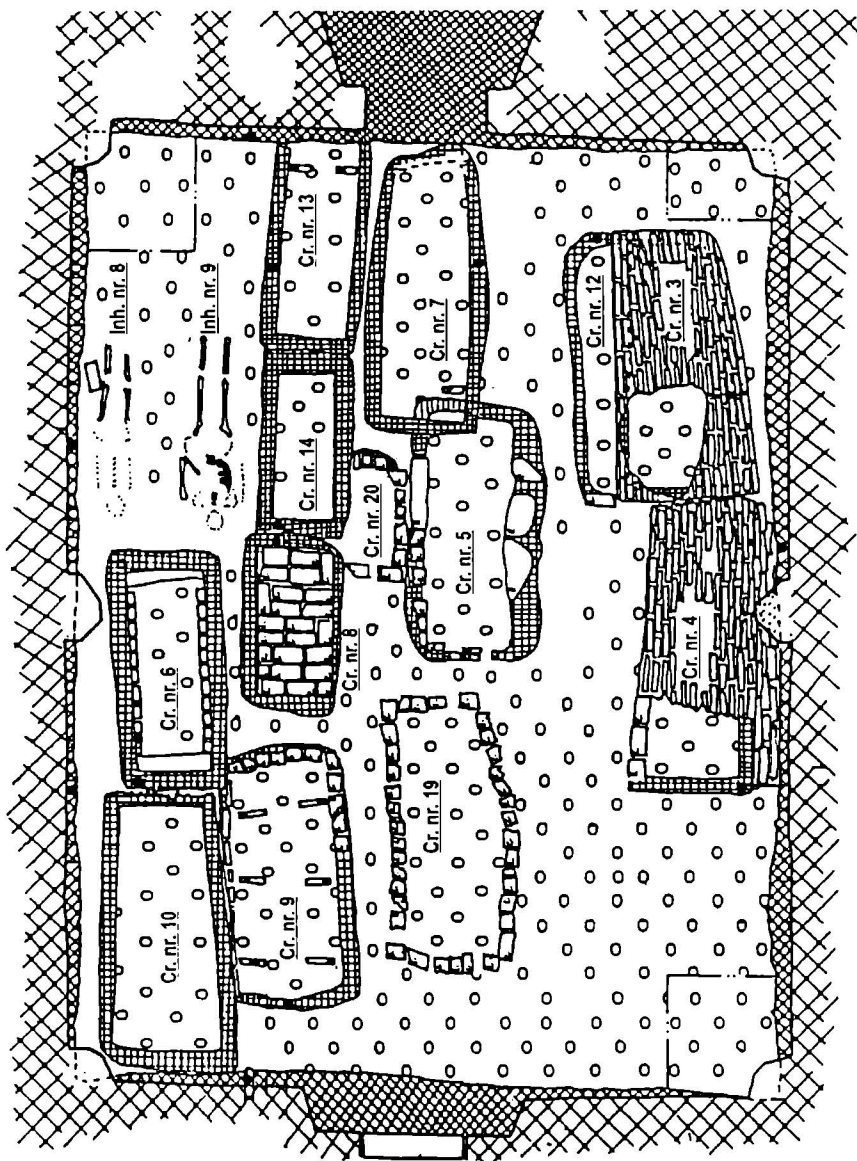

Fig. 3. Planul criptelor și înmormântărilor descoperite în aria pronaosului și identificările propuse de noi: Cr. 4, Frățian; Cr. 3, Hâra; Cr. 19, Simion Stroici; Cr. 5, Eftimia; Cr. 20, Anna; Cr. 7, Ionașco; Cr. 9, Păscălina; Cr. 8, 13 și 14, copiii lui Simion Stroici; Cr. 10, Vartic; Cr. 6, Grigorie egumen; Inh. 8, Vasilca; Inh. 9, personaj neidentificat.

Fig. 4. Piatră anepigrafă folosită în cuprinsul pavajului amenajat în fața intrării sudice în biserică (umare a lucrărilor de restaurare efectuate în anii '40)

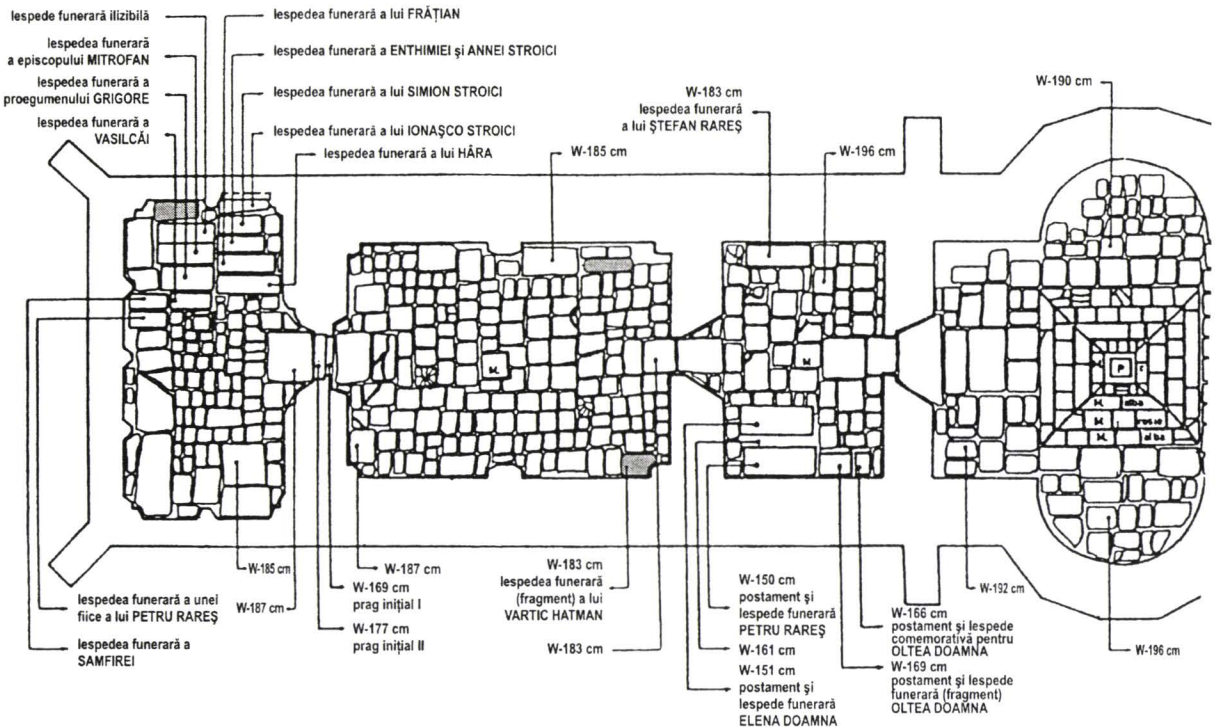

Fig. 5. Relevul pardoselii din date de piatră (primii ani ai secolului XX). Sunt marcate prin poșare acele lespezi care, prin formatul și grosimea lor, nu corespund caracteristicilor datelor pardoselii.

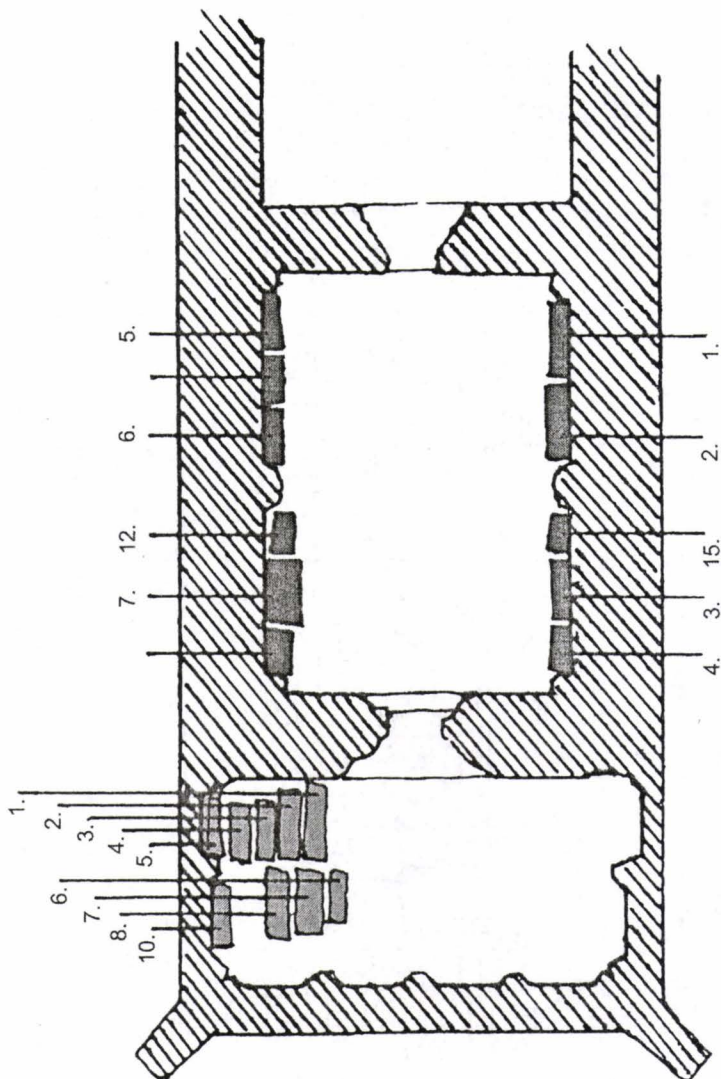

Fig. 6. Planul pronaosului și pridvorului, cu amplasarea inițială a pietrelor de mormânt, conform ipotezei noastre și cu facilitățile intervenite ca urmare a acestei poziționări pentru operațiunile de deplasare și reamplasare a pietrelor în cuprinsul pardoselii din dale de piatră din aria pridvorului. Numerotarea pietrelor de mormânt corespunde cu cea folosită în studiile noastre anterioare. O reamintim: **1.** pârcălabul Hâra; **2.** pârcălabul Frățian; **3.** Eftimia și fiica sa, Anna; **4.** Simion Stroici; **5.** Ionașco Stroici; **6.** Vasilca; **7.** Grigorie egumen; **10.** piatră anepigrafă, atribuită ipotetic de noi Păscălinei; **15.** copiii lui Simion Stroici (piatră eliminată, din motive necunoscute, din aliniamentele realizate în pridvor).

DIPLOMA DE INDIGENAT POLON A FAMILIEI KALMUSKI

În noiembrie 1673, în ajunul luptei de la Hotin, la propunerea hatmanului Grigore Hăbășescu, Ștefan vodă Petriceicu trecea în tabăra polonă cu 5.000 de oșteni și cu o mică curte; între cei care îi formau suita, se aflau logofătul Apostol Catargiu (cumnatul său), frații Nicolae și Iancu Hâjdău (nepoții săi de soră) și unchiul lor, armașul Gheorghe Hâjdău, grecul Halepliul (Halepinski) și vornicul Adam Dahlke. Avantajul militar obținut prin luptă avea să fie spulberat de luptele interne din Polonia, după moartea regelui Mihail Korybut Wiśniowiecki. În aceste circumstanțe, se impune marele hatman și mareșal Jan Sobieski, care devine rege la 21 mai 1674, prin voința stărilor nobiliare. Doi ani mai târziu, regele a răsplătit cu diplome de indigenat și cu steme pe cei trecuți în tabăra sa de la Hotin. Diplomele acordate hatmanului Grigore Hăbășescu și armașului Gheorghe Hâjdău au fost editate de curând¹.

Instituția *indigenatului*, specifică Poloniei, a apărut la începutul secolului XVI; acordarea lui a fost mai întâi prerogativa exclusivă a regelui, pentru ca apoi, după 1573 și până în 1795, să fie acordat de monarh cu asentimentul stărilor nobiliare. Se acorda străinilor de origine nobilă, la recomandarea unui senator magnat sau chiar a regelui, aprobată însă de Senat, de Stările și deputații Seimului General. Motivele acordării indigenatului unor boieri români erau diverse: zelul pentru Coroană și rege, înrudirea cu domnul, vitejia². Oameni de seamă ai Moldovei au primit cetățenia polonă în secolele XVI–XVII: Bartolomeo Brutti la 5 aprilie 1590, Ieremia Movilă și Luca Stroici în 1593, Nestor Ureche și Orăș hatmanul în 1607, Miron Barnovschi în 1629, Vasile Lupu în 1650, Gheorghe Ștefan în 1654 etc.³. Din alaiul lui Ștefan vodă Petriceicu, amintit mai sus, se va învrednici să primească indigenatul și un ostaș de rând, pe numele său Ioan Calmuțchi, numit în diplomă „un războinic curajos și util”, dintr-o familie moldoveană care la mijlocul secolului XVII avea, se pare, unele posesiuni în zona satului Zastavna⁴.

¹ Costin Feneșan, *Diplomele de indigenat polon ale boierilor moldoveni Grigore Hăbășescu și Gheorghe Hâjdău*, în *ArhGen*, IV (IX), 1997, 3–4, p. 93–107.

² Constantin Rezachevici, *Indigenatul polon – o formă însemnată de integrare a nobilimii românești în cea europeană în Evul Mediu*, în *ArhGen*, III (VIII), 1996, 3–4, p. 205–216; v. p. 206, 209, 212.

³ Idem, *Privilegiile de indigenat polon acordate locuitorilor din Țările Române*, în *RdI*, 28, 1975, 7. p. 1097.

⁴ Teodor Bălan *Documente bucovinene*, IV, Cernăuți, 1935, p. 68.

Actul polon, eliberat la 4 februarie 1676 la Cracovia, s-a păstrat în familia lui Alfred de Kalmuski⁵, nobil bucovinean, fiind tradus din latină în germană în 1912 de Sever Zotta; această traducere se păstrează în fondul care poartă numele marelui genealogist⁶.

Actul începe cu formula: „În numele Domnului. Amin. Pentru veșnica pomenire a faptului”. Se explică, apoi, că Antichitatea greco-romană a acordat dreptul de adopție cu posturi de onoare, patrie, libertate, nu numai diferitelor orașe, ci și oamenilor care s-au afirmat „cu tăria pietrei prin glorie, glorie arătată prin curaj”. Această formulă se mai întâlnește și în alte acte de același tip. Astfel, în diploma lui Apostol Catargiu logofăt se menționează: „În același fel, Augustus a pus în fruntea edificiului său imperial o multitudine variată de oameni drepti și iluștri, care sunt ornamente în exterior și sprijin în interior”; stilul acestei diplome este foarte elaborat și de largă extensie⁷.

În cazul diplomei lui Grigore Hăbășescul, hatmanul Moldovei, textul amintește de tradiția ridicării în mijlocul forului a unui templu, nu numai ca semn de mulțumire pentru străinii care au contribuit la mărirea regatului⁸; în cazul armașului Gheorghe Hăjdău, textul este mai scurt: „este știut că de la Răsărit până la Apus Antichitatea greacă și romană dădea nu numai drepturi de cetățenie orașelor, ba chiar bărbaților care au depășit faima prin faimă pentru libertatea patriei și a neamului și care nu rar au asumat onoruri⁹”. Din această primă comparație se poate vedea că bogăția stilistică este adaptată rangului celui ce urma să devină nobil polon.

Diploma lui Calmuțchi continuă astfel: „și de aceea găsim că este bine, ca o dovadă a demnității noastre regești, datorată nu numai meritelor noastre, ci și din mila Domnului, care ne-a dăruit ca stăpân peste regi și principii, să năzuim din toate puterile spre strălucirea acestei vremi, care nu poate fi realizată decât doar arătând-o nu numai față de supuși, ci și altor bărbați curajoși în treburile de război și nouă cu credință, care și-au făcut merite pentru patria noastră, unii chiar murind pentru ea, noi răsplătindu-i pentru meritele lor”. Despre Ioan Calmuțchi se spune: „ne-a arătat nouă [regelui] și Republicii noastre credință și devotament, găsind acesta că este mai bine să-și părăsească tot avutul și bogăția sa în provinciile turcești, decât să fie un supus al tronului, descălcind toate intențiile vrăjmașe și toate intrigile, găsindu-și siguranța în brațele noastre”.

Invocarea credinței față de rege și Republică apare și în diplomele care ne servesc ca termen de comparație¹⁰. Astfel, în cea pentru Hăbășescu se spune:

⁵ De-a lungul timpului, numele familiei a fost ortografiat în mai multe feluri: Kalmuțchi și Kalmuțki, Kalmucki și Kalmuski. Fiind vorba de veacul XVII, păstrăm forma specifică vremii: Calmuțchi.

⁶ DANIC, fond Sever Zotta, dos. 46, f. 19r–20v.

⁷ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, IX, Iași, 1914, p. 169.

⁸ Costin Feneșan, *op. cit.*, p. 101.

⁹ *Ibidem*, p. 104.

¹⁰ *Ibidem*, p. 101–104.

„Domnul de nobil neam, Grigore Hăbășescu, comandantul suprem al oștilor Moldovei, bărbat remarcabil atât prin alte fapte strălucite, cât mai ales prin priceperea sa de oștean, prin vrednicia credinței și statornicia neobișnuită față de noi și față de Republică”. Cel de-al doilea boier, armașul Hăjdău, este numit „folositor atât nouă, cât și Republicii noastre”.

Pentru serviciile făcute Creștinătății și regelui polon, se hotărăște: „Pentru aceasta considerăm noi ca fiind bine să-l cinstim pe acesta cu rangul meu de excepție și deoarece noi nu ne îndoim că preabine născutul domn Ioan Calmuțchi va avea grijă ca și pe viitor să-și facă merite în slujba noastră și a patriei noastre, că va pregăti și pentru urmașii săi să dea exemple mărețe ale comportării sale, îi vom arăta lui și urmașilor lui mila noastră regească, aprobarea noastră prin numirea, schimbarea și înălțarea aceluiași preabine născut Ioan Calmuțchi și a urmașilor săi legali, de acum și din viitor, în clasa nobiliară a imperiului nostru, veșnic și dintotdeauna, în puterea Constituției întărite public de fericita noastră încoronare, așa cum o vom însoți cu prezenta noastră diplomă”.

În acest lung citat surprind două sintagme, care nu se mai întâlnesc în celelalte două diplome amintite: „rangul meu de excepție” și „în puterea Constituției”. În cazul boierilor Catargiu, Hăbășescu și Hăjdău, se menționează ridicarea la demnitatea de nobili *ex unanimi Senatus nostri et equestris ordinis assensu*, adică prin aprobarea întregului Senat și a Ordinului Cavalerilor, deci de către întreaga stare nobiliară polonă. De ce, în cazul lui Ioan Calmuțchi, se precizează ridicarea la rangul de nobil „în puterea Constituției” ? Să fie vorba de o diferențiere între procedura de acordare a indigenatului la nobilii mari și la simplii soldați ? În același sens ar pleda și modificarea stilistică a tiparului diplomatic și a modului de proclamare a indigenatului.

În ultima parte a actului sunt înserate recomandările legale cu privire la apărarea drepturilor noului nobil: „În afară de aceasta, dăm poruncă, prin puterea dreptului nostru regesc, tuturor autorităților bisericești cât și lumești ale țării și ale Marelui Ducat al Lituaniei, împreună cu provinciile încorporate și în general tuturor, de orice stare, să nu îndrăznească, din orice motiv, să-i diminueze demnitatea, avantajele și rangul, să nu aibă îndrăzneala să-i retragă din mărime, avantaje nobiliare, libertate și cinste titlului cuvenit preabine născutului Ioan Calmuțchi și urmașilor săi, ci să-l trateze după exemplul milei noastre regești și conform cu propriile sale merite”.

Stemele boierilor Apostol Catargiu, Grigore Hăbășescu și Gheorghe Hăjdău sunt anunțate astfel: „Noi plasăm stema sa și culorile sale ilustre și pictate printre stemele nobilimii polone și ale Marelui Ducat al Lituaniei și noi le aprobăm prin autoritatea noastră”¹¹, ca să le poată folosi și purta. Diploma lui Ioan Calmuțchi nu are o asemenea formulă; probabil stema a fost acordată ulterior, întrucât ea apare în celebrul *Herbarz Polski* al lui Kaspr Niesecki astfel: „Pe verde,

¹¹ Teodor Bălan, *op. cit.*

un leu de aur încoronat, în picioare, ținând în laba dreaptă o sabie deasupra capului, fiind străpuns la mijloc, dinspre față spre spate, de o săgeată. Scut timbrat de cască încoronată și în cimier trei pene de struț”¹².

O altă comparație poate fi făcută în ceea ce privește caracterizarea moldovenilor înnobilați. Astfel, în diploma lui Nestor Ureche (13 iunie 1607), boierul cărturar este numit *generosi Nestorii Urekii Marschalii Inferioris Moldaviae, natus nobillissimis in Moldaviae provincia parentibus ab iisque praeclara indole anatura instructus*¹³. Apostol Catargiu este numit *illustris vir Apostolus Katardzi marschalus terrarium Moldaviae, generosus Apostolus Katardzi*¹⁴, Grigore Hăbășescul și Gheorghe Hăjdău sunt menționați cu particula *generosus*¹⁵. Ioan Calmuțchi e numit doar „preabine născut”, corespondentul formulei germane „wohlgeborener”.

Să fie, oare, aceste formule – *generosus, natus nobillissimis parentibus* și *illustris vir* – rezervate doar pentru marii boieri moldoveni, în timp ce un simplu oștean, mic boier moldovean, urma să fie numit doar „preabine născut” ? Trebuie, oare, să se vadă în aceasta o diferențiere și o ierarhizare a treptelor de nobilitate aplicată de poloni noilor indigeni proveniți din rândurile boierimii moldovene ?

ANEXĂ

1676 februarie 4, Cracovia. Regele Poloniei, Ioan III Sobieski, înobilează pe Ioan Calmuțchi, ostaș moldovean, pentru meritele sale în lupta contra otomanilor.

În numele Domnului. Amin. Pentru veșnica pomenire a faptului, noi, Ioan III, din mila Domnului, rege al Poloniei, mare duce al Lituaniei, Rusiei, Prusiei, Mazoviei, Samogiției, Curiției, Volhiniei, Podoliei, Livoniei, Smolenskului, Cernihoviei, dăm spre știre fiecăruia care are datoria să o știe. Precum bine se cunoaște din Apus până la Răsărit, Antichitatea greacă și cea latină nu a dat parte la dreptul de adopție cu posturi de onoare, patrie, libertate, numai diferitelor orașe dreptul lor de cetățenie, ci și oamenilor care s-au afirmat cu tăria pietrei prin glorie, glorie arătată prin curaj, și de aceea găsim că este bine, ca o dovadă a demnității noastre regești, datorată nu numai meritelor noastre, ci și din mila Domnului, care ne-a dăruit ca stăpân peste regi și principii, să năzuim din toate puterile spre strălucirea acestei virtuți, care nu poate fi realizată decât doar arătând-o nu numai față de

¹² Kaspr Niescecki, *Herbarz Polski*, X, Leipzig, 1845, p. 206.

¹³ Eugeniu de Barwinski, *Știri nouă asupra familiei Ureche*, în *Prinos lui D. A. Sturdza la împlinirea celor 70 de ani*, București, 1903, p. 204–205; aici, locul pentru stemă a fost lăsat gol.

¹⁴ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 170–171.

¹⁵ Costin Feneșan, *op. cit.*, p. 101 și 104.

supuși, ci și altor bărbați curajoși în treburi de război și nouă cu credință, care și-au făcut merite pentru patria noastră, unii chiar murind pentru ea, noi răsplătindu-i pentru meritele lor.

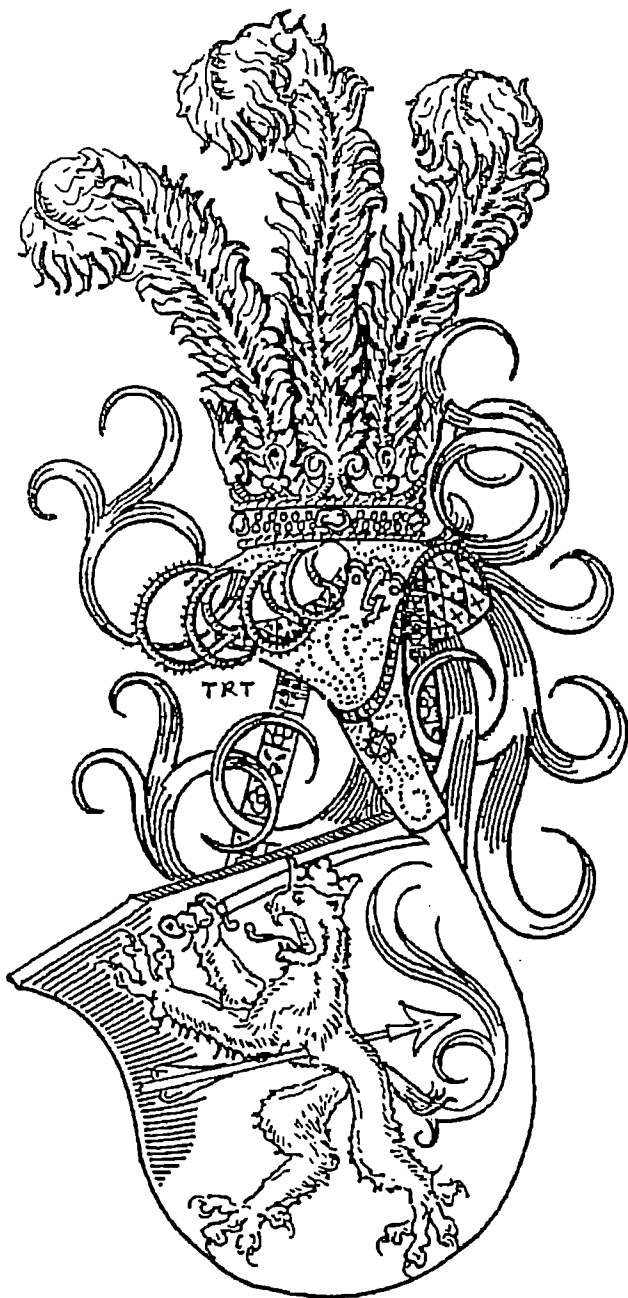
În conformitate cu aceasta, preabine născutul Ioan Calmuțchi, un războinic curajos și util la vremurile de acum și la mișcările din prezent, urmând exemplul preainaltului Ștefan Petriceicu, principe al Moldovei, ne-a arătat nouă și Republicii noastre credință și devotament, găsind acesta că este mai bine să-și părăsească tot avutul și bogăția sa în provinciile turcești, decât să fie un supus al tronului, descălcind toate intențiile vrăjmașe și toate intrigile, găsindu-și siguranța în brațele noastre.

Pentru aceasta considerăm noi ca fiind bine să-l cinstim pe acesta cu rangul meu de excepție și deoarece noi nu ne îndoim că preabine născutul domn Ioan Calmuțchi va avea grijă ca și în viitor să-și facă merite în slujba noastră și a patriei noastre, că va pregăti și pentru urmașii săi să dea exemple mărețe ale comportării sale, îi voi arăta lui și urmașilor lui mila noastră regească, aprobarea noastră prin numirea, schimbarea și înălțarea aceluiași preabine născut Ioan Calmuțchi și a urmașilor săi legali de acum și din viitor în clasa nobiliară a imperiului nostru, veșnic și dintotdeauna, în puterea Constituției întărite public la actuala Adunare generală prilejuită de fericita noastră încoronare, așa cum o vom însoți cu prezenta noastră diplomă.

Îl înălțăm, deci, anume pe amintitul preabine născutul domn Ioan Calmuțchi, precum și pentru urmașii săi prezenți și viitori legitimi, de acum înainte, ca fiind nobili ai imperiului nostru și ai Marcului Ducat al Lituaniei, cu drept statal de a se numi și a fi numit de toți, precum și ca atare prețuiți și respectați împreună cu respectarea locurilor de onoare, a prerogativelor și a drepturilor, la fel cu ale celorlalți nobili de baștină din Polonia și din Marele Ducat al Lituaniei, ale căror avantaje și a căror greutate se exprimă aici a fi introduse de Polonia și Lituania, spre a fi întărite cu demnitatea noastră regală.

În afară de aceasta, dăm poruncă, prin puterea dreptului nostru regeșc, tuturor autorităților bisericești cât și lumești ale țării și ale Marelui Ducat al Lituaniei, împreună cu provinciile încorporate, și în general tuturor de orice stare să nu îndrăznească, din orice motiv, să-i diminueze demnitatea, avantajele și rangul, să nu aibă îndrăzneala să-i retragă din mărire, avantaje nobiliare, libertate și cinstea titlului cuvenit preabine născutului Ioan Calmuțchi și urmașilor săi, ci să-l trateze după exemplul milei noastre regești și conform cu propriilor sale merite, punându-l la fel cu toți nobilii țării și ai Marelui Ducat al Lituaniei cu provinciile încorporate, fără cea mai mică întârziere a pedepsi după lege pe acela care acționează împotriva acestora, bațjocorește sau aduce prejudicii drepturilor nobiliare. În întărirea credinței noastre privind aceasta, am întocmit cu propria noastră mână cele de înțeles, ordonând aplicarea peceteii majestății noastre regale.

Dat în Cracovia, la 4 februarie în anul Domnului 1676, cel de-al doilea al guvernării noastre [urmează semnăturile magnaților].

MARGINALII ISTORICE PRIVIND O DIPLOMĂ PRINCIARĂ DE ÎNNOBILARE (1669)

O „carte regească” dată în numele împăratului habsburg Ferdinand I (Ferdinand al V-lea, rege al Ungariei și Boemiei, mare principe al Transilvaniei și comite al secuilor, 1835–1848), la Cluj, la 7 iunie 1839, reconfirmă drepturile legale ale familiei românești Nagy, alias Török de Botháza (proprietatea Boteni, Bonțida, comitatul Dăbâca – Cluj), drepturi ce decurgeau din diploma (*Litterae armales*) acordată de principele Transilvaniei Mihail Apafi I, la Alba Iulia, în 29 ianuarie 1669, pentru strămoșul acestei familii, nobilul armalist Gregorius Török de Boteni.

Documentul istorico-heraldic din 7 iunie 1839 oferă posibilitatea de a cunoaște integral textul latin al diplomei de nobilitate din 1669, prin care Gregorius Török era ridicat din „condiția plebeiană în care s-a născut și s-a aflat”, fiind recompensat pentru „fidelitatea și promptitudinea serviciilor aduse”, în speță pentru diverse merite aduse Principatului Transilvaniei.

Menționăm câteva informații istorice extrase din conținutul documentar al diplomei:

1. Diploma din 29 ianuarie 1669 a fost conferită de principele Mihail Apafi I și de cancelarul Joannes Bethlen. Piesa documentară întregeste seria de diplome princiare de nobilitate date de Mihail Apafi I, între anii 1665 și 1690, respectiv aduce alte câteva elemente privind cunoașterea statutului social-economic al micii nobilimi din Transilvania.

2. Se notifică meritele lui Gregorius Török, confirmate și aduse la cunoștință publică de către nobilul Gregorius Somodi de Botháza (Boteni) și susținute de alți trei consilieri ai comitatului Dăbâca.

3. Se descrie blazonul de nobil armalist, element care contribuie la posibila reconstituire a blazonului acordat familiei românești Török de Boteni. De asemenea, se poate reconstitui seria numelor de persoane care își revendică nobilitatea prin reconfirmarea acesteia în deceniul IV din secolul XIX, când, probabil, a existat un posibil pericol de desființare sau o obstrucționare a exercitării drepturilor de nobil armalist.

4. Textul documentar face posibilă cunoașterea datei exacte a diplomei de nobilitate, infirmând în acest caz cronologia propusă de istoricii genealogiști Iván

Nagy¹, Ioan cavaler de Pușcariu² și Ioan Mihaly de Apșa³.

Menționăm că textul documentului analizat, transliterat și facsimilat (în anexă), se află în colecția privată a ing. Andrei Vasilescu (București), descendentul colecționarului bibliofil și publicistului Nicolae Vasilescu-Capsali.

ANEXĂ

1839 iunie 7, Cluj. Ferdinand I, împăratul Imperiului Habsburgic (Ferdinand al V-lea, regele Ungariei și al Boemiei, mare principe al Transilvaniei și comite al secuilor), confirmă și întărește (printr-un transumpt identic) conținutul scrisorii de înnobilitare din 29 ianuarie 1669, Alba Iulia, acordată de Mihail Apafi I, principele Transilvaniei, lui Gregorius Török (iobag eliberat și înnobilit de fostul său stăpân Gregorius Somodi de Botháza), precum și moștenitorilor și urmașilor săi de orice sex, care transmit peste timp dreptul de nobilitare legitimă familiei Nagy, alias Botháza (Boteni), din Bontida, comitatul Dăbâca. Se descrie blazonul familiei Török de Botháza preluat de noii purtători, familia Nagy, alias Botháza (Boteni).

Nos, Ferdinandus Primus, Dei Gratia Austriae Imperator, Hungariae Apostolicus, et Bohemiae Rex hujus nominis quintus, Lombardiae et Venetiarum, Galliciae et Lodomeriae Rex, Archidux Austriae, Magnus Princeps Transilvaniae, Comes Tyrolis et Siculorum etc.

Damus pro memoria per praesentes significantes quibus expedit universis et singulis: quod nobiles Georgius, filiique ejus Togyer et Vaszilika; filius Togyer, Gligor; filii pariter Vaszilika, Petre et Vaszilika; filii Philippi, Todoras et Stefan; filli item Kosztan, Iliszia, Petre, cum Stefan; filii Petre, Georgii, Mitruj et Vaszilika, filii denique Ioannis Iliszia et Stefan, singuli Nagy alias Török de Botháza, pro nunc autem in possessione Bontzhida comitatus nostro Doboka gremiali habitantes, exhibuerint, praesentaverintque nobis litteras quasdam armales Principis Michaelis Apafi de dato vigesima nonae mensis ianuarij anni millesimi sexcentissimi sexagesimi noni Albae Juliae confectas et emanatas; supplicantes nobis debita cum instantia humillime: qua tenus nos eas litteras armales delegati eorundem nobilitare sonantes transumi et transcribi facere dignaremur. Cujus quidem armalium tenor et verbalis continentia sequitur per omnia in modum:

¹ Iván Nagy, *Magyarország családai czimerekkel és nemzekrende tablakkal*, XI, Budapest, 1865, p. 320.

² Ioan cavaler de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, partea I, Sibiu, 1892, p. 73; partea a II-a, Sibiu, 1895, p. 394; autorul menționa data de 29 ianuarie 1664.

³ Ioan Mihaly de Apșa, *Diplome maramureșene din sec. XIV și XV*, Sighet, 1900, p. 424, indica anul 1670. Subscriem pentru datarea diplomei de nobilitare a familiei Török de Botháza (Boteni): Alba Iulia, 1669 ianuarie 29.

Nos, Michael Apafi, Dei Gratia Princeps Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes etc.

Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis; quod nos ex humillissima egr(e)gii Gregorii Somodi de Botháza informatione intelligimus, strenuum Gregorium Török omnino de Botháza iobaginem alioquin suum fidelibus servitorum ejus hactenus ipsi pro locorum et temporum varietate exhibitorum obsequiis, et complacentia libertatem promeritum et manumissionem a se consecutum esse; accedente etiam nonnullorum fidelium dominorum consilianorum nostrorum singulari intercessione propterea caram nobis facta, nihil dubitamus ipsum olim et nobis Regnoque huic nostro Tran<silva>niae utilem et gratiosam servitorum a lacritatem exhibere et impendere; eundem igitur Gregorium Török e statu et conditione plebea et ignobili in qua natus est et hactenus exstitit, elementer eximendum, ac in coetum et numerum verorum, natorum, indubitatorum, insignitorumque Regni nostri Tran<silva>niae et Partium Hungariae eidem annexarum nobilium annumerandum, aggregandum, cooptandum et adscribendum duximus; prout annumeramus, aggregamus, cooptamus et adscribimus praesentium per vigorem; decernentes expresse ut a modo deinceps successivis: semper temporibus idem Gregorius Török, haeredesque et posteritates ipsius ut viusque sexus umversi pro veris et indubitatis nobilibus habeantur, ac reputentur.

Insignum autem hujus modi verae et perfectae nobilitatis eorum haec arma seu nobilitatis insignia; scutum videlicet militare erectum coelestini coloris, in cujus campo sive area braccium quoddam humanum humerotenus mannensem evaginatam sursum tenere conspicitur; supra scutum galea militans clausa est posita, quam contegit diadema Regium generis atque unionibus decenter exornatum, ex cono autem galeae teniae, sive lemnisci variorum colorum hinc inde defluentes utrasque oras sive margines ipsius scuti pulcherrime ambiunt, et exornant, prout haec omnia in capite, sive principio litterarum nostrarum docta manu et arte pictoris clarius expressa et depicta esse cernuntur.

Animo deliberato et ex certa scientia, liberalitateque nostra principali praefato Gregorio Török, haeredibusque et postentatibus ipsius utriusque sexus universis, clementer, gratiose dedimus, donavimus et contulimus, annuentes et concedentes, ut ipsi praescripta arma seu nobilitatis insignia more aliorum verorum, natorum, insignitorumque nobilium armi utentium ubique in proeliis, hastiludiis torneamentis, monomachiis, ac aliis quibusvis exercitiis militaribus et nobilitaribus, nec non sigiliis, vexillis, cortinis, velis, anelis, domibus, clypeis, tentoriis, sepulchris, generaliter vero quorumlibet verum et expeditionum generibus sub merae et sincerae nobilitatis titulo, quo eos ab universis et singulis cujuscumque status, conditionis, gradus, honoris, dignitatis, et praesentiae homines existant, insignitos dici, nominari, teneri et reputari volumus, ferre et gestare, omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, praerogativis, et immunitatibus, quibus caeteri veri, nati, et indubitati, insignitique praedicti Regni nostri Tran<silva>niae Partiumque Hungariae eidem annexarum nobiles quomodolibet de jure, et ab antiquae consuetudine utuntur, fruuntur et gaudent, perpetuo uti, frui, et gaudere valeant, atque possint.

In cujus rei memoriam, firmitatemque perpetuam praesentes litteras nostras pendentis et authentici sigilli nostri munime roboratas, ut communitas, praedicto Gregorio Török, ipsiusque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose daudas duximus et concedendas.

Datum in civitate nostra Alba Iulia, die vigesima nona mensis januarij, anno Domini millesimo sexcentesimo sexagesimo nono.

Et subscriptum erat a dextris Michael Apafi, m. p., a sinistris vero Joannes Bethlen m. p. cancellarius.

Erantque sigillo ejusdem Principis in medio loco videlicet solito (cujus locus apparet est deperto) communitae ac roboratae; paulo inferius vero in margine exteriori sequentia legebantur; anno millesimo sexcentesimo septuagesimo quarto, die septima mensis martij.

In Congregatione Generali comitatus Colosiensis, praesentes litterae armales nomine introscripti exhibitae, praesentatae et publicatae sunt, nemine prorsus contradicente.

Et subscriptum erat: Extradat<um> per Bernardum Iratij comitatus Colos jur<is> notar<ium> m. p.

Nos itaque justis et legitimis, junibusque praefatorum supplicantium nobilium Georgii, filiorumque Philippi, Todoras et Stefan; filiorum item Kosztan, Ilisia, Petre cum Stefan; filiorum Petre, Georgii Mitruj, et Vaszilika; filiorum denique Ioannis, Ilisia et Stefan singulorum Nagy Török de Botháza, pro nunc autem in possessione Bontzhida comitatui nostro Doboka gremiali habitantium, consonis petitionibus benigne exhauditis, clementerque admissis; praeattactas litteras armales non cancellatas, nec in (ulla) sui parte suspectas, aut vitiatas, sed omni prorsus vitio et suspitione carentes, coram nobis de augmento, variationeque prorsus aliquali inseri, et inscribi facientes; par sive transumptum hujusmodi jurium praefatorum supplicantium, successorumque suorum uberiorem futuram ad cantelam necessariam sub sigillo nostro judiciali, et authentico, fideliter et conscientiose extradandum, duximus, et concendendum.

Datum in libera regiaeque civitate nostra Claudiopoli, die septima mensis junij, anno Domini millesimo octingentesimo trigesimo nono.

Lect<um> corr<ectum> et extrad<atem> per Samuelem de Brennerberg, secretarium regium gubernalem actualem intimum.

Coll<ationatum> per Nicolaum Cinteny et Antonium Szekely cancellistas regio gub<ernia>les.

Traducere:

Noi, Ferdinand I, prin grația lui Dumnezeu împărat al Austriei, rege apostolic al Ungariei și al Boemiei, al V-lea cu acest nume, rege al Lombardiei și al Venețiilor, Galiției și Lodomeriei, arhiduce al Austriei, mare principe al Transilvaniei, comite al Tirolului și al secuilor etc.

Aducem la cunoștință prin prezenta, arătând tuturor și fiecăruia că nobilii Gheorghe și fiii săi, Togyer și Vasilica; fiul lui Togyer, Gligor; de asemenea, fiii Vasilicăi, Petre și Vasilica; fiii lui Filip, Todoras și Ștefan; și fiii lui Costan, Ilisia, Petre, cu Ștefan; fiii lui Petre, Gheorghe, Mitru și Vasilica, și, în sfârșit, fiii lui Ioan, Ilisia și Ștefan, fiecare dintre ei Nagy alias Török de Botháza, care acum locuiesc în posesiunea Bonțida, care ține de comitatul nostru Dăbăca, ne-au arătat și ne-au prezentat o scrisoare de înobilare cu stemă, emisă și dată de principele Mihail Apafi, cu data de 29 ianuarie 1669, la Alba Iulia, cerându-ne, cu respectul cuvenit, să binevoim să dispunem ca această scrisoare de înobilare a trimisului lor să fie transmisă în transcriere.

Cuprinsul acestei scrisori și conținutul ei verbal urmează în toate în acest fel:

Noi, Mihail Apafi, din mila lui Dumnezeu, principe al Transilvaniei, domn al părților regatului Ungariei și comite al secuilor etc.

Facem cunoscut, prin cuprinsul celor de față, tuturor căroră li se cuvine că noi am înțeles din preaplecata arătate a alesului Gregorius Somodi de Botháza că harnicul Gregorius Török, altfel zis iobagul său întru totul, datorită multor servicii devotate pe care i le-a adus până acum în diferite timpuri și locuri, a meritat să capete de la el libertatea și slobozenia; la acestea se adaugă și intervenția unor domni consilieri, credincioși de-ai noștri, în acest sens. Nu ne îndoim că acesta a dat dovadă în trecut de promptitudine în servicii și față de noi și față de principatul acestu al Transilvaniei, pe care îl conducem; drept urmare, considerăm că acest Gregorius Török merită să fie scos cu îndurare din starea și condiția de om de rând și nenobilă în care s-a născut și s-a aflat până acum, ba încă trebuie considerat trecut în numărul și în rândul nobililor adevărați, născuți, neîndoielnici și deosebiți ai stăpânirii noastre Transilvania și ai părților anexate Ungariei, cooptându-l și înscriindu-l în numărul lor, decretând în mod expres că, de acum înainte, numitul Grigore Török și toți moștenitorii și urmașii lui de orice sex să fie considerați de acum înainte și întotdeauna adevărați și neîndoielnici nobili.

Ca semn însă al nobleței lor adevărate și neîndoielnice vor purta următorul blazon: un mândru scut militar de culoare celestină, pe al cărui câmp se vede un braț uman tăiat de la umăr, ținând în mână o sabie trasă din teacă, îndreptată în sus; deasupra scutului se află un coif militar închis, iar acesta este timbrat de o diademă regească frumos împodobită, după modelul regesc, cu pietre scumpe și perle; de vârful coifului atârnă panglici sau cordeluțe de diferite culori, care curg până la marginea scutului, împodobindu-l minunat, așa cum toate acestea pot fi văzute clar la începutul scrisorii noastre, desenată și colorată de mâna atotștiutoare a unui pictor mai de vază.

Cu inima slobodă, dintr-o anumită știință și cu munificența noastră princiară, am dat și acordat numitului Grigore Török și tuturor moștenitorilor și urmașilor săi de ambele sexe, toate acestea, aprobându-le și permițându-le să utilizeze blazonul sau însemnul lor nobiliar descris mai sus, să le poarte și să se folosească de ele, întocmai ca și ceilalți nobili de vază, adevărați și prin naștere, care se folosesc de arme pretutindeni în lupte, în întreceri cu armele, cu lăncile în turniruri, dueluri, lupte individuale și în oricare alte exerciții militare și nobiliare și dorim să fie investiți și cu sigilii, steaguri, corturi, haine, inele, case, scuturi, morminte și, în general, să poată să se bucure și să se folosească în orice situații și expediții, cu titlul de adevărată înnobilare, pe baza căruia voim să fie numiți și respectați acești oameni, ca nobili cu blazon de către toți ceilalți oameni, indiferent de starea sau condiția în care se află, de gradul, onoarea sau demnitatea pe care o dețin și să poată beneficia întotdeauna de toate onorurile, privilegiile, prerogativele, libertățile și imunitățile de care se bucură ceilalți nobili adevărați, prin naștere neîndoielnici și de vază ai principatului nostru Transilvania și ai părților Ungariei care țin de el, cu deplin și străvechi drept.

În amintirea și întărirea acestui fapt, am considerat că trebuie să dăm și să acordăm sus-numitului Grigore Török și tuturor moștenitorilor și urmașilor săi de ambele sexe, prezenta noastră scrisoare întărită cu sigiliul nostru.

Dat în reședința noastră, Alba Iulia, în ziua de 29 a lunii ianuarie, anul Domnului 1669.

Semnat în dreapta de Michael Apafi, manu propria, iar la stânga de Ioannes Bethlen, manu propria.

Și era prevăzută și întărită cu sigiliul aceluiași principe, în partea din mijloc, adică în locul obișnuit (actualmente locul sigiliului apare distrus).

<Puțin mai jos, la marginea exterioară se pot citi următoarele:>

În anul Domnului 1674, în ziua de 7 a lunii martie, în Adunarea Generală a comitatului Cluj, a fost prezentată și publicată prezenta scrisoare de înobilare pe numele celui înscris înăuntrul ei, nefiind nimeni care s-o conteste.

Dedesubt scria: S-a dat de Bernard, secretar, jurat-notar al comitatului Cluj, manu propria.

Noi, așadar, luându-se în considerare și primindu-se cu bunăvoință cererea dreaptă și legiuită a sus-numiților nobili suplicanți, Gheorghe și a fiilor săi, Togyer și Vasilica; și a fiilor lui Filip, Todoraș și Ștefan; și a fiilor lui Costan, Ilisia, Petre cu Ștefan; și a fiilor lui Petre, Gheorghe, Mitru și Vasilica, și, în sfârșit, a fiilor lui Ioan, Ilisia și Ștefan, fiecare (dintre ei) Nagy, alias Török de Botháza (Boteni), care acum însă locuiesc în posesiunea Bonțida, subordonată comitatului nostru Dăbâca; noi, așadar, procedăm la înscrierea și transcrierea sus-numitei scrisori de înobilare prezentată nouă, cuvânt cu cuvânt, fără vreo reducere, adăugire sau schimbare, care nu este rasă, ștearsă sau suspectă în vreuna din părțile sale, sau coruptă și lipsită de orice viciu sau bănuială. Am găsit de cuviință că o copie sau un transumpt de acest fel trebuie dat și acordat, întărit cu sigiliul nostru judecătoresc spre a fi o garanție viitoare, mai însemnată, a drepturilor sus-numiților petenți și ale urmașilor lor.

S-a dat în cetatea noastră regală liberă Cluj, în ziua de 7 iunie, anul Domnului 1839.

L. S. <impresiunea sigiliului pe ceară și hârtie cu șnur color pentru validare>.

Citit, corectat și dat de Samuel de Brennerberg, secretar regal gubernial intim actual.

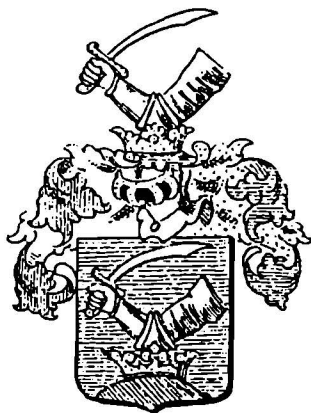
Colaționat de Nicolaus Cinteny și Antonius Szekely, canceliști guberniali regali.

NOS Ferdinandus Primus Dei
 Gratia Austriae Imperator, Hungariae & Croatiae
 „cus, et Bohemiae Rex huius nominis quintus, Com=
 „bardia, et Venetiarum, Galliae, et Lodomeriae Rex
 Archiduc Austriae, Magnus Princeps Transilva=
 „niae, Silesiae, et Siculoarum &c. Summus promemo=
 ria per presentes significans quibus expedis
 Universis et singulis: Quod Nobiles Georgius,
 Iulianus eius Sogger, et Vassilika, filius Sogger
 Iulianus, filii pariter Vassilika Serre, et Vassili=
 „ka, filii Philippo Sodoraj, et Stefan, filii
 item Hoftrau, Nissia, Serre, cum Stefan, filii
 Serre, Georgii, Mitruj, et Vassilika, filii de
 „iugate Joannis Iulianus, et Stefan singuli
 Magy alias Dobok de Dobliard hoxonum
 amand in possessione Bontelida Comitatu
 nostro Doboka quoniam habitantes, et libere=
 „rent, presentibus in nos litteras quas
 „dam demales Principis Michaelis Apafi de=
 „dato vigesimo nonae Mensis Januarii anni
 millesimi sexcentissimi sexagesimi noni Alberto Julio
 confectas et emanatas, supplicantes nobis deb=
 „ta cum instantia humilissime; quatenus nos eas=
 „litteras demales delegati locumdem nobilita=
 „re sonantes, et alij, et transcribere facere
 dignaremur; cuius quidem demalium tenore
 et verbatim continentia sequitur per omnia
 hunc in modum;

NOS Michael Apafi Dei Gratia
 Princeps Transilvaniae, factum Regni Hunga=

„riae Dominus, et Siculoarum Comes &c.
 Memoriae commendamus tenore presentium

Variante ale stemei Török (după Siebmacher)

UN IZVOR GENEALOGIC NECUNOSCUȚ: ÎNSEMNĂRILE MEMORIALISTICE INEDITE ALE LUI A. C. CUZA

Un caiet de format studentesc, cu coperte din carton gros, pânzat, poartă pe pagina de gardă următoarea însemnare: „Din biblioteca lui G. Cuza, luat spre amintire din vraful de cărți răvășite. 25. IV. 1944. Ștefan Nemeș”.

G. Cuza a fost fiul lui A. C. Cuza. Cine a fost Ștefan Nemeș, aflăm dintr-o notă de recomandare, întocmită la 7 august 1979, de persoana care a oferit caietul spre vânzare arhivei fostului Institut de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R. Iată cuprinsul acestei note: „Jurnalul manuscris al lui A. C. Cuza a fost găsit în casa acestuia din Iași de către locotenentul Ștefan Nemeș, profesor de istorie. Printre cărțile răvășite i-a atras atenția acest jurnal.

Spărgându-se frontul la Iași, el a luat acest manuscris, împreună cu câteva cărți valoroase, și le-a adus în rucsac până la Turda, încredințându-i-le, în scurtul popas al trupelor române din acest oraș, bibliotecarului Nicolopol Nicolae.

În 1945–1946, când s-a început epurarea bibliotecilor de tot ceea ce a fost carte cu conținut reacționar, fascist, antonescian, bibliotecarul respectiv, om în vârstă la vremea aceea de circa 60 de ani, le-a scos în curte și le-a ars. Câteva manuscrise, care considera că sunt totuși valoroase, le-a împărțit elevilor care făceau practică la bibliotecă, pentru a le păstra și a le da la iveală atunci când vor considera că pot fi valorificate pentru reconstituirea unor pagini de istorie națională.

Printre cei care au primit aceste cărți a fost și Ion Marinca, elev în clasa a VI-a de liceu. Ion Marinca a păstrat acest manuscris sub cheie, până la această dată, când vi l-am înfățișat, considerând că este util să figureze printre documentele ce pot contribui la cunoașterea unor din gândurile și atitudinile avute de A. C. Cuza.

Manuscrisul nu a circulat în nici un mediu, nu a fost multiplicat și a fost păstrat întocmai cum a fost preluat de bibliotecarul Nicolopol. Felicia Marinca”.

Să spunem și noi că manuscrisul a rămas în arhiva amintitului fost institut până în decembrie 1989, când acesta a fost desființat. Arhiva institutului dispărut a fost preluată de Academia Română, devenind Arhiva Istorică a Bibliotecii Academiei Române, unde jurnalul lui A. C. Cuza poate fi consultat, în Fondul XV, Dosarul 3068.

În 1995, în câteva numere din „Magazin Istoric”, iar mai apoi în „Curier Național Magazin”, am publicat câteva extrase din acest jurnal. Este și nu este un jurnal. Deși fiecare consemnare poartă o dată, acestea apar cu o mare neregularitate și nu comentează faptul cotidian. Cel mai adesea, evenimentul la zi nu face altceva decât să declanșeze firul unei relatări despre fapte și oameni care au fost. E un

amestec de jurnal și amintiri – proprii sau ale altora – asupra cărora autorul a revenit în repetate rânduri, corectând, completând, eliminând (uneori brutal, rupând pagini întregi !), făcând trimiteri la consemnări anterioare (multe eliminate la o nouă revedere !).

A. C. Cuza a consemnat evenimente cuprinse între anii 1888 și 1928. A notat tot ce i s-a părut interesant din ce a văzut și trăit el însuși sau ce i-au povestit alții. Înclinația sa spre insolitul vieții cotidiene, spre anecdotică intrigilor și universul intim al existenței contemporanilor face din acest jurnal un surprinzător rezervor de informații pe care istoricul, dar mai ales genealogistul, îl poate consulta cu real folos. Va întâlni în text suculente și surprinzătoare notații despre descendența unor persoane, dar mai ales despre unele segmente biografice altminteri imposibil de cunoscut. Poate și din acest motiv, A. C. Cuza și-a intitulat semnificativ aceste pagini *Însemnări din viață și documente omenești*.

S-ar putea să mă înșel recomandând aceste însemnări genealogiștilor. Dacă totuși mă înșel, vinovat sunt numai eu: nu am astfel de îndeletniciri, eu sunt consumator de genealogie, apelând la lucrările în domeniu ori de câte ori simt nevoia. Nu-mi rămâne decât să aduc câteva mici extrase care să sprijine aprecierea ce se regăsește în chiar titlul acestei comunicări.

Iată, de pildă, o consemnare datată 6 septembrie 1889: „Elena Ghica, Alexandru și Aglae Negruzzi, Maria Elie Bourky, Nicu și Maria Bourky, Edmond și Lucie Ghica, Albert Ghica, Henri Ghica, Eleonora Ghica, Ștefan Negruzzi, Esmeralda Negruzzi, Alexandru și Theodor Negruzzi, Nicu și Sultie Fotty, Ioana și Elena Mano, Savel Mano, Marie Costiescu, George și Aglae Exarchu, locot. Georges Exarchu, Georges și Constance Voinescu – fiică, fiu, soră, frate, nepoți și nepoate – fac cunoscută pierderea dureroasă a scumpei lor mame, soră, bunică și mătușă, spătăreasa Zoe Negruzzi, născută Voinescu, care în etate de 80 ani, după o lungă suferință, s-a săvârșit din viață marți în 5 septembrie la ora 3 p.m.

Familia, pătrunsă de cea mai adâncă durere, roagă pe toți amicii și cunoscuții să binevoiască a asista la ceremonia funebră care va avea loc joi 7 septembrie a.c. la domiciliul defunctei, orele 11 a.m., de unde apoi corpul defunctei va fi transportat la moșia Voinești, unde i se va face înmormântarea”.

Așadar, după ce aflăm care anume rude ale defunctei s-au strâns la căpătâiul ei pentru a-și lua adio, iată acum și câteva date biografice consemnate de autor și care mi se par la fel de interesante:

„Cucoana Zoița a fost una din figurile cele mai interesante de aicea. Femeie de o inteligență superioară, deși având numai cultura ce se da fetelor de boieri de pe vremea ei, ea a știut pururea să se ție în curent cu mișcarea modernă și să fie totdeauna la înălțimea ei. Deși născută și crescută într-o epocă cu totul deosebită de a noastră, ea nu păstrase nimic din trecut decât acea trageră de inimă către gospodărie care astăzi nu prea se întâlnește la noi. Ea singură mi-a spus că nu-și mai aduce aminte să-i fi fost urât vreodată în viața ei și ducându-mă la dânsa

în ziua de Sf. Alexandru, adică cu vreo cinci zile înaintea morții sale, am găsit-o lucrând cu multă sârguință la dantelă.

Văduvind timp de 50 și mai bine de ani, ea și-a administrat singură averea, sporind-o pe cât a putut și desigur că ar fi lăsat-o mărită mult mai mult, dacă nu ar fi fost silită să-l plătească în două rânduri pe fiul ei Alecu Negruzzi de datorii. Data întâi, cocoana Zoița a plătit 20.000 de galbeni pentru Alecu, iar datoriile care le-a făcut pe urmă s-au urcat la suma de 84.000 galbeni. În urma acestora, nemaiaivând încredere în fiul său și voind cu toate acestea să-l avantajeze, se spune că prin testamentul ce a făcut ar fi lăsat porțiunea ei disponibilă fiului mai mare al lui Alecu, lui Ștefănică, care poate să aibă vreo 17 ani.

În vremea îndelungatei sale vieți, se înțelege că cucoana Zoița, nănașa mea, căci ea m-a botezat, nu a trăit ca o schimnică și se știe de-o pildă că a trăit, între alții, cu Teriakiu, cu un francez Bouchon și mai în urmă cu Nicu Botez, care-i administra moșiile. Cu toate acestea, nici unul din aceștia nu a pus stăpânire pe dânsa până la atât încât să-și fi sacrificat interesele ei materiale sentimentelor ce ar fi putut să aibă”.

Iată un alt exemplu. La 14 iunie 1889 întâlnim această adnotare: „Serbările Miron Costin, aranjate de V. A. Urechia, fostul ministru, pentru sporirea fondurilor statuei lui Costin, care va fi ridicată în Piața Primăriei, au început de sâmbătă 11 iunie și s-au isprăvit aseară, luni [...]. La acestea a asistat și ultimul coborâtor al lui Costin, sublocotenentul Miron Costin, de la jandarmii călări din București. Acesta era în armata austriacă cu gradul de locotenent; auzind însă că se ridică o statuie străbunicului său, a venit singur la București, a dovedit cu documente că este din familia cronicarului și a rămas în armată la noi cu gradul de sublocotenent, deoarece nici limba nu o cunoaște. Acest Costin, carele este singurul cu numele de Miron din familia Costinilor, de la cronicarul Miron, are și acuma în Bucovina o moșie care de pe atunci încă este a familiei Costin”.

Despre poetul Alexandru Vlahuță, prezent și el la Iași cu prilejul acelor serbări, A. C. Cuza nota: „A. Vlahuță, care a mai a fost încă o dată însurat, dar s-a despărțit, s-a căsătorit de-a doua oară cu o fată a generalului Dona – sunt abia vreo patru luni –, Margareta Vlahuță, copilă de 17 ani, blondă ca grâul și cu capul plin de nebunii copilărești. Vlahuță are 30 de ani. Cântărindu-ne cu toții, am constatat că tragem la cântariu: Vlahuță – 55 kg, Margareta – 65, Corina Rizu, fata lui V. A. Urechia – 50, A. C. Cuza – 68”.

Și, în continuare, ne spune că Vlahuță a plecat cu trenul spre Ploiești. În același tren se afla și „bătrânul Mihail Kogălniceanu, carele a fost în Iași pentru ca să-și vadă fata, care trăiește aice. Aceasta, acum Lucie Kogălniceanu, a fost măritată cu Alexandru Vârnav Liteanu, apoi cu George Beldiman și acuma trăiește de mai mulți ani cu Leon Bogdan, care o și întreține. Ceea ce este frumos, e că Liteanu și acum e amoretat de dânsa, îi face daruri de preț și o urmărește în toate părțile, astfel că dacă vezi trăsura ei, peste o minută poți fi sigur că vezi și trăsura

lui Bogdan și ceva mai în urmă pe bietul Liteanu, slab și prăpădit, ca un martir coborât de pe cruce”.

În 2 ianuarie 1890, consemnând moartea lui Creangă, ține să precizeze că „familia lui Creangă e de origine din Transilvania, dar bunu-său a trecut dincoace, aranjându-se în județul Neamțului”.

O altă consemnare din 15 iulie același an: „Sânt vreo câteva săptămâni de când doctorul Eugeniu Rizu, fostul bărbat al Corinei Ureche, s-a căsătorit cu doamna Gheorghiu, născută Cataragiu, văduva lui Alexandru Gheorghiu”. Altă dată aflăm că în ziua de 10 octombrie 1892, la Botoșani, A. C. Cuza l-a întâlnit pe „George Mavrocordat, fiul cel mai mic al lui Alecu Mavrocordat Ursin, și luând în căsătorie pe fiica unui alt Mavrocordat din Odessa, a cumpărat cu zestrea femeii moșia Vaslui”.

Un an mai târziu, la 29 octombrie 1893, A. C. Cuza povestește cum, „plecând la Bârlad într-o afacere, în vagon, Mitică Boldur-Epureanu îmi prezintă pe doamna Iosefina Sturdza, născută Negri, fata lui Costaki Negri. Până la Bârlad n-a făcut decât să-mi povestească tot soiul de lucruri interesante, fiind foarte inteligentă și în curent cu mișcarea intelectuală a timpului...”.

În sfârșit, pentru a nu abuza de timpul și răbdarea Dvs., iată și o consemnare din 19 noiembrie 1928: „Pe la orele 1 p.m., întorcându-mă acasă, am întâlnit pe un vechi prieten, încă de pe când își făcea studiile de drept la Iași, pe la 1890, Nino B. Cantacuzino, fiul lui «Vasilică Canta», cum îi ziceau contemporanii lui, și frate cu Matei B. Cantacuzino, fostul meu coleg la Facultatea de Drept, decedat în anul 1926 [...]. Nino mi-a spus că tatăl său Vasilică Canta, prieten intim al lui Cuza-Vodă, a luat parte la răzvrătirea împotriva lui Mihalache Sturdza, în martie 1848, în casele lui Alecu Mavrocordat din strada Carol, mai pe urmă ale lui Nicu Cazimir și acum ale jidanului avocat Apotecker, pe lângă care tocmai treceam în momentul acela, amintindu-ne de trecut. Atunci [în 1848 – *n. ns.*], Vasilică Canta a fost arestat împreună cu Cuza-Vodă, cu care a fost trimes la Galați și unde – ceea ce nu știam – Cuza a fost rănit la picior printr-un foc de armă, tras de un soldat în momentul când fugeau și înainte să fi pătruns în Consulatul englez ! Vorbind despre Alexandru, fiul lui Cuza-Vodă, cu care a fost bun prieten, se miră de dispozițiile testamentului său în favoarea soției, în loc să fie total în favoarea unui așezământ, potrivit cu nobilele lui sentimente. Nino B. Cantacuzino este consilier de legație, împreună cu C. Diamandi, la Paris, și era să fie trimis ca reprezentant al României la Vatican, în locul ministrului Păunescu, bolnav – hârtiile erau făcute –, când au căzut liberalii. A venit la Iași pentru două zile, ca să vadă pe fratele său mai mare, inginerul Iancu B. Cantacuzino, care se află bolnav, la vârsta de 76 de ani, locuind la vie, lângă Iași”.

Astfel de pasaje se pot întâlni în mai fiecare pagină a însemnărilor. În ce măsură îl pot ajuta ele pe genealog, aceasta nu o poate stabili decât genealogul însuși. Este și motivul pentru care am semnalat existența acestui manuscris.

CONTRIBUȚII LA BIOGRAFIA LUI PETRU LĂPUȘNEANU VOIEVOD

Petru, fiul lui Alexandru Lăpușneanu – care în documentele interne avea nume dublu, Mihail-Petru – este al doilea copil al domnului cu Ruxandra. Deși nu a ocupat niciodată tronul Țării Moldovei, acest vlăstar domnesc a fost deseori menționat în izvoarele interne și externe ale celei de-a doua jumătăți a veacului XVI, mai ales atunci când unii pretendenți au preluat acest nume purtat de un voievod care se revendica atât din neamul Mușatinilor, cât și din acela al „despoților” sârbi.

În timp ce unii istorici au acceptat originea princiară a „domnișorilor” de la sfârșitul secolului XVI¹, alții au arătat că aceștia n-au avut nici o legătură de sânge cu familia lui Alexandru Lăpușneanu, deoarece fiul acestuia murise la Constantinopol, la câțiva ani după înlăturarea lui Ion vodă de pe tronul Moldovei².

Mai recent, Andrei Pippidi l-a identificat pe Petru cu acel „fiul al lui Alexandru voievod, domnul Moldovlahiei”, a cărui piatră de mormânt se știe că se află la Mănăstirea Pammakaristos din Constantinopol³. Medievalistul român își susține punctul de vedere pe baza unui studiu publicat de trei bizantinologi, Hans Belting, Cyril Mango și Doula Mouriki, cu două decenii în urmă⁴. De fapt, acești

¹ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. III, ediția a IV-a, București, 1998, p. 96; N. Iorga, *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea*, în *ARMSI*, s. II, t. XIX, p. 238–242. Deși știa că în acea perioadă ciurma băntuie în Orient, iar scrisorile sultanale și cronicarul polon Lasicki scriau că Petru a murit de ciură, marea noastră istoric considera că Petru Cazacu este identic cu pretendentul Petru de la 1578 și fiu legitim al lui Alexandru Lăpușneanu. În *Istoria lui Mihai Viteazul* (București, 1968, p. 53, 77–78) arată că „Petru se strecură mulți ani de zile în întuneric pentru a-și mântui viața amenințată”.

² Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, 1976, arborele genealogic de la sfârșit; Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994, p. 291–292. Unii istorici au crezut că nu este vorba de un nume dublu, ci de doi fii diferiți (St. Nicolaescu, *Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV–XVI*, București, 1905, p. 274–275).

³ *Călători italieni în Moldova și noi date despre navigația în Marea Neagră în secolul XVII*, în *AIHAI*, XXII, 1985, 2, p. 612, n. 11; idem, *Arheologie și istorie la Bogdan-Serai*, în vol. *Timpul istoriei. Memorie și patrimoniu*, îngrijit de Miron Cihov, Vlad Nistor și Daniela Zaharia, București, f. a., p. 294, n. 41.

⁴ *The Mosaics and Frescoes of Sf. Mary Pammakaristos*, în seria *Dumbarton Oaks Studies*, XV, 1978, p. 39–42. Studiul are o scurtă introducere în care se arată: „În capitolul I s-a folosit o descriere a <Mănăstirii> Pammakaristos aflată în Ms. 0.2.36 de la Trinity College Cambridge, editată cu un comentariu de P. Schreiner, în *DOP*, XXV, 1971, p. 221–226. Pentru buna înțelegere a cititorului, vom reproduce aici traducerea engleză a acestui document. Împărțirea pe paragrafe a fost

cercetători au tradus în limba engleză un manuscris păstrat la Cambridge, editat parțial și comentat în limba germană de Peter Schreiner⁵. Trebuie să remarcăm și faptul că la numerele de ordine 14 și 16 din acest document se menționează, în limba greacă, pietrele de mormânt ale unui domn „valah” și unui moldovean, fără a li se trece numele. Primul pare a fi Teodosie, fiul lui Neagoe Basarab: „Domnul înmormântat aici ar putea fi Teodosie I, care a murit în decembrie 1521 în Constantinopol și pe care tatăl său Neagoe († sept. 1521) l-a încredințat protecției patriarhilor”⁶.

Cea de-a treia piatră de mormânt, căreia nu i se redă textul, este astfel comentată de Peter Schreiner: „Aici este vorba, după toate probabilitățile, de mormântul lui Petru, cel de-al doilea fiu al lui Alexandru Lăpușeanu († martie 1568), care a fost dat ca ostatic la curtea sultanului (1572). El a murit puțin mai târziu în Constantinopol, de ciumă”⁷. În timp ce bizantinologii amintiți mai sus notează sub nr. 23 că este lespeda fiului lui Alexandru voievod al Moldovlahiei: „În fața lor [a copiilor cu nume biblice Anania, Azarie și Misael – *n. ns.*], la nivelul solului se află o nouă piatră funerară, care este a fiului lui Alexandru voievod, prințul Moldovlahiei”⁸. Peter Schreiner este așadar primul cercetător care a încercat să identifice pe acest fiu de domn.

Având hramul Sf. Maria, Mănăstirea Pammakaristos (adică „cea pe deplin fericită”) a fost, până în 1587, sediul Patriarhiei Ecumenice⁹. Aceasta fiind transformată în moschee – azi Fethiye geamie–, aici n-au mai fost astrucați creștini.

Reluând cercetarea izvoarelor interne și externe privitoare la acest pretendent, am ajuns la concluzia că identificarea pare a fi corectă, tânărul urmaș al lui Alexandru Lăpușeanu murind la Constantinopol la puțin timp după sosirea sa aici.

Născut pe la 1556, acesta este menționat în formula coroborației a uricelor abia din anul 1558¹⁰. Dacă primul născut, Bogdan, moștenea numele bunicului după tată al lui Alexandru Lăpușeanu, cel de-al doilea fiu a fost botezat Mihail-Petru, probabil în amintirea bunicului după mamă, Petru Rareș, sau pur și

făcută de dr. Schreiner. Am păstrat modul său de numerotare, chiar dacă el a omis din ediția sa partea de început referitoare la Pammakaristos”. Despre istoria și arhitectura mănăstirii și a bisericii, vezi R. Janin, *Le Siège de Constantinople et de Patriarcat œcuménique*, III, *Les églises et les monastères*, Paris, 1953, p. 217.

⁵ *Eine unbekannte Beschreibung der Pammakaristoskirche (Fethiye Çamii). Und weitere Texte zur Topographie Konstantinoples*, în *DOP*, XXV, 1971, p. 239, nr. 23.

⁶ *Ibidem*, p. 237.

⁷ *Ibidem*, p. 239. vezi și *Ekthesis Chronica*, apud *Fontes Daco-Romaniae*, IV, București, 1982, p. 550 (text grecesc) și p. 551 (trad. rom.). Precizăm că „boala bubonică” este un nume dat ciumei și nu „o boală cu bob”, cum se citește în traducere.

⁸ Vezi *supra*, n. 4.

⁹ Andrei Pippidi, *Călători...*, p. 612. Interesant este și faptul că Mihail-Petru n-a fost înmormântat la Bogdan-Serai: idem, *Arheologie și istorie...*, p. 294, n. 40.

¹⁰ Pentru lipsa uricelor din anii 1555–1558, vezi Gh. Pungă, *op. cit.*, p. 103–106.

simpliciu după cel purtat de tatăl său înainte de domnie, Petru stolnicul. În toamna anului 1561, odată cu pierderea tronului de Alexandru Lăpușneanu¹¹, tânărul voievod a plecat în exil cu familia, trăind aproape doi ani la Constantinopol și Alep. Reluând tronul, la 20 mai 1566, bătrânul și bolnavul principe se adresa regelui polon, rugându-l să-i găsească pentru cei doi feciori, Bogdan și Petru, „câte o fată de oameni buni la cnejii ruteni, ca să aibă aceste fete din propriile mâini ale Măriei Voastre...”¹².

Conform unor informații preluate în mod necritic și de unii istorici, înscăunarea lui Bogdan Lăpușneanu s-a făcut în condițiile unor tulburări provocate de boieri. Un raport anonim adresat din Iași unui pretendent, în iunie 1568, arăta „că voievodul Sandrin al Moldovei a murit de friguri și au rămas de la el doi fii, numiți cel mai mare Bogdan și cel mai mic Petru, dar împotriva acestora voiau <boierii> să înalțe pe acel domn Zbiera. La rândul lor, s-au sculat împotriva aceluia Zbiera acești doi domni magnați, adică Dumitru, care este marele hatman al Moldovei, și Gavrilaş, care este marele logofăt al țării acesteia. Atunci l-au ales pe fiul mai mare al lui Sandrin, numit Bogdan, și l-au pus în scaunul acestuia ca voievod. Bogdan al lui Sandrin a trimis pe fratele mai mic, Petru, în orașul Bârlad ca să locuiască acolo, însă acel Petru, înțelegând gândul rău al fratelui său, voievodul, că acesta ar vrea să pună să-l omoare, a fugit în Turcia, la Poarta sultanului”¹³. Bazată mai mult pe zvonurile care circulau, această scrisoare trebuie analizată cu oarecare prudență. Alte izvoare istorice, care nu pot fi bănuite de subiectivism, sunt în contradicție cu informațiile redată în acest raport. La 21 iunie 1568, Selim II cerea domnului Moldovei să expedieze darurile către Înalta Poartă prin fratele său, Petru, cu boierii Zbiera și Crăciun¹⁴. Printr-un firman trimis din Constantinopol de același sultan la 4 august 1568, se poruncește domnului Moldovei să expedieze șoimii și tributul la Poartă prin boierii Zbiera și Crăciun, iar fratele său Petru să-și amâne călătoria până la plata următorului haraci, deoarece Ruxandra era grav bolnavă, iar rebelii refugiați la Habsburgi amenințau hotarele țării¹⁵.

În acest context, considerăm că este posibil să fi existat unele neînțelegeri între dregătorii sfatului domnesc, dar nu pentru alegerea domnului – acesta fusese numit încă din timpul cât mai trăia Alexandru Lăpușneanu –, ci pentru stabilirea

¹¹ Înainte de bătălia de la Verbia (18 noiembrie 1561), Ruxandra, însoțită de copii, a plecat prin Cetatea Albă spre Constantinopol, „cu puțină avere” (Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București, 1979, p. 241).

¹² *Ibidem*, p. 285.

¹³ *Călători străini despre Țările Române*, II, București, 1970, p. 391–392; Gh. Pungă, *op. cit.*, p. 114.

¹⁴ *Catalogul documentelor turcești*, II, volum întocmit de Mihail Guboglu, București, 1965, p. 50, nr. 148.

¹⁵ *Ibidem*, p. 51, nr. 154. Din document reiese că sultanul dă curs unei cereri făcute de regență și de marii dregători moldoveni.

regenței. Călugărul Azarie scria că Bogdan, „fiind încă tânăr [...], îndrumător erau Gavril logofătul și Dimitrie hatmanul și doamna cârmuitoare peste toți”¹⁶.

De altfel, în timpul domniei lui Bogdan (1568–1572), Petru a trăit în țară, uricele menționând întotdeauna „credința preaiubitului meu frate, Mihail-Petru”¹⁷.

După urcarea pe tronul Țării Moldovei a lui Ion vodă (1572–1574), cei doi urmași ai lui Alexandru Lăpușeanu s-au refugiat în Polonia, de unde erau ceruți insistent de sultan¹⁸. Încă din februarie 1572, trimisul împăratului habsburgic, Carol Rym, îi scria acestuia din Constantinopol că Ion vodă a plecat spre Moldova, arătând că în Adrianopol a sosit Petru voievod, fiul lui Alexandru”, care dorește să cumpere tronul cu bani mulți¹⁹. Era doar un simplu zvon, deoarece, în aprilie, același sol îi scria lui Maximilian că sultanul îi cerea lui Sigismund August să-i trimită la Poartă pe Bogdan și fratele său, Petru²⁰. Anunțând moartea suveranului jagellon, la 14 august 1578, Carol Rym scria împăratului în legătură cu sosirea, la Constantinopol, a voievodului Petru²¹. Peste doar trei săptămâni, solul habsburgului trimitea la Viena o altă epistolă, prin care aducea noi informații: voievodul a fost însoțit de ceaușul Ahmed și de polonezul Andrei Taranowski; a adus daruri bosniacului Mehmed pașa care îl cunoștea pe acest pretendent; Ion vodă era în dizgrația Porții, mai întâi pentru că avea relații cu Moscova, unde se aflau soția și copilul său, și apoi pentru că solia care a venit din Polonia nu a putut trece prin Moldova, mergând pe la tătari și pe Marea Neagră²². La 30 noiembrie, Rym arăta că Bogdan este captiv în Transilvania, iar „fratele său Petru trăiește în acest oraș cu un tain de 40 de aspri pe zi. Pașa a fost destul de omenos cu el, fie pentru a-l ademini la Poartă pe fostul domn, fie pentru că îl știa mai dinainte”²³.

Se pare că această ultimă informație a trimisului habsburgic la Constantinopol are un sâmbure de adevăr, de vreme ce la 4 septembrie 1572 sultanul îi cerea imperativ lui Ion vodă să asigure întoarcerea în Polonia a solilor regali: „Cu învoirea mea împărătească, Petru, fratele fostului voievod al Moldovei,

¹⁶ *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI publicate de Ion Bogdan*, ediție revăzută de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 147.

¹⁷ DIR, A, XVI/2, *passim*.

¹⁸ Gh. Pungă, *op. cit.*, p. 291; *Documente turcești privind istoria României*, I, volum întocmit de Mustafa A. Mehmed, București, 1976, nr. 102, 103, 106, 107, 109, 110.

¹⁹ Hurmuzaki, *Documente*, II/1, București, 1891, p. 615.

²⁰ *Ibidem*, p. 621.

²¹ *Ibidem*, p. 636.

²² *Ibidem*, p. 640–641. Există o poruncă a sultanului trimisă către Ion vodă prin care îi cerea să aducă de la Moscova pe fiul său Petru, pe care trebuia să-l trimită la Poartă (*Documente turcești privind istoria României*, I, p. 112–113, nr. 119). Se pare că prin Petru Lăpușeanu otomanii îl șantajau pe domnul Moldovei. La 14 august 1572, Selim II îi scria acestuia: „dacă tu vei avea legături bune cu boierii și cu aianii aceluia vilaet, iar ei, la rândul lor, nu se vor împotrivi vorbelor tale, nu este cu putință ca domnia să fie acordată sus-numitului Petru sau fratelui său și nici altcuiva” (*ibidem*, nr. 122).

²³ Hurmuzaki, *Documente*, II/1, p. 645. „Frater eius Petru hac in urbe degit, sustentans se diurna quadraginta asperorum intertentione quae ab hac Porta praebatur. Satis humane a Passa habetur vel ut frater eo modo facilius pelliciat, vel quia Bassa, qui cognatus dicitur, re vera favet”.

Bogdan, și oamenii numiți Bocinski și Molinski și Istorinski, împreună cu toți cei șapte slujitori ai lor, care veniseră la Înalta mea Curte, din partea regelui Poloniei, au fost puși să se înapoieze în partea aceea. De aceea îți poruncesc ca, la sosirea lor acolo, să-i lăsați pe sus-numiții să treacă teferi și cu bine prin vilaetul nostru și să-i faceți să ajungă în siguranță și cu bine în țara lor. Să te ferești de a li se pricinui pagube și stricăciuni, fie lor, personal, fie slujitorilor sau vitelor lor”²⁴.

După cum reiese din această poruncă sultanală, Petru voievod nu s-a întors în Polonia, rămânând ostatic la Poartă. Bartolomeu Paprocki, care a însoțit solia, nota în cunoscuta sa lucrare *Stemele nobilimii polone*: „Familia Buczynski este străveche și însemnată [...]. Aceasta a fost câtva timp pe lângă Bogdan, voievodul Moldovei. După aceea, după ieșirea acestuia din țară, l-a condus pe fratele aceluia, <anume> Petru la Constantinopol, la împăratul turcesc. Acolo, deși a fost pârât înaintea pașei de către «Ivonia» [Ion vodă – *n. ns.*] și de către moldoveni, totuși prin demnitatea, chibzuința și purtarea sa a aflat trecere la păgân, și acesta l-a lăsat liber [*subl. ns.*]. Întorcându-se înapoi cu solul Andrei Taranowski din casa Belina, s-a asigurat în acest chip de mijlocul de a trece fără teamă prin Țara Moldovei, în care domnea atunci Ivonia, mare tiran. Pașa a dat ceașului un salvconduct pentru dânsul, dar ceașul nu i l-a predat îndată. Când am ajuns noi la Iași, i s-a dat de știre domnului Moldovei. Îndată Ivonia, strigând la sol, când era la dânsul la curte i-a spus: «De ce iei cu tine pe dușmanii mei ?». Solul i-a răspuns: «Nu am cu mine decât poloni, slugile mele, și pe aceia care din porunca milostivirii sale regelui, domnul meu, l-au condus pe Petre», fratele lui Bogdan, la împăratul turcesc». El a spus: «Aceștia sunt cei ce mi-au făcut pagube, ei nu vor pleca de aici, trebuie să-și piardă capul <chiar> aici». Solul a spus: «Ei sunt slugile regelui, milostivirea ta, nu cred că după aceea vei avea vreo bucurie, dacă vei face aceasta». Domnul a trimis în grabă după Buczynski și Stuzenski, oameni de neam, ca să vie la curte și să-și ia pedeapsa. În acest timp, ceașul a dat lui Ivonia, care era tare mâniat, scrisoarea de la pașă. Buczynski a intrat, s-a schimbat la față, chipul i s-a îngălbenit, părul i s-a zbârlit. Ivonia a citit scrisoarea, a băgat de seamă că pașa îi poruncește cu strășnicie, sub pedeapsa pierderii capului, să lase liber pe Buczynki și pe tovarășii lui. Îndată ce a văzut <asta>, ceașul, care foarte adesea glumea cu plăcere prin tâlmaci, încât în toată călătoria am petrecut foarte bine cu dânsul –, i-a spus: «Korkema», cum s-ar spune: «nu te teme». Căci îndată Ivonia n-a mai spus nici un cuvânt împotriva lor, de cum a citit scrisoarea”²⁵.

Aparținând unui martor ocular, această savuroasă relatare confirmă informațiile prezentate anterior, conform cărora Petru Lăpușneanu a rămas la Constantinopol. Din nefericire, pentru anii care urmează nu avem informații referitoare la activitatea desfășurată de acest pretendent în orașul padișahilor. Deși

²⁴ *Documente turcești privind istoria României*, I, p. 121–122, nr. 129. O însemnare de pe acest surse arată că ceașul turc care a însoțit solia poloneză se numea Keyvean.

²⁵ *Călători străini despre Țările Române*, II, p. 405–406.

foarte probabil a murit de ciumă pe la 1575–1576, numele său a fost preluat și de alți pretendenți, sprijiniți îndeosebi de cazaci. Între „voievozii” care au atacat Moldova la 1578 – Nicoară Potcoavă, fratele acestuia, Alexandru, fiul său, Constantin, un alt Constantin, care se considera descendent al lui Ștefan Lăcustă – găsim și pe un „Petru, fiul lui Alexandru voievod”. Încercările de ocupare a tronului din vara și toamna acestui an sunt relevate de unele documente păstrate în arhivele vieneze. Între acestea se află și câteva scrisori expediate de sultanul Murad III regelui polon, prin care îi cere să-i trimită la Poartă pe „acel tâlhar Petru, care își zice fiul voievodului mort Alexandru”²⁶. O epistolă adresată de N. Mielecki consilierilor lioveni la 8 februarie 1580 arată că „de curând” murise acel Petru voievod care se angajase să plătească Porții datoriile lui Ion vodă²⁷. Și totuși, spre sfârșitul secolului XVI, când se puneau bazele Ligii Sfinte, diplomația poloneză l-a „înviat” pe fiul lui Alexandru Lăpușneanu. La 31 octombrie 1591, Sigismund III îl recomanda sultanului pentru tronul Țării Românești pe „Petru, fiul domnului Alexandru al Moldovei”, arătând că este un „homo da bene” și nu va degenera precum tatăl său²⁸. Mâniat, Murad III i-a dat un răspuns din care deducem că la Poartă se cunoștea soarta fostului pretendent: „acel Petru, fiul legitim al lui Alexandru, a fost trimis în timpul regelui Sigismund August al Poloniei la Înalta noastră Poartă și a fost adus aici de ceaușul Ahmed, unde în mod sigur a murit de ciumă”²⁹. Intitulându-se *Petru Despot Alexandru*, „prince et seigneur héréditaire du Pays de Moldavie”, la 9 iulie 1592, din Camenița, îi cerea ajutor lui Zamoyiski în vederea ocupării tronului³⁰. În vara acestui an, pretendentul ocupa pentru aproximativ două luni Moldova, trimițând vite și bani în Polonia și promițând sultanului, pentru confirmare, o mare sumă de ducaci³¹.

Ajungând în mâinile lui Aron vodă, care i-a tăiat nasul și urechile, „acest om înalt și cu aspect foarte plăcut, care știa multe limbi” a fost trimis la Poartă, pus în cârlige și sugrumat în timpul nopții³². Sfârșitul tragic al celor doi falși Petru a făcut, probabil, ca nici un pretendent să nu mai invoce numele celui care fusese înmormântat creștinește în Mănăstirea Pammakaristos din Constantinopol.

²⁶ Cele mai multe documente sunt expediate din Constantinopol la Viena de Ioachim de Sinzendorff, în perioada august–decembrie 1578 (Hurmuzaki, *Documente*, III, p. 20–45).

²⁷ Hurmuzaki, *Documente*, supliment II, vol. I, p. 291–292. Se pare că a fost ucis la Alep, unde fusese exilat în ianuarie 1580 (*ibidem*, III, p. 25).

²⁸ Hurmuzaki, *Documente*, IV/2, p. 160–161. În iulie 1592, solul polon la Poartă intervenea în favoarea acestui pretendent care solicita scaunul Țării Românești, deoarece Moldova era promisă nepotului său de frate, Alexandru, fiul lui Bogdan Lăpușneanu (*ibidem*).

²⁹ *Ibidem*, p. 168–169.

³⁰ *Ibidem*, supliment II, vol. I, p. 322.

³¹ D. Ciurea, *Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea*, în *AIIAI*, X, 1973, p. 73. Vezi și Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1955, p. 209, unde, în paragraful intitulat *De domniia lui Petru vodă Cazacul v leatu 7104*, se arată că pretendentul a venit din Polonia „cu puținei pribegi [...] au înțrătu în țară și au apucat scaunul la Iași și au domnit două luni”.

³² *Ibidem*; Hurmuzaki, *Documente*, IV/2, p. 169, 130.

La sfârșitul acestei scurte analize, este firesc să ne întrebăm: de ce acești „voievozi”, ca și alții, de altfel, își căutau ascendența în familia lui Alexandru Lăpușneanu ?

Așa cum s-a arătat cu alt prilej³³, în a doua jumătate a secolului XVI devine aproape o modă ca diverși pretendenți să-și aroge originea din despoții sârbi, dar și din Mușatini. Așa au procedat Despot vodă, Carol Despot, Gheorghe Despot etc. În calitate de moștenitori ai acestei familii regale, ei sperau să aplice așa-numitul plan bizantin.

Pe de altă parte, în a doua jumătate a secolului XVI, tradiția dinastică era relativ puternică, astfel că, pentru a fi sprijiniți de curțile europene, pretendenții trebuiau să facă dovada originii lor princiare. Deși astfel de „rezerve de cadre” se întâlneau în toată Europa, odată cu schimbarea statutului politico-juridic al Țărilor Române, locul unde se făceau și se desfășeau domniile era Constantinopolul. De altfel, în originalul său testament din 24 martie 1565³⁴, însuși Alexandru Lăpușneanu recomanda copiilor săi să apeleze mai întâi la bunăvoința sultanului pentru ocuparea tronului și apoi să ceară sprijinul împăratului habsburgic, regilor din Polonia, Franța, Anglia sau dogelui Veneției.

Dacă diplomația europeană era interesată de soarta „domnișorilor” care puteau să ocupe tronul în Țările Române, și Poarta era la fel de bine informată în legătură cu activitatea acestora. Este și cazul acestui „Petru Despot Alexandrovici”, căruia, într-o scrisoare adresată regelui polon după prinderea sa, sultanul îi face o adevărată biografie: „<Voi> nepăzind temeinic tratatul, <ați primit> pe mai sus-numitul fiu mincinos al lui Alexandru, <care> pentru șiretenia și trădarea sa a fost multă vreme mai înainte în închisoare la regele Vienei” [este vorba de „regele romanilor”, Rudolf II, viitorul împărat – *n. ns.*] și apoi, scos din închisoare de unii nobili poloni, a fost adus în statele noastre [în Moldova – *n. ns.*]. Acesta a fost la Strus, fiind adăpostit mult timp în casa lui Andrei Taranowski. Și, într-adevăr, la cererea și stăruința lui, ați trimis scrisoarea noastră de intervenție la Preaînalta Poartă pentru acest mincinos și înșelător, rugându-ne ca să-l avem în vedere cu milostenie și considerare ca pe un fiu al lui Alexandru [...] și să-i încredințăm și să-i dăm domnia și voievodatul Moldovei”³⁵.

³³ Gh. Pungă, *Cu privire la arborele genealogic al lui Despot vodă*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 3–4, p. 33–34. Și Bogdan Lăpușneanu semna „Bogdan Despotovici” (Hurnuzaki, *Documente*, II/1, p. 648).

³⁴ Hurnuzaki, *Documente*, II/1, p. 532.

³⁵ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 370. Interesant este faptul că sultanul recunoaște că a acceptat să fie domn al Moldovei la cererea reginei Elisabeta I a Angliei. „Dar voi, nerespectând preaînalta noastră scrisoare și nepăsându-vă de prietenia noastră, ați îngăduit acestui mai sus-numit fictiv, trădător și mincinos, și oamenilor noștri poloni, călcătorilor și stricătorilor păcii comune: lui Bekes Gaspar, lui Taranowski Andrei, lui Jazlowiecki, starostele Cameniței...” O copie în limba latină a aceluiași document în Hurnuzaki, *Documente*, IV/2, p. 172–173. Pentru recunoașterea ca domn al Moldovei, ceaușul Ali a primit de la mitropolitul de Târnovo, Dionisie Rally, 100.000 de taleri (v. Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 364–366).

În adevăr, lunga „carieră” a lui Petru Lăpușneanu se datorează în mare parte experimentatului diplomat polonez Taranowski³⁶. Din informațiile păstrate, reiese că paharnicul de Halici a fost unul din liderii „partidei” nobiliare din a doua jumătate a secolului XVI, care dorea să colaboreze cu lumea creștină și să participe la războiul antiotoman. Deși știa că fiul lui Lăpușneanu, pe care, în 1572, îl însoțise la Poartă, era mort, la 1578³⁷ și 1592, colaborând cu cazacii și moscoviții, i-a „lansat” pe cei doi falși Petru pe care îi adăpostise la curtea sa, mai târziu purtând tratative și cu Mihai Viteazul.

Așadar, ca mai toți frații săi care au cunoscut o mare parte din statele europene, găsindu-și sfârșitul dincolo de hotarele Moldovei, și adevăratul Petru voievod își doarme somnul cel obștesc în fosta Mănăstire Pammakaristos din Constantinopol. Poate cândva arheologii îi vor descoperi mormântul.

³⁶ Pentru activitatea sa, v. *Călători străini despre Țările Române*, II, p. 402–403. Paprocki, care l-a însoțit în călătoria din 1572, a descris astfel: „Familia Taranowski era străveche în țara Przemysl, iar în vremea mea s-a arătat cu mari merite față de țară. Andrei Taranowski a fost trimis de regele Sigismund August la mulți regi și principii străini cu mare primejdie a sănătății sale. Era un om mic la statură și cu puțină învățătură, totuși cu multă pricepere și mare la suflet...”. (*ibidem*, p. 406).

³⁷ Hurmuzaki, *Documente*, III/1, p. 22 și 40.

UN PRINȚ CĂRTURAR: PĂTRAȘCU, FIUL LUI PETRU VODĂ CERCEL

Un mănunchi de documente, trei la număr și toate în limba greacă, scoase la lumină și publicate de C. Litzica în anul 1912, au revelat existența unui fiu necunoscut al lui Petru vodă Cercel (1583–1585), pe nume Pătrașcu, revenit în Țara Românească – sau venit pentru întâia oară ! – la începutul celui de-al treilea deceniu al veacului XVII, în timpul domniei lui Radu vodă Mihnea¹.

Este vorba, mai întâi, de un hrisov al lui Radu Mihnea din 20 iunie 1623, prin care lui „arhon postelnicul Petrașcu” îi este dăruit satul „Belizvor” – probabil Izvoarele, jud. Mehedinți – scutit de toate dările și obligațiile, întrucât acest boier „a venit la noi de bunăvoie și s-a arătat supus domniei noastre”². În legătură cu același document, tot C. Litzica a semnalat existența unei „cărți” de blestem a mitropolitului Luca al Țării Românești, datată 6 octombrie 1623, în Târgoviște, și de astă dată redactată în limba română, prin care este confirmată dania domnească abia pomenită. Dar, în plus, aflăm că satul cu pricina, „Izvorul Alb” din județul Mehedinți, a aparținut la origine lui Radu postelnicul din Florești, iar Pătrașcu postelnicul, care era venit „de într-o țară striină”, „au fost rudă de aproape” a acestuia³.

Al doilea document editat de C. Litzica este o „carte” de blestem a însuși patriarhului Constantinopolului, Chiril Lukaris, din același an 1623, „indiction 6” (1 ianuarie – 1 septembrie), care cuprinde iarăși întărirea stăpânirii satului sus-menționat lui Pătrașcu postelnicul. Din nou, însă, ni se oferă un amănunt suplimentar, deosebit de prețios: boierul era, nici mai mult, nici mai puțin decât „fiul legiuit al fostului Petru vodă zis Cercel”⁴. Avem de-a face, așadar, cu unul din fiii lui Petru Cercel, care s-a întors în țară și s-a „închinat” domnului în funcție, Radu vodă Mihnea, renunțând astfel la orice eventuală pretenție la tron. Iar domnul, printr-un

¹ C. Litzica, *Studii și schițe greco-române*, I, București, 1912, p. 37–49; actele au fost reeditate în colecția Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XIV/1, îngrijit de N. Iorga, București, 1915, p. 114–116 nr. CCXVII, și nota 1 de la p. 116–117; p. 128–129, nr. CCXXXIX.

² C. Litzica, *op. cit.*, anexa I, p. 40–41 (text grec) și p. 45–46 (trad. rom.).

³ *Ibidem*, p. 38; textul actului în *DIR*, B, XVII/4, p. 336–337, nr. 343.

⁴ C. Litzica, *op. cit.*, p. 46–47; actul a fost tipărit, numai în tălmăcire românească, și de Em. Hagi-Moscu, *Documente oltenești*, în „Arhivele Olteniei”, IX, 1930, p. 188–189. În ediția Hurmuzaki a fost publicat sub data 24 octombrie 1624 (vezi mai sus, nota 1).

gest de bunăvoință, i-a dăruit satul „Belizvor”, care odinioară aparținuse unchiului său, Radu Florescu, frate vitreg atât cu Petru Cercel, cât și cu Mihai Viteazul⁵.

Ultimul act editat de C. Litzica este o declarație autografă din 20 august 1630 a lui Pătrașcu postelnicul – „acum Partenie ieromonah și arhimandrit”, redactată în limba greacă, prin care recunoaște că a primit suma de o sută cincizeci de galbeni de la familia răposatului Trufanda, fost mare postelnic, drept preț pentru satul „Bel-Izvor”. De fapt, inițial, între cei doi avusese loc o judecată, în vremea când Radu vodă Mihnea domnea în Moldova (1623–1626)⁶. Temeiul acestui proces l-a constituit, fără doar și poate, un hrisov al lui vodă Radu Mihnea, emis la Târgoviște în 20 martie 1623, din care rezultă că el dăruise anterior satele Gruia și Izvorul Alb (*Belo Izvor*), ambele din județul Mehedinți – foste ale „răposatului jupân Radul Florescu”, dar apoi trecute „din boier în boier, ca niște sate fără stăpân, până au căzut să fie sate domnești”–, lui Trufanda mare postelnic⁷. Pentru biografia lui Pătrașcu, fiul lui Petru Cercel, am putea deduce că el s-a întors în Țara Românească în primăvara anului 1623, după 20 martie, dar înainte de 20 iunie, când primea în danie același sat.

Dar lucrurile nu stau, totuși, așa. Căci dispunem astăzi de un alt document, care lasă să se înțeleagă că Pătrașcu a venit în Țara Românească ceva mai devreme. Este vorba de un hrisov din 23 martie 1628, de la Alexandru vodă Iliaș, în legătură cu stăpânirea satului Odobești, din județul Dâmbovița. Aceasta era întărită marelui spătar Gorgan și marelui agă Matei din Brâncoveni (viitorul domn !), evocându-se, însă, următorul episod: „Iar după aceia, cându au fost în zilele răposatului Radul voevod, pre vrme deac-au fost venit de la Hotin, cându au fost cu împaratul să bată pre leși, atunci luoat-au Pătrașcu postelnic, feciorul lui Pătru voevod Cercel, satul Odobești de la mâna acestor boiarii ce scriu mai sus și aș-au zis înaintea Radului voevod, cum au fost acest satu cumpărat de tată-său de la muma a lu Mateiu vel agă. Și l-au ținut de atunce încoace Pătrașco postelnic fără dreptate și fără de cărți de cumpărătoare, numai cu cuvântul, în silă”⁸. Prin urmare, fiul lui Petru vodă Cercel se găsea în Țara Românească cel puțin din toamna anului 1621.

Iar el s-a călugărit anterior datei de 18 mai 1629, când semnează, ca martor, cu litere grecești, „Partenie ieromonah”, pe un act ce poartă această dată. Identificarea este sigură, deoarece în textul propriu-zis al actului, în lista martorilor, este menționat sub forma: „ermonah Partenie, sinu Petru voevodu Cercel”⁹.

⁵ Pentru această înrudire, vezi Dan Pleșia, *Răscoala din 1539, a lui „Șerban banul”*, în *lumina genealogiei, în Documente noi descoperite și informații arheologice*, București, 1980, p. 55–60.

⁶ C. Litzica, *op. cit.*, anexa III, p. 43–44 (text grec) și p. 48–49 (trad. rom.); ultima ediție a actului în **DRH**, B, XXIII, p. 250–252, nr. 143.

⁷ **DIR**, B, XVII/4, p. 236–237, nr. 253.

⁸ **DRII**, B, XXII, p. 92–93, nr. 45.

⁹ *Ibidem*, p. 525–526, nr. 278; informația oferită de acest act a fost folosită de C. Grecescu, în studiul citat în nota următoare (la p. 182–183).

C. Grecescu, într-un temeinic studiu, publicat în anul 1939, a raportat datele din cele trei documente scoase la lumină de C. Litzica, la un manuscris grecesc, păstrat la Biblioteca publică din Dresda și semnalat încă din 1894 de N. Iorga, dar atribuit greșit lui însuși Petru vodă Cercel¹⁰. Manuscrisul cu pricina cuprindea trei lucrări: o gramatică grecească, un tratat asupra monahiei, precum și o culegere din diferite cărți despre cășlegi¹¹. Pe foaia I a manuscrisului se poate citi următoarea însemnare: „Γραμματικὴ Πετρασκού Εὐπελοῦς, υἱοῦ Πέτρου Βοιβόδα τοῦ σκουλαρική πάσης μεγαλοβλαχίας, ὅπερ συναχθῆν ἐκ πολλῶν παλαιῶν καὶ νέων γραμματικῶν”, adică: „Gramatică a smeritului Petrașcu, fiul lui Petru voievod Cercel al întregii Marii Vlahii, ce a fost adunată din mai multe gramatici vechi și noi”¹². În plus, C. Grecescu a descifrat – la fel precum anterior N. Iorga – la sfârșitul tratatului asupra monahiei și la sfârșitul culegerii despre cășlegi, două date: 5 septembrie 1634 și, respectiv, 6 octombrie 1634. În amândouă cazurile, datele sunt „mărginite de o serie de litere, din care oricine poate să-și dea seama că reprezintă consoane ce dau numele lui Pătrașcu” (ΠΤΣΚ)¹³. În altă ordine de idei, pornind de la observația că atât în actul autograf din 20 august 1630, cât și în manuscrisul de la Dresda, anul este consemnat „de la Hristos” și nu „de la facerea lumii”, cum se obișnuia la noi, Grecescu a exprimat părerea că în cazul manuscrisului cu pricina avem de-a face nu cu o copie, ci cu un original¹⁴.

În cele ce urmează, vom înfățișa câteva alte mărturii cu privire la acest prinț cărturar, menite a-i întregi biografia și profilul spiritual.

Vom atrage astfel, mai întâi, atenția că este foarte probabil ca Pătrașcu să aibă la temelie formația sa de cărturar de limbă greacă studiile începute – dar întrerupte ! – la Colegiul grec pontifical din Roma. În adevăr, o însemnare din cronica acestui institut de învățământ catolic (scrisă în intervalul 15 decembrie 1637 – ianuarie 1639) menționează la un moment dat, în rândul elevilor săi din anul 1585, pe un anume „Marco Boivoda” care era „di Blacchia”. Dar, se semnalează în continuare, acest personaj a părăsit Colegiul în cursul aceluiași an, deoarece nu a acceptat să depună „jurământul”, adică să îmbrățișeze confesiunea catolică (*Parti lo stesso anno per non aver voluto fare il giuramento*)¹⁵. Bănuim că

¹⁰ C. Grecescu, *Pătrașcu, fiul lui Petru Cercel*, în **RIR**, IX, 1939, p. 178–183; vezi și N. Iorga, *Scrieri gramaticale și didactice ale lui Petru Cercel voievodul Munteniei*, în „Arhiva Societății Științifice și Literare din Iași”, V, 1894, p. 261–264.

¹¹ A fost semnalat, independent de N. Iorga, și de V. Grecu, în „Codrul Cosminului”, VII, 1931–1932, p. 533.

¹² Traducerea rectificată, la D. Russo, *Elenismul în România. Epoca bizantină și fanariotă*, București, 1912, p. 52, nr. 1; vezi și V. Grecu, *op. cit.*, loc. cit.

¹³ C. Grecescu, *op. cit.*, p. 182; N. Iorga, *op. cit.*, p. 262–263.

¹⁴ C. Grecescu, *op. cit.*, p. 183.

¹⁵ Vezi Antonius Fyrgos, *Catalogo cronologico degli alunni e dei convittori del Pont. Collegio greco in Roma (1576–1640)*, în „Bolletino della badia greca di Grottaferrata”, nuova serie, vol. XXXIII, 1979, p. 48 (nr. 78).

în cazul lui „Marcu voievod” s-a petrecut același fenomen de schimbare a numelui, care s-a întâmplat în cazul bunicului său patern, Pătrașcu vodă cel Bun (1554–1557). Inițial, acesta din urmă, în timpul domniei părintelui său, Radu vodă Paisie (1535–1545), figurează atât în documente, cât și în inscripții, sub numele „Marco”¹⁶. Oricum, nu credem că elevul din 1585 de la Roma poate fi identificat cu Marcu Cercel, pretendentul binecunoscut, pe care în august 1600 Mihai Viteazul l-a făcut domn al Moldovei (dar numai pentru câteva zile !)¹⁷. Adoptarea numelui Pătrașcu pare tocmai să sugereze necesitatea diferențierii de fratele său abia pomenit, născut dintr-o altă legătură a lui Petru Cercel¹⁸.

Este plauzibil ca Pătrașcu să-și fi desăvârșit formația de cărturar de limbă greacă în ambianța universităților germane, care tocmai în această epocă erau dominate de spiritul filo-elenic, marcat nu numai de atracția față de antichitatea greacă, ci și de interesul față de cultura bizantină și de cea neogreacă¹⁹. Spunem aceasta, deoarece în colecțiile Bibliotecii Academiei Române²⁰ se păstrează un dicționar al limbii latine, întocmit de Daniel Adam de Weleswina (1546–1599)²¹ și tipărit la Praga, în anul 1579, care are, pe versoul celei de-a doua foi liminare următoarea însemnare: „Doctissimo et integerrimo juveni, D<omi>n<o> Wenceslao Crucio Triumph, amicitiae confirmantae gratia dedit Joan<nes> Albertus á Schontal, in discessu cum Illustrissimo Magno Palatino Walachiae et

¹⁶ N. Iorga, *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea*, extras din ARMSI, seria II, t. XIX, București, 1898, p. 74–75; pentru schimbarea numelui, vezi observația lui Dan Pleșia, *Neagoe Basarab. Originea, familia și o scurtă privire asupra politicii Țării Românești la începutul veacului al XVI-lea* (I), în „Valachica”, I, Târgoviște, 1969, p. 51, n. 41.

¹⁷ Pentru acesta, vezi studiul lui Paul Binder, *Marcu vodă, asociatul la domnie al lui Mihai Viteazul, pretendent domnesc în Moldova și moșiile sale din Transilvania*, în AIIAI, XXIV, 1987, 1, p. 303–309.

¹⁸ Alt fiu cunoscut al lui vodă Petru a fost Dumitrașcu Cercel, pretendent susținut de poloni în toamna anului 1600, ulterior închis la Marienburg, unde și-a sfârșit zilele după 24 noiembrie 1612 (N. Iorga, *Un pretendent la tronul muntean: Dumitrașcu-vodă Cercel*, în volumul *Lui Titu Maiorescu. Omagiul*, București, 1900, p. 156–162). Un act otoman, publicat de T. Gemil, susținea că, pe vremea când stătea în Galata, Petru Cercel a avut mai multe ibovnice musulmane, dintre care pe trei „le-a dus în Țara Românească”, atunci când a devenit domn, și le-ar fi trecut cu forța la credința creștină, după care le-a căsătorit cu ghiauri” – *Documente turcești inedite (sfârșitul sec. XVI și XVII)*, în RA, an. LVIII, vol. XLIII, 1981/3, p. 356.

¹⁹ O scrisoare a lui Martin Crusius către Mihai Viteazul, datată 15 mai 1600, atestă, de pildă, că un an mai devreme, la Tübingen, umanistul german a fost vizitat de doi ierarhi ortodocși greci, Athanasie al Ohridei și Ieremia al Pelagoniei – Eugen Stănescu, *Ecoul luptelor pentru independență de la sfârșitul veacului al XVI-lea și începutul veacului al XVII-lea (O scrisoare a umanistului Martin Crusius către Mihai Viteazul)*, în „Studii”, XVII, 1964, 2, p. 323–333. Pentru grupul de teologi protestanți de la Wittenberg, printre care Wenceslas de Budowitz (1580), vezi N. Iorga, în RIHSEE, 1928, p. 296–300.

²⁰ B.A.R., Carte rară, cota: II 395286.

²¹ Date despre acest profesor al Universității din Praga și asupra operei lui, în *Nouvelle Biographie Générale depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, tome I, Paris, Firmin Didot frères, 1854, col. 221.

Waivota Moldaviae, Petrasko, in Angliam, 16 April. A. 91 Witte<ni>bergae”. Trebuie adăugat, de asemenea, că pe pagina de titlu figurează numele posesorului inițial al cărții, precum și data când a achiziționat-o: „Joannes Albertus de Schontal 6 Idus Martii 1587”. Dar semnătura aceasta a fost tăiată cu o linie, desigur în momentul când a dăruit-o²².

Așadar, aflat la Wittenberg, în cercul umaniștilor germani protestanți, Pătrașcu, care își atribuia titlul de „mare palatin al Valahiei și voievod al Moldovei”, se pregătea în preajma datei de 16 aprilie 1591 să plece în Anglia, împreună cu Iohann Albert de Schontal. Nu știm deocamdată nimic despre ce a urmat în biografia personajului. Oricum, el nu poate fi confundat cu aventurierul Pătrașcu, care se dădea drept frate al lui Petru Cercel – în realitate, mort demult ! – și care, în vara aceleiași an, sosea la Copenhaga²³.

În sfârșit, este locul să semnalăm încă o carte manuscrisă care i-a aparținut prințului Pătrașcu, și tot în limba greacă. Este vorba de o copie a vestitelor *Omilii* ale patriarhului Fotie (856–867; 877–886), un volum însumând 393 de pagini și care se păstrează la Metohul Sf. Mormânt din Constantinopol (*Metochion Panagiou Taphou* 529). Manuscrisul cu pricina este databil în jurul anului 1600 și nu pare a fi fost scris de mâna lui Pătrașcu; dar, la p. 382, figurează următorul *ex-libris*: „τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχει ἐμοῦ Πετραύσκου, υἱοῦ δὲ Πέτρου βοιωβόδα καὶ Σκουλαρίου καὶ τῶν φίλων”²⁴.

Iată deci că, în momentul de față, începe să se contureze portretul unui prinț care, în loc să se dedice carierei armelor și să se implice în aprigele lupte pentru tron de la răscrucea secolelor XVI–XVII, a preferat erudiția și, până la urmă, în chip firesc, a îmbrăcat haina monahală, într-una din mănăstirile Țării Românești. Nu putem decât nădăjdui că în viitor vor ieși la lumină și alte elemente noi în legătură cu el.

²² Titlul cărții este următorul: *Dictionarium Linguae Latinae, ex magno Basilii Fabri thesauro collectum atque concinnatum. Opus varium, et tam docentibus quam discentibus utile. In quo praeeter instructissimam supellectilem verborum, locutionum et sententiarum interpretatio etiam omnium Bohemica, nota, usitata et perspicua addita est.* De observat că tipografia în care a apărut cartea aparține lui G. Melantrich ab Aventino, dar în fapt era condusă de Daniel Adam (vezi nota precedentă).

²³ Pentru care vezi N. Iorga, *Note cu privire la Ioan Mihail Cigala*, în volumul *Prinos lui D. A. Sturdza la împlinirea celor șaptezeci de ani*, București, 1903, p. 296.

²⁴ *The Homilies of Photius Patriarch of Constantinople*, English Translation, Introduction and Commentary by Cyril Mango, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1958, p. 26.

DIN NOU DESPRE BOIERUL ROMÂN BADEA BĂLĂCEANU DIN SECOLUL XVII

În *Cronica anonimă a Țării Românești* (din octombrie 1688 până în martie 1717), referitoare în special la domnia lui Constantin vodă Brâncoveanu (1688–1714), dar și cu ecouri ale faptelor anterioare, se povestește cum, în 1669, boierul Badea Bălăceanu s-a însoțit cu un anume Buta și, împreună, au jefuit un convoi de negustori și călugări moscoviți, aflat în trecere prin Muntenia. Domnul Antonie vodă din Popești (1669–1672) s-a mâniat rău la auzul celor întâmplute. A poruncit să fie prinși făptașii. Imediat, Buta a fost judecat și condamnat să fie „înțepat” în marginea târgului Bucureștilor, pe movila din mahalaua Dudeștilor. Bălăceanu a scăpat, căci, după cum motivează autorul, lui îi erau dragi nu jafurile, ci faptele „nebunești”, adică „cele vitejești”¹. Cuvintele autorului anonim din Valahia au fost preluate de alt necunoscut, care a scris *Cronica Moldovei*, atribuită lui Alexandru Amiras. Acolo, redând o poreclă a epocii, Badea Bălăceanu a fost calificat drept „tâlhar rău”².

Judecățile aspre ale celor doi cronicari au fost îndreptățite ?

Roata soartei, unul dintre cele mai iubite simboluri ale lumii medievale, s-a rotit de mai multe ori, cu viteze mai mari sau mai mici, ridicându-l ori coborându-l pe Badea Bălăceanu. Urmărirea mersului ei prin prisma documentelor face ca jocul de lumini și umbre să lămurească viața și acțiunile lui Badea Bălăceanu³.

Fiul lui Barbu Bălăceanu și al Simei a fost educat asemeni oricărui fiu de boier. În tinerețe, a devenit vtori postelnic (februarie 1653) și apoi vâtaf de aprozi

¹ Cf. *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1717*, ediție întocmită de Constantin I. Grecescu, București, 1969, p. 18.

² Cf. *Cronica anonimă a Moldovei, 1661–1729 (Pseudo-Amiras)*, studiu și ediție critică de Dan Simonescu, București, 1975, p. 118.

³ Dintre lucrările dedicate lui Badea Bălăceanu, amintim: Ștefan D. Grecianu, *Bălăcenii*, în *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. I, București, 1913; V. Drăghiceanu, *Inscripții referitoare la Bălăcenii*, în *BCMI*, VII, 1914; idem, *Biserica din Balaci-Teleorman*, în „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice”, 1914; Ion Ionașcu, *Biserica fostului schit Gâlmele (Olt)*, în *Biserici, chipuri și documente din Olt*, Craiova, 1943; Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV–XVII*, București, 1971; Constantin Rezachevici, *Un alt „cuvânt” al lui Neculce, confirmat de documente din veacul al XVII-lea și câteva relatări în legătură cu „Istoriile” sale*, în *RdI*, 27, 1974, 4, p. 567–584; Constantin Bălăceanu-Stolnici, *Cele trei săgeți – destine la confluența cu istoria: Saga Bălăcenilor*, București, 1990; Paul Cernovodeanu, *Hronicul unui vechi neam românesc: Bălăcenii*, în „Dorul” (Danemarca), IX, 110, ianuarie 1990; Nicolae Koslinski, *Năvalnicul Badea Ușurelu*, în *MI*, XXXIII, serie nouă, 5 (386), mai 1999.

(iulie 1654 – iunie 1657). În calitate sa de vătaf de aprozi, a fost trimis de Matei vodă Basarab (1632–1654) la principele Transilvaniei, Gheorghe Rákóczy II (1648–1658). Acolo trebuia să îndeplinească o sarcină ușoară: să-i ceară principelui, pe atunci convins că trebuia să-l ajute pe domnul de la Târgoviște, să vină în fruntea armatei sale în Țara Românească. Încredințarea misiunii tânărului Badea Bălăceanu arată clar că valoarea lui intrinsecă de om curajos și bun diplomat l-a determinat pe Matei vodă să-l aleagă, domnul fiind puțin sensibil la apartenența la o clasă sau alta. Este unul dintre cazurile însemnate pentru istoria mentalităților, căci el arată, în pofida ideilor promovate de curentul romantic, că totdeauna pe tabelul valorilor s-au impus calitățile personale ale omului, situație care a determinat adesea înobilarea orășenilor sau țăranilor.

La revenirea din Transilvania, Badea Bălăceanu a trecut prin satul Ojogeni sau Cojogeni. Acolo a întâlnit-o pe tânăra țărăncă Maria. Fermecat de frumusețea și calitățile ei, Badea s-a însurat imediat cu ea⁴. Din nou este o dovadă a primatului valorii personale și a existenței unei mobilități extraordinare a oamenilor vârstei de mijloc. F. Braudel⁵ și J. Le Goff⁶ asemănau această mobilitate cu mișcarea browniană, arătând astfel cât o considerau de puternică. Desigur, fapta lui nu a fost singulară, ci s-a înscris în coordonatele vremii. Un singur exemplu este suficient. Șerban vodă Cantacuzino (1678–1688), cuscru lă Badea Bălăceanu, s-a însurat cu Maria, fiica lui Ghețea Rustea, negustorul de abale din Târnovo⁷.

De numele lui Badea se mai leagă cel puțin două legende, care datează din același an, 1654. S-a afirmat că Badea ar fi primit titlul de conte în Transilvania. Baza documentară o constituie cronică lă Radu Popescu, care l-a numit „Badea conțeș Bălăceanu”⁸. În realitate, cronicarul nu s-a referit la un titlu nobiliar, ci la purtarea de către Badea a hainei îmblănite numită *conțeș*, *conțaș* sau *contăș*⁹. Nimic nu ar fi justificat să i se dea titlul de conte, deținut de fiul lui Badea, Constantin aga Bălăceanu¹⁰, cu care a fost confundat.

A doua legendă legată de Badea este cea a atribuirii supranumelui de *Ușurelu*. În cronicile epocii, a lui Miron Costin¹¹, a lui Radu Popescu¹², a lui Ion

⁴ Cf. Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 109 și urm.; G. D. Florescu, *Câte ceva despre neamuri boierești oltenești înrudite între ele în veacul al XVII-lea*, București, 1944.

⁵ Cf. Fernand Braudel, *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe – XVIIe siècle*, tome 2, *Les Jeux de l'échange*, Paris, 1980, p. 17–22.

⁶ Cf. Jacques Le Goff, *La civilisation de l'Occident médiéval*, Paris, 1964, p. 181.

⁷ Radu logofătul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu (1688–1714)*, studiu introductiv, ediție critică de Aurora Ilieș, București, 1970, p. 59.

⁸ Cf. Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ediție îngrijită de C. Grecescu, București, 1963, p. 111–112; Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 572, 573.

⁹ Constantin Bălăceanu-Stolnici, *op. cit.*, p. 41–42.

¹⁰ Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 573.

¹¹ Cf. *Letopiseșul Țării Moldovei de la domnia lui Aron vodă scris di Miron logofătul (BAR, Ms. rom. nr. 253, copiat în 1732, adnotat de I. Neculce)*.

¹² Radu Popescu, *op. cit.*, p. 111–112.

Neculce¹³ etc., s-a înregistrat fapta extraordinară a celui căpitan Ușurelu care, într-o zi și o noapte¹⁴, a dus de la București la Iași scrisorile lui Constantin Cantacuzino vel postelnic, omul Sublimei Porți, și ale lui Constantin Șerban vodă prin care s-a cerut salvarea și eliberarea fraților Toma și Iordache Cantacuzino, închiși de Gheorghe Ștefan vodă (1653–1658). Folosirea de cronicari a unui limbaj clar pentru ei, care se refereau la evenimente apropiate, cunoscute în epocă, dar învăluite de o mantie tainică, de nepătruns pentru urmași, a dus la confundarea lui Badea Bălăceanu cu un personaj contemporan lui, cu căpitanul de călărași, munteanul Dumitrașco Ușurelu¹⁵.

Dacă Ion Neculce a precizat cine a fost mesagerul lui Constantin Șerban vodă și al lui Constantin Cantacuzino postelnicul către domnul Moldovei – un căpitan muntean Ușurelu¹⁶ –, Radu Popescu a avut altă părere când a scris: „La Moldova, Ștefan vodă fiind învrăjbit din boierie cu Toma vornicul și cu Iordache vistierul, Cantacozinii, dacă au luat domniea Ștefan vodă, i-au prins și i-au închis și i-au dat pe seama armașului celui mare, ce era atunci Grigorie Hăbășăscul, ca să-i omoare. Iar armașul, luând daruri de la dâșii, nu i-au omorât îndată, ci i-au mai zăbovit. Deci prinzând veaste Costandin postelnicul Cantacozinul, fratele lor, s-au rugat lui Costandin vodă, după ce s-au pus domn, să trimită cărți la Ștefan vodă cu rugăciunea pentru frăția lui, să nu-i omoare pe acei doi boiari și au trimis de olac de Badea Conteș Bălăceanul și într-o zi și într-o noapte au ajuns la Iași și dând cărțile lui Ștefan vodă, au chemat pe armașul de l-au întrebat: trăesc, au omorâtu-i-ai ? și zicând că nu i-au omorât, i-au slobozit, pentru voea lui Costandin vodă”¹⁷.

B. P. Hasdeu, cu mintea-i strălucită, dar și cu fantezia lui nesecată, a amestecat informațiile și a creat un singur personaj: Badea Bălăceanu Ușurelu¹⁸. Mulți au căzut în capcana întinsă involuntar de Hasdeu¹⁹. Recent, s-a dovedit că cel care a dus rapid epistolele de la București la Iași a fost căpitanul de călărași Dumitrașco Ușurelu²⁰. El a fost pomenit de mai multe ori în actele vremii: s-a bucurat de mila Cantacuzinilor și a devenit mare căpitan la spătărie²¹; la 26 august 1672, împreună cu soția sa, Dragomira, a cumpărat de la Lica iuzbașa și de la fratele acestuia, Negre din Fundeni, o parte din moșia din câmpul Urlaților, la nord

¹³ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție critică și studiu introductiv de G. Ștrempel, București, 1982, p. 184–185.

¹⁴ Performanța este într-adevăr uimitoare, căci, în mod obișnuit, distanța de la București la Iași se parcurgea în șase zile și cinci nopți.

¹⁵ Constantin Rezachevici, *op. cit.*, *passim*.

¹⁶ Ion Neculce, *op. cit.*

¹⁷ Radu Popescu, *op. cit.*

¹⁸ B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, III, București, 1893, col. 2985.

¹⁹ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 110; I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 224; Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 111; Constantin Bălăceanu-Stolnici, *op. cit.*, p. 31–32; N. Koslinski, *op. cit.*, p. 76.

²⁰ Cf. C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 573 și urm.

²¹ N. Iorga, *Documente urlățene*, p. 203–217.

de Gherghița²²; la 19 iulie 1680, căpitanul Dumitrașco a cumpărat altă parte din moșia din câmpul Urlaților²³ etc.

În anul 1655, în vremea răscoalei dorobanților și seimenilor din București, casa fratelui lui Badea, Pătrașcu Bălăceanu, a fost distrusă. În urma aceluia pârjol mistuitor, au pierit și numeroase acte ale familiei. Cu toate acestea, se poate urmări, relativ ușor, viața și cariera boierului pământean de care ne ocupăm.

Documentele interne, cele mai serioase mărturii, arată clar că Badea Bălăceanu a continuat să urce pe scara dregătorilor. Astfel, a deținut pe rând funcțiile de: vâtaf (8 februarie 1661 – 17 iunie 1663); vel postelnic (26 august 1664 – 4 noiembrie 1664); agă (30 aprilie 1665 – 1 decembrie 1665); vel sluger (7 ianuarie 1666 – 20 septembrie 1666); vel serdar (19 ianuarie 1667 – 26 decembrie 1668); biv vel serdar (5 mai 1669 – 27 octombrie 1671); vel clucer (16 martie 1672 – august 1673); biv vel clucer și ispravnic de scaun la București (30 iunie 1674 – 28 iulie 1674); vel clucer (17 ianuarie 1675 – 27 august 1675); biv vel clucer (12 aprilie 1676 – 1 iunie 1677); vel vornic (3 ianuarie 1678 – 18 martie 1687); caimacam al domnului și ispravnic de scaun de câte ori a fost nevoie în lungul domniei lui Șerban Cantacuzino²⁴.

Ocuparea tuturor acestor ranguri de dregător în sfatul domnesc arată că Badea a avut o capacitate și abilitate deosebite. Trei aspecte din viața lui susțin cu prisosință cele afirmate. În preajma caselor sale și ale fratelui său, Pătrașcu, a ridicat o biserică de mir cu hramul Sf. Dumitru, care se alătură altei ctitorii, schitul Gâlmele²⁵. Meritul său nu a constat exclusiv în ctitorire. El s-a dovedit un om cu o mentalitate modernă, care a înțeles importanța economiei de piață. Acest om, care ar fi fost numit de H. Pirenne un *boier îmburghezit*²⁶, a făcut rapid ca mahalaua Sf. Dumitru sau mahalaua Bălăceanului²⁷ să devină una dintre cele mai prospere din București.

Apoi, el a știut, cu rară măiestrie, să se mențină și să progreseze sub domni de orientări deosebite: Constantin Șerban vodă (1654–1658), Gheorghe Ghica „cel Bătrân” (1659–1660), Grigore I Ghica (1660–1664), Radu Leon (1664–1669), Gheorghe Duca (1674–1678), Șerban vodă Cantacuzino (1678–1688).

Fantastic, aproape incredibil, pare rolul jucat de Badea în timpul celei de-a doua domnii a lui Grigore I Ghica (1672–1673). Radu Popescu arată cum domnul, silit de turci, a ridicat oastea și a plecat să lupte împotriva polonilor la cetatea Hotin. Acolo, boierii valahi, atrași de hatmanul Ioan Sobieski, viitor rege al Poloniei, au decis să-l părească pe domnul Grigore Ghica și să treacă în tabăra

²² *Ibidem*, p. 204.

²³ *Ibidem*, p. 210.

²⁴ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 111; Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 39 A.

²⁵ I. Ionașcu, *op. cit.*, *passim*.

²⁶ Cf. H. Pirenne, *Histoire économique du Moyen Age*, Paris, 1968, p. 118.

²⁷ Mahalaua Bălăceanului sau Sf. Dumitru se întindea din Ulița Mare până la poarta de sus a Curții Domnești, la Podul Hanul Greci și până la Podul Brașovului.

polonă. Badea a știut care era planul boierilor. Cu o duplicitate plină de artă, el s-a prefăcut surprins de cele petrecute. Imediat după ce boierii au ajuns la poloni, el, naivul, i-a înștiințat și pe turci și pe domn despre „hielenie”. Fapta lui a contribuit din plin la îndepărtarea lui Grigore Ghica, prea încrezător în marele său clucer Badea Bălăceanu.

În anii de domnie ai lui Gheorghe Duca, succesorul lui Grigore I Ghica, Badea a înaintat în ierarhia boierească, devenind chiar ispravnic de scaun (30 iunie – 28 iulie 1674).

În fine, abilitatea lui i-a permis să mărească moșiile Bălăcenilor. A cumpărat moșiile de la Moșoaia (Teleorman), Babici (Romanați), Curătești (Ilfov)²⁸.

Fiind abil, îndrăzneț, bogat, Badea a fost căutat de Cantacuzini, care aveau nevoie de asemenea oameni. După răsturnarea legendei că ar fi o identitate între Badea Bălăceanu și Dumitrașco Ușurelu, se surpă și teza că ar fi fost omul Cantacuzinilor. A fost un aliat al lor când interesele le-au coincis. Altfel, nu se explică ridicarea lui Badea în timpul unor domni net anticantacuzini, precum Grigore Ghica și Gheorghe Duca. În anul 1669, când a jefuit negustorii și călugării moscoviți, Badea a fost pe punctul de a fi „descăpățânat”, deși Cantacuzinii conduceau țara *de facto* și *de jure*. Cum a reușit abilul Badea să facă să se învârtă roata soartei în favoarea lui, nu se știe, căci nici o cronică nu a consemnat un zvon public explicativ pentru atitudinea lui Antonie vodă²⁹. Desigur, și pentru motivarea atitudinii domnului s-au emis numeroase supoziții. Cea mai plauzibilă pare aceea că aliații temporari ai lui Badea, Cantacuzinii, l-au salvat³⁰, pentru a-l folosi din nou. Greu de știut dacă așa s-au petrecut faptele, ori tumultuosul Badea s-a salvat pe alte căi.

Cert este că, în momentul în care tronul de la București a fost ocupat de un reprezentant al familiei Cantacuzinilor, Șerban vodă, Badea a progresat rapid. Atunci a deținut cel mai mult timp rangul de ispravnic de scaun (1679, 1685, 1686). Prețuirea lui Șerban vodă pentru Badea s-a vădit și din încuscrirea cu el. A căsătorit-o pe fiica sa cu Constantin Bălăceanu, devenit agă și conte al Sfântului Imperiu. Desigur, în acele condiții, alături de frații domnului, Constantin stolnicul și Mihai spătarul, Badea a ajuns să fie un *factotum* în Țara Românească.

Ajuns la apogeul vieții și al puterii, Badea s-a stins la 7 august 1687, în București. Trupul i-a fost înhumat în biserica mitropolitană din București, alături de alți membri ai familiei sale. Deoarece literele de pe lespedea tombală s-au șters, în anul 1830 un urmaș al fratelui său, Pătrașcu, Constantin Bălăceanu, a pus o lespede comemorativă pentru toți cei ce se odihneau acolo. A trebuit ca o rudă

²⁸ Radu Crețeanu și Marin Braniște, *Biserica Cuvioasei Paraschiva din Moșoaia, județul Argeș, și crucea de interes istoric din pridvorul ei*, în **BOR**, 1968, 11–12, p. 1363.

²⁹ Paul Cernovodeanu presupune că iertarea s-ar fi datorat intervenției Cantacuzinilor (*op. cit.*, p. 39 a); Constantin Rezachevici nu e de acord cu acest punct de vedere (*op. cit.*, p. 574 și urm.).

³⁰ Paul Cernovodeanu, *op. cit.*

descendentă din fratele lui Badea să se îngrijească de locul său de veci, deoarece fiul său, Constantin aga, și fiica sa, Sima, măritată cu Teodor Prejbeanu, au pierit imediat după el, fără a lăsa urmași³¹. Dar cum viața și faptele descendenților lui Badea Bălăceanu nu constituie subiectul nostru în cazul de față, poate ne vom ocupa de ei cu alt prilej.

Suntem obligați să încheiem răspunzând negativ întrebării puse la începutul acestor rânduri. Judecățile autorului *Cronicii anonime a Țării Românești și Pseudo Amiras* nu au fost drepte. Badea Bălăceanu a fost unul dintre marii boieri români, cu o fire năvalnică, plină de neastâmpărul căutării, cu reale calități de om modern în acel secol situat la sfârșit și început de ev. Dacă nu ar fi fost înzestrat cu merite excepționale, nu ar fi făcut să progreseze explicit neamul Bălăcenilor și implicit Țara Românească.

³¹ Pentru stingerea spiței lui Badea Bălăceanu, a se vedea Constantin Bălăceanu-Stolnici, *op. cit.*, p. 30–48; Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 39 k–l, unde se găsește arborele genealogic al familiei.

PE URMELE DOMNIȚEI RUXANDRA A LUI VASILE LUPU.

Însemnări critice

Anul acesta (1999), în luna august¹, se împlinesc 313 ani de la tragica și incomplet elucidată pierire a domniței Ruxandra a lui Vasile Lupu. Cronicari, călători străini cu diferite rosturi prin Moldova acelor vremi și artiști au consemnat în scris, cu penelul sau cu dalta, anumite episoade ale vieții ei; la mărturiile contemporane, se adaugă puținele ei zapise autografe și anumite amprente sigilare. Mai târziu, istorici, istorici de artă, genealogi și literați au încercat să deslușească aceste mărturii, cu rezultatul unui *puzzle* din care lipsesc nenumărate piese, mai ales pentru cea de a doua parte a vieții domniței. Printre scriitorii și istoricii care au ostenit în acest domeniu, pe măsura talentului și cunoștințelor lor, cităm pe Gheorghe Asachi², B. P. Hasdeu³, Nicu Gane⁴, M. Sadoveanu⁵ și, mai ales, Constantin Gane⁶.

Doresc să precizez că însemnările ce urmează nu vor să fie o biografie propriu-zisă a domniței Ruxandra și nici nu vor să întârzie prea mult pe terenul minat al genealogiei descendenților lui Vasile Lupu sau al legăturii cu familiile înrudite – Șoldan, Cantacuzino⁷, eventual Krupenschi. Mă voi mărgini să îndrept,

¹ François Gaston de Béthune, *Scrisoare-jurnal a campaniei polone din Moldova*, în *Călători străini despre Țările Române [Călători străini]*, VII, București, 1980, p. 409. La 26 august 1686, cetatea Neamțului era în stăpânirea regelui Poloniei.

² Gheorghe Asachi, *Ruxanda doamna*, ediție îngrijită de P. V. Haneș, București, 1928.

³ B. P. Hasdeu, *Domnița Ruxandra*, dramă, București, 1868.

⁴ N. Gane, *Domnița Ruxandra*, lași, 1873.

⁵ Mihail Sadoveanu, *Nunta domniței Ruxanda*, roman, București, 1932.

⁶ Constantin Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, I, ediția a V-a, București, 1943, cap. *Domnița fără nume*, p. 227–234, și *Domnița Ruxanda*, p. 235–249.

⁷ Familia Cantacuzino a jucat un rol important în viața Ruxandrei și a familiei sale. Toma Cantacuzino, pe atunci mare vornic, și fratele său, Iordache mare vistier (cumnații Tudoscăi), s-au opus cu îndârjire atât la căsătoria Mariei, în 1645, cu protestantul Ianusz Radziwiłł, cât și la silita însoțire a Ruxandrei, în 1652, cu sălbaticul Timuș. În 1666, fiul lui Iordache, marele vistier Toderașco, a fost obligat de domnul Gheorghe Duca să o primească pe domnița Ruxandra la moșia sa, Deleni. După ce s-a judecat timp de 12 ani pentru anularea învoielii de nevoie, conflictul s-a stins prin acceptarea de către Ruxandra a numirii lui Toderașcu drept moștenitor al ei (vezi și *infra*, notele 42, 56, 57).

Legătura de rudenie între Cantacuzinii moldoveni și familia lui Vasile Lupu, prin căsătoria cu Tudosca, a dat naștere până acum la mai multe rezolvări:

a) În 1888–1889, V. A. Urechia a afirmat, fără bază documentară suficientă, că „alianța lui Vasile Lupu cu Cantacuzinii este prin însurarea, în a doua căsătorie, a socrului său, vornicul Costea Buciuoc, cu o fată Cantacuzino” – vezi V. A. Urechia, *Biserica din Cetatea Neamțului. Documente*

acolo unde se poate, unele erori acreditate în povestea vieții ei, să valorific unele informații insuficient luate în seamă (cum sunt cele cuprinse în volumele IV–VII ale colecției *Călători străini despre Țările Române*) și să analizez măsura în care anumite documente, scrise sau zugrăvite (tablouri votive), sunt demne de luat în seamă.

Din păcate, însă, imaginea Ruxandrei ne-a parvenit învăluită în ceață; totalizând vidurile informaționale, nu este deloc exagerat să spunem că mai mult de jumătate din viața ei ne este necunoscută. Din această cauză, termenii *circa*, *aproximativ*, *probabil* vor apărea adesea în aceste însemnări.

În 1619 (sau 1620), Lupu Coci, devenit Vasile Lupu ca domn al Moldovei (1634–1653), s-a căsătorit cu Tudosca (n. ? – m. 1639), fiica marelui vornic Coste Băcioc și a Candachiei Șoldan. Constatăm de la început că nu știm exact numărul copiilor lor⁸, dintre care doar trei au ajuns la maturitate: Ioan, „slab și deznodat și de mâini și de picioare”⁹, născut între 1621 și

relative la Vasile Lupu și domnița Ruxandra, în *AAR*, seria II, t. XI, 1888/1889, p. 24.

b) Conform genealogiei admise îndeobște (și pe care o considerăm cea mai plauzibilă), înrudirea rezultată din căsătoria Catrinei Băcioc, sora Tudoscăi, cu marele vistier Iordache Cantacuzino, fiul lui Andronic Cantacuzino și intemeietor (împreună cu fratele său, Toma) al ramurii moldovene a Cantacuzinilor. Pentru această schemă de înrudire, vezi: Ștefan Ghindă, *biv postelnic*, *Genealogia lui Vasile Lupu*, în N. Iorga, *Studii și documente*, III, 1906, p. 31; I. Tanoviceanu, *Începutul Cantacuzineștilor în Țările Române și înrudirea lor cu Vasile Lupu*, în „Arhiva Societății Științifice și Literare din Iași”, III, 1892, 1, p. 14–36; *idem*, *Apucături vechi*, București, 1905, p. 107–108; Octav George Lecca, *Genealogia a 100 de case din Țara Românească și Moldova*, București, 1911, planșa 21; Franz Babinger, *Originea și sfârșitul lui Vasile Lupu*, București, 1936, p. 19; C. Gane, *op. cit.*, p. 208; Ion Mihai Cantacuzino, *O mie de ani în Balcani*, București, 1986, p. 495.

c) Spre deosebire de cele de mai sus, Nicolae Stoicescu, în *Dicționarul marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, București, 1971, p. 347, 364, 425, 447, afirmă că soția marelui vistier Iordache Cantacuzino, Caterina, ar fi fost fiica lui Pătrașcu Șoldan și soră cu Candachia, mama Tudoscăi. Coroborând pe generații fișele Băcioc, Șoldan și Cantacuzino, cu trimiterile din *Dicționar*, credem că indicațiile genealogice ale autorului s-au incurcat pe undeva, întrucât în această schemă Toderașcu, fiul lui Iordache și al Caterinei, este văr primar cu Tudosca și unchi al Ruxandrei. Or, în aceeași lucrare, la p. 364, autorul afirmă că Toderașcu Iordache Cantacuzino era „văr prin mama sa cu Ruxandra, fiica lui Vasile Lupu”, ceea ce corespunde schemei b), dar și celei propuse de N. Stoicescu. Schema genealogică b) este susținută și de faptul că Vasile Cantacuzino, fiul lui Toderașcu Iordache, mare spătar apoi mare vornic, își zicea el însuși în acte *nepotul Ruxandrei* (vezi V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 15, 18). Remarcăm, de asemenea, că moșia Deleni a intrat în stăpânirea Cantacuzinilor *pe linia* Băcioc și nu pe linia Șoldan (vezi V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 23 și urm.; vezi și nota 43). Vezi și Maria Magdalena Székely, *Recenzie la Constantin Șerban, Vasile Lupu domn al Moldovei (1634–1653)*, București, 1991, în *AIIX*, XXXII, 1995, p. 560; autoarea recenziei merge, cu mici modificări, pe umele lui N. Stoicescu, arătând, însă, că a doua soție a lui Coste Băcioc a fost o Irina Prăjescu și nu fiica lui Orăș hatman.

⁸ Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, București 1981, p. 238, despre cele văzute de Paul de Alep, adăugând: „câci se pare că Tudosca avusese și alți doi copii mai mici”.

⁹ Miron Costin, *Opere*, ediția Petre P. Panaitescu, București, 1958, p. 117. Ion era al doilea fiu, primul murind tânăr. Vezi Constantin I. Andreescu și Constantin A. Stoide, *Ștefăniță Lupu, domn al Moldovei, 1659–1661*, București, 1938.

1624¹⁰, mort la 26 iunie 1640 la Brussa, și două fiice deosebit de frumoase. Prima fiică, Maria, s-a născut pe la 1627 și s-a căsătorit cu mare fast, la 2 februarie 1645, cu Ianusz Radziwiłł, mare cămăraș, apoi hatman al Lituaniei, după doi ani de așteptare a aprobării căsătoriei de către padișah, întârziere provocată de marele vizir Kara Mustafa¹¹. Maria a murit în Polonia, în 1661, fără copii¹².

A doua fiică, Ruxandra, născută pe la 1630–1631, a murit ucisă în 1686. Ca și pentru ceilalți frați ai ei, am stabilit data nașterii cu aproximație, folosind în acest caz tabloul votiv de la biserica Trei Ierarhi (asupra căruia vom reveni) și datele referitoare la Ambrosio Grillo, cu care a fost logodită din rațiuni politice încă din 1641, când nu avea mai mult de 10–11 ani. Ambrosio era fiul dragomanului Antonio Grillo, atașat la Constantinopol bailului venețian. În 1642, logodnicul a fost adus la Iași, unde a devenit un fel de secretar al lui Vasile Lupu, contribuind prin intermediul tatălui său la „săparea” lui Matei Basarab la Poartă. Aventurile sale pe pământ moldovenesc s-au sfârșit în martie 1646, când a fost închis, apoi trimis îndărăt la Constantinopol¹³. Nu știm să fi jucat vreun rol în viața fetei Ruxandra, personajul reprezentând doar un pion în politica lui Vasile Lupu. Logodna se desfășurase cel puțin cu un an înainte, când sultanul Ibrahim (1640–1648) i-a cerut lui Vasile Lupu, la începutul lui iulie 1645, să trimită pe Ruxandra la Poartă, ca zălog, după ce acesta refuzase trimiterea copilului Ștefăniță (n. 1641 – m. 1661), fiul din a doua sa căsătorie cu Ecaterina Cerkeza. Fiul Ion era mort din 1640, iar Maria se căsătorise în februarie 1645.

Cu toată împotrivirea lui Vasile Lupu, Ruxandra a trebuit să plece la Constantinopol, unde va sta în haremul sultanului, sub paza binevoitoare a sultanei-mame Kiosem, din iulie 1645 până în august 1649, în ciuda protestelor repetate ale tatălui său. În lipsa ei, în 1646, Vasile Lupu, în căutare de sprijin politic, concepe planul căsătoriei Ruxandrei cu Sigismund Rákóczy (1626–1652), de confesiune luterană (!), cel de-al doilea fiu al lui Gheorghe Rákóczy I, principele Transilvaniei (1630–1648) și pretendent la tronul Poloniei. În momentul când tratativele erau aproape încheiate, iar Vasile Lupu trimisese lui Sigismund un portret al Ruxandrei (astăzi dispărut), moartea principelui îl face pe domn să se răzgândească, în ciuda insistențelor ginerelui *in spe*¹⁴. După calculul nostru,

¹⁰ Avea 15 ani în 1639–1640, afirmă Alexandru Papadopol-Calimach în *Despre Gheorghe Ștefan voievod, domnul Moldovei (1653–1668)*, București, 1886, p. 39.

¹¹ Vezi relatarca nunții la: Ioan Kemeny, *Memorii*, în *Călători străini*, V, București, 1973, p. 135–138; Eberhard Werner Hopel, *Căsătoria principelui Radziwiłł cu o domniță din Moldova*, în *ibidem*, p. 643–648.

¹² Ștefan Ghindă, *biv postelnic*, loc. cit., p. 31.

¹³ Robert Bargrave, *Povestea unei călătorii de la Constantinopol la Dunkirke*, în *Călători străini*, V, p. 492, nota 69; Marco Bandini, *Scrisoare către congregație*, în *ibidem*, p. 305; C. Gane, *op. cit.*, p. 228–238 (cap. XXI, *Domnița fără nume*).

¹⁴ Sigismund Rákóczy se va căsători, până la urmă, în 1651, cu Henrietta de Bohemia, pentru a muri un an mai târziu.

Ruxandra avea la aceea dată în jur de 17 ani. În rândul peșitorilor au mai figurat contele Petru Potocki și prințul Dimitrie Wiśniowiecki.

Toate aceste proiecte, intenții de alianțe onorabile, au fost spulberate de pericolul cazac. În 1650, Bogdan Hmielnițchi, hatmanul cazacilor zaporojeni, dorind să-și asigure sprijinul Moldovei în conflictele cu polonezii și cu turcii, a hotărât să căsătorească pe fiul său, Timuș (Timofei), cu Ruxandra, fiica bogatului său vecin, domn al Moldovei. În fața refuzului îngrozit al lui Vasile Lupu, apoi a încercărilor sale de tergiversare, cazacii și-au susținut cererea în căsătorie prin două pustiitoare năvăliri în Moldova, în 1650 și 1652, împreună cu tătarii, însuși domnul fiind nevoit, la un moment dat, să se refugieze în codrii Căpoteștilor, lângă Șcheia (Vaslui), trimițându-și familia la cetatea Neamțului. O caracteristică psihologică a Ruxandrei, ce merită să fie subliniată, și anume sacrificiul de sine, este dată de faptul că a căzut în genunchi, cu jale, în fața tatălui său, rugându-l să o lase sorții sale și să salveze țara¹⁵.

Și până la urmă, la 26 august 1652, nunta s-a făcut; o nuntă neobișnuită, de care s-au minunat ieșenii, Miron Costin¹⁶ și călătorii străini Kemeny¹⁷, Robert Bargrave¹⁸, un anonim german¹⁹ și Albert Stanislas Radziwill²⁰. Impresionantă este scena de plecare, când și-a luat rămas bun de la părinți: s-a agățat de gâtul mamei sale vitrege și a plâns amar²¹. Avea numai 21 de ani.

La 6 septembrie 1652, tânăra pereche a trecut Nistru și s-a instalat apoi la Cehrin, capitala cazacilor. Timuș mai avea de trăit un singur an, căci în 1653, venind în Moldova în ajutorul socrului său, detronat de Gheorghe Ștefan, a fost asediat timp de trei luni în cetatea Sucevei, împreună cu familia lui Vasile Lupu. Lovit de un proiectil, a murit la 15 septembrie 1653²². Cu câteva zile înainte primise vestea că soția sa îi născuse doi gemeni²³.

Pentru moment, vom părăsi pe Ruxandra, văduvă neconsolată, zic unii²⁴, spre a examina mărturiile de primă importanță pentru elucidarea descendenței lui Vasile Lupu pe care le-a lăsat arhidiaconul Paul de Alep, fiul și secretarul patriarhului Macarie al Antiohiei, pe care l-a însoțit în Moldova, în 1656²⁵.

¹⁵ Robert Bargrave, *op. cit.*, p. 492.

¹⁶ Miron Costin, *op. cit.*, p. 132–134.

¹⁷ Ioan Kémény, *op. cit.*, p. 143.

¹⁸ Robert Bargrave, *op. cit.*, p. 492–493.

¹⁹ Anonim german, *Descrierea solemnităților de la nunta lui Timuș fiul lui Hmeliņki cu fiica domnului Moldovei, 1652 aug. – sept.*, în *Călători străini*, V, p. 471–478.

²⁰ Albert Stanislas Radziwill, *Notiță despre nunta domniței Ruxandra*, în *ibidem*, p. 470.

²¹ Anonim german, *op. cit.*, p. 477–478.

²² Despre moartea lui Timuș, vezi: Miron Costin, *op. cit.*, p. 163; *Călătoria lui Paul de Alep*, în *Călători străini*, VI, București, 1976, p. 99–101 și nota 492.

²³ *Călătoria lui Paul de Alep*, p. 99.

²⁴ Constantin Gane, *op. cit.*, p. 246.

²⁵ După mai multe traduceri parțiale, de diferiți autori, Emilia Cioran a publicat în 1900 o traducere mai completă, după Hasdeu și englezul Balfour. De abia în 1976 s-a publicat o nouă

Ne interesează, în primul rând, descrierea tablourilor votive de la bisericile Golia și Trei Ierarhi din Iași, văzute de Paul de Alep la 3 și, respectiv, 9 februarie 1653, întrucât ambele reprezentări ne-au parvenit fie cu repictări, la Golia, fie în stare fragmentară, la Trei Ierarhi. Vom începe cu aceasta din urmă.

Despre pictura de la Trei Ierarhi, se admite că a fost executată între 1641 și 1642, la doi ani după terminarea bisericii (6 mai 1639), și că a fost refăcută după 1650, în urma incendiului Iașilor de către tătari²⁶. În 1884–1885, în cadrul barbarei intervenții a lui Lecomte du Noüy (numită incorect „restaurare”), pictura originală a fost înlăturată și câteva fragmente au fost depozitate în trapeza fostei mănăstiri („Sala gotică”).

Tabloul votiv, care reprezintă pe ctitori în mărime naturală, a fost desprins în panouri dreptunghiulare, tăindu-se pe jumătate ultima figură. Degradările suferite la desprindere au înlăturat parte din inscripțiile numelor și au distrus figura ultimului personaj cu talie de copil. Datorită acestei mutilări, a apărut posibilitatea identificării diferite a celor două personaje feminine din extremitatea stângă. Identificarea generală respectă succesiunea ctitorilor indicată în pisanie: „... Io Vasile voievod... cu doamna noastră Tudosca și cu dăruii de Dumnezeu copii, Ion voievod și Maria și Ruxandra...”²⁷. Aceasta din urmă avea, la data pictării, vârsta de 10–11 ani, ceea ce corespunde cu înălțimea ultimului închinător. O opinie diferită apare la Nicolae Grigoraș, care vede în tablou doar pe Ruxandra, identificată în persoana domniței de lângă Tudosca, fără a o mai căuta pe Maria, dar adăugând că „alături de Ruxandra, se observă că a fost pictat încă un copil al lui Vasile Lupu, probabil o fetiță...”²⁸.

Și acum, iată ce pare că a văzut Paul de Alep la 9 februarie 1653: „... se găsește și portretul domnului și al răposatei doamne amintite, care a fost pictată înainte de a muri. *Apoi ale celor trei fii, morți în Rusia [s. ns.], îmbrăcați în veșminte bogate, iar pe cap purtând calpacuri de samur cu surguciuri*”²⁹.

traducere, mult îmbunătățită, în *Călători străini*, VI, sub îngrijirea Mariei Alexandrescu-Dersca Bulgaru, traducere pe care am folosit-o și în textul de față.

²⁶ Ana Dobjanschi și Victor Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, București, 1979, p. 55 și planșele 14–16; N. Grigoraș, *Biserica Trei Ierarhi*, București, 1965, p. 14–16; Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri*, Iași, 1974, p. 173. Un semn de întrebare apare, însă, când citim relatarea lui Achacy Tazzycki, secretar al marelui sol Miaskowski: vizitând mănăstirea Trei Ierarhi, la 25 februarie 1640, el vede în interiorul bisericii, pe pereți, „chipuri felurite, colorate în aur și pe însuși domnul, soția, fiul și cele două fiice” (vezi *Relația secretarului*, în *Călători străini*, V, p. 169). Aceasta ar însemna că cel puțin o parte din pictura interioară era deja executată și că fusese începută înainte de 1640. Lăsăm pe istoricii de artă să-și spună cuvântul, având în vedere și surprinzătoarea informație, încă necomentată după știrea noastră, privind decorația exterioară a bisericii: „Pe dinafară are piatră cu vînișoare colorate și chipuri grecești în diferite culori” (*ibidem*, p. 169).

²⁷ N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 7. Numele Ruxandrei mai apare în 1638 pe pisania bisericii Sf. Atanasie din Copoul Iașilor.

²⁸ *Ibidem*, p. 15–16.

²⁹ *Călătoria lui Paul de Alep*, p. 48.

Editorul traducerii, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, crede că cei trei fii sunt Ion, fiul Tudoscăi, Ioan și Alexandru, fiii Ecaterinei Cerkeza³⁰. Lucrul este imposibil, având în vedere concordanța amintită între pisanie și ceea ce a supraviețuit din tabloul votiv original, precum și prezența, lângă Tudosca, a unui personaj indiscutabil feminin. Este de mirare că editorul nu s-a întrebat care este cauza lipsei celor două fiice pomenite în pisanie. Credem că, în afară de Ion, cei doi fii „morți în Rusia” (?), sunt mai degrabă doi copii (eventual fii) ai lui Vasile Lupu, din prima căsătorie, morți în fragedă vârstă. Nu este exclusă nici o eroare a lui Paul de Alep.

Trecem acum la tabloul votiv de la Golia³¹. Fresca ctitorilor, situată pe peretele de apus al pronaosului și, în continuare, pe stâlpii de colț, cuprinde, în stânga intrării, pe Vasile Lupu, ținând chivotul în mâini. În spatele lui pășesc, unul după altul, Ecaterina Cerkeza, Ștefăniță Lupu și Domnița Ruxandra, fiica din prima căsătorie, aceasta din urmă zugrăvită pe o față de nord a stâlpului de colț. Pe fața de est a aceluiași stâlp este reprezentat Gherasim, mitropolitul Sevastiei, egumen al mănăstirii în timpul reparațiilor aduse după incendiul din 1735³².

Revenim la ceea ce a văzut (sau ce și-a amintit că a văzut) Paul de Alep, la 3 februarie 1653 (Vasile Lupu încă mai domnea), când lucrările erau aproape gata: „În spatele jilțului domnului, într-un colț, este chipul lui Vasile voievod, în picioare. El poartă o haină cu blană de samur și ține în mâna sa <chivotul> acestei biserici [...]. În spatele său este soția sa, care e Cercheza doamna [...]. În spatele ei sunt fiicele sale, una care este în Polonia, cealaltă care a fost măritată de puțină vreme cu fiul lui Hmelnițki cazacul. Mai jos de ele se află voievodul Ștefan și cei trei frați ai lui, care au murit în Rusia³³, toți bogat îmbrăcați; s-ar crede că chipurile lor sunt aieva³⁴. Acest text diferă față de traducerea Emiliei Cioran (vezi nota 25); redăm finalul acestei din urmă versiuni: „... Hmelnițchi cazacul. Lângă ei este Ștefan vodă cu o a treia soră, care după aceia au fost duși în Galiția <Rusia, în

³⁰ *Ibidem*, nota 203.

³¹ Biserica ridicată de marele logofăt Ioan Golăi, existentă în 1564, a fost refăcută de Vasile Lupu între 1649 și 1653, lucrările fiind terminate de Ștefăniță Lupu în 1660, când așează și pisaniiile; cf. D. Bădărău, I. Caproșu, *op. cit.*, p. 201–204.

³² *Ibidem*, nota 228–231. Interesantă este ipoteza acoperirii extremităților tabloului votiv de zidăria stâlpilor din colțurile de nord-vest și sud-vest ale pronaosului, în cazul când se confirmă adăugarea lor într-o etapă ulterioară de construcție. Vezi și discutarea repictărilor – sau a completărilor – tabloului votiv. Autorii acceptă existența unei a treia fiice, bazându-se pe versiunea Cioran a călătoriei lui Paul de Alep (vezi nota 25) și presupun că acesta, „dacă nu l-a înșelat memoria, le-a văzut pictate pe toate trei în spatele lui Vasile Lupu și nu numai pe domnița Ruxandra”. „Și mai probabil este că figurile domnițelor au rămas sub stâlpul marginal...”: *ibidem*, p. 231 și nota 212. Vezi și Radu Popa, *Mănăstirea Golia*, București, 1966, p. 33 și fig. 24–25; Sever Zotta, *Mănăstirea Golia. Schiță istorică*, în *BCMI*, 1924, p. 110, 126.

³³ Ioan, fiul Tudoscăi, mort în 1640, precum și Ioan și Alexandru, fiii Ecaterinei Cerkeza, cf. *Călătorii străini*, VI, p. 42, nota 154. Nimeni nu știe de ce și dacă ar fi murit în Rusia (Ucraina?).

³⁴ *Călătoria lui Paul de Alep*, p. 42.

textul englez>, ambii în haine frumoase”³⁵.

Această a treia soră matură, care **nu a existat**, este probabil o greșeală de traducere, care a făcut însă ravagii în istoriografia noastră, fiind preluată între alții de Constantin Gane, care a transformat-o pe Ruxandra în două personaje separate³⁶.

Mai menționăm încă un document interesant: un „pomelnic mic” al Mănăstirii Golia, transcris în secolul XIX, legat în piele. Între copiii lui Vasile vodă, apar Nicolae și Irina, care probabil sunt ai Tudoscăi și au murit tineri, căci frații morți tineri ai lui Ștefăniță erau – după cum am văzut mai sus – Ioan și Alexandru. Sever Zotta credea că această Irina este cea de-a treia soră pomenită în versiunea Cioran a călătoriei lui Paul de Alep³⁷.

Vom întrerupe acum aceste „considerații genealogice prin călători”, pentru a ne întoarce la domnița noastră, pe care o lăsasem la Cehrin. La întoarcerea patriarhului Macarie din Rusia, în august 1656, Paul de Alep o întâlnește pe Ruxandra în orașul Subotov, aflat la o milă de Cehrin, în Ucraina, unde era înmormântat Timiș. Deplângând cu lux de amănunte condițiile triste în care trăia prințesa înstrăinată, el nu pomenește aici nimic despre copiii pe care i-ar fi avut cu Timuș³⁸. Au murit ? I-au fost luați ? Au existat vreodată ? Nu putem ști. La acea dată, Ruxandra avea circa 25 ani.

Puțin mai târziu, o vedem stabilită în orașul Rașcov pe Nistru. Nici scrisorile tatălui ei, nici mai târziu, în 1660, campania fratelui ei vitreg, Ștefăniță, împotriva cazacilor nu au reușit să o scoată din cetatea ce-i fusese dăruită de Bogdan Hmielnițchi, după moartea lui Timuș³⁹. Nu este prea lămurit dacă rămânerea ei la Rașcov se datora unui semi-prizonierat sau dorinței de independență. Știm însă că văduvei nu i-au lipsit pretendenți, care au fost refuzați⁴⁰.

Abia în 1666, la vârsta de circa 36 de ani, pe vremea primei domnii a lui Gheorghe Duca, domnița s-a hotărât să se întoarcă în Moldova, domnul fiindu-i

³⁵ Emilia Cioran, *Călătoria patriarhului Macarie de Antiochia în Țările Române, 1653–1658*, București, 1900, p. 16–17.

³⁶ C. Gane, *op. cit.*, p. 227–249; Al. Papadopol-Calimach, *op. cit.*, p. 76; Sever Zotta, *op. cit.*, p. 112, 122. În mod prudent, Nicolae Stoicescu, în *Dicționarul marilor dregători*, nu se pronunță asupra denedenței lui Lupu Coci (Vasile Lupu).

³⁷ Sever Zotta, *op. cit.*, p. 36.

³⁸ „... Soția lui <a lui Timuș>, fiica lui Vasile Lupu, domnul Moldovei, a venit de mai multe ori să vadă pe domnul nostru <Macarie> patriarh, îmbrăcată ca o roabă circaziană, cu un calpac de postav îmlănit și era însoțită de fete circaziene și moldovene, îmbrăcate ca și ea, întocmai ca roabele. Biata lui soție <a lui Timuș> care știe patru limbi, româna, greaca, turca și rusa, și pentru care tatăl său cheltuise un tezaur de bani ca să o aducă de la Istanbul <în 1649>, este acum departe de tatăl ei, de mama ei, de fratele ei și de poporul și țara ei, trăind printre străini în palatul soțului ei, în jurul căruia construise o cetate cu șanțuri”: *Călătoria lui Paul de Alep*, p. 306.

³⁹ Miron Costin, *op. cit.*, p. 195; Al. Papadopol-Calimach, *op. cit.*, p. 73; Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, III, București, 1942, p. 135.

⁴⁰ Prințul polon Dimitrie Wiśniowiecki și mai ales Mihail, fiul lui Nicolae Pătrașcu și nepotul lui Mihai Viteazul, adus și el de soartă prin meleagurile căzăcești. Vezi C. Gane, *op. cit.*, p. 246–247; Alexandru Ligor, *Prin Moldova lui Vasile Lupu*, București, 1987, p. 155.

foarte binevoitor. Cu învoirea acestuia și (mai de nevoie) a vărului său după mamă, Toderașcu Cantacuzino (vezi nota 7), ea s-a stabilit la Deleni, în ținutul Hârlăului⁴¹, pe moșia intrată în stăpânirea Cantacuzinilor pe linia bunicului dinspre mamă al Ruxandrei, Coste Bucioc⁴². La Deleni, ea își va petrece ultimii 20 de ani ai vieții în singurătate, cu scurte drumuri la Iași sau la moșia ei, Preuțești din ținutul Neamțului, precum și cu plimbări „cu cucia cu doi cai și cu gloată de slugi”⁴³. În această perioadă și pe aceste meleaguri, Ruxandra a întâlnit un om care va juca în viața ei un rol se pare mai tragic decât Timuș. Este vorba de medelnicerul, apoi postelnicul Vasile Krupenschi, fiul lui Andronache Krupenschi, imigrant polon, mare ușer în 1662–1663, biv vel ușer în 1678 (mort 1688 ?)⁴⁴.

Un nepot al lui Vasile, Lupu Krupenschi (n. 1699 – m. 28 aprilie 1772), a cumpărat moșia Feredieni, din ținutul Hârlăului. Fiul acestuia, Iordache Krupenschi (vornic 1809, logofăt 1811, m. 1817) a ridicat în 1791 biserica de zid ce se află și astăzi, „aducând aici oasele părinților săi de la alte biserici”⁴⁵. Rezultă că, în perioada care ne interesează, Vasile Krupenschi nu era proprietar la Feredieni⁴⁶.

Din desfășurarea evenimentelor, reiese că Vasile Krupenschi, la fel cu alți locuitori din nordul Moldovei, s-a aflat în slujba polonilor în timpul năvălirilor acestora din 1684, 1685, 1686 și 1687⁴⁷. Conform unei legende, se pare că el ar fi încercat să o răpească pe Ruxandra la drumul mare, în timpul locuirii la Deleni, atras de frumusețea și bogăția ei⁴⁸.

O cu totul altă relație între Ruxandra și Vasile Krupenschi este semnalată într-unul dintre cele mai controversate documente privind pe domniță. Este vorba de o copie în chirilice, datată 15 august 1849, a pomelnicului morților din familia

⁴¹ Constantin I. Andreescu, Constantin A. Stoide, *op. cit.*, p. 34; Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 91; V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 23, 27–29.

⁴² *Marele dicționar geografic al României*, III, p. 98; Nicolae Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 181, 187 (Delenii erau în stăpânirea lui Coste Băcioc, în 1616–1619, 1620); Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților medievale din Moldova*, București, 1974, p. 248–249; Al. I. Gonța, *Documente privind istoria României, A, XIV–XVII (1384–1625). Indicele numelor de locuri*, București, 1990, p. 82 (Deleni, sat, ocolul Hârlău, întărit lui Coste Bucioc mare vornic, **DIR**, A, XVII/4, p. 15, 445).

⁴³ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 27.

⁴⁴ Arhivele Statului București, *Fond Zotta: Note și genealogii privind familia Krupenschi*, Dosar nr. 50; *ibidem*, *Achiziții noi*, dosar nr. 88, *Familia Krupenschi*, inventariat în 1950 de Radu Sc. Greceanu; N. Krupenschi, *Proiect pentru restabilirea arborelui genealogic al familiei Krupenschi*, Iași, 1908; O. G. Lecca, *op. cit.*, pl. 55 a și b; Gh. Bezviconi, *Familia Krupenschi din Basarabia*, în „Din trecutul nostru”, octombrie 1939, p. 5–9; idem, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, I, București, 1940, p. 253–260; Nicolae Stoicescu, *Dicționarul marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, p. 392.

⁴⁵ *Marele dicționar geografic al României*, III, p. 399.

⁴⁶ Contrar celor afirmate de: Aurel I. Gheorghiu, *Crucea domniței din Delenii Hârlăului*, în *MMS*, 1965, 11–12, p. 667–668; C. Gane, *op. cit.*, p. 248; Ion Mihai Cantacuzino, *op. cit.*, p. 144.

⁴⁷ Vezi și C. Gane, *op. cit.*, p. 248.

⁴⁸ Aurel I. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 667–669; C. Gane, *op. cit.*, p. 249.

Krupenschi⁴⁹. Aici apar, între alții: Ruxandra, soția postelnicului Vasile Krupenschi și fiica lui Vasile voievod Alvanitul”, precum și „Sandul Krupenschi, medelnicer, fiul postelnicului Vasilache Krupenschi și a domniței Ruxandra fiica lui Vasile voievod Alvanitul”. Constatăm că, în afară de acest document, nu cunoaștem vreo altă informație care să confirme cele de mai sus. Câteva observații se impun.

a) Ne îndoim că Ruxandra, la cei peste 36 ani ai săi, când s-a întors în Moldova, putea da naștere unui fiu. Nu știm anul de naștere a lui Sandu Krupenschi, fiul domniței conform pomelnicului, dar cunoaștem cariera sa boierească: postelnic în 1685, vel jitnicer în anii 1693–1695, biv vel vornic 1696, jitnicer 1697–1708, medelnicer; răposat în 1732⁵⁰. Mai știm că în 1685, aflat în slujba polonilor, era să-l prindă pe Constantin Cantemir la Iași⁵¹; atunci, Ruxandra trăia încă la Deleni.

b) Este ciudat faptul că în anul 1820, în Basarabia luată de ruși, frații Matei și Theodor Krupenschi (strănepoții lui Sandu), declară că nu pot dovedi legătura genealogică între Vasile și Sandu Krupenschi (soțul și, respectiv, fiul Ruxandrei, conform pomelnicului)⁵².

c) În pomelnic, soția lui Andronachi Krupenschi este dată ca necunoscută, deși numele ei se știa foarte bine: Maria, fiica lui Dimitrie stolnic⁵³.

d) Căutând o explicație a căsătoriei consemnate în pomelnic, Constantin Gane emite ipoteza unei legături a Ruxandrei cu Vasile Krupenschi încă din perioada Rașcov⁵⁴, ceea ce pare puțin credibil, căci, la venirea ei în Moldova, domnița nu pomenește de un copil al ei în pricina cu Cantacuzinii.

e) Niciodată, în înscrisurile ei, Ruxandra nu se declară soția lui Krupenschi. Mai mult, în ultimul ei act autograf (pentru un împrumut, datat Iași, 23 mai 1686), ea își pune pecetea de soție a lui Timuș: „Doamna Ruxandra a lui Hmelnițchi”⁵⁵.

f) În 1676, noiembrie 24, Ruxandra dă înscris că, după moartea ei, Delenii vor trece în stăpânirea vărului ei, Toderășcu Cantacuzino⁵⁶. Documentul este reînnoit în 1684⁵⁷. Nu credem că s-ar fi învoit astfel, dacă ar fi avut un copil.

⁴⁹ Arhivele Statului București, *Achiziții noi*, dosar nr. 88, *Familia Krupenschi*, CXXXIV/59.

⁵⁰ Gh. Bezviconi, *Familia Krupenschi din Basarabia*, p. 8, cu bibliografie.

⁵¹ *Ibidem*, menționat drept conducător al unui „poghiáz leșesc”, la Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ediție îngrijită de Gabriel Ștrempel, București, 1986, p. 100.

⁵² Motivul invocat este lipsa de legătură cu cei de peste Prut. De ce, însă, singurul punct rămas neelucidat este tocmai acesta? Vezi Gh. Bezviconi, *Boierimea moldoveană dintre Prut și Nistru*, I, p. 248–249.

⁵³ Neculai Krupenschi, *op. cit.*; O. G. Lecca, *op. cit.*, pl. 55; Nicolae Stoicescu, *Dicționarul marilor dregători*, p. 392, *sub voce*, cu bibliografia aferentă; Gh. Bezviconi, *Familia Krupenschi din Basarabia*, p. 6.

⁵⁴ C. Gane, *op. cit.*, p. 248–249.

⁵⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 14; Sorin Gh. Iftimi, *Sigilii de doamne și domnițe ale Moldovei*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1–2, p. 298; N. Iorga, *Studii și documente*, VII, București, 1904, p. 360–361.

⁵⁶ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 44.

⁵⁷ Deja în 1666, martie 9, la reîntoarcerea în Moldova, Ruxandra declarase că „atât timp cât va sta în țară să poată locui la Deleni și de a eși dumneaei din țară sau i se tâmpla vreo moarte, dumnealui Toderășcu Cantacuzino totul și-a ține satul”: V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 17, 27. Vezi și N.

Ținând seama de aceste observații, credem că paragrafele din pomelnicul de la Feredieni, care au stârnit atâta nedumerire, sunt probabil **un fals**, al cărui scop nu-l știm.

Dar clepsidra care măsura viața domniței era aproape golită. În 1686, în cursul campaniei sale antiotomane din cadrul Ligii Sfinte, Ioan Sobieski, regele Poloniei, a năvălit din nou în Moldova. Armatele sale, întărite cu cazaci, au dat foc Iașilor la 16 august 1686. Abia la 15 octombrie trupele polono-cazace au fost în sfârșit respinse și s-au retras peste Nistru, luând în bagaje pe mitropolitul Dosoftei, care îi primise ca pe niște eliberatori, precum și moaștele Sfântului Ioan cel Nou, aduse în Moldova de Alexandru cel Bun⁵⁸. În fața pericolului bandelor de jefuitori, domnița Ruxandra s-a refugiat în cetatea Neamțului, a cărei biserică Sf. Nicolae fusese ctitorită de tatăl ei în 1651–1652. La începutul lui august 1686, cetele de leși, cazaci și chiar moldoveni, care asediaseră cetatea, au pătruns prin trădare în interiorul zidurilor, au prins pe domniță, au muncit-o și i-au tăiat capul⁵⁹. În jaful care a urmat, au fost furate și cele mai multe zapise ale Mănăstirii Neamț, prădăciunea fiind pusă mai ales pe seama cazacilor. Acest fapt l-a îndemnat pe Sava, mitropolitul țării, să dea carte de blestem contra zișilor tâlhari⁶⁰.

V. A. Urechia afirmă, după documente văzute de el în 1887, că cetele de cazaci beți și de tâlhari de toate neamurile, care au pătruns în cetate, erau conduse de un boier moldovean, anume Krupenschi postelnicul⁶¹. Oricum ar fi, acesta și-a însușit averea și pământurile domniței Ruxandra, în numele craiului leșesc. Un lung proces⁶² a fost necesar pentru ca paharnicul Vasile Cantacuzino, nepotul domniței, împreună cu mănăstirile Golia și Neamț (care aveau de încasat de la aceasta unele datorii) să scoată prada de război din mâinile presupusului soț al Ruxandrei.

În felul acesta, la circa 55 ani, domnița Ruxandra a trecut întru cele veșnice, jelită de contemporani și de urmași, luând cu ea multe taine și lăsând definitiv Delenii pe mâinile Cantacuzinilor, care îi vor pierde peste un secol. Dar aceasta este o altă poveste.

Grigoraș, *Instituții feudale din Moldova*, București, 1971, p. 55–56, despre procesul dintre Ruxandra și Toderășcu, pentru o parte din Deleni.

⁵⁸ Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, III/1, București, 1942, p. 208; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, București, 1981, p. 104; Ion Neculce, *op. cit.*, p. 102.

⁵⁹ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 101.

⁶⁰ La 29 martie 1719 (1691), egumenul și soborul Mănăstirii Neamț se jeluiesc marelui logofăt Tudose Dubău „că le-au picrit toate zapisele și dresese ce le-au avut, când au intrat cazacii în cetate și au omorât-o și pe doamna Ruxanda”. La aceeași dată, mitropolitul Sava dă carte de blestem contra prăpăditorilor: Arhivele Statului București, *Mănăstirea Neamț*, CXXXI/42, 43.

⁶¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 13.

⁶² *Ibidem*, p. 15; Arhivele Statului București, *Mănăstirea Neamț*, LVIII/13.

SULGERUL VASILE DABIJA DE LA BĂLĂBĂNEȘTI.

Ascendența și descendența până azi

Vasile Dabija, născut, căsătorit, decedat și înmormântat la Bălăbănești-Tutova, a trecut în scurta sa viață de 47 ani (1818–1865) întocmai ca o cometă luminoasă, lăsând în urma sa o foarte numeroasă descendență, care ajunge până în zilele noastre.

Ascendența

Din ascendența sa nu cunoaștem cu precizie decât pe tatăl său, mazilul Gavriliță Dabija, și pe mama sa, Maria Balaban. Gavriliță Dabija (1760–1820), supranumit Colibă, a venit la Bălăbănești prin căsătorie și figurează acolo în *Condica liuzilor* din anul 1803, cu un liude, cu bir anual de 8 lei¹. Dar primul document în care apare Gavriliță Dabija este *Tabla mazililor din ținutul Tecuci*, din decembrie 1785, iar cu fratele său, Lazor Dabija, ca mazil, în *Tabla mazililor din ținutul Covurlui*².

La 27 mai 1800, o carte de judecată de la Divan, semnată de un mare logofăt și trei mari vornici, dezvăluie originea mai îndepărtată a fraților Lazor și Gavril Dabija, care se trag din Constantin Chichiul, moșnean, care stăpânea unul din cei patru bătrâni pe care umbla moșia Chinejia de pe valea Chinejei, plasa Horincea, județul Covurlui³. Această stăpânire pare a fi fost părăsită de către strămoșii Dabijeștilor cam pe la anul 1700.

Ca mazil, Gavriliță Dabija a primit la 25 iunie 1801, din partea Isprăvniceii Tutova, însărcinarea de a cerceta reclamația lui Ion Vârgolici din Bălăbănești⁴. La 30 mai 1804, Gavriliță Dabija mai apare, împreună cu Toader Balaban și cu alții, într-un litigiu cu Ion Vârgolici, pentru o fântână și un bou, iar la 2 iunie 1804 Alexandru vodă Moruzi dispune cercetarea pricinii de către fostul mare spătar Mihalache Cerkez⁵.

La 1 iulie 1805, porușnicul (locotenentul) Gavriliță Dabija constată, din însărcinarea Isprăvniceii Tutova, că la Vicoleni venitul moșiei fusese luat de Lupu

¹ Theodor Codrescu, *Uricariul*, VII, p. 340–360.

² Arhivele Naționale Iași, Tr. 1423, op. 1619, dos. 957, f. 182–186.

³ Gh. Ungureanu, *Despre privilegheți*, în RA, 1969, 2, p. 127–142, și I. C. Filitti, *Considerațiuni despre vechea organizare fiscală a Principatelor Române, până la Regulamentul Organic*, București, 1935, p. 37–40.

⁴ Arhivele Naționale Iași, Tr. 166, op. 184, dos. 12, f. 24.

⁵ *Ibidem*, Tr. 1768, op. II 2018, dos. 60, f. 20.

Balaban⁶. La 14 iulie 1811, Gavriiliță Dabija, împreună cu căpitanul Constantin Balaban, primesc însărcinare scrisă de la Isprăvnicia Tutova să rezolve litigiul dintre Alexandru Vârgolici și Mardare Nebunele⁷. La 10 aprilie 1814, Gavriiliță Dabija face un schimb de terenuri cu Iancu Chiru la Popești, respectiv Hărmănești, pe Jeravăț⁸.

Ascendența maternă a lui Vasile Dabija este simplă și clară: mama sa se numea Maria Balaban și era soră cu Toader Balaban⁹. Maria Dabija apare în trei documente: la 10 aprilie 1814; într-un document din 18 iulie 1866¹⁰, când moare fiica sa, Smaranda; la 2 februarie 1872, când moare fiul său, Gheorghe.

Este greu de precizat acum din ce ramură a stufoasei familii Balaban făceau parte cei doi frați, Toader și Maria Balaban. Din cercetările noastre, rezultă că la Bălăbănești au fost două ramuri principale ale familiei Balaban și anume: **ramura lui Vasile Balaban**, căsătorit cu fiica lui Iftimie Misihănescu, care a avut descendența bine cunoscută (Todirașcu, Ioan, Lupu și Constantin Balaban) și permite o evoluție genealogică ascendentă, foarte interesantă și îndelungată, prin Jorăști, Posadnici, Julici și sfârșind cu Drăgoșeștii din Giuleștii de pe Valea Marei, din Maramureș; și **ramura lui Grigore Balaban**, mai puțin cunoscută și cercetată, înrudită cu familia Stratulat.

Cele două ramuri se vor fi unit prin căsătorie, în decursul celor patru secole de existență.

Soții Gavriiliță și Maria Dabija sunt menționați în două pomelnice dintr-o condică de la biserica Sf. Nicolae din Bălăbănești, începând cu anul 1851, când a fost înființată de preotul acelei biserici, Ioan P. Tașcă (1818–1884), străbunicul nostru patern. Respectivetele pomelnice aparțin fraților Gheorghe și Vasile Dabija.

Merită menționat că soții Gavriiliță și Maria Dabija au avut cinci copii, o fată și patru băieți, după cum urmează: **Manolache** (1798–1848), mazil, mort de holeră; **Smaranda** (1804–1866), căsătorită la Galați; **Gheorghe** (1804–1872), mazil, căsătorit la Galați, a fost „giudețul” satului Bălăbănești și postelnicele în 1838; **Ion**, născut în 1802, mazil, menționat în catagrafia din 1832; **Vasile** (1818–1865), sulger.

Frații Manolache, Ion, Gheorghe și Vasile Dabija, înșirați în ordinea vârstei lor, semnează la 24 septembrie 1843 o jalbă către Divanul Apelativ al Țării de Jos, într-un litigiu cu sulgerul Vasile Chiru, pentru moșiile Popești și Docani¹¹.

Copilăria și tinerețea lui Vasile Dabija

Vasile Dabija a rămas orfan foarte timpuriu și a fost luat spre creștere și educare de către sora sa mai mare cu 14 ani, Smaranda, căsătorită la Galați cu un

⁶ *Ibidem*, Tr. 885, op. 1011, dos. 133, f. 43.

⁷ *Ibidem*, Tr. 1316, op. 1488, dos. 1235, f. 213.

⁸ Arhivele Naționale București, *Documente istorice*, CLXVI/122.

⁹ *Vezi supra*, nota 5.

¹⁰ *Vezi supra*, nota 8.

¹¹ George-Felix Tașcă, *Răzeșii de Bălăbănești* (lucrare în manuscris, 1979), p. 378, doc. 141.

grec, care avea un fel de cofetărie, cu tot soiul de zaharicale; prăvălia respectivă era situată cam peste drum de casa lui Ioan Cuza, o vilă impresionantă, cu etaj și geamlâc spre stradă, cu o curte mare și arbori bătrâni. Respectiva casă a dăinuit până la începutul secolului XX, intrând vremelnic în proprietatea cunoscutului om politic Grigore L. Trancu-Iași. După dărâmarea acestui imobil, pe același loc s-a construit actualul Muzeu de Istorie al județului Galați, o clădire în stil asemănător, dar de proporții mai reduse.

La palatul Cuza din Galați a avut ocazia Vasile Dabija să cunoască pe copilul Alecu Cuza, ambii băieți fiind de aceeași vârstă; în joaca lor zilnică, cei doi copii treceau de la palat la grecul cu zaharicale, sau viceversa, unde mama tânărului Alecu Cuza îl îndrăgise pe colegul de joacă al fiului său, numindu-l toată viața Vasilică. Nu știm nici unde, nici când, nici câtă carte va fi învățat Vasile Dabija, dar este cert că prietenia cu Alecu Cuza i-a fost foarte propice, pentru că, rupt din mediul rural, conservator și înapoiat, de la Bălăbănești, Vasile Dabija a avut contact nemijlocit cu viața aristocratică urbană și destul de cosmopolită dintr-un port dunărean în plină ascensiune, cum era orașul Galați. Așa cum vom vedea, contactul dintre cei doi prieteni de copilărie s-a menținut în tot cursul vieții lor, fără a ține seama de prestigioasa ascensiune a lui Cuza, până la cea mai înaltă demnitate ocupată în Țările Române, prin alegerea sa ca domn în 1859.

Vasile Dabija nu apare niciodată, până la vârsta de 30 ani, în documentele de la Bălăbănești, în timp ce toți cei trei frați ai săi, Manolache, Gheorghe și Ion sunt prezenți în catagrafiile din anii 1832 și 1838; totuși, în mod excepțional, îl găsim pe Vasile Dabija, împreună cu acești trei frați ai săi, în plângerea adresată Divanului Apelativ al Țării de Jos la 23 septembrie 1843. Nu este deloc exclus ca această plângere să fi fost redactată chiar la Iași, de către cel mai mic dintre frați. Putem bănui că de la vârsta copilăriei și până la cea de 30 ani Vasile Dabija a fost la Galați și apoi la Iași.

Căsătoria lui Vasile Dabija

Numele postelnicelului Vasile Dabija, fiul lui Gavrilă Dabija, apare în mitrica de căsătorie de la biserica Sf. Nicolae din Bălăbănești abia la 14 februarie 1848, când se căsătorește cu Catinca Tașcă, fiica cea mai mare a căpitanului Dumitrache Tașcă, din „cei de la neamuri”. Nuni au fost două distinse personalități din Bârlad și anume Nicolae Boteanu și soția sa, Zoia, fiica lui Ion Miculescu și a Ruxandrei Giurcea. Din familia Miculescu¹² făcea parte și bunica lui N. Iorga. Postelnicul Nicolae Boteanu era fiul lui Vasile Boteanu și al Tarsiței Vardala, căsătorită la Bârlad în 1798, având trei copii (Anastasia și doi băieți gemeni, Nicolae și Ion). Cei doi frați, Nicolae și Ion Boteanu, au fost trimiși pentru studii în Rusia, de unde s-a întors numai Nicolae Boteanu, care a îmbrățișat cariera militară,

¹² Cf. idem, *Un proces civil în Moldova, care a durat 150 ani*, în *AHAI*, XXVI, 1989, 1, p. 147–157 (Micleștii în conflict cu răzeșii de Bălăbănești).

devenind colonel; a primit două mari decorații rusești, Sf. Stanislav, la gât, și Sf. Anna, la piept, pentru executarea șoselei Epureni-Fălciu.

Din aceste amănunte deducem că nunta lui Vasile Dabija de la Bălăbănești a fost un eveniment cu totul deosebit, mai ales că mireasa, Catinca Tașcă, era o fată tânără, de 20 de ani, bogată, foarte frumoasă și elegantă. La nuntă au participat, desigur, în afară de frații ginerelui și miresei, numeroase notabilități ale satului, printre care primarul Dumitru Macsân, preotul Iordache Chirvase și Ioan P. Tașcă, pe atunci încă dascălul bisericii.

Dacă tinerii din generația lui Vasile Dabija, ca Alexandru Ioan Cuza (născut în 1818), Mihail Kogălniceanu (1819), Alecu Russo (1819) Vasile Alecsandri (1821) sau Costache Negri (1812), cu studii în Occident, au avut o activitate bine cunoscută, culminând cu revoluția din Moldova din iunie 1848, despre Vasile Dabija aflăm că la 9 iunie 1848 primește la Iași, de la Mihail vodă Sturdza, Decretul nr. 3322, prin care i se atribuie primul rang de boierie, cel de sulger, pentru merite deosebite în slujbele făcute la Tribunalul Criminalicesc de la Iași¹³. Numai cercetând arhiva acestei prestigioase instanțe judiciare, am putea găsi amănunte despre funcțiile îndeplinite acolo de Vasile Dabija și despre studiile sale.

Viața și activitatea lui Vasile Dabija la Bălăbănești

După căsătoria sa, abundă la Bălăbănești documentele privind viața și activitatea sulgerului Vasile Dabija. Denumirea de *sulger* sau *sluger* derivă de la un impozit numit *sulgiu*, aplicat pe vitele cornute și pe oi. Vasile Dabija nu a îndeplinit niciodată funcțiunea colectării acestor animale, dar era primul grad de boierie prin care trebuia să treacă. Toate boieriiile din Moldova și Țara Românească au fost suprimate în 1857, prin Convenția de la Paris, care a impus această măsură pentru abolirea unui sistem medieval și antidemocratic; treptat, în ultimul secol și jumătate, distincțiile sociale s-au făcut preponderent pe criteriul studiilor academice și rangurile de comis, spătar, sulger, stolnic, agă, ban, postelnic, vistiernic etc. au fost înlocuite cu titlurile profesionale de inginer, doctor, avocat, farmacist, profesor etc.

La 24 februarie 1851, tânărul preot Ioan P. Tașcă, proaspăt hirotonit la biserica Sf. Nicolae din Bălăbănești, a înființat o condică a ctitorilor acelei biserici, pentru pomenirea viilor și morților, care se păstrează și astăzi, reprezentând un bogat izvor de informații asupra unui important număr de locuitori ai acelei parohii. Printre enoriașii ctitori ai acelei biserici, care și-au scris în condică viii și morții, cu litere chirilice, figurează și frații Gheorghe și Vasile Dabija. Pomelnicul sulgerului Vasile Dabija se remarcă prin numărul mare de morți, dar mai ales prin finețea și cursivitatea scrisului, care demonstrează, în mod neîndoios, că autorul era un om cultivat, delicat, practician al scrisului și foarte bine informat asupra strămoșilor săi, dacă încercăm să comparăm cu pomelnicul scris de fratele său,

¹³ Decretul nr. 3322, din 9 iunie 1848.

Gheorghe. La vii, sulgerul Vasile Dabija menționează șase persoane și anume: Ion, Vasile, Smaranda, Profira, Marghioala și Gheorghe, care ne sunt cu toții cunoscuți. Ion, Gheorghe și Smaranda sunt cei doi frați și sora sulgerului, iar Profira și Marghioala sunt primele două fiice ale acestuia. Lista morților este imensă, căci după primii 24 s-au mai adăugat 18 morți. Între primii șapte morți sunt Gavrilă și Maria, indubitabil părinții sulgerului; Manolache, fratele răpus de epidemia de holeră din 1848 – care a făcut numeroase victime la Bălăbănești –, figurează pe locul 21, iar Lazor, unchiul sulgerului, apare pe locul 35.

După căsătoria lor, soții Vasile și Catinca Dabija și-au schimbat radical felul de viață. Sulgerul Vasile Dabija, de la activitatea de funcționar judecătoresc la Iași, a devenit cultivator de pământ, crescător de animale (vite cornute, cabaline, ovine, porcine) și păsări. Cultiva relații sociale foarte numeroase și variate cu notabilitățile satului Bălăbănești, dar și cu rudele soției, care a avut încă patru frați și trei surori. Apoi, Vasile Dabija nu a pierdut legătura cu prietenul său din copilărie, Alecu Cuza, căci după căsătoria acestuia cu Elena Rosetti i-a revenit îndatorirea de a se ocupa și de moșia acesteia, situată la Banca, localitate la nord de Bârlad. În această calitate, Vasile Dabija a făcut numeroase deplasări la Galați, pentru a înfățișa mersul treburilor de la moșia Banca și chiar a aduce unele produse de acolo. Este drept că noua sarcină de agricultor a sulgerului Vasile Dabija i-a fost mult ușurată de către fratele său mai mare, Ion Dabija, rezident permanent la Bălăbănești, ca agricultor.

Pe Vasile Dabija îl găsim în 1857 pe listele de alegători pentru Divanul Ad-hoc din partea micilor proprietari; alegerile au avut loc la 29–30 august și 2–5 septembrie 1857.

Din timpul unei vizite făcute la Galați de Vasile Dabija cu soția și fiica sa Marghioala, atunci în vârstă de opt-nouă ani, se păstrează o fotografie, transmisă de la mame la fiice, pe parcursul a patru generații (Catinca Dabija, Marghiolița Tașcă, Ilinca Dimitriu de la Berești, Maria Sbârnea de la Tecuci, Ecaterina Ganea de la Tecuci). Din această veche fotografie, realizată prin anul 1857 sau 1859, rezultă frumusețea și eleganța Catincăi Dabija, dar și statura impozantă și ținuta occidentală a lui Vasile Dabija, care avea părul blond-roșcat, frunte înaltă, ochi albaștri, purta favoriți după moda timpului, până în dreptul bărbiei, un costum negru, o cămașă albă cu guler înalt și cravată.

Din puținele mitrici ale satului Bălăbănești, care se păstrează la Arhivele Statului din Iași, am reținut că soții Vasile și Catinca Dabija au fost nași la cinci cununii și un botez, după cum urmează: la 26 iunie 1851, la cununia cinovnicului (funcționar de cancelarie) Grigore, fiul preotului Constantin Cosmiță, care nu era din Bălăbănești, cu Catinca, fiica postelnicelului Ion Munteanu, la biserica Sfinții Voievozi din Bălăbănești; la 13 februarie 1853, la biserica Sfântul Nicolae din Bălăbănești, preotul Nicolae Izdrail cunună pe Toader, fiul lui Vasile Balaban, mazil, cu Maria, fiica postelnicelului Gheorghe Dabija, deci nepoata nașului; la 2

august 1856, la aceeași biserică, preotul Ioan P. Tașcă, viitorul cuscru al sulgerului Vasile Dabija, botează pe Maria, fiica lui Ion Izdrail căpitan și a soției acestuia, Anița; la 7 februarie 1857, se cunună Toader, fiul lui Mihalache Zonte, mazil, cu Varvara, fiica de 18 ani a mazilului Sandu Porumb; ginerele avea 27 ani; cununia s-a efectuat la biserica Sfântul Nicolae; la 27 iulie 1857, la biserica Sfinții Voievozi se cunună Toader, fiul mazilului Ilie Tașcă, cu Anița, fiica vornicului de poartă Ioan Voicu; la 30 octombrie 1857, la aceeași biserică se cunună Ioan, fiul lui Costache Bode, cu Safta, fiica mazilului Ioan Malahi.

Astfel de cununii și botezuri presupuneau mari cheltuieli, mese întinse, muzică, dans și relații sociale numeroase și variate. Aceste petreceri erau îndeosebi agreate de frumoasa și tânăra Catinca Dabija.

Pe parcursul a mai bine de 12 ani, soții Dabija au avut bucuria de a-și mări familia cu șase copii (cinci fete și un băiat), din care prima fată născută a murit foarte de timpuriu, aproximativ la vârsta de trei ani. A fost primul, dar nu singurul doliu, căci în 1857 moare căpitanul Dumitrache G. Tașcă, din „cei de la neamuri”, tatăl Catinței Dabija, lăsând o imensă avere soției sale, Maria, născută Balaban, și celor opt copii ai săi (patru fete și patru băieți), dintre care unii căsătoriți, iar alții încă minori. La data morții tatălui său, surorile Catinței erau căsătorite, după cum urmează: Ileana, cu căpitanul Panaite Portase; Anița, cu căpitanul Ioan Izdrail, cu care au avut trei copii; Ilinca, cu postelnicelul Iancu Balaban. Căsătoriile acestor trei surori ale Catinței Dabija și a doi dintre cei patru frați ai săi au fost tot atâtea prilejuri de bucurii și petreceri.

După alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al Principatelor Unite, relațiile lui Vasile Dabija cu prietenul său de copilărie de la Galați au rămas bune, fără ca acesta din urmă să beneficieze de vreo favoare politică sau demnitate deosebită; Vasile Dabija a rămas la Bălăbănești până la moartea sa, survenită foarte timpuriu, adică la 15 mai 1865, când avea vârsta de 47 de ani. Se pare că a murit de un stop cardiac, în timp ce călărea. Tânăra și frumoasa lui soție, Catinca, a rămas văduvă la 37 de ani, cu cinci copii minori și având de administrat o moșie de circa 200 ha de teren arabil la Bălăbănești.

Câțiva ani mai târziu, la Bălăbănești, în familia perceptorului Gheorghe I. Tașcă, ginerele Catinței Dabija, este semnalată prezența unui tânăr grec, Francesco Hristianopulos, care participă în mai multe rânduri ca martor la nașterea unor copii ai soților Tașcă. În actele de stare civilă, figurează acest grec ca rudă cu tatăl copiilor declarați. Am văzut semnătura, cu litere latine, a lui Francesco Hristianopulos pe actul de naștere din 6 iulie 1872 al Nataliei Tașcă, cel de al patrulea copil al soților Tașcă; semnătura era clară, chiar caligrafică, numele și prenumele redată integral, dovedind o frumoasă cultură a unui tânăr oarecum infatuat. La botezul din 1875 al viitorului profesor universitar și ministru G. G. Tașcă, s-a oferit Francesco Hristianopulos să fie naș de botez, dar s-a opus din răspuneri Iorgu V. Dabija, singurul băiat al Catinței Dabija și fratele mai mic al

Marghioliței Tașcă; în acte, ilustrul personaj figurează în realitate cu numele de Iorgu G. Tașcă, după numele nașului de botez, care era unchiul său.

Iorgu Dabija, călărăș cu schimbul, a participat la războiul de independență din 1877. Astfel se lămurește de ce nașul de botez al tatălui meu, Francisc Tașcă, născut la 5 mai 1877, a fost acest tânăr grec, arendaș al moșiei Catincăi Dabija.

La un an și jumătate după moartea lui Vasile Dabija, respectiv la 3 noiembrie 1866, Catinca Dabija consimte la căsătoria fiicei sale, Marghiolița, în vârstă de 17 ani, cu tânărul Gheorghe I. Tașcă, în vârstă de 19 ani; o căsătorie fructuoasă și prosperă, care a durat aproape 70 ani.

Marghiolița Dabija, căsătorită Tașcă, fusese la Galați cu părinții săi, de unde se păstrează fotografia amintită; bunica mea povestea cu mult farmec peripețiile acestei călătorii și ceea ce a impresionat-o în mod deosebit a fost prezența atrăgătoare a lui Alexandru Ioan Cuza, pe atunci ofițer, și cizmele sale de lac. Tot de la bunica mea știu că după alegerea sa ca domn al Principatelor Unite, Alexandru Ioan Cuza a făcut o călătorie cu rădvanul de la Iași la Galați, cale deosebit de lungă și anevoioasă în vremea aceea; domnul nu a făcut obișnuitul popas, nici la Banca, unde era moșia Elenei Cuza, născută Rosetti, nici la Bârlad, locul său de naștere, ci la Bălăbănești, la prietenul său din copilărie, Vasile Dabija. Masa la care a prânzit domnul la Bălăbănești s-a transmis din generație în generație și vestigiile sale, desigur avariate de vreme, se află în posesia semnatarului acestor rânduri.

La cinci zile după moartea lui Vasile Dabija se stingea din viață la Galați, în vârstă de 80 ani, Soltana Cozadini, mama domnitorului Alexandru Ioan Cuza, iar la 11 februarie 1866 „monstruoasa coaliție” îl detrona la București pe domn. Sunt evenimente impresionante, pe care le-a cunoscut Catinca Dabija cu copiii săi.

Catinca Dabija, după ce și-a căsătorit și singurul său fiu, pe Iorgu Dabija, moare în 1884; în același an moare și preotul Ioan P. Tașcă, tatăl primului său ginere, Gheorghe I. Tașcă, soțul Marghioliței.

Cât despre mama Catincăi Dabija, Maria Tașcă, născută Balaban, retrasă la Bârlad la fiul său cel mai mic și cunoscută ca „bătrâna Tășculeasă”, moare la șase ani după moartea fiicei sale, respectiv în 1890.

Descendența soților Vasile și Catinca Dabija

Soții Vasile și Catinca Dabija au avut șase copii (cinci fete și un băiat) și anume în ordinea nașterii:

1. **Profira**, născută în 1848, decedată în pruncie, după 1851;
2. **Marghioala** (1849–1945), căsătorită cu Gheorghe I. Tașcă, perceptor la Bălăbănești, cu care a avut 16 copii, urmați de 41 de nepoți, 36 de strănepoți etc., o foarte numeroasă descendență¹⁴;
3. **Iorgu** (1854–1902), căsătorit cu Elena Codreanu (1857–1937) din Bârlad, cu care a avut șapte copii (trei băieți și patru fete);

¹⁴ Cf. *ArhGen*, II (VII), 1995, 1–2, p. 128–145.

4. **Sevastița** (1860–1947), căsătorită la Bârlad cu Sterian Dimitriu (1852–1936), judecător, având patru fete și un băiat;

5. **Ecaterina**, căsătorită cu preotul Varlaam (Vârlan), pe care l-a cunoscut la Salonic, în Grecia, și cu care a avut trei fete și doi băieți;

6. **Natalia**, căsătorită de două ori și anume: prima căsătorie cu Ion Antonescu, morar din Bălăbănești, cu care a avut doi băieți, iar a doua căsătorie cu Constantin Sillion, sergent major și apoi perceptor, cu care a avut alți patru copii, adică trei fete și un băiat.

În cele ce urmează, vom prezenta numai descendența lui Iorgu Dabija, ca singurul continuator al patronimului *Dabija*, precum și descendența celorlalte surori, Sevastița, Ecaterina și Natalia, cu respectivii lor copii, în număr de 23, adică nouă băieți și 14 fete.

I. Cei șapte copii ai lui Iorgu Dabija sunt următorii:

1. **Ștefan Dabija** (1879–1919), comerciant la Zorleni, căsătorit cu Profira, fiica preotului Constantin Vârgolici din Bălăbănești, cu care a avut cinci copii (patru fete și un băiat), adică:

a. *Natalia*, născută în 1903, azi pensionară P.T.T.;

b. *Livia*, născută în 1905, căsătorită cu Armand Cristescu, azi decedat;

c. *Maria*, născută în 1907, căsătorită cu inginerul francez Mangin, cu care a plecat în Franța; au un fiu, Etienne;

d. *Profira* (1909–1947), căsătorită cu un ofițer; ea s-a sinucis;

e. *Ștefan Dabija* (1915–1971), șef aprovizionare la un GOSTAT, căsătorit, fără copii.

2. **Vasile Dabija** (1881–1920), comerciant la Zorleni, căsătorit cu Maria, fiica unui preot din Fălciu; au avut un singur fiu, *Vasile*, născut în 1905, căsătorit cu Raveca Mureșan, părinți a doi copii (Maria, inginer, căsătorită cu Traian Băcioiu, inginer, ambii plecați în Ghana, și Constantin, operator de cinema la Buftea, plecat apoi la Paris).

3. **Constantin Dabija** (1883–1970), învățător la Bârlad, căsătorit cu Stela Rotaru (1886–1971), institutoare la Bârlad; au avut patru copii:

a. *Ioan Dabija*, născut în 1911, ofițer, căsătorit cu Maria Carabin, născută 1918, de care a divorțat;

b. *Constantin Dabija* (Titi), născut în 1919, licențiat în drept, a fost căsătorit de două ori, fără urmași;

c. *Eugenia* (1921–1936);

d. *Elena* (1926–1997), necăsătorită, pensionară.

4. **Elena**, născută în 1885, căsătorită la Bârlad cu Petre Nicolae, ofițer; au avut patru copii:

a. *Florica* (1910–1992), căsătorită cu Constantin Gheorghiu, economist (1909–1997); au avut o fiică, Elena (născută în 1940, căsătorită cu

Armand Calotescu, inginer, născut în 1937; au un băiat, Bogdan, născut în 1965 medic în Franța);

b. *Victor* (1912–1980), economist, căsătorit cu Nadia, are o fată, Doina, căsătorită cu un Enache; au doi copii, Răzvan și Cătălin;

c. *Emil*, născut în 1915, economist, căsătorit cu Filomena Flai, are o fată, Cornelia, căsătorită Manea, având doi copii;

d. *Corneliu* (1920–1944), inginer la Uzinele Malaxa, mort în bombardament.

5. **Maria Dabija** (1888–1977), căsătorită cu Apostol Nestor (1886–1976), administrator financiar la Bârlad; au avut cinci copii:

a. *Gheorghe*, născut în 1911, căsătorit cu Didina; au avut trei copii;

b. *Agatia*, născută în 1915, a avut un copil;

c. *Aneta*, născută în 1918, a avut un copil;

d. *Maricica* (1920–1978);

e. *Margareta*, născută în 1924.

6. **Tinca Dabija.**

7. **Aneta Dabija** (1900–1964), învățătoare la Galați, căsătorită cu Pavel Dragomir, șeful gării din Tulucești; nu au copii.

II. Cei cinci copii ai Sevastiței Dabija cu soțul ei, Sterian Dimitriu, sunt următorii:

1. **Lucreția Dimitriu**, născută în 1876, căsătorită prima dată cu un grefier, Jorică, cu care a avut patru copii și anume:

a. *Elena Jorică*;

b. *Pericle Jorică*, ofițer;

c. ? *Jorică*;

d. *Gheorghe Jorică*.

A doua căsătorie a Lucreției Dimitriu a fost încheiată cu un Onescu din Lugoj.

2. **Elena Dimitriu** (1878–1966), necăsătorită, profesoară de științe naturale și mulți ani directoare a Liceului de fete „Iorgu Radu” din Bârlad.

3. **Maria Dimitriu** (1881–1961), medic, căsătorită cu dr. Mircea Bruteanu (1881–1957), de care a divorțat, după ce au avut o fiică, *Liliana Bruteanu* (1919–1985), căsătorită în 1942 cu Dan Marcopol, contabil, născut în 1919, de care a divorțat în 1966; fiul lor, Dan-Decebal-Gabriel Marcopol, născut în 1943, căsătorit în 1966 cu Ortansa Luca, de care a divorțat, dar cu care a avut o fată, Adriana-Magnolia Marcopol, născută în 1971. Dan-Gabriel-Decebal Marcopol s-a recăsătorit în 1977 cu Marta Varin, iar Liliana Bruteanu s-a recăsătorit în 1975 cu Eugen-Damian Ardeleanu, născut în 1904, decedat între timp;

4. **Natalia Dimitriu**, farmacistă, s-a sinucis.

5. **Traian Dimitriu**, mort în pruncie.

III. Cei cinci copii (trei fete și doi băieți) ai Ecaterinei Dabija cu soțul ei, preotul Gheorghe Varlaam (Vârlan), sunt următorii:

1. **Elena Varlaam**, născută în 1887, căsătorită cu Gheorghe Tașcă, născut în 1877, inginer hotarnic la Constanța, cu care a avut trei băieți:

a. *Constantin G. Tașcă* (1911–1980), inginer constructor, căsătorit în 1936 cu Angela Dancu, născută în 1917, cu care a avut o fiică, Doina-Sanda Tașcă, născută în 1947, inginer constructor, căsătorită în 1978 cu inginer Nicolae Mahala, născut în 1947; au o fată Raluca Mahala, născută în 1979, studentă la Facultatea de Stomatologie din București;

b. *Ion-Durostor G. Tașcă*, născut în 1913, doctor în drept, avocat, căsătorit cu medic stomatolog Comana, decedată în 1980, cu care a avut un fiu, Mircea I. Tașcă (1946–1997), cu studii agronomice, apoi barman, căsătorit, având un fiu;

c. *Victor G. Tașcă*, născut în 1915, pensionar C.F.R. la Constanța, fără urmași.

2. **Maria-Ecaterina Varlaam** (1886–1971), căsătorită în 1912 cu Vasile Angheluță (1881–1936), cu care a avut patru copii (trei fete și un băiat):

a. *Elena Angheluță*, născută în 1914 la Monteoru-Prahova, licențiată în litere, căsătorită în 1937 cu colonelul Constantin-Lucian Dumitrescu (1913–1980); au avut doi băieți:

aa. Marian Dumitrescu, născut în 1940, căsătorit în 1963 cu Coca Ghibănescu, născută în 1946; au două fete: Viorica Dumitrescu, născută în 1966, și Cici Dumitrescu, născută în 1969;

ab. Florian Dumitrescu, născut în 1944, inginer electronist, căsătorit în 1969 cu Mihaela;

b. *Areta Angheluță*, născută în 1921 la Țintea-Prahova, farmacistă, decedată în 1946, fără urmași;

c. *Jenica Angheluță*, născută în 1923 la Telega-Prahova, farmacistă, necăsătorită;

d. *Gheorghe Angheluță*, născut în 1925 la Telega-Prahova, actor la Teatrul Național din București, căsătorit în 1952 cu Elena Sereda, născută în 1926, actriță; au divorțat în 1963 și au un fiu, Vasile Angheluță, născut în 1953, inginer, căsătorit în 1977 cu Silvia Gheorghiuță, născută în 1955, inginer, și au o fată, Corina Angheluță, născută în 1979. Gheorghe Angheluță s-a recăsătorit cu Viorica Marinescu, medic, în 1968.

3. **Sevastița Varlaam**, căsătorită cu preotul Vasile Balaban, de la Mănăstirea Adam, cu care a avut un băiat și trei fete:

a. *Vasile Balaban*, învățător, directorul școlii din comuna Adam;

b. *o fată*, învățătoare la aceeași școală;

c. *o fată*, medic la spitalul „Bucur” din București;

d. *Elena Balaban*, căsătorită Ispas, profesoară la București.

4. **Nicolae Varlaam**, mort în accident la sonde.

5. **Constantin Varlaam**, preot (dispărut), căsătorit cu Eufrosina, moartă de cancer la Brașov, au avut doi băieți:

- a. *Constantin C. Varlaam*, licențiat la Academia Comercială;
- b. *Vasile Varlaam*, apicultor la Brașov.

IV. Cei șase copiii ai Nataliei Dabija din cele două căsătorii și anume:

A. din căsătoria cu morarul Ion Antonescu din Bălăbănești au rezultat doi băieți:

1. **Nicolae Antonescu**, căsătorit de două ori și anume, prima dată cu Paraschiva, cu care a avut trei băieți și o fată, adică:

- a. *Nicolae N. Antonescu*;
- b. *Ion N. Antonescu*;
- c. *Cicerone N. Antonescu*;
- d. *Natalia N. Antonescu*.

Din a doua căsătorie a lui Nicolae Antonescu cu Maria au rezultat următorii doi băieți:

- e. *Iorgu N. Antonescu*, medic;
- f. *Iuliu N. Antonescu*, licențiat al Academiei Comerciale.

2. **Ion Antonescu**, născut în 1884 și căsătorit în 1919 cu Maria (1898–1980), fiica lui Costică și a Nataliei Balaban. Ion Antonescu a murit 1949 și a avut patru copii:

a. *Mariana I. Antonescu* (1920–1996), educatoare, căsătorită în 1939 cu preotul Ion Chițiga din Focșani, cu care a avut doi copii:

aa. Sabina Chițiga, născută în 1940, medic stomatolog, căsătorită cu medicul Valentin Calițoiu, cu care are un fiu, Dragoș Calițoiu, născut în 1969;

ab. Iulia Chițiga, născută în 1942, profesoară, căsătorită cu inginerul Aurel Dabija, cu care are doi băieți: Iulian Dabija, născut în 1967, și Mihai-Onuț Dabija, născut în 1979.

b. *Ioan-Mircea I. Antonescu*, născut în 1921, inginer, căsătorit în 1951 cu Elisabeta Oprișan, profesoară (vară primară după tată cu Magdalena Oprișan, farmacistă, căsătorită cu dr. Mihai Botez) au un băiat și o fată:

- ba. Delia Antonescu, născută în 1952, profesoară la Nancy;
- bb. Alexandru-Ion Antonescu, născut în 1957, a urmat

artele plastice;

c. *Steluța-Natalia Antonescu*, născută în 1924, învățătoare, căsătorită cu Ion Zahițeanu, învățător, au o singură fată, Doina Zahițeanu, născută în 1945, profesoară, căsătorită cu. prof. Partenie Casenco și au doi băieți: Ionuț Casenco, născut în 1976, și Brandy Casenco, născut în 1977.

d. *Adriana-Corina I. Antonescu*, născută în 1930, inginer horticol, căsătorită în 1954 cu inginer agronom Ion Taraș, născut în 1932 și decedat în 1994;

au un fiu, Adrian-Emil Taraș, născut în 1955, inginer constructor, căsătorit la Bacău cu Miralena, inginer constructor, și au un fiu, născut la Bacău la 13 august 1998.

B. Din a doua căsătorie a Nataliei Dabija cu Constantin Silion, sergent major și apoi receptor, au rezultat patru copii (trei fete și un băiat) și anume:

3. **Maria Silion**, născută în 1889, căsătorită Lazăr, cu care a avut doi copii:

a. *Lavinia Lazăr*, căsătorită cu Ella;

b. *Octavia Lazăr*, medic, căsătorită cu inginer Tăslăuanu.

4. **Elena Silion (Lilica)**, decedată fără urmași.

5. **Constantin C. Silion**, căsătorit cu Maria Chiriacescu, fără urmași.

6. **Natalia Silion**, căsătorită cu Gheorghe Pavlov, cu care a avut doi copii:

a. *Laurențiu Pavlov*, medic veterinar, căsătorit cu Ecaterina; au o fată, Carmen Pavlov, chimistă;

b. *Veronica Pavlov*, contabilă, căsătorită cu Gheorghe Pestițu, pensionar, decedat; au un fiu, Răzvan Pestițu.

Aruncând o privire retrospectivă asupra descendenței soților Vasile și Catinca Dabija, constatăm că, deși incompletă, din cauză că unele familii au evoluat în ultimii 15 ani, de când am făcut unele constatări, numărul acestora este deosebit de mare și anume: 156 de descendenți din Maghița Dabija, 46 de descendenți din Iorgu Dabija, 13 descendenți din Sevastița Dabija, 29 de descendenți din Ecaterina Dabija, 34 de descendenți din Natalia Dabija. Total: 278 de descendenți.

În cursul celor 130 ani de evoluție a acestei numeroase descendențe, nu au mai rămas în viață decât circa 100 de persoane, adică o treime, persoane care ar trebui să fie conștientizate de vocația lor de a urca pe scară genealogică prin Catinca Dabija, mama acesteia, Maria Tașca, născută Balaban, spre familiile Misihănescu, Jora, Posadnic, Giulici, până la Drăgoșeștii maramureșeni de pe Valea Mării.

Cu toată strădania mea de a-mi atrage colaboratori în dificila muncă de cercetare genealogică, pot afirma azi că am rămas singurul cunoscător în amănunțime a celor 20–26 de generații, care se succed pe parcursul a șapte secole.

Folosind metoda Sosa-Stradonitz și o bogată documentație a satului Bălăbănești de pe Jeravăț, am reușit să încheie un lung filon genealogic moldav încă din 1984; dar satul Bălăbănești este departe de a-și fi epuizat imensul rezervor de date pentru noi construcții genealogice, de-ar fi numai să ne referim la frații și surorile, în număr de șapte, ai Catincăi Dabija, născută Tașcă, sau la frații marelui căpitan Constantin Balaban, care nu figurau printre „cei de la neamuri”, deși aveau acest drept.

Țin să aduc aici și acum mulțumiri publice d-lui Ștefan S. Gorovei, care, după ce a aflat că am ajuns cu cercetările mele până la Avram Misihănescu, m-a îndrumat să cercetez două scrieri vechi ale sale, publicate în „Revista Arhivelor” și în „Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară” de la Iași; în felul acesta, am putut face un imens salt înainte, de 300 de ani, în cercetările mele genealogice. Apoi, influențat de opera prof. Mihai Costăchescu de la Iași, am trecut Pasul Prislop și am ajuns să descopăr alte trei generații de ascendenți ai lui Giulă *capitaneus* în Maramureș.

CONTESELE BĂLĂCEANU.
Două boieroaițe române la Curtea din Viena

După dramatica rezolvare, la Zărnești (12 august 1690), a conflictului politic dintre marele agă Constantin Bălăceanu (devenit între timp conte al Sfântului Imperiu și general în armata habsburgică) și Constantin Brâncoveanu (devenit domn al Țării Românești), familia Bălăceanu s-a refugiat la Sibiu, pierzându-și – potrivit legilor otomane – patrimoniul din Oltenia și Muntenia, ca una ce se hainise.

După ocuparea Olteniei de către austrieci, în urma păcii de la Passarowitz, Maria, văduva lui Constantin Bălăceanu (și fiica lui Șerban vodă Cantacuzino), cu fiul ei Ion, s-a stabilit în provincia ocupată (Valahia Transalutană). Maria s-a călugărit sub numele de Magdalena la Mănăstirea Dintr-un Lemn, unde a murit, iar Ion s-a stabilit la moșia Babici¹. Acolo s-a căsătorit² cu Ilinca, fiica vel vornicului Pătrașcu Brezoianu (ucis de Nicolae Mavrocordat) și a Despei Brezoianca. Din aceasta căsătorie s-au născut trei fete: Smaragda, Maria și Ilinca, ultimele două fiind „eroinele” acestei lucrări.

La 24 martie 1738, Ion Groful Bălăceanu, care zăcea bolnav în bolnița Mănăstirii Cozia, e ucis de Hussein Pașa, confiscându-i-se banii, bijuteriile și mai ales actele de familie. Rămășițele sale pământești au fost înhumate în curtea Mănăstirii Cozia³, lângă zidul de miazănoapte al bisericii, unde au fost descoperite de arheologul Nicolae Constantinescu. Aceasta înhumare într-o mănăstire voievodală a fost justificată prin faptul că descindea din Basarabi (prin Bălăceni și Cantacuzini), ca și mama lui Mihai Viteazul, îngropată lângă el, în interiorul bisericii. Curând (24 ianuarie 1739), avea să moară și văduva sa Ilinca, înmormântată la Mănăstirea Dintr-un Lemn.

Nu avem nici o informație privind copilăria și adolescența celor trei fete, Smaragda, Maria și Ilinca, după cum nu știm nici datele lor de naștere. Au fost desigur educate la Sibiu (unde bunica lor, Maria Bălăceanu, ctitorise împreună cu companiștii greci biserica de la Bungard) și la Brașov, conform unei danii. Ele au fost însă școlite și la Viena, căci numai astfel se explică numeroasele și puternicele relații ce le-au avut la curtea habsburgică.

¹ Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpânire austriacă*, București, 1971, p. 147–148.

² Al. A. I. Vasilescu, *Oltenia sub austrieci*, vol. I. *Istoria politică a Olteniei sub austrieci*, București, 1929, p. 156.

³ Moartea și înhumarea lui Ion Groful Bălăceanu sunt menționate într-un act de donație a moșiei Belitori către Mănăstirea Cozia (2 februarie 1743), act din arhiva autorului.

După restituirea Olteniei, cele trei Bălăcence revin la București, unde domnea Constantin Mavrocordat, ca să-și reglementeze drepturile de moștenire. Domnul le-a restituit moșiile „ce erau pe seama domnească”⁴, printre care cele din Oltenia, ca și moșiile principale ale bunicului lor (jumătate din patrimoniul familiei de la Balaci).

În cursul acestui proces de restituire, cele trei boieroaice întoarse din pribegie au revendicat și moșia de la Moșoaia, de lângă Pitești, care însă a fost dată moșnenilor satului printr-un hrisov al lui Constantin Mavrocordat din 25 iunie 1741, hrisov dăltuit – caz unic, după știința mea – pe o cruce ce se păstrează și astăzi în pridvorul bisericii vechi din comună.

Smaragda, fiica cea mai mare, s-a măritat cu negustorul Manoil Manu, fiul omului de afaceri al lui Constantin Brâncoveanu, Apostol Manu, și al Zamferei, fiica starostelui Iorgu Lipănescu. Ea s-a stabilit la Frejurenii (unde a ctitorit cu soacra sa biserica Mănăstirii Zamfira) și a murit în monahie (maica Smara) la Mănăstirea Țigănești.

Surorile ei, nemulțumite de regimul turco-fanariot, au plecat în 1743 la Viena. Constantin Mavrocordat, cu aversiune față de Bălăceni⁵, le-a confiscat moșiile „fiind vrăjmașe patriei lor”; mai apoi, Grigore II Ghica (1748-1752) le-a donat Mănăstirii Pantelimon⁶.

Înainte ca Maria și Ilinca să părăsească Țara Românească, cele trei surori au semnat un act de donație a moșiei Belitori (Teleorman), Mănăstirii Cozia, pentru pomenirea tatălui lor (3 februarie 1743), întărit de unul similar din 29 mai 1753, semnat doar de Smaragda (Smaranda). În arhiva Mănăstirii Cozia se mai afla un prim act de donație a aceleiași moșii către aceeași mănăstire, semnat și de mama lor, Ilinca (21 iunie 1738). Este mai mult decât probabil că numai ultimul a fost împlinit. Celelalte două au rămas desigur ineficiente, deoarece titlul de proprietate al semnatarilor era discutabil (din cauza confiscărilor efectuate de domnie). Aceste danii au texte similare. În ele se relatează împrejurările morții lui Ion Groful Bălăceanu, când turcii „l-au lipsit de dorita lui viață”.

La Viena, Maria și Ilinca au fost primite cu căldură de aristocrația locală, lucru imposibil dacă n-ar fi avut legături mai vechi în acel oraș. Împărăteasa Maria

⁴ Într-un hrisov al lui Nicolae Mavrocordat din 2 februarie 1722 (pe pergament ornat cu stema dublă, a Moldovei și Țării Românești), este specificat limpede că moșiile bălăcenești au fost confiscate „den porunca împărătească”, deoarece „hainindu-se Constantin aga Bălăceanu încă den zilele răposatului Constantin vodă de către puternica Împărăție și ducându-se la nemți...” (ASB, *Mitropolia Țării Românești*, LXV/29).

⁵ Pentru detalii privind această aversiune a Mavrocordaților față de Bălăceni, vezi C. Bălăceanu-Stolnici, *Cele trei săgeți (Saga Bălăcenilor)*, București, 1990.

⁶ În diata sa din 1752, Grigore Ghica vodă stipulează că moșiile lui aga Constantin Bălăceanu (în special partea sa de la Balaci), confiscate de Constantin Brâncoveanu și retrocedate de Constantin Mavrocordat celor trei surori (Smaragda, Maria și Ilinca) au fost din nou confiscate când Maria și Ilinca au părăsit Țara Românească și donate de el Mănăstirii Pantelimon (Al. Gălățescu, *Eforia Spitalelor Civile*, București, 1892, p. 206-208).

Tereza (1740–1780) le-a primit la Curte, unde le-a numit domnișoare de onoare și din 1750 le-a fixat o retribuție de 400 de guldeni pe an⁷.

De acolo au început să uneltească pentru a obține de la sultanul Mahmud I (1730–1754) retrocedarea moșiilor lor. Au convins-o pe Maria Tereza să negocieze direct cu Sublima Poartă. Se pare că în 1747 sultanul ar fi dat un firman de restituire a proprietăților lor, rămas neaplicat. Cert este că internunțul Joseph von Schwachheim a trimis contelui W. A. Kaunitz traducerea în limba italiană a firmanului semnat la 20 iunie 1761 (1174 H.) de sultanul Mustafa III, însoțită și de traducerea unei scrisori a marelui vizir Mehmet Raghîb (Mehmed-Pașa, 1775) adresată lui Constantin Mavrocordat.

Atât în firman⁸ cât și în scrisoarea⁹ însoțitoare se ordona (*impero et commando*) domnului muntean să aplice conținutul ordinului precedent, aluzie probabilă la firmanul lui Mahmud I, neexecutat. Conform acestui ordin, celor două fiice ale boierului valah Bălăceanu li se restituiau posesiunile (bunurile, pământurile și casele) și li se recunoștea condiția de supuse ale sultanului, ca și dreptul și obligația de a se stabili în Valahia. Această restituire era ordonată în urma intervenției făcute la Sublima Poarta de către împărăteasa creștină (*Illustra Signora tra Grandi della Nazione Cristiana*). Se specifica, totodată, că exproprierea bunurilor bălăcenești se făcuse conform Sacrelor Capitulații Imperiale, care stipulează că orice persoană din Valahia, Moldova sau alte țări supuse sultanului, care, în timp de război, se refugiază sub protecția împăratului austriac, este privat de posesiunile sale.

Retrocedarea bunurilor era justificată prin: instalarea păcii (care impune unificarea trecutului și iertarea delictelor); prin decizia celor două valahe creștine de a se stabili în țara lor; prin sărăcia acestora (*lo stato di miseria in cui ritrovansi*), demnă de milă.

În scrisoarea lui Mehmed Raghîb se mai specifică faptul că primul firman de împrumut nu a fost executat. Ea se sfârșește cu indicația de a respecta întru totul firmanul și de a nu i se împotrivi. Menționăm că numele domnului (Constantin) nu este menționat decât în scrisoarea respectivă și în firmanul sultanului.

În arhivele vieneze se află și o serie de opt rapoarte diplomatice ale lui Schachheim către Kaunitz¹⁰, unde sunt redată peripețiile negocierii cu Sublima Poartă a posesiunilor conteselor. În această corespondență Maria și Ilinca sunt numite „fiicele contelui Bălăceanu Ion”.

⁷ Actul original de instituire a acestei retribuții (10 aprilie 1750) se află în arhiva autorului.

⁸ ASB, Colecția microfilme Austria – fondul „Turcia”, rola 598, cadrele 350–352.

⁹ *Ibidem*, cadrele 442–443. Originalele se află la Haus-, Hof- und Staatsarchiv din Viena, Fondul „Turcia”.

¹⁰ *Ibidem*, rolele 597, 598 și 599. Vezi și E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, VII, București, 1876, p. 24–25, 25–26, 27–28.

Tot acest episod dovedește atenția de care se bucurau contesele noastre în cadrul aulei imperiale habsburgice și precizează clar statutul țărilor noastre în Imperiul Otoman.

După plecarea lor, în 1743, contesele au stat la Viena. Nu avem nici o informație despre viața lor în capitala habsburgică. Știm doar că au continuat să fie domnișoare de onoare ale Mariei Tereza și să fie stipendiate de aceasta din bugetul aulei maghiare. Purtau titlul de contese și foloseau un sigiliu cu o stemă ce cuprindea mobilele stemei agăi Constantin Bălăceanu (reprodusă de A. Veress): cele trei săgeți tradiționale, banda ondulată (râul), *dextrochère*-ul și capul de turc tăiat, la care erau adăugate stemele Austriei, Ungariei, Țării Românești și Moldovei, precum și o sabie și un buzdugan. E probabil că stema reprodusă de A. Veress era cea de conte al regatului Ungariei, atribuită, în 1687, de Leopold I prin vlădica Gheorghe Brancovici sau prin contele Csáky, când au venit în misiune la București, iar cea a conteselor (și desigur a lui Ion Groful) era stema de conte al Sfântului Imperiu Romano-German, atribuită agăi Constantin Bălăceanu în 1690, la Viena. Această stemă are un iz de armerii de pretențiune, ceea ce ar fi în favoarea zvonurilor care circulau la epoca respectivă cu privire la intenția lui Bălăceanu de a se urca pe tronul Țării Românești. Ea se vede (parțial) pe un zapis din 5 ianuarie 1795¹¹, privind vânzarea unui imobil din mahalaua Sf. Dumitru către paharnicul Constantin Bălăceanu (viitorul mare ban)¹².

Maria Bălăceanu s-a întors în țară în 1759, trecând prin Brașov (unde copilărise), Timiș, Predeal și Câmpina, cum reiese din pașaportul folosit¹³. Ilinca a rămas în străinătate, când la Viena, când la Brașov.

În testamentul Mariei, din 20 aprilie 1797, aceasta precizează că „dumneai [= Ilinca] n-au crescut aici în țară” și cu indicația să nu i se predea la moartea ei pământurile sale, căci „nu știe ce este moșia”. De aici, din București, Maria trimitea o parte din venituri. De asemenea, i-a cedat și propria ei indemnizație pe care o primea la Viena.

Maria a stat apoi în țară zece ani, deși la venire nu era hotărâtă în acest sens. Aceasta explică și de ce și-a lăsat bagajele, o cruce și unele bijuterii la vama din Timiș, unde au fost păstrate cu grijă până în 1763, când șeful vămii îi scrie proprietarei că trebuie să-i trimită obiectele aflate în păstrare¹⁴.

În București, contesele dispuneau de un patrimoniu foarte vast. Ele locuiau în mahalaua Sf. Vineri, pe Podul Vergului (Calea Călărași). Mai dispuneau de o casă pe Podul Mogoșoaiei, în mahalaua Sf. Dumitru (mahalaua Bălăceanu), lângă hanul lui Șerban vodă, și de multe alte case și prăvălii. De asemenea, posedau

¹¹ Arhiva autorului.

¹² Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, I, București, 1915, p. 136.

¹³ Arhiva autorului.

¹⁴ *Ibidem*.

numeroase moșii, între care Balaci, Sintești pe Sabar, Căzănești (Glina, Bălăceanca), Stoinelești, Băcești, Tina, Grădiștea Oltului, Săliștioara, Babici, de moștenire, Purcăreni și Zâmbreanca, cumpărate de la șetrarul Ion Bălăceanu¹⁵.

Contesele au avut numeroase procese cu privire la aceste moșii, deși menționau (într-un act din 1797) că „noi nu ne putem judeca cu lumea, nefiind parte bărbătească”. Semnificativă este și afirmația: „Și de s-ar scula cineva cu niscareva zapise de vii sau de moșii, de țigani sau datorii, după moartea noastră, să nu se țină seama [de ele], că atunci când au tăiat pe tată-meu în drum, au luat cine ce au putut”.

Știm că au avut legături strânse cu viitorul mare ban Constantin Bălăceanu, care se considera șeful familiei. Încetul cu încetul, acesta a reușit să le convingă să-i vândă sau să-i lase moștenire moșiile. Deși în diata Elenei (3 august 1801) este specificat să nu se țină seama de înțelegerile anterioare (mai ales ale Mariei) cu banul (care le-ar fi „înșelat cu măglăseli”) și să nu-l mai considere executor testamentar, totuși am regăsit mai târziu în patrimoniul acestuia toate moșiile care fuseseră stăpânite de contese. De altfel, știm că banul, sprijinit de consulul austriac Fr. Fleischhagl von Hahenau (18 martie 1812), a făcut un demers la Viena (după moartea conteselor), pentru a moșteni și titlul contal al acestora¹⁶.

În timpul șederii la Viena contesele îl întâlnesc pe Samuel Micu (1745–1806), germanizat și înnobilit sub numele de Klein (Clein), care a studiat acolo teologia și filosofia în perioada 1766–1772. În 1770, îi dăruiesc o cronică a Țării Românești scrisă în românește, o versiune a cronicii lui Radu Popescu. Klein, la rândul său, o dăruiește prietenului său, Gheorghe Șincai. Acesta o adnotează în latină și îi adaugă unele mici interpolări în românește și pune să fie rescrisă cu litere latine, în 1780, de un oarecare Vasile Vlad. Exemplarul respectiv se păstrează la Biblioteca filialei din Cluj a Academiei Române¹⁷. Pe ultima pagină se află o notă în latină: „Hanc historiam deferibendam Samueli Klein concesserat domina quaedam ex illustri familia Balacian, quae anno 1770 Viennae morabatur”. Din aceasta cauză, *Historia principilor Țării Românești* a fost numită *Cronica Bălăcenească* și a fost socotită și de Chr. Engel drept o cronică de familie¹⁸. Cu acest prilej, Engel dă câteva informații despre Bălăceni (*Die Walachische Bojarren-Familie Balatschan*) și menționează ce date suplimentare se pot găsi în lucrarea lui Sulzer¹⁹ (care și el a consultat cronică bălăcenească). Totodată, precizează că domnișoarele Bălăceanu au fost educate în școli catolice la Viena.

¹⁵ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 135.

¹⁶ Hurmuzaki, *Documente*, serie nouă, II, București, 1967, p. 11.

¹⁷ Ms. rom., nr. 546.

¹⁸ Chr. Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, ed. I, partea a II-a, Halle, 1804, p. 84.

Engel face o analiză a acestor cronici și redă un rezumat al ei în limba latină, redactat de Gh. Șincai (p. 85–92).

¹⁹ I. Sulzer, *Geschichte des transalpinische Daciens*, III, ed. R. Gräfer, Viena, 1781–1782, p. 164.

În legătură cu această afirmație, se poate crede că Bălăcencile noastre au trecut la catolicism. Daniile făcute Mănăstirii Belitori și apoi Mănăstirii Bistrița (moșia Săliștioara, în 1776), legăturile cu episcopul Chesarie al Râmnicului, ca și limbajul și mentalitatea profund ortodoxe ce se regăsesc în tot ce a rămas scris de la ele (mai ales testamentele) sugerează că nu s-au îndepărtat de religia părinților lor. Într-un zăpădă din 13 martie 1797²⁰, al celor două surori, în legătură cu protejatul lor Petre, ele afirmă că l-au „creștinat în pravoslavnică noastră credință în zilele preasfinției sale răposatului mitropolit Grigore”, ceea ce dovedește cu prisosință că au rămas ortodoxe.

O citire atentă a acestei cronici – care descrie evenimentele din 1629 (urcarea pe tronul Moldovei a lui Alexandru Coconul, 1629–1630) până în 1724 (când Nicolae Mavrocordat edifica Mănăstirea Sfânta Treime de la Văcărești) – arată clar că nu este o cronică de familie, ci o cronică partizană anticantacuzinească. În nici un caz nu exprimă poziția Bălăcenilor (care sunt pomeniți într-un singur loc), ei fiind înrudiți și susținători ai lui Șerban Cantacuzino (care este violent atacat – lucru explicabil, căci acesta îl condamnase la moarte pe tatăl lui Radu Popescu în 1680)²¹.

Oricum, prin darul făcut lui Samuel Klein, contesele au permis cronicii respective să intre în circuitul internațional la sfârșitul secolului XVIII.

În 1773, contesele revin în țară pe drumul Viena-Budapesta-Szegedin, Lipova-Deva-Brașov-Timiș-Predeal-București. Nu folosesc nici valea Oltului (*Via Carolina*), nici drumul clasic al Branului (prin Câmpulung), ceea ce dovedește că valea Prahovei devenise deja un drum internațional. În colecția autorului se află un atestat epidemiologic eliberat de primarul și consiliul orășenesc al Vienei, din 13 octombrie 1773, doamnelor Maria Anna (?) și Helena, contese de Ballazianu, împreună cu însoțitorii lor, Franz Kowaruck și Peter Shäffleck, pentru ca să meargă la Kronstadt fără să fie reținute la diferitele carantine²².

Ultimii ani ai vieții, contesele și-i vor petrece la București. Din documentele existente se vede că nu au avut venituri care să le acopere cheltuielile. Rentabilitatea agricolă era mică, iar ele specificau: „în vreme de răzmeriță nimic nu luam după venitul moșiilor”. E probabil că și arendașii (sau cei ce se ocupau de moșiile lor) să nu fi fost foarte cinștiți. Cert este că au vândut terenuri și case în București și moșii.

Într-un act de vânzare din 20 mai 1778, iscălit numai de Maria, ea spune că este silită să vândă moșia Babici (pe care aga Constantin Bălăceanu o cumpărase de la moșneni), deoarece a ajuns „la vreme de bătrânețe și de scăpătăciune, având

²⁰ Academia Română, Ms. 611, fila 12, și Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 135.

²¹ *Dicționarul literaturii române de la origini și până la 1900*, București, 1979, p. 693–696.

²² Se știe că la epoca aceea domnea o teamă de epidemii (în special de ciumă). Vezi C. Bălăceanu-Stolnici, *Din trecutul antiepidemic al Transilvaniei. Un atestat epidemiologic eliberat de primăria din Viena în 1773*, în „Igiene”, XXXV, 1986, 2, p. 153–157.

două trebuințe, adică a chivernisi viața și a ne căuta sufletele...”²³. Totodată, se plânge că nu poate să se bizuie nici pe rude, nici pe vecini. Singura persoană în care are încredere este episcopul Chesarie al Râmnicului.

Impresia care se degajă din tot ceea ce a rămas de la ele este că au dus în București o viață izolată. De asemenea, au rămas nemăritate și nu știm să fi avut cândva un bărbat în viața lor. Amândouă, pentru a-și umple singurătatea, au adoptat fiecare câte un copil pe care l-au crescut, cununat și înzestrat. Ilinca a adoptat o fată despre care nu știm nimic și care spre sfârșitul vieții a părăsit-o. Maria a luat de suflet un băiat, un sas de la Brașov, Peter Shäfleck, pe care l-a botezat – cum am văzut – și i-a schimbat numele în Petre Șufariul. Au avut și alte generozități. Au dăruit moșii unor persoane aflate la nevoie; au slobozit țiganii din robie, uneori toate sălașele, alteori numai țigăncile.

Maria a murit în 1800, iar Ilinca după patru ani. Nu știm unde au fost înmormântate. În arhivele Patriarhiei din București se află o scrisoare dramatică a Ilincai din 1804, în care se plânge de „halul bătrânețelor ei știute și văzute, zăcatoare la pat [...] nefiind vrednică a umbla”. Ea cere protecția mitropolitului Dosoftei Filiti: „să-ți faci pomană după cum te avem episcop al nostru [...] (căci) socotesc că eu mi-am făcut căzuta datorie în viață fiind...”.

Ștefan D. Grecianu notează²⁴ că pe plicul scrisorii e notat că la 5 mai 1804 ambele testamente au fost trimise domnului. E vorba de Constantin Ipsilanti, bun prieten cu viitorul mare ban Bălăceanu²⁵. E posibil ca astfel să se fi ajuns la o „interpretare” a testamentelor în favoarea lui Constantin Bălăceanu.

Maria și Ilinca Bălăceanu, „contesele” sau „nemțoaicele” cum li se zicea, sunt poate printre cele mai pitorești personaje din istoria familiei lor. Au trăit mult și au văzut trecerea de la despotismul clasic la absolutismul iluminat, apoi revoluția franceză și zorile bonapartismului. Au trăit când în splendoarea saloanelor capitalei habsburgice, când în vechile reședințe boierești ale Bălăcenilor din Valahia și au adus în atmosfera orientală a Bucureștilor ceva din parfumul lumii occidentale, dar mai ales ideile iluministe – care apar uneori izbitor în textul ce ar trebui să fie arid al zapiselor, daniilor și diatelor lor – și probabil au contribuit la adoptarea limbii și culturii franceze de către Bălăcenii de la sfârșitul veacului XVIII și începutul celui următor²⁶.

²³ Academia Română, *Condica Episcopiei Râmnic*, nr. 2, p. 209, și Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 134. Moșia avea 800 de stânjeni și a fost vândută fără de rumâni cu 1200 de taleri „bani gata”.

²⁴ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 138.

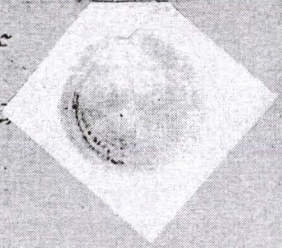
²⁵ Constantin Ipsilanti l-a făcut mare boier divanit, numindu-l mare logofăt al Țării de Jos. În pomelnicul bisericii din Cozleci, ctitorită în 1827 de Bălăceanu, el îi menționează pe Constantin Ipsilanti și pe soția acestuia, Safta, printre membrii morți ai familiei sale, deși nu erau rude (ceea ce dovedește că i-a rămas recunoscător).

²⁶ C. Bălăceanu-Stolnici, *Cele trei săgeți*, p. 93–94.

 Er Bürgermeister, und Rath der kaiserl. königl. Haupt-
 und Residenzstadt Wien bekennen hiemit, Es habe Uns
 Herr Manni Anna, und Gabriel Contese de Ballacianum
 und Herr Anton Franz Pöschel, und Peter Wastner, die
 sich mir zu Wien in Vorwissen anzuhalten, und Ansuchen
 widerum auf die Vorwissen abzugeben zu wollen
 vorgestellt, daß sie von hier nach *Probstädt*, und *Widuforo* zu reisen willens
 sey; und der Rath Uns zugleich, damit nicht unter Weegs in den Verdacht einer etwann hier
 wütend ansteckenden Krankheit gerathen, und darum angehalten werden möchte, um die Ertheilung
 eines Paßbrieses.

Wir bezeugen nun, daß in hiesiger Stadt, und den herumliegenden Gegenden der Zeit (Gott sey
 darum gedankt) eine gute, und gesunde Luft, auch von einer ansteckenden Krankheit nichts zu verspüren
 sey. Zum Beweis dessen ist die hierunter gestellte Fertigung, und das hingedruckte mittlere Stadtsigl.
 Wien den 13. 80ns 1773.

Johann Joseph ...
 ...
 ...

CONSTANTIN MORUZI ÎNTRE GRECIA ȘI ROMÂNIA

Am ales pentru astăzi să vă vorbesc despre un personaj pe cât de puțin cunoscut, pe atât de fascinant. E vorba de Constantin Moruzi, descendent al cunoscutei familii fanariote cu rădăcini în Trapezunt.

De această familie mă ocup din 1979, când am luat în primire un fond documentar aparținând familiei Zaimis. În 1987, am publicat la Atena o monografie dedicată tuturor membrilor acestei familii¹, în care am valorificat toate cunoștințele acumulate până atunci din studierea unor arhive grecești și române și a unei bogate bibliografii. Pentru ea am obținut în 1994, din partea Confederației Internaționale de Heraldică și Genealogie, premiul Comnène. Împreună cu colega mea, Ana Tabaki, cu doamna Georgeta Penelea-Filitti și cu alți colegi greci și români, am publicat în 1991 volumul *Le fonds Mourouzi d'Athènes*, cuprinzând regestele celor peste 1000 de documente ale arhivei mai sus-menționate² și pregătim pentru tipar volumul al doilea, cuprinzând documentele *in extenso*. Va apărea, sperăm, spre sfârșitul anului 2001. Parcurgerea lor atentă oferă, desigur, multe elemente noi, necunoscute, despre membrii acestei familii. În prezent, valorificând numeroase documente găsite în arhivele din Atena, dar și bibliografie românească actuală, pregătesc o ediție nouă, în limba greacă³.

Constantin a fost fiul marelui dragoman cu același nume, unul dintre oamenii cei mai culti dintre toți fanarioții și unul dintre martirii revoluției grecești din 1821, împreună cu patriarhul Grigore V. A fost numit mare dragoman al Porții la 23 sau 24 februarie 1821, post în care a rămas numai 40 de zile, refuzând insistent să se salveze, refugiindu-se în altă țară. Astfel, a fost decapitat în prezența sultanului Mahmud II, la 4 aprilie 1821. Mama sa era născută Mavrocordat și când

¹ Cu titlul *Étude généalogique sur la famille Mourouzi*, în seria Centrului de Cercetări Neogrecești *Τεράδια Εργασίας* (nr. 12). O prezentare generală a acestei familii în comunicarea mea la simpozionul de genealogie de la Iași (1994), apărută în *ArhGen*, II (VII), 1995, 3–4, p. 43–56.

² Apărută sub titlul *Documents gréco-roumains. Le fonds Mourouzi d'Athènes*, volume présenté par les soins de Florin Marinescu, Georgeta Penelea-Filitti, Anna Tabaki, Athènes-Bucarest, 1991.

³ Dat fiind numărul enorm de documente, condici domnești etc., aflate atât la Arhivele Statului din București sau din alte orașe, cât și în alte instituții din România, ca de pildă în Biblioteca Academiei din București, care privesc pe fanarioți, socot foarte necesară pregătirea de către cercetătorii români a unor cataloage de documente, chiar și sub formă de regeste, sumare sau dezvoltate. Un exemplu de asemenea catalog, foarte util, e volumul publicat de Georgeta Penelea-Filitti și de Lia Brad-Chisacof cu titlul *Comorile unei arhive*, apărut la București, în 1996 și conținând prezentarea fondurilor Constantin I. Karadja.

s-a căsătorit avea probabil vreo 13 ani. A fost o femeie foarte energică, energie care i-a fost foarte necesară pentru a-și crește singură cei opt copii, după moartea soțului ei. I-a supraviețuit aproape 40 de ani, timp în care a demonstrat o tenacitate remarcabilă. A făcut multe opere de binefacere. În 1873, doi fii ai ei, unul fiind personajul de care mă voi ocupa în continuare, au dat în memoria ei spitalului „Elpis” din Atena suma de 15.000 de drahme. Documentul respectiv se păstrează în arhiva Muzeului Național de Istorie din Atena. În mod normal, ar trebui să se păstreze și în arhiva spitalului documente relative la această danie.

Despre Constantin⁴ se păstrează mult material în arhiva muzeului menționat. Printre altele, se găsește și un epistolar, cu scrisori ale lui către Eleni Mavromihali. Se mai găsesc, de asemenea, materiale la Societatea Arhivei Istorice și Etnologice din Atena, precum și în Arhiva Moruzi, fondul Zaimis. Probabil se mai găsesc documente referitoare la el în arhivele românești, documente care însă nu-mi sunt cunoscute. Nu cred să se fi publicat până acum.

Aprilie 1821. Ralu, împreună cu cei șapte copii – Alexandru, Dimitrie, Ioan, Panait, Zoi, Eufrosina și Maria – și purtând în pânțec pe Constantin, se refugiază, cu un vas al fraților Panas, se pare, la Odesa, act de care nu a fost străin ambasadorul rus la Constantinopol, Stroganov⁵. Precizez că toți copiii și-au desfășurat activitatea în Basarabia și în Moldova, cel puțin pentru o perioadă. Dintre ei, Alexandru a fost cel mai legat de Moldova, în calitatea lui de om politic. A fost ultimul prim-ministru al Moldovei. Panait este cel care a înființat cea cunoscută *Légion gréco-slave*, cu care a participat la Războiul Crimeii⁶. Acolo, la Odesa, s-a născut la 20 septembrie 1821 Constantin, al optulea și ultimul copil al marelui dragoman Constantin și al lui Ralu Mavrocordat. A fost botezat la 16 septembrie 1822 în biserica Sfânta Treime din același oraș, așa cum certifica la 23 mai 1824 *efimerul* Anastasii Pulaschi⁷. În mod normal, în anii următori și-a urmat mama, frații și surorile în Basarabia.

Informații despre el avem de prin 1828. Într-o scrisoare în limba greacă trimisă din Cumarău, Ralu le scria celorlalți băieți mai mari, Alexandru și Dimitrie, cerându-le să găsească un profesor pentru Constantin, astfel încât să nu-și piardă vremea. Nouă ani mai târziu, așa cum rezultă dintr-o scrisoare datată ante 15

⁴ O biografie a lui am prezentat (împreună cu Maria Papanastasiu-Tzigrila) la Al doilea Simpozion de genealogie și heraldică desfășurat la Atena în 1992, apărută în limba greacă în 1996 sub titlul *Κωνσταντίνος Μουρούζης (1821-1876) ένας απόγονος των Φαναριωτών*. Vezi în volum p. 291–320.

⁵ Din câte știu, cercetătorul rus Grigori Ars pregătește publicarea arhivei lui Stroganov (și) din perioada cât a fost ambasador al țării sale la Constantinopol.

⁶ La Arhivele Statului din București se păstrează 39 de scrisori în limba franceză, din perioada 1855–1856, cuprinzând multe informații interesante atât despre operațiile militare din Crimeea, cât și despre membri ai altor familii, fanariote sau nu. Vezi amănunte despre aceste scrisori în *Îndrumător în Arhivele Centrale*, vol. I, partea II-a, București, 1974, p. 244–245.

⁷ Data exactă a nașterii sale într-o scrisoare a soției sale, Eleni Mavromihali, păstrată în arhiva Muzeului Național de Istorie. Vezi copia de pe actul de botez în articolul publicat de subsemnatul și de Maria Papanastasiu-Tzigrila, la p. 294.

august 1837, însoțit de Vollier, a plecat la Paris, unde fratele Dimitrie, autorul scrisorii, îl recomandase fostului său profesor, Eugène Geruzez, cel care-l înlocuise pe Villemain la Collège de France. Această scrisoare, cum și răspunsul lui Geruzez, se găsește în Arhiva Moruzi din Atena⁸. Scopul lui Dimitrie era de a-și termina Constantin studiile de colegiu într-una dintre cele mai bune instituții pariziene și apoi să studieze dreptul. Profesorul său îl aprecia drept un băiat foarte inteligent, făcând progrese sensibile. Probabil că nu a mai reușit să studieze dreptul.

În 1841 era elev la Școala Navală de la Brest. La 1 septembrie acel an, Constantin cerea lui Andréa de Nerval, comandantul Școlii Navale din Brest, o scrisoare de recomandare ca să se poată încadra în echipajul vasului „Reine Blanche”. Geruzez însuși îl ruga la rândul lui același lucru. La 1 octombrie era cadet clasa a II-a în flota franceză, la Brest. A schimbat mai multe vase franceze având acest grad: „Le Suffren”, „L’Iéna”, „Zèbre”, „Calypso”⁹. Cu ultimul, o fregată de stat, Constantin pleacă într-o lungă călătorie, la sfârșitul lunii aprilie 1843, ajungând până în Guadelupa, unde responsabilii voiajului transportau suma de cinci milioane de franci către autoritățile locale. Pentru că el nu scria mamei lui, își asumă sarcina înștiințării ei profesorul Geruzez într-o scrisoare din 20 mai. La sfârșitul lui iunie 1843 îi trimite și el însuși o scrisoare de pe „Calypso”, în timpul unei escale la Port au Prince, în Haiti. După ce-i descrie pitorescul insulei, unde el și restul echipajului au ajuns după 32 de zile, Constantin o informează că va pleca cu echipajul în Martinica și de acolo în Santo Domingo. Cât despre reîntoarcerea la Brest, o vedea posibilă în cursul lunii septembrie sau octombrie¹⁰. La începutul lui decembrie 1844, era cadet clasa I și se afla la Pireu, unde primea ordin de îmbarcare pe un alt vas, fregata „Minerve”. În februarie 1846, serviciul lui în marina franceză încetează, în perspectiva intrării în marina de război grecească. Între 1846 și 1873, trece prin toate gradele, ajungând la cel de vicecomandant de navă. În 1851 devine ordonanța regelui Otton, iar în 1859 aghiotantul acestuia. În această calitate, l-a însoțit în multe călătorii peste hotarele Greciei timpului său, la Viena, la Karlsbad (= Karlovy Vary) etc. Deși aveau păreri diferite sub aspect politic, îl însoțește în octombrie 1862, după demiterea lui, la München, apoi, câteva zile mai târziu, aflat la Zvoriștea, își exprima intenția de a se duce din nou să-i vadă, pe el și pe Amalia, care erau nefericiți.

Fie din motive personale, pentru că avea chestiuni de moștenire în suspensie, fie din motive familiale, Constantin călătorea des în România. Așa cum rezultă din corespondența cu soția sa, Eleni Mavromihali, a venit în 1845, ca să-și împartă cu ceilalți doi frați averea, apoi în 1857, în 1862, în 1863, în 1867 și în

⁸ Vezi în articolul mai sus-citat ambele scrisori, *in extenso*, la p. 312–314.

⁹ Amănunte în materialele ce se păstrează în arhiva Muzeului Național de Istorie, dosarul nr. 3. Vezi și articolul nostru, *Κωνσταντίνος Μορούζης*, p. 296–298.

¹⁰ Vezi scrisoarea sa în articolul nostru, p. 376.

următorii doi ani. În 1862 se gândea să rămână pentru o lungă perioadă de timp în România¹¹. Mergea mai ales la Zvoriștea, unde era instalat fratele său, Alexandru Moruzi Zvorișteanu¹². Alt loc de destinație era în Valahia, la Moșia Mare, unde el însuși avea moșie, despre care voi mai vorbi. O parte de moșie avea și în Basarabia, provenită din moștenirea răposatei Ralu Caliarhi, născută Moruzi, așa cum rezultă dintr-un document rus aflat în copie în Arhiva Moruzi din Atena¹³.

Alte activități

Ca și alți urmași ai fanarioților, Constantin Moruzi a arătat un interes deosebit față de viața economică a statului grec. Câteva exemple. Se află pe locul al doilea între acționarii Societății Istmului Corint. Mai avea acțiuni la bănci, la Societatea Metalurgică Elenă, unde era și vicepreședinte, și la societăți de asigurări. Era foarte informat, așa cum rezultă dintr-un document din Arhiva Moruzi, asupra situației înfloritoare a marinei comerciale grecești și-l îndemna și pe fratele lui Alexandru, aflat la Zvoriștea, să facă investiții în acest domeniu¹⁴. Din același fond, dintr-o scrisoare a Mariei Solohub către Alexandru, cu data de 10/22 august 1871, aflăm că era în fruntea unei societăți pentru construirea de căi ferate în Basarabia¹⁵. Și ceva în legătură cu un *hobby* – a fost primul președinte al Societății elene de tragere la țintă.

Ajutorul dat compatrioților săi în lupta pentru formarea și extinderea statului grec¹⁶

Fiu al marelui dragoman asasinat de turci, Constantin nu a fost numai martor la marile evenimente ale timpului său, dar și participant efectiv la efortul de constituire și apoi de extindere a statului național grec. S-a exprimat, din câte relatează unii martori, în felul următor în legătură cu acest aspect: „Nu voi părăsi niciodată țara mea pentru care a murit tatăl meu, iar mama mea a plâns douăzeci de ani”¹⁷. În 1854, când au izbucnit tulburările revoluționare în Thesalia și Epir, cu convingerea că cele două provincii pot fi eliberate de sub jugul otoman, ordonanța de atunci, Constantin Moruzi, a înarmat pe bani proprii un corp de cavalerie și cu ajutorul surorii sale Maria l-a trimis să lupte în Epir. Și dacă ceva l-a împiedicat să se pună în fruntea aceluia corp, acest factor a fost respectul față de gradul pe care îl purta în armata greacă. Dragostea față de țara lui se poate exemplifica și prin

¹¹ Vezi scrisoarea în limba greacă către soția lui, cu data de 10 octombrie 1862, în articolul sus-citat, p. 317–318.

¹² Acolo, în curtea bisericii, se afla și mormântul lui.

¹³ Vezi *Documents gréco-roumains...*, nr. 436, p. 213.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 606, p. 270.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 699, p. 298.

¹⁶ Amănunte în articolul menționat, p. 303.

¹⁷ Vezi M. F. Skene, *Wayfaring Sketches Among the Greeks and Turks and on the Shores of the Danube*, Londra, 1847, p. 102.

următorul gest, de care luăm cunoștință dintr-un document în limba franceză aflat în Arhiva Moruzi din Atena și datat 1857 decembrie 25¹⁸. Pentru că el și rudele lui se aflau în posesia unei sume de bani pe care o numea „Argent de l'âme”, și pe care o datorau fratelui său de la Zvoriștea, Constantin îl sfătuia să o pună la dispoziția reginei Greciei, pentru lucrări de utilitate publică acolo. Nu cunoaștem dacă Alexandru a dat curs sugestiei fratelui său.

Ordine și medalii

Poate datorită faptului că se afla în preajma regelui Otton, Constantin Moruzi a fost decorat cu nouă ordine și medalii: două le-a primit de la greci, în 1857 și 1867, una din partea belgienilor, Ordinul Leopold, decorație militară, una de la ruși (cavaler al Ordinului imperial al Sfântului Vladimir al Rusiei, clasa a 4-a), iar restul din partea unor state germane: Bavaria, Oldenburg, Saxa-Weimar-Eisenach, Hessa-Darmstadt¹⁹. Relativ la ordinul dat de ruși, în arhiva Muzeului Național de Istorie din Atena se păstrează atât traducerea în limba franceză a acestuia, cât și documentul însoțitor eliberat de Otton, prin care se permite *prințului* (subliniez cuvântul) Constantin Moruzi să-l poarte. Există posibilitatea ca titlul acesta să i-l fi acordat chiar rușii, dar nu știm când.

Ceva despre viața personală a lui Constantin

Datele sunt extrase din Epistolarul Elenei, soția lui. Constantin s-a logodit la 26 iunie 1860 cu Elena, fata lui Anastasios Mavromihali și a Hrisei Pagoni, cu care s-a căsătorit la 8 ianuarie 1861. Primul lor copil, Panait, s-a născut la 19 noiembrie 1861 și a murit trei luni mai târziu, la 23 februarie 1862. La 20 martie 1863, s-a născut Gheorghe, viitor ofițer în armata greacă, franceză și rusă, cu o prezență vie în societatea ateniană și pariziană. A murit la 10/22 februarie 1907, la Paris. La 5 iunie 1864, s-a născut Ralu, care s-a căsătorit cu Alexandru Mavrocordat. A murit în 1944, la 80 de ani. La 27 iunie 1868, s-a născut Zoe, care s-a căsătorit cu Ioanis Valaoritis, guvernator adjunct al Băncii Naționale a Greciei. A murit la 9 februarie 1928. În sfârșit, la 30 martie 1871, s-a născut Maria, decedată la 15 ani, la 21 aprilie 1886.

Averea lui Constantin Moruzi

Mai întâi cea imobiliară. Împreună cu ceilalți doi frați, Alexandru și Panait, Constantin deținea întinse terenuri la Zvoriștea, pe malul stâng al Siretului, care conțineau și păduri, unelte și animale. La 1845 iulie 10, așa cum rezultă dintr-un document grec ce se păstrează la Muzeul Național din Atena, cei trei frați hotărâsc să-și împartă averea de la Zvoriștea. Recunoscând că aceste terenuri erau grevate de datorii și că Alexandru a depus mari eforturi financiare, ceilalți doi frați au

¹⁸ Vezi *Documents gréco-roumains...*, nr. 570, p. 259.

¹⁹ Amănunte și fotografia a două brevete în articolul menționat, p. 304–306.

convenit să ia împreună o parte din avere, cea din stânga Siretului, în valoare de 35.000 de florini olandezi, iar cealaltă parte, din dreapta râului, în valoare de 48.000 de florini, o cedau lui Alexandru. La 17 iulie se semnează un nou act între cei trei frați, prin care Constantin ceda partea lui celorlalți frați în schimbul sumei de 12.000 de florini olandezi, sumă pe care o va primi după cinci ani, cu o dobândă anuală de 600 de florini.

O altă moșie pe care Constantin, împreună cu alte rude, o deținea în România se afla în județul Brăila și se numea Moșia Mare. Era formată din cinci sate: Vizirul de Sus, Pârlita, Lacurezi, Stâncă și Stâncuța. Ea i-a revenit în calitate de moștenitor prin decesul Sofiei Romas. Aceasta era fata Mariei Moruzi și a lui Gheorghe Ipsilanti. Moșia Mare e împărțită între cei zece moștenitori. S-a împărțit în felul următor: jumătate din ea, adică comuna Viziru, i-a rămas soțului, Petros Romas, iar cealaltă jumătate, cu celelalte patru sate, s-a împărțit în patru părți, o parte revenind și lui Constantin. Îi revenea, se pare, și o parte din moșia Stâncă, tot în județul Brăila²⁰. Tot el era proprietarul uneia dintre cele mai frumoase case din Atena, în piața Omonia, construită în 1868. Avea parter și un etaj și era apreciată drept o bijuterie a locului. S-a dărâmat în 1964, pentru a se construi în locul ei un hotel. Cunoaștem și inventarul obiectelor de tot felul ce le deținea înainte de a deceda, din care am reținut cele 96 de numere din revista pariziană bine cunoscută de istoricii români ai epocii moderne, „Revue des Deux Mondes”.

Constantin Moruzi a decedat la Atena, duminică 15 februarie 1876, la orele două după-amiază, din cauza unor probleme la căile respiratorii. Însmormântarea lui la cimitirul numărul 1 al orașului s-a transformat într-un mare eveniment, descris cu lux de amănunte de multe ziare ateniene.

Voi încheia comunicarea mea despre acest personaj cu câteva cuvinte de mângâiere pe care o rudă a sa, Alexandru, fiul lui Panait, fost consul al României la Rusciuc, le trimitea din Nancy soției sale: „C’était un homme qui a toujours fait honneur au nom qu’il portait, dont les Mourouzi seront toujours fiers et qui laisse à son fils et à nous la tâche difficile de porter ce nom aussi dignement que lui”²¹.

²⁰ Aceste date le-am extras din Arhiva Valaoriti, aflată la Societatea Arhivei Istorice și Etnografice din Atena.

²¹ Vezi în arhiva Muzeului de Istorie, dosarul I.

UN MODEL DE INTEGRARE: FAMILIA ILSCHI

Publicând în volumul III al *Documentelor bucovinene* un zăpis datat 1 mai 1696¹, prin care un Alexandru căpitanul cumpăra cu 300 de lei jumătate din satul Crasna, pe Siret, ținutul Suceava, de la Dumitrașco Ursachi biv vel sluger, Teodor Bălan prezenta și fragmente dintr-un pomelnic al bisericii din Crasna, scris în 1835; în mod remarcabil, acest pomelnic nu cuprinde doar o simplă înșiruire de nume, ci rezumă evoluția timp de aproape un secol și jumătate a unei familii prezente în numele Crasnei, familie care a dat, la cumpăna dintre secolele XVIII și XIX, un reprezentant foarte implicat în activitatea Comisiei de delimitare a proprietăților și care, coborând din căpitanul Alexandru, ajuns în Moldova împreună cu oștile lui Jan Sobieski, se stinge pe linie masculină la 1844.

Originalul pomelnicului, scris de mâna lui Ilie, strănepot al căpitanului Alexandru și ultimul Ilschi, se păstrează în prezent la Arhivele Naționale Suceava²; aducând întregiri și corecturi datelor publicate, el constituie cea mai importantă sursă pentru reconstituirea istoriei și înrudirilor familiei. „Leah de la Litva”, Alexandru era legat de Moldova la 1696 prin soția sa, Maria, nepoata fostului domn Ștefan Petriceicu, și prin moșia sa, Crasna. După trei generații, Ilscheștii se integraseră perfect în nobilimea locală, înrudindu-se cu familiile Flondor, Gafencu, Volcinski, Tăutul, Vasilco, Stârce, Perjul și Calmuschi, toate cu un rol important în istoria Bucovinei.

Spre deosebire de alte familii cu ascendență poloneză, Ilscheștii nu-și dezvăluie în documente originea până la pomelnicul amintit, poate și datorită faptului că amintirile legate de aceasta nu erau foarte plăcute. Din motive necunoscute încă, nu se păstrează nici atestarea vreunei legături cu una din ramurile familiei rămasă în Polonia. La 1835, pomelnicul bisericii din Crasna amintește, în legătură cu acestea, doar că Alexandru era din „orașul Grodno”.

După căsătoria cu Anastasia³, fiica lui Alexandru Ilschi, nepot al căpitanului, și mai ales după obținerea unui rang nobiliar, Vasile Vasilco apelează și la titlul „Graf von Selski” sau „von Serecki”⁴. Dacă numele Ilschi prin formele *Elschi*, *Selski* sau *Selecki* poate fi derivat din Serecki și dacă și acesta din urmă, după o regulă acceptată, poate fi derivat de la numele unei moșii, atunci credem

¹ Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, III, Cernăuți, 1937, p. 88, nr. 71.

² Arhivele Naționale Suceava (în continuare ANS), *Colecția de documente*, XI/42.

³ Teodor Bălan, *op. cit.*, VI, Cernăuți, 1942, p. 42, nr. 3.

⁴ Zoe Diaconescu, *Alte note pe marginea aceluiași spițe de neam*, în *ArhGen*, III (VIII), 1996, 1–2, p. 337. Ulterior, Vasilco renunță la titlul de „Serecki”.

posibilă o ipotetică legătură între Ilschești și Sereje de lângă Grodno⁵.

Originar probabil de pe lângă acest Sereje din Lituania, dar oricum implicat în disputele politico-militare din Polonia ultimului sfert al secolului XVII, ascensiunea căpitanului Alexandru este, se pare, legată de împrejurările încoronării regelui Jan III Sobieski la 2 februarie – 14 martie 1676⁶.

După ce în 1673, în fața expediției poloneze conduse de hatmanul Jan Sobieski, domnul Moldovei, Ștefan Petriceicu, împreună cu toată „casa sa”, „au trecut codrul întru întâmpinarea leșilor de la Iubănești spre Cernăuți”⁷, părăsind tabăra otomană, domnia și bunurile, la 4 februarie 1676 fostul domn, împreună cu mulți apropiați, au primit indigenatul polonez⁸. Probabil tot atunci sau la o altă dată apropiată, ca membru al micii nobilimi poloneze și poate ridicat în rang, Alexandru se căsătorește cu Maria, fiica lui Toader Petriceicu vornicul, fratele lui Ștefan Petriceicu voievod⁹.

Căpitan în oastea poloneză, cu prilejul expedițiilor din 1683 și 1691, Alexandru este numit staroste al târgului Horodincea și este ctitor al unei biserici în târg și alături, la Serafinet¹⁰. De aici, la foarte scurtă vreme, cumpărând jumătate din satul Crasna, a intrat în rândurile micii boierimi din nordul Moldovei.

Ambițiile erau însă, se pare, mai mari și Alexandru își căsătorește o fată cu Miron Gafencu uricariul, pe care îl asociază mai întâi la stăpânirea Crasnei¹¹; altă fiică, Maria, se căsătorește cu un Dediul¹², iar fiul său, Neculai, se căsătorește cu Ilinca (Elena), fiica lui Iordache Flondor¹³. De altfel, această situație se încadrează într-un fenomen mai complex de la sfârșitul secolului XVII și începutul celui

⁵ Este posibilă și o derivare a numelui Ilschi de la un Ilie, după cum ne-a sugerat și prof. dr. Mircea Ciubotaru de la Institutul „Al. Philippide” din Iași. Ipoteza unei legături cu Grodno, menționată în pomelnic, este însă seducătoare.

⁶ Constantin Rezachevici, *Indigenatul polon – o formă însemnată de integrare a nobilimii românești în cea europeană în Evul Mediu*, în *ArhGen*, III (VIII) 1996, 3–4, p. 209.

⁷ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. G. Ștrempel, București, 1986, p. 57.

⁸ Hurmuzaki, *Documente*, supl. II, 3, p. 108–109, nr. LVII; vezi și Constantin Rezachevici, *op. cit.*

⁹ Ștefan vodă Petriceicu este fiul unui Toader mare vornic al Țării de Sus, prezent în sfat între 1623 și 1646. Ștefan Petriceicu însuși este prezent în sfat în 1657. La data obținerii indigenatului polonez e foarte probabil că se afla la o vârstă a deplinei maturități, poate 45–50 de ani. Dacă Maria ar fi fost sora lui, ea ar fi trebuit să aibă cel puțin 25–30 de ani, deși e imposibil ca Toader Petriceicu să mai fi avut copii la bătrânețe, în jurul anului 1650. Din motivele prezentate, precum și din faptul că, fiind din tabăra regelui Jan Sobieski, Alexandru Ilschi era probabil proaspăt ridicat la rangul de căpitan în 1676 și era în deplină putere în 1696, când cumpără Crasna, credem că Ștefan Petriceicu și Maria, soția lui Alexandru Ilschi, cu greu puteau fi frați și deci mai degrabă ei sunt din generații diferite. Tradiția familială, căreia trebuie totuși să-i acordăm credit, menționează că Maria este fiica lui Toader, frate al lui Ștefan Petriceicu, mort, credem, la 1676, poate foarte timpuriu, iar voievodul a avut rolul de tutore.

¹⁰ ANS, *Colecția de documente*, XI/42.

¹¹ Teodor Bălan, *op. cit.*, III, p. 88.

¹² *Ibidem*, VI, p. 42–43, nr. 5.

¹³ *Ibidem*, p. 43, nr. 5.

următor, când mulți mici nobili polonezi se împământenesc în zona de graniță din nordul Moldovei¹⁴, intrând în relații de rudenie cu boierimea locală.

Proprietatea familiei Ilschi asupra jumătății din Crasna a generat de la început conflicte cu Mănăstirea Putna, care stăpânea cealaltă jumătate dintr-o danie făcută de Filotei, episcop de Huși, înainte de 1613¹⁵. Un document din 15 ianuarie 1730, de la Grigore vodă Ghica, rezumă acest conflict¹⁶. Prezentând un document din 1625, prin care Gavrilaş Mateiaș, staroste de Cernăuți și bunicul dinspre mamă al lui Dumitrașco Ursachi, stăpânea jumătate din Crasna, cu recunoașterea lui chir Gheorghe mitropolitul Moldovei, Miron Gafencu își susținea drepturile asupra moșiei moștenite de la socrul său Alexandru. Deși Grigore Ghica cerea episcopului Antonie și lui Misail egumenul împăcarea, conflictul nu se va încheia nici la 5 iunie 1751¹⁷, când voievodul Constantin Racoviță trebuia să întărească partea din Crasna lui Nicolae, fiul lui Alexandru.

Probabil că Alexandru căpitanul era deja mort pe la 1724–1736, când documentele îl pomenesc stăpânind Crasna doar pe Miron Gafenco, mult mai autoritar, se pare, decât Nicolae Ilschi și sora sa, Maria, căsătorită cu Dediul. La 1751 se pare că Nicolae răscumpăraseră deja partea din Crasna de la Miron Gafencu, iar prin căsătoria cu Elena Flondor mai stăpânea și părți din Cuzleu, ținutul Dorohoi, moștenite apoi de o fiică, Maria, căsătorită cu Gheorghe Galer¹⁸. Hotărnicită la 5 noiembrie 1761¹⁹, moșia Crasna era delimitată în partea de sus pentru Alexandru, fiul se pare încă foarte tânăr al lui Nicolae, iar în partea dinspre munții Vicovelor pentru Mănăstirea Putna.

Deosebit de energic, Alexandru se opune însă cu succes acestei împărțiri, prin care partea de jos, cu casele, biserica, livezile cu pomi și moara făcută de părinții săi, a căzut în partea mănăstirii²⁰. Despre caracterul lui Alexandru mărturisește și participarea ca martor la o vânzare din Pleșenița imediat după 1753²¹ și apoi la vânzarea unor părți din Novoselița între Toader și Constantin Volcinschi²².

La aproape un secol de la stabilirea lui Alexandru căpitan în Crasna, nepotul acestuia, menționat ca mazil în catagrafiile întocmite de Spleny în 1776 și 1777²³, stăpânea partea din Crasna și în Moldova jumătate din Coșuleni (pe Sitna)

¹⁴ Radu Sc. Greceanu, *Un caz de emigrare a micii nobilimi poloneze din Bucovina secolelor XVII–XVIII: familia Groholschi*, în *ArhGen*, III (VIII), 1996, 3–4, p. 145.

¹⁵ *DIR*, A, XVII/3, p. 111, nr. 181.

¹⁶ Teodor Bălan, *op. cit.*, IV, Cernăuți, 1938, p. 88–89, nr. 63.

¹⁷ *Ibidem*, V, Cernăuți, 1939, p. 72, nr. 42.

¹⁸ *Ibidem*, VI, p. 43, nr. 7.

¹⁹ *Ibidem*, p. 39–41, nr. 15.

²⁰ *Ibidem*, p. 42, nr. 1.

²¹ *Ibidem*, V, p. 12, nr. 2.

²² *Ibidem*, IV, p. 12, nr. 2.

²³ Daniel Verenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774–1785)*, Cernăuți, 1895, p. 152, 172.

și 1/6 din Olinșeni, în ținutul Sucevei (sat astăzi dispărut, aflat la nord de Movileni, comuna Vadu Moldovei)²⁴. Mai mult decât atât, la o dată ulterioară cumpără și 1/3 din Potângeni, ținutul Iași, moștenită apoi de fiii săi²⁵.

Alături de preocuparea pentru sporirea proprietăților, Alexandru Ilschi, ca bun cunoscător al situației patrimoniale din zonă și mai ales cunoscător al limbilor vechilor documente, a fost intens folosit de Comisia austriacă de delimitare a proprietăților, între 1781 și 1787²⁶.

În memoria strămoșilor săi, Alexandru a ctitorit o biserică în Crasna și a refăcut-o în 1793 pe cea din Serafinet, ridicată de bunicul său²⁷.

Patenta imperială din 14 martie 1787²⁸ permitea punerea boierilor și mazililor din noua provincie austriacă în aceeași stare cu cei din Galița și crea condiții pentru acordarea unor titluri de noblețe austriacă. Condițiile de venit impuse de patentă nu au permis însă majorității decât obținerea rangului de *Ritter* (cavaler), cu dreptul de folosire a particulei „von” și a unei steme, dar în cea mai mare parte ca o nobilime de funcție și nu una de pitac²⁹.

Participarea la activitatea Comisiei de delimitare a proprietăților din Bucovina a influențat, de bună seamă, obținerea rangului de cavaler de către Alexandru Ilschi, poate chiar printre primele acordate. Depunând mărturie pentru înrudirile lui Toader Goian din satul Cireș, districtul Siret, încă din 30 octombrie 1788 Alexandru Ilschi este menționat cu o pecete proprie³⁰, iar la 17 noiembrie 1798 apare cu particula „von”³¹ ca martor la înzestrarea cu părți din Igești a Smarandei, fiica lui Petru Morțun, martor fiind și Gheorghe Răus, care obținuse un atestat de nobilitate încă din 1 aprilie 1789³².

Este cert că Alexandru Ilschi era la curent nu numai cu situația prezentă a proprietăților, dar în mare măsură cunoștea și trecutul acestora chiar pe mai multe secole. În acest sens, la 29 mai 1782, pentru întărirea mărturiei sale, menționat ca „boier român”, Alexandru Ilschi descria mersul moșiei Dubăuți³³ de la diacul Pepelea, în 1591, la Ion Prăjescul și apoi la Chiriac Sturdza și urmașii acestuia. Din preajma acestei mărturii datează legăturile strânse ale Ilscheștilor cu Sturdzeștii, arendând apoi unele moșii din Bucovina ale acestora. În acest context, pot fi

²⁴ *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, partea I, București, 1991, p. 782.

²⁵ Teodor Bălan, *op. cit.*, VI, p. 43–44, nr. 9.

²⁶ Mihai-Ștefan Ceaușu, *Instanțe judiciare nobiliare și forme de atestare a nobilității din Bucovina (sfârșitul secolului XVIII – începutul secolului XIX)*, în *ArhGen*, III (VIII), 1996, 3–4, p. 220.

²⁷ ANS, *Colecția de documente*, XI/42.

²⁸ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, 1991, p. 53–55.

²⁹ Mihai-Ștefan Ceaușu, *Mutații etnico-sociale în structura nobilității din Bucovina (sfârșitul secolului XVIII – începutul secolului XIX)*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 3–4, p. 173.

³⁰ Teodor Bălan, *op. cit.*, VI, p. 338–339, nr. 112.

³¹ *Ibidem*, p. 401–402, nr. 135.

³² *Ibidem*, p. 402, nr. 2.

³³ *Ibidem*, p. 374–375.

înțelese mai bine și înrudirile inițiate de Alexandru căpitanul ca cea mai însemnată cale de integrare socială.

Chiar dacă el însuși se căsătorește cu fiica unui „om strein din Bulgaria”³⁴, Anna, fiica lui Toader Curt, Alexandru Ilschi caută la sfârșitul secolului XVIII soți deosebiți pentru fiicele sale.

La căsătoria cu Vasile Vasilco, o înzestreață pe Anastasia numai cu lucruri casnice³⁵, dar obține înrudirea cu o familie în plină ascensiune și care va fi și lui Vasilco de folos, din moment ce la începutul secolului XIX se preleva de titlul de „conte din casa Selschi”³⁶, ilustrând astfel o ipotetică origine la care Ilscheștii nu s-au referit niciodată. Pentru fiii săi, Iordachi, Ilie și Nicolae, Alexandru Ilschi este interesat de întregirea stăpânirii asupra Crasnei, divizată în cursul generațiilor și chiar să adauge alte moșii, precum Potângenii. Pentru acest scop, el cumpără de la sora sa, Sanda Volcinschi, 1/3 din 1/4 din Crasna³⁷.

Într-o generație anterioară, moșia lui Alexandru căpitanul – jumătate din Crasna – se împărțise între Nicolae și sora Maria, căsătorită cu un Dediul. O altă soră fusese căsătorită cu Miron Gafenco uricar, cel care stăpânea Crasna în prima jumătate a secolului XVIII și care mai era amintit copârtaș la 15 martie 1783³⁸.

De la Maria Dediuleasa, prin copiii Antimița (căsătorită cu Vasile Tăutul) și Ștefan, 1/4 din Crasna ajunge la Toader Tăutul din Vilauce și la vărul său, Afandule. De la aceștia, partea de moșie este răscumpărată de frații Iordachi, Ilie și Nicolae, la 12 martie 1794³⁹, după un mai vechi zălog la Alexandru căpitanul. Doi ani mai târziu, întregirea stăpânirii era confirmată⁴⁰.

După ce partea lui Nicolae Ilschi, fiul lui Alexandru căpitanul, 1/4 din Crasna, fusese împărțită între copiii acestuia (Alexandru, Sanda Volcinschi și Maria, căsătorită cu Gheorghe Galer), iar părțile de la Antimița Dediuleasa și Sanda Volcinschi fuseseră răscumpărate, Alexandru, fiul lui Nicolae, ajunge să stăpânească 5/12 din sat.

Maria Galer, care rămăsese în stăpânirea unei treimi din 1/4 din Crasna, alături de părțile din Cuzleu, ținutul Dorohoi, moștenite de la mama sa, Ilinca Ilschi, lasă părțile de moșie prin testament fiilor ei⁴¹. În Crasna rămâneau Ioniță, Ștefan și Costachi Galer, iar la 1856 un Constantin și un Șerban Galer, cu titlul de răzeși (*anteiler Besitzer*)⁴², mai stăpâneau părți însemnate din sat.

³⁴ ANS, *Colecția de documente*, XI/42.

³⁵ Teodor Bălan, *op. cit.*, VI, p. 42, nr. 3.

³⁶ Zoe Diaconescu, *op. cit.*

³⁷ Teodor Bălan, *op. cit.*, VI, p. 42., nr. 4.

³⁸ *Ibidem*, p. 42, nr. 2.

³⁹ *Ibidem*, p. 42–43, nr. 5.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 43, nr. 6.

⁴¹ *Ibidem*, p. 43, nr. 7.

⁴² ANS, Fond *Inspectoratul Cadastral al Bucovinei*, mapa 8.

Moștenindu-și părintele, Alexandru, Ilie, Iordache și Nicolae Ilschi sunt încă din tinerețe interesați de știința de carte. Ilie Ilschi scrie încă din 1793 o învoială între copiii Mariei Stârcioaei⁴³, iar la 12 februarie 1798, o danie a lui Teodor Flondor⁴⁴. Moartea lui Nicolae „în vârsta tineretilor”, pe când se afla la școală în Liov, în anul 1796, a grăbit, credem, și decesul lui Alexandru (25 mai 1800)⁴⁵.

Testamentul redactat la 5 iunie 1799 în Crasna și publicat de Teodor Bălan⁴⁶, după dania către Iordache și Ilie a părților răscumpărate de la Toader Tăutul și Afandule⁴⁷, arată toate posesiunile funciare. Iordache și Ilie mai primeau, pe lângă părțile din Crasna, „baștină și cumpărătură de la Sanda Volcineasa”, partea fratelui lui Nicolae, cel „mort fără vârstă”, și 1/3 din Potângeni, ținutul Iași, cumpărătură proprie. Casele și toate așezările din Crasna rămâneau lui Ilie, țișanii moșteniți de la Toader Curt urmau să se împartă, iar frații să o înzestreze pe Catrina, care avea să se căsătorească mai târziu cu Gavril Istrati și apoi să treacă în monahism⁴⁸.

Pomelnicul bisericii din Crasna mai amintește și de alte surori ale fraților Ilschi: Maria, căsătorită cu Dumitraș Cracalia, va trece și ea în monahism înainte de 1835; Ilinca va fi soție lui Gheorghe Tăutul; Safta, căsătorită cu Gheorghe Stârce, va fi mama lui Emanoil Stârce, clironom al lui Ilie Ilschi în Crasna; Paraschiva este soția lui Ioniță Perjul, iar Casandra a lui Ilie Calmuschi.

Influențați de părintele lor, Iordachi și Ilie sunt și ei deosebit de activi. Martor la o înțelegere de arendă dintre spătarul Vasile Neculce și Ilinca Calmuschi căpităneasa⁴⁹ pentru moșiile lui Neculce din Bucovina (Lehăceni, Boian, Calafindești, Șerbăuți, Românești și Verpole), Iordachi Ilschi va influența în scurtă vreme transferul unei proprietăți către Ilie⁵⁰.

Fiind probabil confruntat el însuși cu dificultăți, Ilie Ilschi vinde, ca vechil, în numele lui Dumitraș Sturdza, satul Dubăuți⁵¹, în același an în care la Iași încetau din viață soții Iordachi și Zoița Ilschi⁵².

Pentru a-și reglementa situația unor proprietăți aflate acum în două state diferite, la 25 aprilie 1825⁵³ Ilie von Ilschi face un schimb cu Dumitrachi, fiul lui Iordache Ilschi.

⁴³ Teodor Bălan, *op. cit.*, IV, p. 164, nr. 5.

⁴⁴ *Ibidem*, V, p. 77, nr. 8.

⁴⁵ ANS, *Colecția de documente*, XI/42.

⁴⁶ Teodor Bălan, *op. cit.*, VI, p. 43–44, nr. 9.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 43, nr. 8.

⁴⁸ ANS, *Colecția de documente*, XI/42.

⁴⁹ Teodor Bălan, *op. cit.*, V, p. 87–88, nr. 7.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 88, nr. 8 și 10; VI, p. 19, nr. 8.

⁵¹ *Ibidem*, VI, p. 37, nr. 4.

⁵² ANS, *Colecția de documente*, XI/42.

⁵³ Teodor Bălan, *op. cit.*, VI, p. 44, nr. 10.

Conform testamentului lui Alexandru, frații Ilie și Iordachi stăpâneau jumătate din Crasna și o treime din Potângenii, ținutul Iași. Pentru o mai ușoară administrare, Iordache se stabilește la Iași, unde și ajunge la rangul de clucer, iar după căsătoria cu Zoița, fiica stolnicului Neculce, stăpânește și moșii la Bucium și Șcheia în ținutul Roman, alături de case și vii la Iași.

După moartea lui Iordache și a Zoiței, fiicei Profira, căsătorită cu serdarul Gheorghe Negruți, îi reveneau părțile din Bucium, Șcheia și proprietățile din Iași, iar fiului Dumitrachi îi rămâneau Potângenii și partea din Crasna. După aceasta, Ilie se învoia ca nepotul său să rămână cu Potângenii, iar el cu toate părțile din Crasna.

Afectat poate de probleme de sănătate și aflat în căutarea unui succesor, în lipsa unor urmași direcți, Ilie Ilschi dăruiește la 30 august 1834⁵⁴ unui nepot de soră, Dumitrachi Vasilco, părțile din Budenița „ce-i sunt cumpăratură”, urmând însă să stăpânească după moartea soților Ilschi.

Tot cu prilejul căutării unui moștenitor intervin și informații despre soția lui Ilschi, alături de pomelnic, într-un document din 6 iulie 1835⁵⁵, când Ilie îi instituie clironomi pentru moșia Crasna pe nepotul său „de soră”, Emanoil Stârce, și soția sa, Elena Rali, „fiica căminarului și a sfetnicului de coleghie a împărăției Rusiei Zamfirache Rali” și a soției sale, Smaranda, soră cu Elena, fiica lui Dimitrie Gheorghiu și soția lui Ilschi.

Moșia Crasna cuprindea atunci, după cum relevă registrele cadastrale din 1856, case zidite, crâșme, velnițe, potășerie și sticlărie.

Cu moartea lui Ilschi, în vârstă de 75 de ani, la 1 ianuarie 1844, „s-au sfârșit neamul Ilschi și moșia Crasna s-au strămutat în altă stăpânire”⁵⁶. Se încheia astfel istoria de 150 de ani a unei familii pornită de la un mic nobil polonez, căpitan în oastea lui Jan Sobieski, cu un Alexandru adânc implicat în administrația habsburgică și sfârșită cu Ilie, deosebit de interesat de sporirea stăpânilor.

Două decenii mai târziu, la 7/19 august 1865 se stingea și soția lui Ilie, Elena, fiica lui Dimitrie Gheorghiu și nepoata șetrarului Ion Arbure. De la Ilschești au rămas numeroase documente și amintiri; a rămas o biserică, în care s-a păstrat vie memoria lor și au mai rămas înrudiri care, prin unii dintre cei șapte gineri ai lui Ilie, se întind până în prezent.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 44, nr. 11.

⁵⁵ *Ibidem*, nr. 12.

⁵⁶ ANS, *Colecția de documente*, XI/42.

**ARGHIROPOLII DIN MOLDOVA.
Noi informații și conexiuni genealogice**

1. De origine grecească, insulară sau continentală, mai mulți *Argyropoulos* au ajuns și în Principatele Române, în timpul domnilor fanarioți de la sfârșitul veacului XVIII și începutul celui următor, unii în misiuni diplomatice, alții aduși de împrejurările politice și de avantajele economice și sociale deja bine cunoscute. Numele *Argyropoulos* este destul de răspândit în Grecia și nu trebuie să surprindă frecvența sa și la nord de Dunăre. Astăzi, în România, sunt nu mai puțin de 146 de familii Arghiropol, dintre care 47 în Muntenia, 41 în Moldova și 26 în București¹. Câțiva dintre strămoșii acestor Arghiropoli, stabiliți prin căsătorii în Moldova sau în Țara Românească, au intrat în atenția istoricilor și genealogiștilor români, îndeosebi în legătură cu cercetarea ascendenților lui N. Iorga; alții, puțin sau deloc știuți până acum, apar din izvoarele arhivistice în lumini interesante. Istoria socială și familială a secolului XIX nu se va putea dispensa de analiza fenomenelor de aculturație pe care alogenii și alogloții le-au suscitât în spațiul românesc.

Paharnicul Costandin Sion nu a cunoscut decât pe Ioan Arghiropol, străbunicul lui N. Iorga, și pe [Emanoil, Manole] Arghiropol², soțul Pulcheriei (1822–1902), fiica logofătului Constantin Cantacuzino-Pășcanu³. Pulcheria Arghiropol era în 1865 proprietara moșiei Dumești din județul Iași⁴. Aceasta a avut o fiică, Maria, căsătorită cu vărul ei Constantin, fiul lui Lascăr Cantacuzino⁵.

Un alt mare boier din Țara Românească, având legături cu Moldova, a fost marele postelnic Alexandru (Alec) Arghiropol, unul dintre grecii refugiați la

¹ *Dicționar de frecvență a numelor de familie din România (DFNFR)*, vol. I, A–B, Craiova, 2003, p. 87.

² Fost mare logofăt în Țara Românească, portretizat ca retrograd, despotic și instrument al intereselor rusești: I. G. Valinteanu, *Biografia oamenilor mari, scrisă de un om mic*, București, 1859, p. 11–12.

³ Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contimporane. Boierii moldoveni*, text ales și stabilit, glosar și indice de Rodica Rotaru, prefață de Mircea Anghelescu, postfață, note și comentarii de Ștefan S. Gorovei, București, 1973, p. 11–12.

⁴ Arhivele Naționale Iași, *Prefectura județului Iași*, dos. 26/1865, f. 33r. Moșia lui Emanoil Arghiropol era prețluită în 1867: *ibidem*, *Tribunalul Iași, Secția I*, Tr. 1788, op. 2039, dos. 2688. Acesta obținea în 1855 privilegiul de a înființa un târgușor pe moșia Hârlicești din ținutul Neamțului: *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri. Moldova*, Seria A, II, București, 1960, p. 399, p. 481, nr. 206.

⁵ I. C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919 (Arborele Cantacuzino, tabloul III).

Brașov în timpul zaverei de la 1821⁶. Văduva acestuia, Mărioara (Maria) Arghiropol, cerea Postelniciei Moldovei în 1832 pașapoarte pentru ea și fiicele Zoița și Zmaranda, având „interesuri” în Austria⁷. Săracă, la Iași, cu două orfane, încerca în anii 1843–1845 să obțină, prin sechestrul venitului unei părți din moșia Băcani (ținutul Tutovei), măcar o parte dintr-o datorie veche a răposatului hatman Iordachi Balș⁸.

2. O foarte importantă familie nobilă elenă cu acest nume a fost bine studiată de genealogiști greci sau de origine elenă și rezultatele cercetării lor au intrat în câmpul istoriografic românesc. O primă și scurtă sinteză a cunoștințelor despre Arghiropoli din Țara Românească și Moldova ne-a oferit-o Ioan C. Filitti⁹, iar o impresionantă și modernă documentație a problemei o găsim în cunoscutul dicționar al d-lui Mihai Dim. Sturdza¹⁰. Aici, punem în valoare doar unele informații și relații inedite sau puțin cunoscute despre ramura moldovenească a acestei familii.

Pericles Argyropoulo (n. 1810, în Fanar – m. 1860, la Atena) era fiul lui Iacov Argyropoulo (1774–1850) și al domniței Marioara Soutzo. A fost căsătorit cu Aglae Rosetti (fiica lui Răducanu Rosetti). S-a ilustrat ca profesor de drept constituțional la Atena și ministru de Externe, de Finanțe și al Instrucțiunii și Cultelor¹¹. În această ultimă calitate trebuia să vină în Moldova, în vara anului 1860, pentru a apăra interesele grecești în problema secularizării averilor mănăstirilor închinată¹². Fiul său omonim s-a născut la 29 septembrie 1842, la Iași, și a murit la 17 ianuarie 1914, la Monte Carlo. S-a căsătorit la 2 decembrie 1869 cu Elena (1850–1902), fiica din a doua căsătorie a lui Constantin Schina (1801–1857) cu Aristița Balș, aceasta din urmă fiind fata prințesei Elena Hangerli. Elena Schina a moștenit de la mama și bunica sa moșiile Cucuteni, din comuna Lețcani, județul Iași, și Gugești, din comuna Boțești, județul Vaslui. Dintre cei cinci copii rezultați din această căsătorie – Aglae, Pericle (n. 1874, la Viena – m. 1936, la Gugești), Thrasybulle, Eufrosina și Chariclée¹³ – doar cel de-al doilea, Pericle, a rămas în țară. Acesta a avut cu Eliza Grigorescu (n. 1901– m. 1963, la Sinaia) doi fii: Constantin Arghiropol (n. 17 noiembrie 1917, la Gugești – m. 8 mai 1944, la Șorogari, pe frontul de lângă Iași; înmormântat la Codăiești, județul Vaslui) și

⁶ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, II, București, 1959, p. 340; III, 1960, p. 134.

⁷ Arhivele Naționale Iași, *Secretariatul de Stat al Moldovei*, dos. 22/1832, f. 15.

⁸ *Ibidem*, dos. 1193/1844–1845.

⁹ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 250.

¹⁰ *Dictionnaire historique et généalogique des grandes familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople*, Paris, 1999, p. 215–217.

¹¹ E. Rizo-Rangabé, *Livre d'or de la noblesse phanariote*, Atena, 1904.

¹² *Documents gréco-roumains. Le fonds Mourouzi d'Athènes*, volume présenté par les soins de Florin Marinescu, Georgeta Penelea-Filitti, Ana Tabaki, Atena–București, 1991, p. 272, nr. 610.

¹³ Mihai Dim. Sturdza, *op. cit.*, p. 216.

Socrate Arghiropol (n. 4 august 1921, la Gugești – m. 18 noiembrie 1996, la Predeal). Constantin Arghiropol a absolvit Facultatea de Drept din Iași (1941) și a devenit avocat în baroul din Huși. S-a căsătorit cu Florica Constantinescu, născută la 16 aprilie 1921, la Fălticeni, și are o fiică, Rodica, născută la 27 aprilie 1944, în refugiu, la Timișoara, căsătorită cu Alexandru Radu (n. la 25 decembrie 1941, la Bănila, pe Ceremuș). Fiul acestora este Andrei Alexandru Radu (n. 5 februarie 1968, la Iași), căsătorit cu Irina Ulea (n. 4 mai 1970, la Ploiești). Ultimul descendent din țară al lui Pericle Arghiropol este Vlad Alexandru Radu (n. la 5 noiembrie 1992, la Iași). După 1990, d-na Rodica Radu, muzeograf la Muzeul Etnografic al Moldovei, a redobândit o parte a proprietății de la Gugești, inclusiv fostul conac, construcție cu valoare istorică, din secolul XVIII. D-sale îi datorăm informațiile inedite privitoare la această familie.

Socrate Arghiropol, ofițer de carieră, exclus din armată, a ajuns șeful stației C.F.R. Predeal, s-a căsătorit cu Adriana Constantinov, născută Obreja (13 decembrie 1922, Iași – 8 decembrie 1976), cu care are un fiu, Constantin Arghiropol (n. 24 august 1945), instructor de ski la Predeal. Fiul său este Constantin Arghiropol (n. 4 august 1976).

3. Un ascendent Arghiropol al lui N. Iorga a adus în atenția istoricilor și genealogiștilor cea mai cunoscută, astăzi, familie cu acest nume din Moldova. Recenzând în „Sămănătorul” din 20 noiembrie 1905 volumul lui Ioan Antonovici, *Istoria comunei Bogdana* (datat 1906), N. Iorga menționa câteva documente referitoare la străbunicul său matern Ioan Arghiropol, proprietar al moșiei Suceveni din ținutul Tutovei¹⁴. Mai târziu, în *O viață de om, așa cum a fost* și în *Memorii*, VII, îi evoca pe bunicul matern de la Cucii Romanului, Gheorghe Arghiropol, pe frații mamei sale Zulnia, moșii Emanoil Arghiropol, avocat și jurnalist în Roman, și Costache Arghiropol, arendaș și primar la Negreștii din județul Vaslui, apoi pe rudele sale, unchi și veri de la Bozieni, Cuci și Crăiești, toți copiii (și nepoții) lui Gheorghe Arghiropol din a doua și a treia sa căsătorie, vizitați în anul 1934. Apoi, fostul (sub)director al Arhivelor Statului din Iași, Gh. Ungureanu, a cercetat documentele referitoare la înaintașii lui N. Iorga din familiile Drăghici și Arghiropol, trimitând la cererea acestuia, în 1939, notițele rezultate¹⁵. În anul următor, N. Iorga a fost asasinat, iar textele expediate nu au mai fost găsite, astfel încât Gh. Ungureanu a trebui să refacă lucrarea¹⁶. Peste câțiva ani, Barbu Theodorescu a solicitat lui Gh. Ungureanu informații noi din arhivele ieșene¹⁷, pentru o lucrare genealogică apărută în 1948¹⁸. Mihai Sorin Rădulescu a adus

¹⁴ N. Iorga, *O luptă literară*, București, 1977, p. 261–262.

¹⁵ Arhivele Naționale Iași, *Documente*, 559/64 (carte poștală din septembrie 1939).

¹⁶ N. Iorga – școlar la Liceul Național din Iași, extras din „Anuarul Liceului Național” pe exercițiul 1942–1943, Iași, 1943, p. 13.

¹⁷ Arhivele Naționale Iași, *Documente*, 559/65 (scrisoare din 28 iulie 1946).

¹⁸ *Contribuțiuni la cunoașterea strămoșilor lui Nicolae Iorga*, București, 1948.

câteva *Completări la genealogia lui Nicolae Iorga*¹⁹. Pe urmele acestor cercetări, constatăm că arhivele păstrează încă destule informații noi care merită să fie puse în circulație.

Primul Arghiropol cunoscut, dintre ascendenții pe linie feminină ai lui N. Iorga, este străbunicul acestuia, Ioan Arghiropol, porucic (poroșnic) și „dragoman rusăsc di Eși” în 1818, căsătorit în anul 1810 cu Catinca (Ecaterina), fata căminarului Iordachi Miclescu. După moda onomastică rusească, el este numit în 1817 Ioan Hristoforovici, ca fiu, așadar, al unui Hristofor Arghiropol, acesta necunoscut până în prezent. N. Iorga, ca și Ioan C. Filitti²⁰, credea că acel Hristofor ar putea fi unul dintre fiii lui Emanuel Argyropoulo, doctor în medicină, născut pe la 1740 la Salonic și mort în Fanar, frate cu Iacob Argyropoulo (1774–1850), mare dragoman al Porții (1812–1817) și posibil candidat la tronul Țării Românești. Această relație genealogică nu poate fi dovedită cu documente interne din România. Doar investigații sistematice în arhivele de la Chișinău sau Odesa ar putea să-i găsească numele și alte urme ale prezenței sale probabil în Basarabia. Nu credem că acel Hristofor ar putea fi situat în spița lui Emanuel Arghiropol. Izvodul de zestre pe care l-a scris Ioan Arghiropol în mai 1834, la căsătoria fiicei sale Sevastia cu spătarul Iancu Costachi Negel, document original, olograf, în chirilică și cu semnătura Ioan Arghiropol²¹, este scris în cel mai autentic grai moldovenesc, fără vreun element fonetic sau gramatical care să trădeze un redactor vorbitor nativ de limbă străină (greacă). Or, este foarte puțin probabil ca, numai după o generație, fiul unui eventual emigrant grec în Rusia, cum presupunea Barbu Theodorescu, să nu mai dea nici un semn al obârșiei sale culturale și etnice. Putem, așadar, presupune că Ioan Arghiropol va fi venit în Moldova din dreapta Prutului în timpul războiului ruso-turc din 1806–1812, înainte de anul 1810, iar tatăl său Hristofor va fi fost, la rândul său, un descendent din grecii emigrați în Rusia, prin Crimeea, și ajunși în Basarabia. Nu este exclus ca Elenco Arghiropol, soția spătarului Ioan Palade, care cununase în 1811 la Chișinău pe un Gheorghe Bou, diac din Bârlad, cu Safta Bantș²², să fi fost o rudă (fiică ?) a aceluiași Hristofor Arghiropol și (soră ?) a lui Ioan Arghiropol. De altfel, la Chișinău mai trăia, în 1829, un Ioan Arghiropol, neguțător și „guberschie secretari”, care semna *Ivan Arghiropulo* cu slove rusești²³.

Este interesantă evoluția atitudinii lui N. Iorga față de ascendența sa grecească, atât pe linie maternă cât și paternă. Supus unei puternice presiuni psihologice în climatul xenofob din preajma anului 1900, la crearea căruia a

¹⁹ În volumul *Genealogii*, București, 1999, p. 82–87. Cf. și Mihai Sorin Rădulescu, Ștefan S. Gorovei, *Strămoșii cunoscuți ai lui N. Iorga*, în *AMM*, VII–VIII, 1985–1986, Vaslui, 1989, p. 427–443.

²⁰ *Op. cit.*, p. 250.

²¹ Arhivele Naționale Iași, *Documente*, 559/4.

²² N. Gaidagis, *Catalogul cărților grecești din Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu” Iași*, I, 1974, p. 217–218.

²³ Arhivele Naționale Iași, *Documente*, 454/13.

contribuit și direcția naționalistă pe care el însuși a cultivat-o, învinuit că ar fi fost urmaș al unor bulgari, armeni, evrei sau greci, N. Iorga a răspuns atacurilor adversarilor politici și dușmanilor personali distanțându-se cu anume jenă de ascendenții săi alogeni și invocând, în schimb, rudenția cu familiile moldovenești Drăghici, Costachi, Beldiman și altele. Astfel, recenzia amintită, în care străbunicul Ioan Arghiropol era văzut, prin prisma dușmanilor acestuia, ca un „tiran”, se încheia cu aceste cuvinte: „Făcând aceste întregiri, n-am nici un scop de laudare de sine, ca unul ce nu înțeleg a mă răzima nici pe titlurile mele, cu atât mai puțin pe parucii și căminarii ai altora, în locul cărora aș fi mai bucuros să găsesc un biet țaran cumsecade”. Nu credem că N. Iorga va fi aflat ceva din tradiția familiei sale despre „tirania” străbunicului său. Marele istoric interpreta ca un abuz al lui Ioan Arghiropol încălcarea părților răzeșilor din moșia Suceveni, primită de la socrul său Iordachi Miclescu, și faptul că i-ar fi amenințat cu bătaia pe jeluitori. Recitirea documentelor din anii 1816–1817 fără prejudecățile tezei luptei de clasă nu pare să confirme în acest caz dreptatea răzeșilor, iar conflictul nu iese din tiparele obișnuite ale litigiilor de acest fel, în care părțile implicate nu erau modele de civilitate și politețe. Altfel, Ioan Arghiropol ne apare mai curând ca un om copleșit de judecățile cu răzeșii de la Suceveni și cu cei din Veștelești²⁴ (azi, Fântâna Blănarului, comuna Bogdana, județul Vaslui), de datoriile la creditori²⁵, de neînțelegerile cu arendașul moșiei Caminca din ținutul Sorociei, în 1834²⁶, și cu cel de la Suceveni, de înșelătoria unui grec care îi luase cu sila un sinet de 400 de galbeni în timpul zaverei din 1821²⁷, de procesul din anii 1837–1842 cu boierii Ghiculești, pentru un loc din mahalaua Muntenimea de Sus din Iași, unde parucicul își făcuse o casă²⁸, și mai ales de grijiile și eșecurile familiale, cum se va vedea mai jos. Mai târziu, în evocările memorialistice ale lui N. Iorga nu mai străbat resentimentele ideologice față de originea străină a ascendenților săi.

Copiii cunoscuți ai lui Ioan Arghiropol au fost Sevastița, Olimbiada și Gheorghe. Între documentele pe care Gh. Ungureanu le-a avut la îndemână, unul nu a fost citit, astfel încât un fiu al lui Ioan Arghiropol a rămas neștiut până astăzi, deși cornetul Enache Arghiropol era menționat în 1841 ca fiu al Catincăi (Miclescu), soția parucicului Arghiropolu²⁹ (informație care i-a scăpat și lui Barbu Theodorescu). Documentul inedit este o scrisoare din 20 iulie 1844³⁰ a lui Enache Arghiropol către „cumnătelul” său, postelnicul Iancu Negel, căruia îi solicită generozitatea în problema împărțirii celor 900 de galbeni pe care Costachi Conachi

²⁴ *Ibidem*, *Divanul de Apel al Țării de Jos*, dos. 246/1837.

²⁵ *Ibidem*, dos. 48/1841 (pentru o datorie de 6000 lei către hătămăneasa Zmaranda Roset).

²⁶ *Ibidem*, *Documente*, 868/25. Moșia va fi dată în anul 1840 ca zestre copiilor săi Olimbiada și Iorgu (Gheorghe): *ibidem*, 817/41.

²⁷ *Ibidem*, *Secretariatul de Stat al Moldovei*, dos. 939/1842, f. 1r–v, 3r–v, 4r–5v.

²⁸ *Ibidem*, *Tribunalul Iași, Secția I*, Tr. 1788, op. 2039, dos. 18.

²⁹ Ioan Antonovici, *op. cit.*, p. 417–418.

³⁰ Arhivele Naționale Iași, *Documente*, 559/17.

trebuia să-i mai dea pentru moșia cumpărată Sucevenii. Aflăm că Enache, desigur cel mai mic dintre frații Arghiropol, tocmai se căsătorise cu o fată (neidentificată încă) din familia Crupenschi, avea dificultăți materiale, era și bolnăvicios, iar rudele soției îl țineau „cam rău”, fiindcă el nu lua nimic din vânzarea moșiei, și îi era teamă să nu pătească precum fratele său Gheorghe (care divorțase în 1842 de Elena Drăghici). Crisoarea se încheia cu banala și eterna reflecție pesimistă: știți „cumu-i lumea astăzi”. Pentru o datorie de 100 de galbeni, între anii 1845 și 1847 același cornet Enache (Enacache) Arghiropol are un proces urmat de vânzarea la mezat a viei sale din podgoria Socolei. Era atunci reclamat și de doi negustori evrei pentru marfă luată pe datorie și neplătită³¹. Sunt singurele informații pe care le avem despre existența acestui Arghiropol, frate al bunicului lui N. Iorga. Arhivele ieșene păstrează însă alte știri inedite și interesante despre ceilalți copii ai lui Ioan Arghiropol.

Sevastița, cea mai mare, măritată în anul 1834 cu spătarul (apoi postelnicul) Iancu Costachi Negel, a fost, cel puțin în aparență, mai norocoasă. A trăit la moșia bărbatului ei de la Mălăiești, județul Fălciu, dar frecventa și „lumea bună” a Iașilor³², de vreme ce poza pentru un portret pictorului la modă în capitala Moldovei prin anii 1830–1860, italianul din Trieste Niccolò Livaditti (1804–1858), fost carbonar refugiat aici. Portretul, păstrat în depozitele Muzeului de Artă din Iași și semnalat nouă de d-na Rodica Radu, nu a fost niciodată expus și este practic necunoscut istoricilor de artă. A fost achiziționat în 1954 de la Mihai Berza, care îl avea desigur ca moștenire de familie, soția sa, Anna Tzigara-Samurcaș, fiind nepoata (de fiică, Maria) a Coraliei, una dintre fiicele Sevastiței și ale lui Iancu Costachi Boldur (poreclit Negel)³³. Relațiile acestuia din urmă cu socrul său, Ioan Arghiropol, nu au fost dintre cele mai bune, ajungându-se chiar la un lung proces pentru o datorie de bani. Din suma de 25.000 de lei promisă în izvodul de zestre al Sevastiței, tatăl acesteia plătitese în mai 1834 doar 7.000, restul de 18.000 de lei urmând a fi dat în doi ani³⁴, apoi în patru ani³⁵. Dificultățile financiare au amânat onorarea angajamentului³⁶, astfel încât ginerele deschide în iunie 1837 o acțiune în instanțele judecătorești ale vremii, litigiul nefiind încheiat nici în anul 1847³⁷. În 1852, în urma unui „sfat de fameliu”, postelnicul Iancu Costache Negel a fost pus

³¹ Ibidem, *Divanul de Întărituri*, Tr. 1698, op. 1930, dos. 12.

³² Avea o casă în ulița Muntenimea de Mijloc, „prețluită” în anul 1862: ibidem, *Tribunalul Iași, Secția I*, Tr. 1788, op. 2039, dos. 5129.

³³ Mihai Sorin Rădulescu, *Pe marginea unui studiu genealogic*, în *AIIX*, XVIII, 1991, p. 410; Andrei Pippidi, *Arhiva Mihai Berza*, în *SMIM*, XV, 1997, p. 12.

³⁴ Arhivele Naționale Iași, *Documente*, 559/4.

³⁵ *Ibidem*, 868/29 (15 august 1834).

³⁶ *Ibidem*, 868/25 (scrisoare din 18 octombrie 1834 către ginerele Iancu Costache Negel în care Ioan Arghiropol se justifică, amintind și de posesorul de peste Prut, care „mi-au făcut festa” oprindu-i niște oi).

³⁷ *Ibidem*, *Divanul de Apel al Țării de Jos*, dos. 28/1837, 37/1843; *Documente*, 868/47, 49, 51, 54, 55, 59, 68.

sub interdicție³⁸. Avea atunci două fiice dintr-o primă căsătorie, Catinca și Elenco, educate în pensionele franceze I. Garet și Jean Caillot din Iași³⁹. Catinca s-a căsătorit cu Alecu Combari⁴⁰, iar Elenco, mai puțin dotată intelectual, se va călugări în 1858 cu numele Evghenia⁴¹. Copiii din căsătoria cu Sevastița au fost: Șerban, instruit la pensionul lui J. Caillot între anii 1845 și 1849⁴², leitenant în 1856⁴³; *Cassandra*, internată la pensionul doamnei C. de Morangiès, între 1845 și 1846⁴⁴, căsătorită probabil cu Iancu Anghelichi⁴⁵; *Elisaveta*, *Profira*, *Sevastița*, *Smaranda*, *Veniamin*, cu toții instruiți în pensioane ieșene, iar ultimii doi trimiși în 1859 pentru continuarea studiilor la Paris⁴⁶. Veniamin⁴⁷ (cu numele mitropolitului Veniamin Costache, unchiul lui Iancu Costache Negel) a fost căsătorit cu Cleopatra Panopol⁴⁸. *Coralia*, cea mai mică dintre fiicele Sevastiței Arghiropol (Costachi Negel), a fost soția lui Alexandru Cantacuzino⁴⁹.

Olimbiada Arghiropol (moartă la Iași, în 1896) a fost măritată cu Epaminonda Samurcaș (1808–1874), comis, spătar și vel armaș la Tribunalul Criminalicesc din Iași, fiu al cunoscutului protomedic al Moldovei, Dimitrie Samurcaș⁵⁰. Cei doi au avut un copil, cu nume necunoscut, despre care nu avem nici o informație ulterioară. Dosarul divorțului acestora din anul 1841 este o autentică schiță de moravuri ale epocii, punând în proastă lumină pe Olimbiada, care ar fi fost infidelă⁵¹. După despărțire, în 1843, Epaminonda Samurcaș însuși a fost implicat într-un scandal, fiind acuzat că ar fi răpit fecioria unei grecoace Pipina, servitoare în casă, căreia i-ar fi promis că o va lua în căsătorie. Cercetarea a dovedit, însă, faptul că aceasta, venită în Iași de la Constantinopol împreună cu mama sa și cu două surori, era de fapt o desfrânată care încerca un șantaj⁵².

³⁸ *Ibidem*, 804/22. Alte documente referitoare la situații financiare și gospodărești ale casei lui Iancu Costachi Negel din anii 1853–1854: *ibidem*, 722/81, 82, 88, 90, 91; 635/60.

³⁹ *Ibidem*, 559/11–16, 18 (contracte și chitanțe de cheltuieli dintre anii 1838 și 1845).

⁴⁰ *Ibidem*, *Manuscrise*, nr. 1708, f. 2v, 14v.

⁴¹ *Ibidem*, f. 29r–v.

⁴² *Ibidem*, *Documente*, 559/19.

⁴³ *Ibidem*, *Manuscrise*, nr. 1708, f. 12r.

⁴⁴ *Ibidem*, *Documente*, 559/20, 21, 22.

⁴⁵ *Ibidem*, *Manuscrise*, nr. 1708, f. 31v (menționat ca ginere al lui Iancu Costachi Negel).

⁴⁶ *Ibidem*, f. 2r, 3v, 4r, 6v, 14r, 20v, 26r, 34v, 37r, 38v, 39v, 42r, 45r.

⁴⁷ Barbu Theodorescu, *op. cit.*, p. 67.

⁴⁸ Mihai Sorin Rădulescu, în prezentarea lui Vasile Panopol, din *ArhGen*, II (VII), 1995, 1–2, p. 255; Vasile Panopol, *Pe ulițele Eșului*, ediție de Mihai Sorin Rădulescu, București, 2000, p. 4.

⁴⁹ Andrei Pippidi, *op. cit.*, p. 12.

⁵⁰ Vlad Zirra, *Medici din Moldova veacului trecut: Dimitrie Samurcaș și descendența sa* (I), în *AIIAI*, XXVI, 1, 1989, p. 719–732; (II), în *AIIX*, XXVII, 1990, p. 259–268; (III), în *ibidem*, XXVIII, 1991, p. 391–408.

⁵¹ Arhivele Naționale Iași, *Mitropolia Moldovei*, B, dos. 99/1841. A fost distrus în timpul ultimului război un dosar de la *Ministerul de Interne*, Tr. 1772, op. 2020, dos. 1478/1841, cuprinzând plângerea lui Ioan Arghiropol împotriva ginerelui său pentru reaua viețuire cu Olimbiada.

⁵² *Ibidem*, dos. 161/1843.

Epaminonda Samurçaș s-a recăsătorit în 1845 cu Alexandra Gobdelas, cu care a avut doi copii, dar între 1851 și 1853 a trăit din nou cu prima soție⁵³, după care s-au despărțit definitiv.

Gheorghe Arghiropol (cca 1815–1888), bunicul matern al lui N. Iorga, este mai bine cunoscut. Divorțat în 1842 de Elena Drăghici din cauza incompatibilității de caracter și educație⁵⁴, deși avea trei copii foarte mici (Zulnia încă nenăscută ?)⁵⁵, a trăit singur multă vreme, retras la Cuci, în județul Roman, unde a cumpărat o parte a moșiei (fostă a Cuzeștilor). S-a recăsătorit târziu, de două ori, prin anii 1865–1869, și de aceea între descendenții săi din cele trei căsătorii s-a produs un decalaj de vârstă de o generație. Nici N. Iorga și nici Barbu Theodorescu nu au cunoscut (sau nu au consemnat) numele exact al celor două soții ale lui Gheorghe Arghiropol, una o „răzăsoaică” Scânteie, cealaltă o „țarancă din Bozieni”. Cercetarea noastră a reușit să identifice aceste soții, care nu erau niște simple „țărănci”, cum credea N. Iorga. Prima a fost Catinca Scânteie, fiica serdarului Iancu Scânteie⁵⁶, care avea două proprietăți în moșia Bozieni (vecină cu moșia Cuci), în 1861⁵⁷, moștenire („partea Scânteiasca”) de la un diac Scânteie și un căpitan Scânteie de la mijlocul veacului XVII⁵⁸, acesta, la rândul său, nepot al cunoscutului Mera Marmure uricarul. Cu ea, Gheorghe Arghiropol a avut două fete, după informația transmisă de N. Iorga: *Natalia*, căsătorită Teodoru, moștenitoarea casei din Cuci a tatălui ei, și *Olimpiada*, căsătorită Cațichi, al cărei fiu Gheorghe și-a schimbat numele de familie în Arghiropol (informație comunicată de profesoara Aurelia Arghiropol). A treia soție a lui Gheorghe Arghiropol a fost Elena (Elenco) Tiron, fiica privighetorului Ionică Tiron, răzeș și acesta în moșia Bozieni, în prima jumătate a secolului XIX. Ea este mama lui *Ion* (Iancu) *Arghiropol* (1870–1947) și a *Eugeniei* (căsătorită Otea, la Crăiești), unchiul și, respectiv, mătușa pe care i-a cunoscut N. Iorga în 1934. Descendența copiilor lui Gheorghe Arghiropol, care au dus până astăzi numele de familie, a fost cercetată cu

⁵³ *Ibidem*, dos. 99/1841, f. 35r–39r.

⁵⁴ Barbu Theodorescu, *op. cit.*, p. 67. Dosarul divorțului nu mai există astăzi la Arhivele Naționale Iași, *Arhiva Mitropoliei*, dos. 973/1842 (cotă veche). O copie (sau originalul ?), se află între documentele păstrate de familia lui N. Iorga (informație de la d-l Andrei Pippidi). O catagrafie din iunie 1844, cuprinzând lista lucrurilor rămase în trei lăzi la moartea Elenei Drăghici, se păstrează la Arhivele Naționale Iași, *Comisia episcopicească*, Tr. 1075, op. 1227, dos. 38.

⁵⁵ La 5 mai 1861, se arăta situația materială cu totul precară a copiilor Elenei Arghiropulo (moartă în iunie 1860), care nu avusese nici o avere și trăise cu o pensie mică de la Ministerul Cultelor, pensie care fusese oprită, deși orfanii erau minori atunci: *Costachi*, de 20 de ani, *Manoli*, de 19 ani, și *Zulnia*, de 18 ani (măritată deja cu Nicu Iorga): Arhivele Naționale Iași, *Tribunalul Iași. Secția I*, Tr. 1788, op. 2039, dos. 4503, f. 2r, 9r–v.

⁵⁶ *Marea arhondologie a boierilor Moldovei (1835–1856)*, întocmită de Mihai-Răzvan Ungureanu, Iași, 1997, p. 250.

⁵⁷ Arhivele Naționale Iași, *Planuri*, nr. 187 (anul 1861).

⁵⁸ Spițe ale neamului Scânteie, cu răzeșii la Bozieni, Săcăleni și Mărmureni: *ibidem*, *Documente*, 109/10 (anul 1838), 109/49 și 109/50 (anul 1806).

râvnă și pricepere de d-ra Aurelia Arghiropol, profesoară de istorie la Bozieni. Arborele genealogic al acestor Arghiropoli a fost realizat pe baza acestor informații.

Proprietatea de la Cuci a lui Gheorghe Arghiropol a fost moștenită de nepotul său Cezar (fiul lui Emanoil-Manole Arghiropol), ofițer de artilerie, căsătorit cu Maria Alcaz și sfârșit în împrejurări triste, cum își amintea N. Iorga. Maria Alcaz s-a recăsătorit cu maiorul M. Schina⁵⁹, cu care nu a avut copii. Fiica ei, Adriana Arghiropol, s-a căsătorit în 1914 cu Alexandru Filitti, erou al șarjei de cavalerie de la Robănești (16 noiembrie 1916) și viitor *général à la suite* în 1940⁶⁰, și a primit proprietatea de la Cuci⁶¹.

4. Alți Arghiropoli din Moldova, fără descendență documentată și cu importanță redusă pentru genealogia românească până în prezent, trebuie totuși luați în considerație pentru viitoare cercetări privind inserția socială a alogenilor în secolul XIX.

Un polcovnic Neculai Arghiropol era în 1834 proprietarul a două dugheni și al unei cârciumi în târgul Hârlăului⁶².

În anul 1836, se evalua averea rămasă după moartea grecului Panaiotu (Panaite) Arghiropulu, supus rus, fost posesor al moșiilor Socola și Pietrăria de lângă Iași⁶³. Fiul său, praporcicul Velisarie Arghiropol, semna în 1850 cu slove chirilice⁶⁴.

În anii 1831–1832, posesorul Ioan (Enache) Andonii Țarnota Arghiropolo, „supus britanicesc”, se afla în conflict cu locuitorii satului Vadurile din ținutul Neamțului pentru zeciuiala fânului și alte pricini⁶⁵. El este, probabil, acel Iancu Arghiropol a cărui soție, Profira, clironoamă a Smarandei Iamandi în 1852⁶⁶, era bolnavă în 1861 la Spitalul din Huși⁶⁷. Nu trebuie confundat cu cornetul Enache Arghiropol.

Alecu Arghiropol, paj gospod, era numit serdar în 1840, căminar în 1842 și clucer în 1855⁶⁸. A murit, fără urmași, la 29 mai 1856, la Iași⁶⁹. Ca arendaș al moșiei Glodeni din ținutul Vasluiului, reclama la 22 iunie 1848 pe locuitorii satului

⁵⁹ Într-un plan din 1910 al izlazului comunal se arată și terenurile învecinate ale lui M. Schina (proprietăți dotale): arhiva com. Bozieni, jud. Vaslui.

⁶⁰ I. C. Filitti, *Arborele Filitti*.

⁶¹ Arhivele Naționale Iași, *Hărți și planuri*, nr. 834 (anul 1921).

⁶² *Ibidem*, *Isprăvnicia ținutului Vaslui*, dos. 664, f. 2, 4r.

⁶³ *Ibidem*, *Manuscrise*, nr. 1551.

⁶⁴ *Ibidem*, *Tribunalul Iași, Secția I*, Tr. 1788, op. 2039, dos. 6549.

⁶⁵ *Ibidem*, *Ministerul Justiției*, Tr. 1382, op. 1560, dos. 3, f. 3r–4r, dos. 12, f. 7r, 21r, 23r, 25r, 29r, 32r, 43r.; *Secretariatul de Stat al Moldovei*, dos. 58/1832, f. 7r.

⁶⁶ „Zorile”. Revistă literar științifică a Liceului teoretic „Cuza Vodă” din Huși, XV, 2003, nr. 2, p. 37, 40 (documente publicate de Costin Clit).

⁶⁷ *Ibidem*, p. 40.

⁶⁸ *Marea arhondologie a boierilor Moldovei (1835–1856)*, p. 16.

⁶⁹ Mihai-Răzvan Ungureanu, *Izvoare genealogice inedite: vidomostiile deceselor boierești (1834–1856)* (III), în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1–2, p. 190.

pentru nesupunere la obligațiile boierescului⁷⁰. Avea un frate mai mic, Costachi Arghiropol, comisar la Podul Leloei și apoi „epistat” la Iași. Dosarul divorțului acestuia de soția sa Catinca, născută Lascăr, este savuros sub aspectul limbii și prin pitorescul personajului⁷¹. Impostor, el se recomanda drept fiu al consulului elinesc din Galați⁷² și funcționar la cancelaria postelniciei, cu o leafă însemnată și cu „moralicești purtări” („de care cu totul l-a ferit Dumnezeu”, spune reclamanta). Pentru a impresiona pe viitoarea soție, apărea adesea cu „echiupaj de droșcă” și era „galan”. Mai târziu, nevasta înșelată și bătută bine, „cam de-a purure”, află că, de fapt, curtezanul își vânduse un rând de haine, din cele două, ca să plătească „echiupajurile”. Era desfrânat, se îmbolnăvise „de patimi lumești câștigate de cine știe unde” și „din cauza nedistoinției îl lipsește și fratele său”. Costache Arghiropol a murit la 1 iunie 1870, sărac, lăsând în urmă doi orfani, de șapte și, respectiv, de un an și jumătate, născuți din legături nelegitime cu alte două femei⁷³. Cumpărase în 1846⁷⁴ o casă pe șesul Bahluiului, sub Curtea gospod sau sub Feredee.

Un comerciant din Iași, Dimitrie Argheropolu (sic !), fiu al lui Gheorghe și al Elenei Argheropolu, născut în anul 1834 în orașul Volo din Grecia, se căsătorește la Iași, la 8 februarie 1867, cu Elena N. Dimitriu⁷⁵.

În sfârșit, Constantin Arghiropol din Focșani, căsătorit cu Eliza Agaton, a avut o fiică numită Constanța, căsătorită cu aviatorul Ștefan Sănătescu, fratele prim-ministrului Constantin Sănătescu. Bunicii paterni ai acesteia au fost Ștefanache Arghiropol și Zamfira Stamatini⁷⁶.

⁷⁰ *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1960, p. 252–253, nr. 276.

⁷¹ Arhivele Naționale Iași, *Mitropolia Moldovei*, B, dos. 124/1843.

⁷² Arghiropulo, grec, consul (agent) rusesc la Galați, cunoscut pentru rolul său în masacrarea turcilor în acest oraș, în martie 1821: André Oțetea, *Contribution à la question d'Orient. Esquisse historique, suivie de la Correspondance inédite des Envoyés du Roi des Deux-Siciles à Constantinople (1741–1821)*, București, 1930, p. 327.

⁷³ Arhivele Naționale Iași, *Tribunalul Iași, Secția III*, dos. 1149/1870.

⁷⁴ *Ibidem*, *Documente*, 771/91.

⁷⁵ Arhivele Naționale Iași, *Starea civilă, Dosare căsătorii*, 28/1867, f. 2r–3r.

⁷⁶ Mihai Sorin Rădulescu, *Ascensiunea unei familii boierești oltene: Sănăteștii*, în *ArhGen*, III (VIII), 1996, 3–4, p. 228.

Descendenții lui Gheorghe (Iorgu) Arghiropol de la Bozieni

A = Catinca Scânteie

I. 1. Natalia = Teodoru	
I. 2. Olimpiada = Cațichi	
II. 3. Gheorghe Cațichi (apoi, Arghiropol, după numele mamei)	2
III. 4. Tița Arghiropol = Chirilă	3
III. 5. Elena Arghiropol = Andrieș	3
III. 6. Gheorghe Arghiropol (1909–1997), fără copii	3
III. 7. Ioan Arghiropol (1902–1972)	3
IV. 8. Ion Chirilă	4
IV. 9. Vasile Chirilă	4
IV. 10. Costică Chirilă	4
IV. 11. Aneta Chirilă	4
IV. 12. Lenuța Andrieș	5
IV. 13. Luneta Andrieș	5
IV. 14. Micela Andrieș	5
IV. 15. Gheorghită Andrieș	5
IV. 16. Anișoara Andrieș	5
IV. 17. Neculai Andrieș	5
IV. 18. Geta Andrieș	5
IV. 19. Lența Arghiropol (n. 1924) = Moraru	7
IV. 20. Lucreția Arghiropol (n. 1927) = Simiuc	7
IV. 21. Maria Arghiropol (n. 1928) = Andrieș	7
IV. 22. Minodora Arghiropol (n. 1930) = Gafencu	7
IV. 23. Paulina Arghiropol (n. 1932) = Bogos	7
IV. 24. Gheorghe Arghiropol (n. 1934)	7
IV. 25. Geta Arghiropol (n. 1943) = Mozăcescu	7
IV. 26. Benone Arghiropol (n. 1948)	7
V. 27. Claudia Moraru	19
V. 28. Paulina Moraru	19
V. 29. Mioara Moraru	19
V. 30. Doina Simiuc	20
V. 31. Corneliu Simiuc	20
V. 32. Iolanda Andrieș	21
V. 33. Robert Andrieș	21
V. 34. Irina Gafencu	22
V. 35. Doru Bogos	23
V. 36. Lucian Bogos	23

V. 37. Mirela Arghiropol	24
V. 38. Manuela Arghiropol	24
V. 39. Mihaela Mozăcescu	25
V. 40. Ioan Arghiropol	26

B = Elena Tiron

I. 1. Eugenia = Otea – 15 copii, dintre care erau în viață în 1934	
I. 2. Ioan (Iancu) Arghiropol (1870–1947) = Elena Cărmaciu	
II. 3. Constantin Arghiropol (1892–1936), contabil la Roman; fără copii	2
II. 4. Gheorghe Arghiropol (1894–1947), învățător la Crăiești = Maria Drăgan	2
II. 5. Ioan Arghiropol (1905–1932), învățător; necăsătorit	2
II. 6. Cezar Arghiropol (n. 1907– m. ?), sublocotenent = Eugenia Rusu	2
II. 7. Emanoil Arghiropol (1909–1994) = Zamfira Moraru	2
II. 8. Maria Arghiropol (n. 1911– m. ?) = Miron	2
II. 9. Neculai Arghiropol (n. 1914) = Maria Gorgan	2
II. 10. Ecaterina Arghiropol (n. 1914) = Hodorozea	2
III. 11. Valerica Arghiropol (n. 1924) = Botez	4
III. 12. Constantin Arghiropol	4
III. 13. Florentina Arghiropol (n. 1926), funcționară = Rețeanu	4
III. 14. Ioan Arghiropol (n. 1930)	4
III. 15. Mariana Arghiropol (n. 1942), jurist; necăsătorită	4
III. 16. Maria Arghiropol, funcționară	6
III. 17. Ana Arghiropol, profesoară	6
III. 18. Eugenia Arghiropol (n. 1935) = Otărășanu, fără copii	7
III. 19. Angela Arghiropol (n. 1939), funcționară = Țiței	7
III. 20. Aurelia Arghiropol (n. 1942), profesoară; necăsătorită	7
III. 21. Ioan Arghiropol (n. 1943), inginer agronom	7
III. 22. Mircea Arghiropol (n. 1945), maistru mecanic	7
III. 23. Emanoil Arghiropol (n. 1949), inginer agronom	7
III. 24. Marilena Miron (n. 1936), ingineră	8
III. 25. Dan Arghiropol (n. 1946), profesor = Ana Ștefan	9
III. 26. Radu Arghiropol (n. 1950), ofițer = Virginia Bulău	9
III. 27. Constantin Hodorozea (1939–1997)	10
III. 28. Adriana Hodorozea (n. 1941), profesoară, căsătorită, fără copii	10
IV. 29. Diana Botez, ingineră, căsătorită	11
IV. 30. Cristian Rețeanu	13
IV. 31. Florela Rețeanu	13
IV. 32. Irina-Petala Rețeanu	13

IV. 33. Toma Rețeanu	13
IV. 34. Manuela Arghiropol	14
IV. 35. Oana-Maria Arghiropol (n. 1977)	21
IV. 36. Mircea-Tudorel Arghiropol (n. 1979)	22
IV. 37. Valentin-Emanoil Arghiropol (n. 1980)	22
IV. 38. Alin-Constantin Arghiropol (n. 1978)	25
IV. 39. Dan-Octavian Arghiropol (n. 1980)	25
IV. 40. Rodiana-Maria Arghiropol (n. 1993)	26
IV. 41. Adrian Hodorozea	27

Notă

Sistemul prezentării descendenților este acel utilizat de Sever Zotta în *Spița neamului Hăjdău*, din **ArhGen**, II, 1913, p. 139–176. Cifrele romane marchează generațiile, cifrele arabe din dreapta celor romane numărul de ordine al descendenților, iar cifrele arabe din dreapta paginii numărul de ordine al tatălui fiecărui descendent.

Niccolò Livaditti, *Portretul Sevastiței Arghiropol*

„ATHLETAE MEMORIAE”.
Însemnări genealogice, biografice și istorice

Propunem cititorului, prin intermediul comunicării noastre, o întoarcere spre un domeniu încă neexplorat cum se cuvine¹, anume istoria clerului catolic din Moldova. Încercăm să ridicăm vâlul obscurității care acoperă acest teritoriu al cercetării istorice, luminându-l astfel.

Am urmărit să scoatem în evidență personalitatea unora dintre cei mai reprezentativi membri ai clerului catolic, făcând astfel un act de justiție. Și – se putea oare altfel? – fiind vorba de o „recuperare a memoriei”, am crezut de cuviință, ca o datorie de recunoștință, să începem cu creionarea imaginii câtorva păstrători și apărători, în același timp, ai memoriei istorice a comunității și instituției catolice din spațiul moldav.

Să aducem, deci, în atenție câteva chipuri de preoți catolici de demult, reconstituite în limitele documentației existente, preoți care, în vremuri de cele mai multe ori tulburi, au fondat, îngrijit și perpetuat acele adevărate tezaure documentare care sunt registrele ecleziastice catolice².

Cel mai adesea, informațiile privind familiile acestor preoți ne lipsesc. Ele există, poate, undeva în arhivele țărilor de unde proveneau³. Pentru cei născuți în Moldova, avem asemenea date, taina originii și rudeniilor lor trupești putând fi înlăturată printr-o atentă cercetare de arhivă.

Inocentius Petras

„Vicario del distretto. Parocco di Klesia. Oriundo ungaro. Nato in Moldavia. Appartenente alla Provincia di Ungheria. Di età anni 45, di professione religiosa 23, di sacerdozio 21, di missione 19. Oltre il moldavo e l’ungherese, parla bene il tedesco ed un poco l’italiano. Il P. Petrasc è diligente nel servizio della sua

¹ Amintim aici lucrările în manuscris ale părintelui Iosif Gabor: *Ierarhia catolică a Moldovei*, manuscrisele 44, 45 și 46 și *Clerul catolic din Moldova*, manuscrisul 50, ambele depozitate la Arhivele Naționale Bacău, *Colecția manuscrise*; Pietro Tocanel, *Storia della Chiesa Cattolica in Romania*, III, *Il Vicariato Apostolico e le missioni dei frati minori conventuali in Moldavia*, parte prima, 1960, e parte secunda, 1965, Edizioni Messaggero, Padova; I. Dumitriu-Snagov, *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne*, vol. 48 (1850–1866), Universităă Gregoriana Editrice, Roma, 1982, și vol. 57 (1866–1914), Editrice Pontificia Universităă Gregoriana, Roma, 1989.

² Anton Coșa, *Izvoare inedite privind catolicii din Moldova: „Status Animarum”*, în *ArhGen*, V (X), 1998, 1–2, p. 155–160, și 3–4, p. 199–258.

³ Cu unele excepții, clerul catolic din Moldova a fost, până la sfârșitul secolului XIX, străin, aparținând în mare parte Ordinului Franciscan Minor Conventual.

parocchia, nella spiegazione del Vangelo, nell'assistenza de'moribondi [...] egli è il secondo confidente e consigliere di Monsignore [...]. La sua chiesa parrocchiale è in buon stato, bene ornata, bastantemente fornita di arredi sacri, pulitamente tenuta...⁴.

Acestea au fost câteva crâmpoie din caracterizarea pe care vizitatorul general Giuseppe Tomassi i-o făcea în anul 1858 unuia dintre cei mai reprezentativi membri ai clerului catolic din Moldova secolului XIX, al doilea confident al episcopului Antonio de Stefano, vizitator apostolic în Moldova.

Izvoarele pe care le avem astăzi la îndemână îngăduie conturarea unui portret destul de sugestiv al acestui personaj care a stat în slujba comunității și a bisericii sale vreme de aproape o jumătate de veac⁵, desfășurând o activitate rodnică în plan atât religios, cât și cultural. Într-un cuvânt: o „personalitate” a timpului său.

Preotul Petras s-a născut în anul 1813⁶ în localitatea Făraoani de lângă Bacău, fiind fiul lui Ferent (Franciscus) Petras și al Anei. La botez primește numele János (Joannes). În *Status Animarum* din 1800–1801, întocmit de preotul Aloysius Maffei⁷, îl întâlnim la pagina 46 pe *Franciscus Patras daschalus*, de 26 ani, și pe soția acestuia Ana, de 21 ani. În aceeași casă mai locuia atunci și Michael, de 31 ani, fratele lui Franciscus.

Tatăl preotului nostru, care era, cum am văzut mai sus, dascăl, scria și vorbea în latină, română, maghiară și italiană, cunoștințe deprinse în cadrul liceului franciscan conventual minorit din Trei Scaune (azi Covasna)⁸.

Dacă ar fi să dăm crezare spuselor preotului Petras, atunci se pare că familia Petras venise cu un secol în urmă din județul Baranya din Ungaria⁹, pentru a se stabili în Moldova. Fără să negăm o asemenea posibilitate, noi nu am putut proba, în stadiul actual al cercetării, acest fapt. Credem mai degrabă că părintele Petras a urmărit să-și făurească o origine ungurească, legitimându-se astfel ca reprezentant al unui curent misionar care propovăduia folosirea limbii maghiare ca limbă de cult în bisericile catolice din Moldova acelor vremi¹⁰.

Cert este faptul că avea o ascendență foarte apropiată de mediul eclesiastic. În *Status Animarum* din 1781 îl găsim pe bunicul preotului Petras, anume pe

⁴ I. Dumitriu-Snagov, *op. cit.*, vol. 48, p. 362.

⁵ Preotul Inocentius Petras a fost paroh în Cleja între 1843 și 1886.

⁶ Cf. *Matricula Baptisatorum*, parohia Făraoani, anul 1813, la Arhivele Naționale Bacău, *Pachet – Parohia Romano-Catolică Făraoani*.

⁷ Arhivele Naționale Bacău, *Registre Mitrice – Parohia Romano-Catolică Făraoani*.

⁸ Domokos Pál Peter, „... édes Hazámnak akartam szolgálni...”, Szent István Társulat, Budapesta, 1979, p. 1344.

⁹ *Ibidem*, p. 1345.

¹⁰ Secolul XIX a fost marcat de o dispută acerbă între misionarii italieni și cei maghiari vizând limba de cult în bisericile catolice din Moldova, cu implicații multiple în plan eclesiastic, social, politic asupra credincioșilor catolici și a instituției catolice din spațiul moldav.

Michael Petras cantor, de 49 ani, împreună cu soția *Catharina*, de 38 ani, și copiii *Joannes*, de 20, *Josephus*, de 18, *Michael*, de 15, *Catharina*, de 8, *Franciscus* (viitorul tată al preotului *Petras*), de 5 ani și *Emericus*, de 1 an¹¹.

Cu un tată și un bunic dascăli, nu ne miră cariera eclesiastică a copilului *Joannes*, care deprinde primele cunoștințe de la tatăl său, urmând mai apoi cursurile aceleiași școli în care, cu ani înainte, învățase acesta¹². Devine călugăr misionar franciscan minorit în orașul *Egger* din Ungaria, în anul 1834. Atunci primește și numele de *Inocentius*. În anul 1836 este sfințit preot în același oraș. Cererea lui de a sluji pe meleagurile natale i-a fost aprobată, revenind astfel în Moldova, unde pentru început a servit ca preot la *Pustiana*, iar din 1843 ca paroh la *Cleja*. În această localitate își va manifesta preotul *Inocentius Petras* întreaga lui personalitate.

Marea lui dragoste față de oamenii din mijlocul cărora plecase la studii și în mijlocul cărora va trăi până la moarte s-a concretizat într-o impresionantă cercetare etnografică, preotul *Inocentius* fiind considerat primul culegător al poeziei populare a catolicilor bilingvi din Moldova. Toate culegerile ulterioare de folclor din zonă au ținut seama de culegerile parohului *Petras*.

Datorită atitudinii sale de apărare a graiului unguresc-ceangău al catolicilor bilingvi pe care-i păstorea, ca și dorinței lui de a păstra limba maghiară ca limbă de cult în biserică, a fost acuzat de filo-maghiarism, separatism, devenind astfel un personaj incomod și controversat în același timp. Într-un secol al naționalităților, în care minoritari și majoritari își căutau propriile identități¹³, aceste atitudini pot fi mai ușor înțelese și explicate, lucru pe care l-am făcut de altfel într-un alt context.

Din fericire, culegerile sale cunoscute chiar din secolul XIX, datorită bogatei corespondențe avute cu o seamă de oameni de cultură din Europa timpului, au fost salvate și conservate prin publicare de către Academia ungară, fiind un izvor prețios privind cultura populară a catolicilor din Moldova.

Inocentius Petras a fost un păstrător statornic, vigilent și harnic al actelor de arhivă¹⁴. Matricolele parohiale scrise de el ne oferă un scris frumos, clar, pedant în multe locuri¹⁵. Folosea, firește, pentru aceasta pana de gâscă, dar din 7 martie 1881 a utilizat și penița metalică, pe care i-a dăruit-o un nepot al său, student pe atunci la *Pesta*. Există, în acest sens, o însemnare în mitricele botezaților, la sfârșitul anului 1841, unde rămăsese liber un sfert de pagină: „*Probatio atramenti, calami et chartae Anno Domini 1881 Klesiae die 7 a Martii probantis manus character idem patris minoritae conventualis pro tempore parochia administratoris*

¹¹ Arhivele Naționale Bacău, *loc. cit.*

¹² Domokos Pál Peter, *op. cit.*, p. 1344.

¹³ Anton Coșa, *Catolicii din Moldova și criza identitară în secolul XIX*, comunicare prezentată la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași, la 12 martie 1998.

¹⁴ Arhivele Naționale Bacău, *Pachet – Parohia Romano-Catolică Cleja*, registre din anii 1843–1886.

¹⁵ *Ibidem.*

Pr. Inocentii Petras...”¹⁶. Informația despre folosirea peniței metalice ni se pare interesantă, mai ales că răspândirea pe scară largă a acesteia a avut loc abia la începutul secolului XX.

Din nefericire, în primăvara anului 1886 a fost atacat de câțiva răuvoitori în casa parohială, fiind lovit de un glonte. Rana s-a infectat și a condus în cele din urmă la moartea preotului, la 6 septembrie 1886. Se pare că acea „descindere” criminală în casa parohială din Cleja a fost premeditată, fiind ultima soluție de îndepărtare a acestui preot incomod pentru unii. Este înmormântat în capela cimitirului parohial din Cleja.

Iosif Tălmăcel

S-a născut în ziua de 27 noiembrie 1887¹⁷, în localitatea Hălăucești. La 9 septembrie 1898¹⁸ intră în seminarul catolic din localitate. Profesiunea o face la 8 decembrie 1904¹⁹. După cursurile din Hălăucești, urmează studiile superioare la Roma, fiind sfințit preot în același oraș la 22 iunie 1910²⁰.

Întors în țară, a fost preot ajutor la Săbăoani, unde împreună cu părintele Grațian Carpati scoate revista „Viața”²¹, și paroh la Răducăneni. Aici apare, datorită lui, primul număr din revista „Aurora Franciscană”, la 15 septembrie 1918²². Următoarele numere vor fi scoase la Bacău, odată cu mutarea lui ca paroh în acest oraș.

Este directorul și administratorul orfelinatului de război din Huși. Din anul 1920 și până în 1923 este paroh la Valea Mare – Fărăoani, iar din 12 noiembrie 1923 și până în 1944, o perioadă de 21 de ani, este paroh la Bacău. Urmează doi ani grei pentru părintele Tălmăcel, acesta fiind nevoit să se refugieze în condițiile celui de-al Doilea Război Mondial. Revine însă la Bacău în iunie 1946 și rămâne aici până în octombrie 1947, când, împreună cu alți opt clerici, merge la Oradea, în ritul oriental greco-catolic.

În momentul interzicerii cultului greco-catolic de către autoritățile comuniste și al brutalei înglobări a Bisericii Greco-Catolice în Biserica Ortodoxă, vine în Bucovina, în octombrie 1948, și, mai bine de 20 de ani, administrează parohia Poiana Micului din Suceava. De aici, se retrage la Mărgineni, unde la vârsta de 90 de ani moare, la 12 februarie 1979, fiind înmormântat în cavoul preoților din localitate.

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ Iosif Simon, *Franciscanii Minori Conventuali. Provincia Sf. Iosif din Moldova*, Bacău, 1998, p. 104.

¹⁸ *Ibidem.*

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ *Ibidem.*

²¹ *Ibidem*, p. 320.

²² *Ibidem.*

Preotul Iosif Tălmăcel a fost unul dintre cei mai fecunzi scriitori, tipărind peste 60 de broșuri religioase²³ pentru locuitorii catolici. Poeziile și cântecele religioase, adunate în *Cântărețul Catolic*, au fost și sunt încă și astăzi cântări bisericești folosite în toată Moldova. A fost și un harnic popularizator al utilizării plantelor medicinale, preparând și recomandând vestitele (pe atunci) ceaiuri medicinale PIT²⁴. A publicat broșuri privind trăirea adevăratei vieți creștine, privind sănătatea, trăirea civilizată. De asemenea, a scos broșuri pentru copii.

Este cel care inițiază „Ziarul Parohiei Fărăoani”, redactat de la 25 aprilie 1920 și până la 29 iunie 1924, un volum cu informații începând din anul 1910, și, respectiv, volumul II, de la 6 iulie 1924 și până la 12 iunie 1952, ziar încă inedit, aflat în manuscris la parohia Fărăoani²⁵. Cuprinde prețioase informații zilnice privind viața religioasă, socială, politică, istorică a locuitorilor catolici din Fărăoani și nu numai, informații notate de părintele Iosif Tălmăcel și de alți preoți care au slujit acolo.

Anton Durcovici

„Timpul aleargă dincolo de capacitatea memoriei umane și dacă o personalitate nu-și găsește din timp un biograf, ea cade în uitare”²⁶. Pericolul e și mai mare pentru personalitățile care au trăit în țările comuniste, fiindcă acolo era interzis să se scrie ceva despre ele²⁷. Aceasta a fost și situația Mons. Anton Durcovici, una dintre cele mai ilustre figuri ale instituției catolice din Moldova secolului XX.

Născut la 17 mai 1888, la Deutsch-Altenburg, în Austria, ca al doilea copil al soților Francisc și Maria, a fost botezat la 21 mai, același an, în biserica locală. În matricola de botez, volumul D, este înregistrat la pagina 258, nr. 19²⁸.

Anton provine dintr-o familie cu venituri modeste. Tatăl său, Franz, fiul lui Georg Durcovici, a fost zilier la o carieră de piatră, iar mama, Maria, fiica lui Anton Mittermeier, casnică. Franz/Francisc Durcovici va muri de tuberculoză la 5 februarie 1893, în vârstă de numai 36 de ani²⁹. După moartea tatălui, familia Durcovici a trebuit să treacă prin mari greutăți și lipsuri. Tânăra văduvă a fost nevoită să procure cele necesare copiilor muncind ca croitoreasă. Cel mai tânăr fiu fusese ales de Cel de Sus pentru ceva mult mai nobil. Drumul său spre țel va fi însă foarte greu.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Manuscrisele ne-au fost puse la îndemână cu foarte multă amabilitate de către părintele Ștefan Vacaru, paroh la Fărăoani, căruia îi mulțumim și pe această cale.

²⁶ Josef Othmar Zöller, în „Creștinul și lumea”; vezi și Florian Müller, *Dr. Anton Durcovici – ein Märtyrer unserer Zeit*, Danzendorf, 1992.

²⁷ Florian Müller, *Viața Episcopului de Iași, Dr. Anton Durcovici, martir*, Iași, 1993, p. 7.

²⁸ *Ibidem*, p. 10.

²⁹ *Ibidem*, p. 9.

Maria Durcovici avea o mătușă, căsătorită cu un proprietar de han, un anume Österreicher, care se stabilise în Basarabia și avea la Chișinău un mic han cu stație de poștă, numit „Cocoșul”³⁰. În urma izbucnirii războiului ruso-turc din 1877, „Cocoșul” va fi vizitat mereu de ofițeri țariști bogăți. Astfel, familia Österreicher a ajuns destul de repede la o avere considerabilă. După război, ea vinde hanul, cumpărând un restaurant în Iași. În anul 1895, domnul Österreicher moare, iar văduva cheamă la Iași pe nepoata sa, Maria, ca s-o ajute la restaurant. Firește, Maria Durcovici nu vine singură, ci împreună cu cei doi copii, Francisc și Anton. În perioada aceea nu era ușor să mergi într-o țară străină, până aproape de granița rusă. Dar mama a avut puterea și curajul să lupte pentru a reuși.

Odată sosiți la Iași, Anton și fratele sau Francisc sunt admiși, în 1896, în școala primară a parohiei romano-catolice. La începutul anului 1898, însă, doamna Österreicher vinde restaurantul din Iași și se mută împreună cu nepoata Maria și cei doi copii la București, pe strada Izvor, la nr. 81³¹. Francisc va deveni ucenic al profesorului Tiecz, lucrând ulterior ca sculptor, participând și la diferite restaurări. Aici, în București, își continuă Anton studiile gimnaziale la Școala „Sf. Andrei”, condusă de „Frații Școlilor Creștine” din Viena, ulterior urmând și cursurile Liceului „Sf. Andrei”.

Mama și cei doi copii participau la slujbele religioase în capela călugărițelor de pe strada Pitar Moș. Aici, Provincia călugărițelor din München a deschis în 1858 „Institutul Sf. Maria”, care în scurt timp a devenit cea mai renumită școală de fete din București. Călugărițele, impresionate de evlavia lui Anton, l-au primit ca ministrant în capela lor, iar el s-a dăruit cu mare bucurie slujirii altarului.

Spiritualul călugărițelor era părintele Luciu Fetz, din Ordinul Benedictin, secretar al Arhiepiscopului Netzhhammer și rector al seminarului de la București. Acesta l-a remarcat pe Anton și l-a invitat deseori la liturghia de duminică în palatul arhiepiscopal. Tot la recomandarea lui, la 1 septembrie 1901, Anton Durcovici va fi primit de către arhiepiscop în seminarul mic din București.

După cinci ani, la 6 octombrie 1906³², directorul de studii al Liceului „Sf. Iosif”, Carol Auner, i-a înmănat diploma de bacalaureat, iar la recomandarea Arhiepiscopului Netzhhammer este trimis, la 30 octombrie, la studii la Roma, unde la 4 noiembrie începe cursurile Colegiului „Propaganda Fide”, pe care le termină în iulie 1910, cu doctoratul în teologie și filosofie, iar la 24 septembrie este hirotonit preot în basilica din Lateran³³.

În 1911 se întoarce în țară, fiind numit profesor de religie la Liceul „Sf. Iosif” și administrator al parohiei Tulcea. În urma izbucnirii Primului Război Mondial, fiind de origine austriacă, părintele Anton Durcovici este arestat și

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, p. 12.

³² *Ibidem*, p. 13.

³³ *Ibidem*, p. 15.

deportat de către autoritățile române într-un lagăr de concentrare din Moldova³⁴, alături de mulți alți germani și austrieci din România. Condițiile îndurate în lagăr au fost foarte grele. Părintele Durcovici s-a îmbolnăvit de tifos, cu această boală ieșind în 1917 din lagăr.

După alte câteva însărcinări, în 1924³⁵ devine rectorul Academiei Teologice Catolice din București, iar în 1935³⁶ primește din partea Sfântului Scaun demnitatea de Pronotar Apostolic, în timp ce Arhiepiscopul Cisar îl numește Vicar general al Arhidiecezei de București.

La cererea mai multor profesori, membri ai Academiei Române, a înființat revista spiritual-științifică „Farul Nou”³⁷, la care au colaborat personalități ale timpului, precum Nichifor Crainic, Gala Galaction etc.

La 30 octombrie 1947³⁸, Papa Pius XII l-a numit pe Mons. Anton Durcovici Episcop de Iași. Consacrarea a fost împiedicată de regimul comunist din România, așa încât va fi sfințit episcop abia după cinci luni. În ziua de 5 aprilie 1948³⁹, a fost consacrat în catedrala „Sf. Iosif” din București de Arhiepiscopul Gerald Patrik O’Hara, Nunțiu Apostolic în România. Episcopi consacrați au fost Arhiepiscopul Alexandru Cisar și Episcopul Marcu Glaser. La 18 aprilie⁴⁰ a avut loc ceremonia înscăunării ca Episcop de Iași.

Nori negri se abătuseră însă asupra Bisericii Catolice din România, datorită puterii comuniste care începuse lupta împotriva cultului catolic din această țară. Guvernul comunist a voit să-și supună Biserica Romano-Catolică printr-un statut. Mons. Durcovici s-a opus, firește, prelucrând cu Episcopul Márton Áron un statut propriu al Bisericii Catolice⁴¹. Regimul comunist nu ezită să scoată în afara legii Biserica Greco-Catolică, înglobând-o brutal în cadrul Bisericii Ortodoxe. Confiscă, de asemenea, instituțiile care aparțin sau sunt patronate de Biserica Catolică, încep arestările de preoți.

În ziua de 26 iunie 1949⁴², în timp ce mergea spre Popești-Leordeni, pentru a administra taina Sf. Mir, Mons. Durcovici a fost arestat de organele de securitate românești. Este bătut și maltrat la Ministerul de Interne din capitala României, dus apoi la Jilava și ulterior la închisoarea de la Sighet. Noaptea la rând va fi anchetat și torturat, fiind acuzat de a fi spion al Vaticanului și agent al americanilor. Ne pare rău că în acest cadru nu putem insista asupra regimului îndurat de Mons. Anton Durcovici în închisoarea de la Sighet, alături de alți preoți și episcopi

³⁴ *Ibidem*, p. 18.

³⁵ *Ibidem*, p. 68.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, p. 27.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 33.

⁴¹ *Ibidem*, p. 26.

⁴² *Ibidem*, p. 69.

romano-catolici și greco-catolici. Sunt o serie de mărturii cutremurătoare în acest sens, asupra cărora ne-am propus să ne oprim într-un studiu special adecvat unui alt cadru.

În noaptea de 10 spre 11 decembrie 1951, Mons. Anton Durcovici trece în eternitate, în „celula morții” din închisoarea de la Sighet⁴³.

Fără a intenționa vreo exagerare în aprecierile personalităților eclesiastice catolice din Moldova prezentate, credem totuși că este posibilă și o comparație cu cele considerate ca „mari” pe plan european, nu neapărat pentru a stabili ierarhii, clasificări, ci doar pentru a aplica anumite reguli ale comparatismului istoric și a fixa mai temeinic niște opinii asupra dimensiunii valorilor umane, create de comunitatea catolică din Moldova.

⁴³ *Ibidem*, p. 42–43.

DESCENDENȚA NELEGITIMĂ A LUI VLAD ȚEPEȘ: MIHNEȘTII ȘI MITROPOLIA BUCUREȘTEANĂ DE LA RADU VODĂ

Dacă astăzi Vlad Țepeș este o figură bine cunoscută, urmașii săi legitimi și nelegitimi, care au format două familii distincte în Transilvania, respectiv Țara Românească, s-au bucurat de mai puțină popularitate. Spre sfârșitul celei de-a doua domnii, în a doua jumătate a lui februarie 1462¹, Țepeș s-a căsătorit legiuit cu o rudă a regelui Ungarici, Matias Corvin, soție al cărei nume nu e niciodată amintit în izvoarele vremii, pe care varianta slavă a povestirilor despre Dracula voievod o arată drept „sora” regelui², dar cum acesta nu a avut nici o soră, s-a socotit că e vorba de o vară a sa, din familia mamei, Elisabeta Szilágyi³.

Din această căsătorie care, între altele, trebuia să-i aducă lui Vlad Țepeș sprijinul regelui Ungariei în înfruntarea decisivă cu turcii, ce se profila, s-au născut doi fii legitimi. Unul, căruia nu i se cunoaște numele și vreo descendență, intrând probabil în ierarhia Bisericii catolice, a decedat înainte de 13 februarie 1486, „la episcopul de Oradea”, după amintita variantă a povestirilor despre Dracula, iar celălalt, tot înaintea aceleiași date, „trăiește pe lângă fiul craiului”⁴.

Acesta din urmă era Vlad, care, prins în 1494 de voievodul Vlad Călugărul, unchiul său, a fost însemnat la nas ca fiu de domn, deși atunci acționa în favoarea fratelui său vitreg, mai vârstnic, Mihnea (viitorul „cel Rău”)⁵, devenind abia din toamna 1495 el însuși pretendent, pentru ca, în cele din urmă, la 1 octombrie același an, să fie oprit de regele Ungariei, Vladislav II, de a mai

¹ Căsătoria lui Vlad Țepeș a avut loc după 11 februarie 1462, când era doar proiectată (N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. a III-a, Vălenii de Munte, 1931, p. 164), și înainte de 4 martie același an, când, din Buda, Petru de Thomasis raporta la Veneția că domnul român „acum e om al regelui și a luat o rudă a sa de soție” (I. Bianu, *Ștefan cel Mare. Câteva documente din arhivul de stat de la Milan*, în „Columna lui Traian”, ianuarie-februarie 1883, p. 35).

² *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI publicate de Ion Bogdan*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 205, 212.

³ Dan Pleșia, *Genealogia Basarabilor. Sec. XIII–XVII*, planșă anexă la vol. *Io Mircea mare voievod și domn...*, Râmnicu Vâlcea, 1986. Pentru familia lui Vlad Țepeș, cf. și Pavel Chihaia, *Cine a fost „Negru vodă” întemeietor de cetăți și ctitor de biserici ?*, în *Pagini de veche artă românească*, București, 1970, p. 143–144; Nicolae Stoicescu, *Vlad Țepeș*, București, 1976, p. 89; Ștefan Andreescu, *Alianțe dinastice ale domnilor Țării Românești (secolele XIV–XVI)*, în *Românii în istoria universală*, II, 1, Iași, 1987, p. 677; Andrei Corbea, *Cu privire la corespondența lui Vlad Țepeș cu Matei Corvin*, în *AIIAI*, XVII, 1980, p. 671.

⁴ *Cronicile slavo-române*, p. 206, 213.

⁵ Hurmuzaki, *Documente*, XV, 1, p. 141.

pătrunde în Țara Românească⁶. Cu el, cele două ramuri ale urmașilor lui Vlad Țepeș pierd orice legătură, urmându-și fiecare drumul propriu.

Fiul lui Vlad pretendentul, Ludovic, menționat la 1511, ia numele de familie *Dracula*, onomastic care fusese forma românească populară a poreclei străbunicului său, Vlad Dracul, cu sensul de „cel care aparține (Ordinului) Dragonului” și nume alternativ, prin filiație, pentru bunicul său (nu s-a folosit niciodată concomitent forma Vlad Țepeș Dracula !)⁷, devenind Ludovic Dracula de Sintești (localitate în Banat, lângă Făget, unde s-a stabilit), din care se trage familia Dracula de Sintești, mai apoi și de Band. Familia, ulterior secuizată prin mutarea în nord-vestul Transilvaniei, unde s-a stins abia în veacul XVII, a fost înrudită prin căsătorii, în secolele XVI–XVII, cu nobilii de Țaga și cu neamul Geczy-Papp; numele ei, *Dracula*, și localizarea în spațiul secuiesc au inspirat foarte probabil pe scriitorul irlandez Bram Stoker în crearea, la 1897, a celebrului conte „secui” Dracula, un avatar al lui Vlad Țepeș, în romanul cu același nume⁸.

Nobilitatea acestei familii, provenită legal din Vlad Țepeș sau Dracula și o rudă pe linie maternă a regelui Matias Corvin, a fost întărită în Transilvania, unde onomastica familiilor nobiliare era cu mult mai bine reglementată decât în celelalte două țări românești extracarpatiche, prin diploma de înnobilitare acordată la 20 ianuarie 1535 lui Vlad (Ladislau) Dracula de Sintești, strănepotul lui Vlad Țepeș, de către regele Ungariei, Ferdinand I de Habsburg⁹. Ca împărat romano-german și rege al Ungariei, acesta din urmă a recunoscut, însă, la 23 noiembrie 1548 și la 17 aprilie 1558, prin diplomele acordate lui Nicolae Olahus, și nobilitatea neamului domnesc din Țara Românească, în particular a „familiei principilor Daciei Transalpine, care acum este patria românilor, adică a voievozilor Dracula, Mihnea și Mircea”¹⁰, respectiv Vlad Țepeș, Mihnea cel Rău (1508–1509) și fiul său, Mircea (1509–1510).

Numai că urmașii direcți ai lui Mihnea cel Rău, care au format o familie distinctă, zisă pe plan intern a Mihneștilor (după numele lui „cel Rău” și nu al strănepotului său „Turcitul”, cum se crede de obicei !), în cadrul neamului domnesc fără nume de familie, al coborâtorilor din Basarab I, nu s-au mulțumit cu acest apelativ. Cum numele *Dracula*, cunoscut în Europa Centrală, fusese preluat ca nume de familie, cum am văzut, de Ludovic Dracula de Sintești, nepotul de unchi al lui Mihnea cel Rău, urmașii acestuia din urmă din Țara Românească au preferat

⁶ *Ibidem*, p. 144; II, 2, p. 365. Cf. și Alex. Lapedatu, *Vlad-vodă Călugărul 1432–1496*, București, 1903, p. 53–55.

⁷ Constantin Rezachevici, *De la Ordinul Dragonului la Dracula*, în **MI**, XXXII, 1998, 2, p. 59.

⁸ Paul Binder, *Une famille noble roumaine de Transylvanie: les Drakula de Sintești*, în **RRII**, XXVII, 1988, 4, p. 301–314.

⁹ A. Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, I, Budapesta, 1914, p. 248–249.

¹⁰ Al. Tonk, *Diplomele de înnobilitare ale lui Nicolae Olahus*, în **RA**, XII, 1969, 1, p. 21, 27.

ca nume de familie, doar pe plan extern și numai în relație cu lumea catolică, un onomastic socotit atunci încă mai prestigios, chiar monarhic, cel al familiei regale a Corvinilor.

Astfel, între 1590 și 1623, Mihnea Turcitul și fiul său nelegitim Radu Mihnea și-au declarat, în mediul amintit, apartenența la „familia regală a Corvinilor”, respectiv adăugându-și numele *Corvin*, pe care Radu Mihnea Corvin îl trece și asupra fiului său, Alexandru Corvin (Alexandru Coconul, în interior), evitând adăugarea numelui „Mihneștilor”, desigur pentru a nu intra în concurență cu prenumele *Mihnea*. Ceea ce nefiind cazul la 1594, în inscripția funerară a lui Petru Șchiopul, unchiul lui Mihnea Turcitul, din biserica franciscanilor de la Bolzano, în Tirol, acesta e numit „Ioan Petru voievodul Moldovei din familia regală Corvină a Mihneștilor, principi ai Țării Românești”, aici alăturându-se cele două componente, externă și internă, ale noului nume de familie¹¹.

La sfârșitul secolului XVI și în primul sfert al secolului următor, Mihneștii și-au declarat descendența din familia maghiară Corvină doar din considerente de prestigiu, având nevoie pur și simplu de un nume de familie, ca și alte ramuri din neamul domnesc, fără nume generic, din Țara Românească (Dănești, Drăculești, Demetriani), mai numeros ca acela din Moldova, în relațiile cu lumea catolică și mai ales cu papalitatea (ca atare, papa Grigore XV se adresează la 15 mai 1623 „nobilului bărbat Radul Mihnea Corvin”¹²), și nicidecum pentru a-și legitima, chipurile, domnia în cele trei țări române cu „o tradiție politică occidentală, cea a «regalității» familiei Corvinilor”, în cadrul fantezist al „proiectului unei «Dacii» refăcute sub scutul otoman”¹³. Aceasta, deoarece apartenența la o dinastie străină nu „legitima” dreptul la tron în Țările Române¹⁴, legitimitatea Mihneștilor în Țara Românească provenind din descendența lor reală din neamul lui Basarab I, iar în Moldova, eventual, din înrudirea lor de sânge cu neamul Bogdăneștilor: Maria Voichița, ultima soție a lui Ștefan cel Mare, fiind fiica lui Radu cel Frumos, așadar vara dreaptă a lui Mihnea cel Rău, în același timp mamă a lui Bogdan III și bunică a lui Alexandru Lăpușeanu, de unde și, invers, pretențiile teoretice la scaunul muntean, și amestecul real în treburile acestuia ale lui Bogdan III și Lăpușeanu.

În fapt, Mihneștii din Țara Românească nu aveau nici un fel de legătură de rudenie cu așa-zisa familie regală Corvină, numită astfel după stema sa, corbul Sfântului Oswald cu cruce în cioc, limitată, în realitate, la familia propriu-zisă a

¹¹ Izvoarele și bibliografia problemei la Constantin Rezachevici, *Nume și porecle domnești. Onomastica domnilor din Țara Românească și Moldova* (în mss.).

¹² *Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium*, XVIII, Zagreb, 1887, p. 22–23; Hunnuzaki, *Documente*, VIII, p. 404–405.

¹³ Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, București, 1980, p. 174–175; idem, *Din nou despre prima cronică a Țării Românești*, în *BOR*, C, 1982, 9–10, p. 858–859.

¹⁴ Cf. și Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI–XVIII*, București, 1983, p. 114; Răzvan Theodorescu, „*Dunga cea mare a rodului și neamului său*”. Note istorice în arta brâncovenească, în *Constantin Brâncoveanu*, București, 1989, p. 192.

regelui Matias Corvin. S-a dovedit că tatăl acestuia, Iancu de Hunedoara, de origine română cnezială din Transilvania, nu era înrudit cu neamul domnesc din Țara Românească¹⁵, iar fiul natural al lui Matias, Ioan Corvin, a murit la 12 octombrie 1504, urmat de fiul său, Cristofor, în vârstă de cinci ani, la 17 martie 1505, și de fiica sa, Elisabeta, de opt ani, în primăvara anului 1508. Cu aceasta, familia regală Corvină dispăre, iar văduva lui Ioan, Beatrice de Frangepan, se recăsătorește cu markgraful Georg de Brandenburg în 1509, murind și ea în primăvara anului următor¹⁶, astfel că până și domeniul Hunedoarei ajunge în stăpânirea casei de Brandenburg.

Mihneștii se trăgeau din fiul nelegitim al lui Vlad Țepeș, cel mai vârstnic, de unde și pretențiile sale la tronul muntean, declarate, cum am văzut, înaintea celor ale fratelui său vitreg Vlad, care l-a și susținut inițial în 1494. Din botez se numea Mihail (Mihnea e un hipocoristic de la acest nume), după cum arată povestirile slave despre Dracula (păstrate în traducere rusească din 1486/1490), al căror autor l-a întâlnit la Buda, unde „fugise de la împăratul turcesc la rege”, înainte de 13 februarie 1486¹⁷.

„Încă înainte de căsătorie, Dracula l-a făcut cu o fată”, relatează același autor¹⁸, așadar Mihail-Mihnea, mai târziu poreclit „cel Rău”, s-a născut înainte de a doua jumătate a lui februarie 1462, iar la moartea lui Vlad Țepeș, în 1476, când fuge la Poartă¹⁹, era, desigur, cel puțin adolescent, dacă nu chiar un bărbat tânăr.

Cum Vlad Țepeș s-a arătat în timpul celei de-a doua domnii (1456–1462) extrem de aspru față de nevestele adultere, de „fetele care nu-și păstrau fecioria” și chiar față de văduve (care nu-și respectau starea), poruncind, fără cruțare, ca unei asemenea femei din amintitele categorii „să-i rețeze rușinea și să-i jupoaie pielea și s-o lege goală și pielea s-o atârne pe masă în mijlocul cetății și a târgului [...] și altora le tăia sânii, altora le jupuia pielea de pe rușinea ei și băga în rușinea ei o vergea de fier înroșit și ieșea prin gură și așa o lega și stătea la stâlp goală, până ce cădea carnea și oasele ei sau va fi hrană păsărilor”²⁰, se înțelege că a căutat să-și ascundă propria greșală din tinerețe, căsătorind pe „fata” care îi născuse pe Mihnea. De altfel, chiar moravurile vremii ar fi acceptat cu greu o femeie cu copil, nemăritată. Fără îndoială, Mihnea a crescut în casa soțului legitim al mamei sale, la fel ca și alți fii naturali de voievozi: contemporanul său, Neagoe Basarab, în familia

¹⁵ Al. Tonk, *op. cit.*, p. 16–17.

¹⁶ Iosif Pataki, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea. Studiu și documente*, București, 1972, p. XXI–XXII.

¹⁷ *Cronicile slavo-române*, p. 206, 213 (în textul slav „Mihail”, nu „Mihai”, cum apare în traducere).

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Călători străini despre Țările Române*, I, București, 1968, p. 177.

²⁰ *Cronicile slavo-române*, p. 203, 210 (povestirea VIII). Și în povestirea IX, Vlad Țepeș pedepsește la fel de aspru nevasta leneșă (*ibidem*, p. 203–204, 210–211).

lui Pârvu Craiovescu, Petru Rareș, în cea a târgovețului Rareș din Hârlău, Iancu Sasul în cea a pielarului Georg Weiss din Brașov etc.

A rămas însă în bună măsură o enigmă cine a fost soțul legitim al mamei lui Mihnea cel Rău, așadar tatăl oficial al acestuia, în familia căruia a copilărit și pe care l-au moștenit, în lipsa unor copii ai acestuia, el și urmașii săi până în secolul XVII. Interesant este că încă de la prima mențiune a acestui personaj în izvoarele narative ni se oferă soluția enigmei. În *Viața Sfântului Nifon*, redactată de Gavril, Protul Muntelui Athos, în 1520 sau 1521, cu informații istorice de la Neagoe Basarab, adversarul Mihneștilor, se vorbește de „Mihnea feciorul Dracei armașul”²¹. Mai târziu, în secolul XVII, în unele variante cantacuzinești ale *Istoriei Țării Românești*, care preiau textul *Vieții Sfântului Nifon*, se adaugă precizarea că Dracea armașul era „din Mănești”²², sat pe Colentina, azi în localitatea Buftea, județul Ilfov, nu departe de „cetatea București”, unde Vlad Țepeș și-a avut reședința, cel puțin în anii 1459–1461, după puținele documente ale sale păstrate²³. În sfârșit, în inscripția pusă în septembrie 1683 pe turnul de intrare al Mănăstirii Bistrița olteană, de marele spătar Constantin Brâncoveanu, se vorbește de „reaua vrăjmășie a crudului Mihnei vodă Dracea” împotriva lui Barbul, banul Craiovei, dărâmându-i mănăstirea²⁴.

Se observă din capul locului că toate relatările amintite, de la cea furnizată de Neagoe Basarab, spre sfârșitul vieții, lui Gavril Protul și până la cea a spătarului Constantin Brâncoveanu, provin din surse Craiovești, adică ale inamicilor, chiar peste ani, ai lui Mihnea cel Rău. Era firesc ca rivalul său, Neagoe Basarab, să nege originea domnească a acestuia, făcându-l fiul lui Dracea armașul, deși fusese ales de boierii din sfatul domnesc²⁵, care, firește, nu ar fi acceptat pe tron pe fiul unui oarecare armaș, care nu era os domnesc !

Numai că istoricii perioadei au luat la propriu relatările de mai sus, străduindu-se să arate că adevăratul tată al lui Mihnea cel Rău a fost Vlad Țepeș și totodată să încerce a-l descoperi pe misteriosul armaș Dracea. Nu l-au aflat și atunci au căutat, pe baza numelui, să-l contopească cu Dracula, adică cu Țepeș. Pentru Dan Zamfirescu, editorul și comentatorul *Vieții Sfântului Nifon*, „numai o cercetare specială în legătură cu acest enigmatic armaș poate să ne spună dacă e

²¹ *Literatura română veche (1402–1647)*, I, ed. G. Mihăilă, Dan Zamfirescu, București, 1969, p. 80.

²² *Istoria Țării Românești 1290–1690*, ed. C. Grecescu, D. Simonescu, București, 1960, p. 14, variante, p. 205. Cf. și Johann Filstich, *Încercare de istorie românească*, ed. Adolf Arnbruster, București, 1979, p. 106–107; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. Const. Grecescu, București, 1963, p. 26. În cea mai veche cronică munteană, păstrată în traducere arabă, care nu folosește *Viața Sfântului Nifon*, ci scurte însemnări din mai vechi anale, numele lui Dracea armașul nici nu apare – Virgil Căndea, *Letopisețul Țării Românești (1292–1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, în „Studii”, XXIII, 1970, 4, p. 682.

²³ DRII, B, I, București, 1966, p. 203–206.

²⁴ N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, București, 1905, p. 194.

²⁵ *Literatura română veche*, I, loc. cit.

vorba de un personaj istoric atestat de vreun document sau de o confuzie cu porecla de «Drăculea» pe care o purta Vlad Țepeș”. „Dacă existența «armașului» din Mănești se va dovedi fictivă, atunci avem de-a face cu o ticluire târzie, din sec. XVII, asupra genealogiei lui Mihnea cel Rău”²⁶.

Pavel Chihaia, recenzentul volumului care cuprinde aceste afirmații, merge pe același drum, arătând și el că Mihnea cel Rău e fiul lui Vlad Țepeș, nu găsește nicăieri pe Dracea armașul, în schimb consideră moșia Mănești domeniu ereditar al Drăculeștilor, citând chiar mai multe acte, începând cu un document din 15 iunie 1577, care arată că a aparținut lui Mihnea cel Rău, dar nu se întreabă de unde o avea acesta. În sfârșit, intră în domeniul fanteziei, socotind că în *Viața Sfântului Nifon*, „armaș”, referitor la Dracea din Mănești, adică cel care execută sentințele capitale, „poate fi o greșeala a traducătorului”, „dar se potrivește și cu reputația lui Țepeș”. „«Armaș» va fi fost în original un adjectiv materializat printr-o metaforă, înțelesul referinței fiind acesta: «crudul Drăculesc din Mănești», care putea destăinui perfect contemporanilor pe Vlad Țepeș”²⁷.

Ulterior, Ștefan Andreescu, căutând și el să împace existența celor două personaje arătate drept tată al lui Mihnea cel Rău, conchide cel puțin bizar: „Cu alte cuvinte se poate pune fără grijă semn de egalitate între Vlad Țepeș sau «Dracula» și «Dracea armașul din Mănești». Dar de unde provine această din urmă denumire a fostului voievod ? Ne este cu neputință să încercăm a dezlega dcoamdată enigma. Tot ce putem face este doar să adăugăm forma *Dracea* la celelalte două forme semnalate: *Dracul* și *Dracula* sau *Draculea*”. Și totuși, autorul amintit nu cedează și mai caută o explicație: „În pragul veacului XVI”, la curtea domnească sau în cercul cărturarilor din țară s-ar fi încercat diferențierea între cei doi Vlad: tatăl (adică Vlad Dracul) primind adaosul „Drăculea”, „în timp ce pentru fiu pare a se fi propus forma «Dracea»”²⁸.

În sfârșit, Dan Pleșia rezolvă situația mai simplu, dar la fel de eronat. Legătura nelegitimă a lui Vlad Țepeș, mama lui Mihnea cel Rău, e „fiica armașului Dracea din Mănești”. De ce ? Nici o lămurire, fiind vorba de un tabel genealogic²⁹.

Cel mai mult se apropie de realitate Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, care arată, cam confuz însă, că atât letopisețul care îl socotește pe Mihnea feciorul lui Dracea armașul din Mănești, cât și actele sale în care își zice fiu al lui Vlad (Țepeș) au dreptate, „în sensul că el era fiu nelegitim ai voievodului amintit”, dar cum nu cunosc existența familiei legitime a lui Țepeș, Dracula de Sintești, consideră că, în cazul când informația cronicii „ar fi inexactă, atunci el

²⁶ *Ibidem*, p. 105–106, nota 85.

²⁷ Pavel Chihaia, *Țara Românească între Bizanț și Occident*, Iași, 1995, p. 240 (reeditare).

²⁸ Ștefan Andreescu, *Vlad Țepeș (Dracula) între legendă și adevăr istoric*, București, 1976, p. 151–152; ed. a II-a, București, 1998, p. 184–185.

²⁹ Dan Pleșia, *Genealogia Basarabilor. Sec. XIII–XVII*, planșă.

rămâne fecior legitim, mama sa fiind acea rudă a lui Iancu de Hunedoara cu care Țepeș s-a căsătorit³⁰, ceea ce nu mai poate fi susținut astăzi.

Evident, autorii amintiți au avut mereu în minte apropierea numelor Dracula și Dracea, care poate fi întâmplătoare, dar majoritatea nu au ținut seama că fiii nelegitimi de domni au avut aproape întotdeauna, cum aminteam mai sus, și câte un tată legitim, soțul mamei, și adesea frați sau surori din această familie, care era și a lor până venea vremea să-și vadăască semnele secrete prin care dovedeau ca sunt fii de voievozi și să pretindă sau să accepte să fie aleși de către sfatul domnesc.

Cât despre un personaj *Dracea*, în epoca lui Vlad Țepeș, acesta a existat cu adevărat. Pe la 1472, Radu cel Frumos scria brașovenilor în privința unor boieri munteni care fugiseră de turci în cetatea lor și pentru alte pricini, arătând în încheiere: „Și ce va spune sluga domniei mele Dracea, credeți-l pe el, căci sunt cuvintele domniei mele”³¹. Nici o altă persoană cu acest nume nu mai apare în izvoare în a doua jumătate a secolului XV în Țara Românească. Era o „slugă domnească”, deci un boier, și încă om de încredere al domnului, dar nu ocupa o dregătorie importantă. Nu apare cu cea de armaș, dar în acest tip de corespondență domnească cu Brașovul, oamenilor de încredere ai voievodului muntean rareori li se indica dregătoria. Foarte probabil tocmai acesta era Dracea din Mănești.

În ceea ce privește dregătoria de armaș, de a cărei existență Pavel Chihaia se îndoia fără temei, cum am văzut, ea a fost înființată chiar de Vlad Țepeș și este pe deplin explicabilă numirea în această dregătorie de mare încredere a celui în familia căruia creștea pe atunci unicul fiu al voievodului (cei din căsătoria legitimă s-au născut după 1462, în Ungaria). Armașul era, în fapt, un dregător de rang secund, corespunzător statutului boiernașului din Mănești, însă el răspundea de executarea celebrelor sentințe sângeroase de tot felul, ordonate de Țepeș, de prinderea tâlharilor, a „viclenilor” de orice fel, fiind legat de persoana voievodului și foarte temut; aceasta, de altfel, în toate epocile. Se mai ocupa de armele de foc ale domnului (de unde îi vine și numele), iar în încăperea foarte bine păzită, unde ținea „puștile” (tunuri, muschete) și munițiile, „pușcăria”, închidea prizonierii domniei³².

Din vremea lui Vlad Țepeș se cunoaște, prin hazardul păstrării surselor documentare, doar numele armașului Stoica, folosit în relațiile cu Brașovul³³, dar armașii, în domnia justițiară a lui Țepeș, trebuie să fi fost mai mulți, între care,

³⁰ Constantin C. Giurescu, Dinu G. Giurescu, *Istoria românilor*, II, București, 1976, p. 223.

³¹ Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul 1346–1603*, Viena, București, 1931, p. 78–79. Datarea documentului după elementele sale interne.

³² *Instituții feudale în Țările Române. Dicționar*, coordonatori Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, București, 1988, p. 25; Nicolae Stoicescu, *Vlad Țepeș*, p. 53.

³³ Nicolae Stoicescu, *loc. cit.*

desigur, și Dracea din Mănești. De altfel, instituția acestora a proliferat și chiar din 1478 încep să fie documentați marii armași³⁴, având în subordine simplii armași.

Dracea armașul nu l-a însoțit pe Vlad Țepeș în pribegia forțată a acestuia la 1462, rămânând împreună cu fiul lui Țepeș, Mihnea, și mama acestuia, soția sa, în Țara Românească, unde, foarte probabil, cum am văzut, a trecut de partea lui Radu cel Frumos.

De-abia de la începutul secolului XVI numele *Dracea* începe să fie amintit ceva mai des în izvoarele din Țările Române extracarpatice. În 1505–1506, un ambasador moldovean al lui Bogdan III la tratativele matrimoniale cu regele Poloniei pentru sora acestuia se numea Luca Dracea³⁵. În Țara Românească, la 17 mai 1510, e amintit un țigan boieresc, „Dracea cu copiii săi”³⁶. În vremea lui Neagoe Basarab, un țăran din Leaova de Jos purta numele de Dracea³⁷, iar spre mijlocul secolului XVI, Radu Paisie trimite la sibieni pe „omul nostru, anume Dracea”³⁸. Acestea arată, însă, că onomasticul amintit exista ca atare, neavând nici o legătură cu numele alternativ al lui Vlad Țepeș, Dracula, în afara faptului că au aceeași rădăcină lingvistică, și că, evident, cel al lui Dracea armașul din Mănești nu poate fi un alt apelativ al domnului român, contopindu-se astfel cele două personaje, cum am văzut că se afirmă, cel puțin ciudat, până în prezent.

Numai de la părintele care l-a crescut, armașul Dracea, a putut moșteni Mihnea cel Rău satul Mănești, care nu era domnesc. Aceasta, desigur, înainte de a urca pe tron, tot așa cum contemporanul său, Neagoe Basarab, fiul natural al lui Basarab cel Tânăr (Țepeluș), a luat parte la moștenirea lui Pârveu Craiovescu, alături de fiii de sânge ai acestuia³⁹. Faptul e confirmat de un număr relativ mare de documente referitoare la Măneștii de lângă București.

Peste aproape șase decenii după domnia lui Mihnea cel Rău, nepotul acestuia, Alexandru II Mircea, reia în stăpânire satul, ca sat de origine boieresc, nu domnesc, fiind „singurul domn al Țării Românești pe care-l cunoaștem documentar moștenind un sat, la o mare distanță de timp, de la un înaintaș din propria sa familie, care a fost de asemenea domn”⁴⁰. La 15 iunie 1577, el dă Mitropoliei „din jos de București”, despre care arată că „am zidit această sfântă dumnezeiască Mitropolie cu toată osârdia”, ca danie „din agoniseala domniei mele”, adică din averea proprie, nu din cea domnească, cum precizează apăsat, „satul Mănești de pe

³⁴ Marieta Adam, *Lista unor dregători de categoria a doua, în secolele XV–XVII (Țara Românească)*, în *SMIM*, IX, 1978, p. 186.

³⁵ A. Veress, *Acta et epistolae*, I, p. 76, 79.

³⁶ *DRH*, B, II, București, 1972, p. 158, 161.

³⁷ *Ibidem*, p. 210, 213.

³⁸ Silviu Dragomir, *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul în secolii XV și XVI*, în *AIINC*, IV (1926–1927), București, 1929, p. 51.

³⁹ Ion Donat, *Domeniul boieresc în Țara Românească (sec. XIV–XVI)*, București, 1996, p. 39 și urm.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 78; cf. și p. 38.

Colentina, cu tot hotarul, pentru că s-a aflat dedina domniei mele de la bunicul domniei mele Mihnea voievod”, ca să fie de întărire „fraților care trăiesc în Sfânta Mitropolie de hrană”⁴¹. Așadar, Alexandru II Mircea a construit un nou lăcaș pentru Mitropolia Țării Românești, sub forma unei mănăstiri, a cărei biserică purta hramul Sfânta Troiță (ulterior cunoscută sub numele de Radu Vodă, după numele nepotului său, Radu Mihnea, care a refăcut-o pe același loc unde se află și azi, lângă Piața Unirii din București)⁴², dăruindu-i satul Măneștii, care aparținuse bunicului său, Mihnea cel Rău. A fost prima încercare de a muta Mitropolia de la Târgoviște, unde și-a avut sediul între 1517 și 1668⁴³, la București, reședința preferată a Mihneștilor apropiați de Înalta Poartă. Acțiune nereușită, de pe urma căreia a rămas însă Mănăstirea Sfânta Troiță, căreia la 14 mai și 31 august 1580 și la 13 decembrie 1581, fiul ctitorului, Mihnea Turcitul, îi întărește și el satul Măneștii, dania tatălui său, „pentru că acest sat a fost veche și dreaptă ocină și de moștenire de la străbunicul domniei mele, răposatul Mihnea voievod”⁴⁴. În sfârșit, moldoveanul ajuns în scaunul Țării Românești, Gavril Movilă, întărește și el, la 11 februarie 1620, amintita danie, „pentru că sunt bătrâne și drepte moșii și sate de baștină de la strămoșul Mihniei voievod [Turcitul – n.n.], Mihnea vodă cel Bătrân” (cel Rău)⁴⁵.

Așadar, Mihneștii nu se trag din așa-zisa familie regală Corvină, la care ar fi putut pretinde doar urmașii legitimi ai lui Vlad Țepeș, neamul Dracula de Sintești și de Band, dar nici urmașul nelegitim al acestuia, Mihnea cel Rău, din care se trag cu adevărat, nu a fost – înainte de a se vădi pretendent – un biet pribeag, ci a copilărit și a trăit în tinerețe în casa soțului mamei sale, Dracea armașul din Mănești, pe care l-au și moștenit, el și urmașii săi.

⁴¹ DRH, B, VIII, București, 1996, p. 131–154.

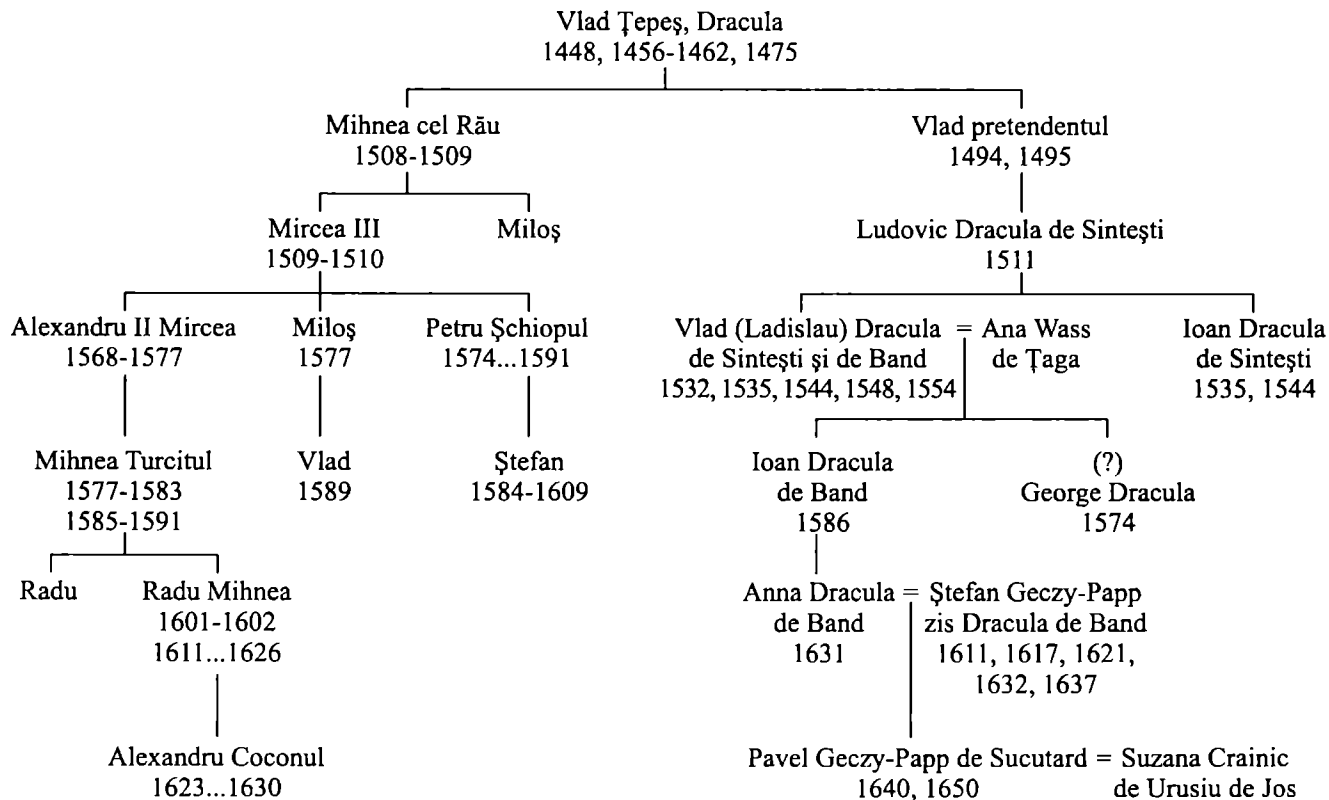
⁴² Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961, p. 239–261.

⁴³ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, București, 1981, p. 126. Nu a fost o folosire *ad-hoc* a bisericii Sfânta Troiță ca sediu temporar pentru Mitropolie (*ibidem*, p. 126–127), ci chiar o încercare de mutare a acesteia la București, într-un lăcaș propriu.

⁴⁴ DRH, B, VIII, p. 494, 497, 515; DIR, B, XVI/5, p. 41.

⁴⁵ DIR, B, XVII/3, p. 479.

URMAȘII NELEGITIMI – MIHNEȘTII ȘI LEGITIMI – DRACULA DE SINTEȘTI ȘI DE BAND AI LUI VLAD ȚEPEȘ

HATMANUL ISAC BALICA ȘI MOȘIILE SALE

Tradiția originii muntene a familiei Balica se mai păstra în Moldova la 30 ianuarie 1663, când marii boieri din sfatul lui Eustratie Dabija, dând o mărturie despre „moșiile toate ale Movileștilor”, amintesc de un Leontie Balica „din Țara Muntencască, venit aice” în Moldova¹. Cu acest prenume, *Leontie*, Balica nu este amintit în nici unul din documentele care-i ilustrează cariera politică. De exemplu, la 16 iulie 1576 (când este mare paharnic), în primul document din cele păstrate, care-i atestă existența, este numit *Melentie*². Același prenume îl aflăm și într-o însemnare a soției lui, Șcheauca-Ana, făcută la 9 august 1586, îndată după moartea bărbatului ei³. Nu se poate, dar, admite opinia lui Alexandru I. Gonța, că prenumele adevărat ar fi fost *Leontie*, schimbat, după intrarea în monahism, cu *Melentie*⁴. *Leontie* nu este altceva decât o greșită transcriere a prenumelui adevărat, așa cum istoricii din a doua jumătate a secolului XIX, B. P. Hasdeu (1864) și Gh. Ghibănescu (1892), l-au numit, prin confuzie, *Isac Balica* și *Isac Balica cel Bătrân*⁵, apelativ folosit și de N. Iorga, în mai multe împrejurări, după anul 1900⁶.

Cartea domnească dată de Radu Mihnea, domnul Țării Românești, la 9 mai 1581, folosită de Alexandru I. Gonța, dovedește descendența lui Melentie Balica hatmanul din Buzeștii munteni, prin Gherghina pitarul, fiul lui Balica spătar, miluit, împreună cu frații lui, Vlad banul și Dumitru pârcaľabul, de către Neagoe Basarab cu o parte din satul Căluui⁷.

Alexandru I. Gonța a presupus că Balica spătarul și fiul său, Gherghina pitarul, au venit, în Moldova, în iunie 1526, însoțind-o pe Stana, fiica lui Neagoe

¹ Miron Costin, *Opere complete*, ed. V. A. Urechia, I, 1886, p. 725–726; *Uricariul*, XVIII, 1892, p. 387.

² *DIR*, A, XVI/3, p. 74, nr. 93.

³ N. Iorga, *Contribuții la istoria Bisericii noastre*, în *ARMSI*, seria a II-a, tom. XXXIV, 1912, p. 460; N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, București, 1971, p. 292.

⁴ Alexandru I. Gonța, *Mănăstirea Balica din Iași, o ctitorie din veacul al XVI-lea a boierilor Buzești din Țara Românească*, în *Studii de istorie medievală*, ediție de Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovci, Iași, 1998, p. 246.

⁵ *AIR*, I, 1864, p. 128; B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, ed. Grigore Brăncuș, III, 1976, p. 124–125; *Uricariul*, XVIII, p. 387.

⁶ Hurmuzaki, *Documente*, XI, 1900, p. XLIV; N. Iorga, *Histoire des Roumains*, V, p. 223.

⁷ *DIR*, B, XVI/5, p. 22–23, nr. 23. Un regest, cu data de 19 mai, i-a comunicat Sever Zotta lui N. Iorga, care adaugă comentariul: „un document extrem de interesant pentru originea munteană a lui Balica” (*RI*, 1922, VIII, 1–2, p. 76). Vezi și Alexandru I. Gonța, *op. cit.*, p. 247.

Basarab, căsătorită acum cu domnul Moldovei, Ștefăniță⁸. Ipoteza nu poate fi admisă, pentru că Despina și cele două fete, Stana și Ruxandra, se aflau, din februarie 1523, în Transilvania sub protecția principelui Ion Zápolya⁹. De la Mediaș, a trecut la Sibiu, unde era în vara anului 1525. De aici a plecat Stana, fiica mai mare, spre Iași, la sfârșitul lunii mai a anului următor, cu o solie condusă de pârcălabul Oancea¹⁰. Căsătoria cu Ștefăniță s-a săvârșit în luna iunie¹¹.

Presupusa trecere a lui Balica spătarul în Moldova nu este dovedită de documente. Din viața lui, se știe că înainte de 23 iulie <1512–1513> hotărnicise unele din satele dăruite de Neagoe Basarab Mănăstirii Cutlumuș de la Sfântul Munte. A fost alături de frații mai mari, Vlad banul și Dumitru pârcălabul, la zidirea Mănăstirii Căluilui pe moșia dăruită, la 5 iulie 1516¹², de Neagoe Basarab, rudă a acestor înaintași ai Buzeștilor. Împrejurări potrivnice, necunoscute în amănunte, i-au împiedecat pe cei trei frați să-și vadă mănăstirea sfințită. Restul lucrului, tencuirea și pictura, va fi terminat la 8 iunie 1588, de frații Radu, Preda și Stroe, nepoții lui Vlad banul¹³.

Documentele muntene păstrate nu-l mai amintesc pe Balica spătarul. Fiul lui, Gherghina pitarul¹⁴, s-a numărat, probabil, printre adversarii lui Moise Movilă (după 2 ianuarie 1529 – înainte de mai–iunie 1530) alături de unchiul lui, Dumitru pârcălabul, ucis de domn în jurul datei de 5 martie 1530¹⁵. Nu se știe dacă a avut aceeași soartă sau a scăpat, luând drumul pribegiei. Gherghina pitarul este menționat doar într-un document din 9 mai 1581, când nu mai era de mult în viață și cei doi fii ai săi, Radu postelnic, rămas în Țara Românească¹⁶, și Melentie Balica hatman, venit la București din Moldova, își revendică, la divanul domnesc, vechi sate ale Buzeștilor¹⁷.

⁸ Alexandru I. Gonța, *op. cit.*, p. 247.

⁹ N. Iorga, *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea*, în ARMSI, seria a II-a, tom. XIX, 1897, p. 210.

¹⁰ Documentele interne nu-l amintesc.

¹¹ Hunmuzaki, *Documente*, XI, p. 849–850; N. Iorga, *Histoire des Roumains*, IV, p. 389.

Horia I. Ursu propune luna iulie pentru data căsătoriei (*Domnia lui Ștefăniță voievod. Zece ani din istoria politică a Moldovei*, 1940, p. 90–91).

¹² DRII, B, II, p. 225, nr. 105; p. 285–286, nr. 145; p. 288–289, nr. 147; Alexandru I. Gonța, *op. cit.*, p. 247.

¹³ Alexandru Odobescu, *Note inedite culese în Monastirea Căluilui din județul Romanți*, în AR, Memorii, seria a II-a, tom. X, 1878, p. 300–301; P. V. Năsturel, *Biserici, mănăstiri și schituri din Oltenia*, în RIAF, XII, 1911, 2, p. 298; Constantin Bălan, *Mănăstirea Căluilui*, București, 1967, p. 6–7.

¹⁴ N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 82, îi atribuie și rangul de postelnic.

¹⁵ A fost îngropat în biserica satului Cepturoaia. P. V. Năsturel, *Biserici*, p. 314–315; Virgil Drăghicescu, *Lămuriri asupra Buzeștilor*, în BCMI, IV, 1911, p. 19. Datarea pisaniei în 1528–1529 nu mai poate fi acceptată, deoarece acum se știe că uciderea boierilor potrivnici s-a întâmplat imediat după 13 februarie 1530 (N. Iorga, *Histoire des Roumains*, IV, p. 414; Const. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, 1986, p. 237–238).

¹⁶ N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 86.

¹⁷ DIR, B, XVI/5, p. 22–23, nr. 23; Al. I. Gonța, *op. cit.*, p. 246–247. Același autor a mai afirmat că Gherghina pitarul a avut și două fete: Elena, căsătorită cu Vasile Stroici, și Elisafeta, însoțită cu

Melentie a fost cel dintâi fiu al lui Gherghina pitarul, căci Radu a primit dregătoria de postelnic, printre ultimele în ierarhia divanului domnesc din Țara Românească, cu puțin înainte de 9 mai 1581. Nu se știe care a fost prima dregătorie în care a slujit Melentie Balica, dar este posibil ca prin 1575¹⁸, când trece în Moldova, fapt neuitat, după cum am arătat, în 1663, să fi fost paharnic, rang cu care apare pentru întâia oară, la 16 iulie 1576, în sfatul domnesc al lui Petru Șchiopul¹⁹. L-a înlocuit pe Iurașco Vartic, care deținea această slujbă de la 5 martie 1575²⁰.

Neputând stăvili, la sfârșitul anului 1577, năvala cazacilor, conduși de Ioan Potcoavă, „care-i zic Crețul”, Petru Șchiopul este nevoit să treacă, la 23 noiembrie, în Țara Muntenească²¹, unde domnea nepotul său, Mihnea II Turcitul. Balica a fost trimis, de îndată, la Sibiu să capete ajutoare. Ajunsesse aici la 28 noiembrie. Oștile transilvane trec munții chiar a doua zi și se unesc, apoi, cu cele turcești și muntene aduse de Petru Șchiopul. Deși obține o nouă izbândă, la Docolina, Potcoavă, temându-se că „nu se va putea așeza în domnie”, a părăsit „scaunul și țara”²². În lunile următoare, Balica pornește, împreună cu vistiernicul Luca Stroici, la Liov, unde era închis pretendentul Potcoavă, ca să-l aducă la Iași pentru pedepsire. N-au reușit să-și îndeplinească misiunea, Potcoavă fiind decapitat în piața orașului polonez la 16 iunie 1578²³.

Dumitru Barnovschi (*Mănăstirea lui Balica din Iași*, p. 246). Opinia nu este confirmată de documente. Amănunte la Maria Magdalena Székely, *Teodosia Nicorișoara și bărbaiții ei*, în **MI**, 1995, 7, p. 48.

¹⁸ Ștefan S. Gorovei, *Urecheștii – model de ascensiune socială*, în **AIX**, XXIX, 1992 (**ArhGenAIX**, IV, 1992, 1–2), p. 505. Maria Magdalena Székely, *Doi hatmani moldoveni: Melentie și Isac Balica*, în **MI**, 1994, 2, p. 70. Despre ascendența lui Melentie, Gh. Ghibănescu a afirmat, în 1892, că acesta (în text, *Isac*) ar fi fost fiul din întâia căsătorie a soției lui Ion Movilă logofăt (*Uricariul*, XVIII, p. 493), opinie admisă și de Dimitrie Dan (*Mănăstirea Sucevița*, București, 1923, p. 171). N. Stoicescu (*Dicționar*, p. 291–292) nu a știut că este fiul lui Gherghina pitarul. Alexandru I. Gonța a susținut că „Melentie Balica este fiul lui Gherghina Balica pitarul și al Marici, fiica lui Petru Rareș” (*Mănăstirea Balica din Iași*, p. 246). Citează documentul din 11 februarie 1615 (**AIR**, I, 1864, p. 128; **DIR**, A, XVII/2, p. 193, nr. 102), prin care se adeverește că Maria Movilă logofeteasa dăruise satul Iurceni, ținutul Suceava, ca pomană „pentru sufletul dumisale și a fiului dumisale Isac Balica hatmanul”. Precizarea nu slujește ipoteza formulată. Sever Zotta, care a comentat documentul, a pretins că „dania nu a fost pentru pomnirea nepotului” (*Știri despre Movelești*, în **ArhGen**, II, 1913, p. 222). Nu-i era cunoscut că *fiu* are și înțeles de „fin de botez și cununie” (*Uricariul*, XVII, p. 37, document din 25 august 1749, semnalat de d-l Ștefan S. Gorovei, scrisoare din 12 martie 2000). Opinia lui Alexandru I. Gonța a fost acceptată de Dan Bădărău și Ioan Caproșu (*Iașii vechilor zidiri*, Iași, 1974, p. 376) și Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, București, 1980, p. 177.

¹⁹ **DIR**, A, XVI/3, p. 74, nr. 93; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 291; idem, *Lista marilor dregători ai Moldovei (sec. XIV–XVII)*, în **AIAI**, VIII, 1971, p. 406, 411, 417, 418. Maria Magdalena Székely a afirmat că Melentie Balica a fost adus în Moldova de Petru vodă Șchiopul în prima lui domnie, care a început la 12 sau 14 iunie 1574 (*Doi hatmani moldoveni*, p. 70).

²⁰ N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 334.

²¹ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. Const. Giurescu, București, 1916, p. 241.

²² Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 815; N. Iorga, *Histoire des Roumains*, V, p. 212. Aici i se atribuie, greșit, rangul de postelnic; Grigore Ureche, *Letopisețul*, p. 243.

²³ Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. XXXVIII; N. Iorga, *Știri mărunte de istorie românească*, în **RI**, VII, 1921, 10–12, p. 211; Const. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, p. 309.

După 4 iulie 1578 este numit pârcălab de Suceava și hatman, înlocuindu-l pe Grigore Ghenghea. Documentele îl amintesc în noua slujbă la 2 aprilie 1578²⁴. Mazilirea lui Petru Șchiopul (21 noiembrie 1579) nu-i tulbură cariera, noul domn, Iancu Sasul, păstrându-l în același post până la 8 decembrie 1581, când este pârcălab de Neamț alături de mai vechiul dregător Bărnat²⁵. Schimbarea se poate explica, probabil, prin apropiata pribegie în Polonia și nu în Țara Românească, cum a opinat Alexandru I. Gonța²⁶.

Iancu vodă Sasul săvârșind mereu „multe lucruri spurcate și nedumnezeiești”, bătrânul mitropolit Teofan, episcopul de Rădăuți, Gheorghe Movilă, frații lui, Ieremia ceașnic și Simion, care nu câștigase până atunci nici un rang, hatmanul Balica, cumnatul lor, se hotărâse „pre taină ca să pribegească”. Voia călătoriei spre Țara de Sus au câștigat-o spunându-i domnului că merg să „sfințească Mănăstirea Sucevița”, notează cronicarul Ureche²⁷. Știrea provenea poate, din „Ietopisețul moldovenesc”, folosit la povestirea domniei lui Iancu Sasul, dar mitropolitul și Movileștii n-au participat la târnosirea mănăstirii, întâmplată la 3 septembrie 1580²⁸, ci la slujba hramului ctitoriei episcopului Gheorghe Movilă, „Sfânta Bobotează”, 6 ianuarie 1582. Erau în Polonia la 20 ianuarie 1582, frații Movilești având asupra lor vechile privilegii domnești ale moșiilor părintești²⁹. O dovadă că plecarea fusese pregătită din vreme.

S-au întors în țară îndată după sosirea la Iași (17 octombrie 1582) a lui Petru Șchiopul, venit de la Constantinopol în cea de-a doua domnie³⁰. Știri

²⁴ DIR, A, XVI/3, p. 106, nr. 135. Nu se poate admite opinia lui Sever Zotta că Balica a preluat funcția de hatman de la Slăvilă, la 8 noiembrie 1578 (*O mistificare genealogică. Ieremia Golia*, în *Închinare lui Nicolae Iorga*, Cluj, 1931, p. 436), pentru că documentul, citat după Fr. Wickenhauser, *Die Urkunden des Klosters Moldowitza*, 1862, are anul greșit. A fost emis la 8 noiembrie 1576 (DIR, A, XVI/3, p. 76 nr. 94).

²⁵ DIR, A, XVI/3, p. 181, nr. 234. Este greșită afirmația lui Alexandru I. Gonța că la 21 august 1581 era pârcălab de Neamț. În această zi, Iancu Sasul a emis două hrisoave; într-unul are rangul de spătar (DIR, A, XVI/3, p. 169, nr. 224), iar în celălalt este hatman și pârcălab de Suceava (*ibidem*, p. 173, nr. 225).

²⁶ Alexandru I. Gonța, *op. cit.*, p. 247.

²⁷ Grigore Ureche, *Ietopisețul*, p. 249–250. Rangurile boierești cu care sunt amintiți în textul cronicii Ieremia și Simion nu sunt reale; N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, I, 1908, p. 188.

²⁸ Dimitrie Dan, *Mănăstirea Sucevița*, p. 182. În altă lucrare, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, Vicna, 1912, p. 51–52, Dimitrie Dan susține că mănăstirea a fost sfințită în 1581.

²⁹ DIR, A, XVI/3, p. 181–184, nr. 235. Dimitrie Dan a datat mergerea la Sucevița în 1580 (*Mănăstirea Sucevița*, p. 44), dar și în 1581 (*Cronica Episcopiei de Rădăuți*, p. 51–52); N. Iorga, *Histoire des Roumains*, V, p. 240. Plecarea nu a avut loc după 21 august 1581, cum au propus M. A. Musicescu și Em. Lăzărescu (*Mănăstirea Sucevița*, București, 1958, p. 8). Documentul publicat de M. Kogălniceanu cu data de 20 decembrie 1581 (AR, I, 1860 p. 90–93) și cel din DIR, A, XVI/3, p. 188–190, cu data de 20 mai 1582, sunt traduceri românești false. Ieremia Movilă nu era „vel vornic” la 20 decembrie 1581. La această dată nu exista un „Ioan Movilă paharnic”. Simion Movilă nu era paharnic la 20 mai 1583. N. Iorga avea rezerve, în 1900, asupra autenticității documentului publicat de Kogălniceanu (Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. L).

³⁰ Grigore Ureche, *Ietopisețul*, p. 251, N. Iorga, *Histoire des Roumains*, p. 243.

brașovene, din 4 noiembrie 1582, îl amintesc pe hatmanul Balica alături de domn, la 27 octombrie, în bătălia câștigată la Bogdănești, pe Prut, împotriva unui nou pretendent, Iliăș, „fiul lui Petru cel Bătrân”, venit cu vreo mie de cazaci. Brașovenii mai știau că Balica pierise în această luptă³¹. Știrea nu era reală, pentru că hatmanul este prezent în sfatul domnesc la 14 martie 1583³². Împușcarea lui Balica de către cazaci, amintită într-o mărturie dată de vornicul Ieremia Movilă la 1 martie 1587³³, nu s-a întâmplat în bătălia de la Bogdănești, cum a afirmat Alexandru I. Gonța³⁴. Pe hatman îl întâlnim la divan în lunile ce urmează bătăliei (14 martie – 6 august 1583). Ieremia Movilă mai preciza, în legătură cu rănirea lui Balica, că soția hatmanului era în „Țara Leșască”. În august 1583, Șcheauca era în Moldova participând la daniile pe care frații ei le fac Mănăstirii Sucevița³⁵. Amănuntul pe care-l mai adaugă Ieremia Movilă, că rănirea s-a întâmplat „când au intrat cazacii în țara domnului nostru”, ne îndeamnă să credem că nenorocirea hatmanului s-a produs în timpul uneia dintre obișnuitele prădăciuni ale cazacilor în zonele de la marginea de răsărit a Moldovei, cum a fost atacul asupra Tighinei din 7 august 1584. Rănirea hatmanului, care-i va sfârși viața, s-a întâmplat, probabil, după 12 ianuarie 1586, când era încă la divanul domnesc. Înzdrăvenit puțin, vine din nou la divan, la 26 februarie, pentru ultima oară. La 11 aprilie 1586, hatman și pârcălab de Suceava este Andrei Corcodele³⁶.

Despre moșiile pe care le-a avut hatmanul Melentie Balica, cumpărate sau din zestrea soției, nu am aflat decât două mențiuni documentare. Domnul Moise Movilă dăruind, la 15 septembrie 1633, trei sate din Basarabia, Dușmanul Mic, Dușmanul Mare și Logofeteni, precizează că ele au fost ocini „de moștenire” ale fiului lui Melentie, „răposatul Isac Balica”, vărul primar „al domniei mele”³⁷. Satul Borcești i-a fost de zestre. L-a dăruit, împreună cu mitropolitul Gheorghe Movilă, cumnatul lui, ctitoriei sale, mănăstirea de lângă Iași, cu hramul „Sfântului Arhistrateg Mihail și Gavril”. Reîntărind această danie, la 2 aprilie 1628, Miron

³¹ Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, II, București, 1930, p. 235. Pentru bătălia de la Bogdănești, vezi Grigore Ureche, *Letopiseșul*, p. 252.

³² DIR, A, XVI/3, p. 202, nr. 259 Nu am citat hrisovul din 6 ianuarie 1583 (*ibidem*, p. 198–199, nr. 255), pentru că este o copie cu luna greșită. Originalul a fost scris la 6 august (*ibidem*, p. 222–223, nr. 275. Pentru descrierea lui, vezi CDM, I, nr. 709).

³³ CDM, I, nr. 771.

³⁴ Alexandru I. Gonța, *op. cit.*, p. 247. Autorul a folosit și datarea „în toamna anului 1584” (Veronica Gonța, Alexandru I. Gonța, *Mitropolitul Anastasie Crimca, fondatorul celui dintâi spital din Moldova*, în *Studii de istorie medievală*, p. 257–258. Știrea din 4 noiembrie, pe care am mai amintit-o, nu conține amănuntul „că se căutau, probabil, medicamente” pentru însănătoșirea lui Balica).

³⁵ DIR, A, XVI/3, p. 222–223, nr. 275; p. 228–229, nr. 279.

³⁶ *Ibidem*, p. 299, nr. 366; p. 305, nr. 371; p. 313, nr. 379. Maria Magdalena Székely indică răstimpul 20 februarie – 11 martie (*Doi hatmani moldoveni*, p. 70).

³⁷ DRH, A, XXI, p. 496, nr. 394. Satele au fost în partea de peste Prut a ținutului Iași.

vodă Barnovschi amintește că satul a fost „dreaptă ocină de baștină” a donatorilor. Fusese o moșie movilească dată Șcheaucăi la căsătorie³⁸. Din veniturile moșiilor stăpânite, nu puține la număr, și-a agonisit, în ciuda vremurilor, mai mult potrivnice decât liniștite, o mare avere. Cu o parte din ea a ctitorit, la Iași, probabil în cea de a doua domnie a lui Petru Șchiopol, mănăstirea care i-a purtat numele. A fost ajutat de domn cu privilegii de „de danie și miluire”. La moartea lui Balica, întâmplată după 26 februarie 1586, dar înainte de 9 august, noua mănăstire nu era terminată. Lucrul neîmplinit a fost sfârșit cu sprijinul domnilor Ieremia și Simion Movilă și al lui Isac, fiul lui „Balica cel bătrân”³⁹. Șcheauca, la rândul ei, a scris la daniile pe care frații ei le-au făcut Mănăstirii Sucevița⁴⁰.

Căsătoria cu Șcheauca⁴¹, fiica lui Ion Movilă din prima căsătorie cu Greacă⁴², s-a întâmplat la puțină vreme după sosirea lui Melentie în Moldova. Au avut doi feciori⁴³: Isac⁴⁴, născut, după opinia lui Ștefan S. Gorovei, prin 1580⁴⁵, viitorul hatman ucis de Ștefan vodă Tomșa, după bătălia de la Cornul lui Sas, din 3 iulie 1612, și Gheorghe, pârcălab de Neamț în răstimpul 5 iunie 1601 – 17 iulie 1607⁴⁶. Hatmanul Melentie Balica a murit după 20 februarie 1586. A fost îngropat,

³⁸ DRH, A, XIX, p. 455, nr. 333; M. Costăchescu, *Despre zidirea Mănăstirilor Balicăi (Frumoasa) și Sf. Vineri, Iași*, în IN, p. 321–323. Documentul are anul 1630; Alexandru I. Gonța, *op. cit.*, p. 243.

³⁹ DIR, A, XVII/4, p. 301 nr. 370; *ibidem*, p. 229–230, nr. 291. Alexandru I. Gonța, *op. cit.*, p. 244; Dan Bădărău, I. Caproșu, *op. cit.*, p. 376–377. La 10 februarie 1603, Ieremia Movilă a dăruit „mănăstirii nou zidită Sinai [...] a răposatului pan Balica hatman” jumătatea de jos a satului Iucaș, ținutul Neamț (DIR, A, XVII/1, p. 72, nr. 109), danie confirmată de Simion Movilă (*ibidem*, II, p. 57, nr. 59).

⁴⁰ Vezi mai sus, nota 35.

⁴¹ Într-un document din 10 aprilie 1587 este numită Ana (DIR, A, XVI/3, p. 348–349, nr. 425), dar peste două zile i se spune tot Șcheauca (*ibidem*, p. 350, nr. 427); vezi și Ștefan S. Gorovei, „Nepoșii Balicăi”, „sămînțenia Movileștilor”, în ArhGen, I (VI), 1994, 3–4, p. 24.

⁴² N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 44; Alexandru I. Gonța, *op. cit.*, p. 246. Sever Zotta a susținut că Șcheauca este fiica lui Ion Movilă din cea de-a doua căsătorie, cu Maria (Știri noi, p. 223). În acest caz, nu s-ar fi putut căsători cu Melentie, fiind frați vitregi.

⁴³ Față de mai vechea opinie că a avut și o fată, Elisafta, căsătorită cu Dumitru Barnovschi (vezi Sever Zotta, Știri noi, p. 225; N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 291–292, 343; Aurel H. Golimas, *Un domnitor, o epocă. Vremea lui Miron Barnovschi*, București, 1980, p. 23), am optat pentru cea mai recentă, a Mariei Magdalena Székely, că Elisafta aparține unui „neam încă neidentificat” (*Teodosia Nicorițoiaia și bărbații ei*, în MI, XXIX, 1995, 7, p. 48). Este fără temei afirmația lui Alexandru I. Gonța (*Mănăstirea Balica din Iași*, p. 248) că au avut patru copii.

⁴⁴ N. Stoicescu a greșit afirmând că este fiul lui Gherghina pitar din Țara Românească (*Dicționar*, p. 340). N. Iorga l-a considerat, fără temei, fiul din altă căsătorie al „bătrânei Maria Movilă” (*Doamna lui Ieremia vodă*, p. 12).

⁴⁵ Ștefan S. Gorovei, *Urecheștii*, p. 505. Maria Magdalena Székely crede că s-a născut „probabil în Polonia”, unde și-ar fi „petrecut și copilăria” (*Doi hatmani*, p. 70).

⁴⁶ DIR, A, XVII/1, p. 12, nr. 17; *ibidem*, XVII/2, p. 122, nr. 148; Sever Zotta, Știri noi, p. 241. Există aici dovada că Gheorghe pârcălabul a primit indignatul polon la 13 iunie 1607, odată cu Isac Balica. La acea dată însă pârcălabul era la Iași (DIR, A, XVI/2, p. 122, nr. 148). Ar trebui să

probabil, în ctitoria lui. La 9 august 1586, Șcheauca „drege” o veche Evanghelie de la Mănăstirea Neamț, pentru iertarea păcatelor soțului ei⁴⁷. Nu știm care a fost viața văduvei Șcheauca după această grea cumpănă a vieții sale⁴⁸.

Isac Balica intră în slujba domniei lui Ieremia Movilă înainte de 1 noiembrie 1603, când domnul spune despre nepot că este „credinciosul nostru boier”⁴⁹. La 5 mai 1606 este mare căminar. „Frăția” ortodoxă din Liov îl roagă să intervină pe lângă domn, pentru trimiterea unui ajutor bănesc necesar construirii bisericii. Încunoștințându-l pe domn, acesta a mai dăruit 1.500 de zloți⁵⁰.

Nu a avut cum să sprijine, la moartea lui Ieremia Movilă (30 iunie 1606), scurta domnie a fiului Constantin (30 iunie – 10 iulie), pentru că ea a fost doar nominală⁵¹, pe tron urcându-se unchiul Simion, pe care nu-l va sluji, cu toate că acesta își arată, de la începutul domniei, generozitatea față de ctitoria lui Melentie Balica, reînnoind, la 6 iulie 1606, o mai veche danie a fratelui Ieremia, jumătate din satul Iucașul, ținutul Neamț⁵².

Documentele domniei lui Simion Movilă nu-l amintesc pe Isac Balica. Plecase în Polonia, împreună cu socrul lui, vornicul Nestor Ureche, alături de care primește, la 13 iunie 1607, împreună cu fratele Gheorghe, indigenatul⁵³. La moartea lui Simion Movilă (24 septembrie), se afla, desigur, în tabăra lui Constantin de la Hotin, despre care ajunseseră vești, la 24 octombrie 1607, în capitala Imperiului Otoman, Constantinopol⁵⁴. Pregătirile pentru reluarea tronului erau conduse de cei trei gineri ai energicei doamne Elisabeta, văduva lui Ieremia

admitem că înobilarea lui s-a făcut în lipsă. Vezi și N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 307. Nu i se pot atribui păcălabulul de Neamț și funcțiile din timpul domniei lui Petru Șchiopul.

⁴⁷ Maria Magdalena Székely, *Doi hatmani*, p. 70; N. Iorga, *Contribuții la istoria Bisericii române*, p. 460.

⁴⁸ Mai este amintită, la 12 aprilie 1587, într-un zapis de vânzare al fraților ei (**DIR**, A, XVI/3, p. 350, nr. 427), dar actul este fals. Simion Movilă nu era paharnic la această dată.

⁴⁹ **DIR**, A, XVII/1, p. 118, nr. 171. Fără rang este și la 22 iunie 1608 (*ibidem*, XVII/2, p. 48–49, nr. 50).

⁵⁰ Hurmuzaki, *Documente*, supl. II, 2, p. 348–349, nr. CLXXVI; p. 349–350, nr. CLXXVII. Ieremia mai donase bani „Frăției” în 1605 (*ibidem*, p. 344–345, nr. CLXXIII; p. 345–346, nr. CLXXIV).

⁵¹ Ștefan S. Gorovei, *O lămurire: domnia ereditară a familiei Movilă*, în **RdI**, 28, 1975, 7, p. 1094; I. Caproșu, *Structuri fiscale și administrative într-un catastif moldovenesc de vistierie din 1606*, în **AHX**, XXX, 1993, p. 256. Ieremia obținuse din 1599 asigurarea Porții otomane ca își va putea lăsa, după moartea lui, fiul ca domn pe viață în Moldova (I. Moga, *Documente privitoare la domnia lui Constantin Movilă*, în **AIINC**, IV, 1926, p. 291). Miron Costin amintește de „uricile de domnie vecinică” date de turci lui Ieremia Movilă, de care se puteau bucura și feciorii lui (*Opere*, p. 58). Vezi și Tahsin Gemil, *Colecție de documente otomane importante pentru istoria României (1597–1607)*, în **AIHAI**, XI, 1974, p. 242.

⁵² **DIR**, A, XVII/1, p. 59, nr. 59; XVII/2, p. 57, nr. 59.

⁵³ Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 747; Eugeniu de Barwiński, *Știri noi asupra familiei Urechia*, în *Prinos lui D. A. Sturdza*, București, 1903, p. 200; Constantin Rezachevici, *Privilegiu de indigenat polon acordate locuitorilor din Țările Române*, în **RdI**, 28, 1975, 7, p. 1057.

⁵⁴ Hurmuzaki, *Documente*, IV, 2, p. 291, nr. CLXXXIV.

Movilă, Ștefan Potocki, Samuel Korecki și Mihai Wisznowiecki, care câștigaseră îngăduința regelui Poloniei, interesat să curme politica de totală supușenie față de Poartă, inițiată de Simion Movilă. De aceea, regele Sigismund III nu ia în seamă solicitarea Porții, făcută îndată după moartea lui Simion, ca să nu-i acorde „nici un ajutor fiului lui Ieremia”, pentru că Mihăilaș, feciorul lui Simion, fusese numit „la insistența și energica cerere a tuturor oamenilor de frunte și boierilor acelei țări”⁵⁵. Acest posibil sprijin intern, insuficient pentru a rezista apropiatului atac al lui Constantin, este întărit de turci cu 3.000 de oșteni, care au plecat tocmai de la Timișoara, și 4.000 de tătari⁵⁶.

Polonii, care stăruiau la Poartă pentru întronarea lui Constantin încă din luna mai⁵⁷, își continuă această politică prin demersul pe care regele Sigismund îl face la începutul lunii octombrie, pe lângă marii boieri, ca să aleagă pe fiul lui Ieremia. Intervenția, cu toate asigurările date de mitropolit și boieri că o vor urma⁵⁸, nu a schimbat soluția politica pentru Moldova: Mihăilaș vodă domnea de la 23 septembrie 1607⁵⁹.

Nu se cunoaște data exactă la care Constantin a părăsit cetatea de pe malul Nistrului, pentru a-și cuceri tronul. Era însoțit de 15.000 de poloni și de mulți alți susținători. Devotatul boier Isac Balica i-a fost de mare ajutor: într-un hrisov din 29 noiembrie 1607, Constantin, domn fiind, amintește de „credincioasa slujbă” ce i-a arătat „când a mers domnia mea la scaunul domniei mele în Iași din cetatea Hotinului”⁶⁰.

Risipind, pentru puțină vreme, armata lui Mihăilaș, Constantin se înscăună după 30 octombrie 1607, când Mihăilaș era încă în Iași⁶¹. În Transilvania a ajuns vestea că nu i-ar fi cruțat pe mulți dintre cei ce sprijiniseră domnia vărului său, dându-i în seama călăului⁶². Puține zile s-a bucurat de această victorie, timp în care

⁵⁵ Andrei Veress, *Documente*, VIII, p. 32. La 21 octombrie 1607 se știa la Constantinopol că mitropolitul și boierii susțin alegerea fiului lui Simion, dar poporul înclină în favoarea lui Constantin (Virginia Vasiliu, *Il Principato Moldavo e la Curia Papale fra il 1606–1620*, în „Diplomatarium Italicum”, II, 1920, p. 10).

⁵⁶ I. Moga, *Documente*, p. 401.

⁵⁷ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. LXVI.

⁵⁸ Virginia Vasiliu, *op. cit.*, p. 28; Vasile Lungu, *Mihăilaș vodă și Moldova în anul 1607*, în CI, VIII–IX, 1932–1933, p. 92–93.

⁵⁹ *DIR*, A, XVII/2, p. 128, nr. 157.

⁶⁰ Hurmuzaki, *Documente*, IV, 2, p. 292, nr. CCLXXXVI; *DIR*, A, XVII/2, p. 133, nr. 163.

Constantin vodă mai amintește în alte două hrisoave, din 20 august 1608 și 5 octombrie 1609 (*ibidem*, p. 172, nr. 223; p. 256, nr. 332), că a „venit cu leșii de la Hotin”.

⁶¹ *DIR*, A, XVII/2, p. 130, nr. 160, p. 131, nr. 161. Trebuie să se renunțe la propunerea lui N. Iorga că Mihăilaș a fost izgonit în luna octombrie (*Doamna lui Ieremia vodă*, p. 16; *idem*, *Histoire des Roumains*, V, p. 475). Pentru conflictul dintre Constantin și vărul lui, vezi și Alex. Lepădatu, *O nouă mărturie a luptelor dintre Movilești, 1606–1607*, București, 1907, p. 5–7.

⁶² I. Moga, *Documente*, p. 401; Andrei Veress, *Documente*, VIII, p. 41. Pentru ecouri ale acestor confruntări la Constantinopol, vezi Hurmuzaki, *Documente*, supl. I, 2, p. 128–130, nr. CXCVI (20 noiembrie 1607).

a și trimis o solie la regele polon, ca să-i anunțe câștigarea domniei. A fost un bun prilej pentru Ștefan Potocki de a porni, cu îngăduința regală, din Cracovia, cu un grup de lăncieri⁶³, în ajutorul cumnatului, silit, în acest timp, să părăsească Iași, Mihăilaș fiind, din nou, stăpân pe tronul țării la 16 noiembrie. Retragerea lui Constantin s-a făcut în mare grabă și cu multe pagube. Urmăriți, o vreme, de oastea lui Mihăilaș, „sunt jecuiți la Mălăiești”⁶⁴.

La 27 noiembrie, Constantin era din nou la Hotin, pregătindu-se pentru recucerirea tronului. La această dată, Isac Balica ocupa dregătoria de vistier⁶⁵. În ajutorul lui Constantin au venit, din nou, Mihai Wisznowiecki și Ștefan Potocki cu oaste polonă și cazaci. Înfruntarea cu oastea lui Mihăilaș, întărită cu 10.000 de tătari, a avut loc la Ștefănești, pe Prut, cu câteva zile înainte de 12 decembrie 1607, când Constantin era, din nou, domn la Iași. Într-un document emis în această zi (12 decembrie), Balica este arătat ca fiind „hatman și pârcălab de Suceava”. Noul rang era, desigur, răsplata vitejiei dovedite în bătălia abia încheiată⁶⁶.

Mihăilaș, despre care se știa la Constantinopol că era „disprețuit de toți boierii țării”, a fost înfrânt și nevoit să se retragă în Țara Românească, la Radu Șerban, care-i trimisese în ajutor 4.000 de oșteni⁶⁷.

La 6 ianuarie 1608, tânărul domn scrie bistrițenilor, vechi prieteni ai tatălui său, că este „domn ereditar și ales prin mila lui Dumnezeu” și că țara, având „nădejdea că va urma pre tatăl său”, l-a primit „cu bucurie”. Scrisorile de răspuns, trimise de îndată, sunt pline de laude pentru victoria câștigată⁶⁸.

Dobândirea tronului trebuia întărită cu bunăvoința turcilor, cărora le trimite, prin Caraiman aga, 10.000 de țechini, promițând, totodată, și mărirea tributului⁶⁹.

⁶³ Virginia Vasiliu, *op. cit.*, p. 29–30; Vasile Lungu, *op. cit.*, p. 95; I. Moga, *Documente*, p. 392.

⁶⁴ Hurmuzaki, *Documente*, IV, 2, p. 212, nr. CCLXXXVI; Miron Costin, *Opere*, p. 57.

⁶⁵ DIR, A, XVII/2, p. 133, nr. 163.

⁶⁶ CDM, supliment, I, nr. 246. Nu mai este valabilă data propusă de N. Iorga, 16 sau 19 decembrie (*Histoire des Roumains*, V, p. 475); Miron Costin, *Opere*, p. 57. Amănunte asupra bătăliei, la Hurmuzaki, *Documente*, IV, 2, p. 294, nr. CCLXXXIX; p. 295–296, nr. CCLXLI; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. LXVIII–LXIX. Virginia Vasiliu, *Il Principato Moldavo*, p. 32–33; I. Moga, *Documente*, p. 392–393; Vasile Lungu, *Mihăilaș vodă*, p. 99–100. Vezi și Hurmuzaki, *Documente*, p. 294, nr. CCLXXXIX; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. LXVIII–LXIX.

⁶⁷ Hurmuzaki, *Documente*, IV, 2, p. 293–294, nr. CLXXXVIII, CCLXXXIX; N. Iorga, *Histoire des Roumains*, V, p. 475. Știrile înregistrate la Constantinopol despre revenirea lui Mihăilaș în Moldova cu sprijinul împăratului Germaniei (Hurmuzaki, *Documente*, supl. I, 2, p. 131, nr. CXCVIII, din 11 iunie 1608) nu sunt reale.

⁶⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. LXX; idem, *Histoire des Roumains*, V, p. 476; Miron Costin, *Opere*, p. 58; Andrei Veress, *Documente*, VIII, p. 44–45. Editorii volumul DIR, A, XVII/2, p. 134–137, au propus, pentru unele acte emise de Constantin Movilă, data de 9 decembrie 1607. Știrea transmisă la Roma, din Cracovia, la 11 februarie 1608, că o mare armată turcească a intrat în Moldova pentru a-l ajuta pe Mihăilaș, este un ecou târziu al bătăliei de la Ștefănești (Virginia Vasiliu, *Il Principato Moldavo*, p. 32).

⁶⁹ Hurmuzaki, *Documente*, IV, 2, p. 294, nr. CCLXXXIX, raport din 15 februarie 1608. Într-un alt raport, din 14 iunie 1608 (*ibidem*, p. 295–296, nr. CCLXLI), se indică suma de 50.000 de

Regele Poloniei, la rândul lui, interesat în consolidarea domniei lui Constantin, îl înștiințează pe sultan, înainte de 24 februarie 1608, că încă din anii trecuți Poarta acceptase succesiunea fiului lui Ieremia la tronul Moldovei, hotărâre care trebuie respectată. Sultanul a dat curs acestor demersuri, trimițându-i „steagul” domniei. La 13 aprilie, Constantin îl anunță pe regele Poloniei despre recunoașterea domniei sale⁷⁰.

Moartea rivalului său, Mihăiლაș vodă (27 decembrie 1607), părea să-i aducă liniște, de care însă nu se va bucura nici în aceste prime luni ale domniei. Zvonuri ajunse în Polonia, înainte de 21 februarie 1608, anunțau unele răscoale împotriva voievodului, dar care nu puteau avea ca scop reînscăunarea lui Mihăiლაș, cum susțineau cei ce duseseră știrile⁷¹. După potolirea nemulțumirilor, dacă ele s-au petrecut, pe la începutul lunii aprilie au năvălit tătarii, ca să răz bune pagubele ce le suferiseră la Ștefănești⁷². Nu i-au lipsit, bineînțeles, lui Constantin Movilă, noi încurajări, care-i veneau din Polonia, ca acelea din martie 1609, că Moldova va fi păstrată în zona de influență a regatului vecin⁷³. Crezând cu tărie în asemenea promisiuni, care se potriveau cu „socoteala tineretelor” lui, domnul se hotărâște să nu mai plătească Porții birul anual, provocând „scârba acesteia”⁷⁴, care îi va pregăti maziirea din toamna anului 1611.

Alegerea lui Gabriel Báthory ca principe al Transilvaniei (5 martie 1608) a influențat politica anilor de început ai domniei lui Constantin, care va accepta demersurile principelui transilvan pentru încheierea unei alianțe îndreptată împotriva domnului muntean Radu Șerban, socotit un dușman comun. La 10 aprilie sosesc la Iași emisari transilvani cu propuneri pentru alegerea, la Târgoviște, a unui alt domn⁷⁵, acțiuni primite bine de Constantin, care învățase, de la tatăl lui, să prețuiască „dinastia Báthory”. Devenea, astfel, părtaș la proiectul principelui Gabriel de a crea o „nouă Dacie” sub conducerea lui și tutela Porții⁷⁶. Tratatul de alianță dorit de Báthory l-a semnat Constantin la 18 iulie, influențat, desigur, și de jurământul de credință depus de Radu Șerban la 31 mai⁷⁷. „Frumoasa unire”, cum

tehini; N. C. Bejenaru *Ștefan Tomșa II (1611–1616; 1621–1623) și rivalitatea turco-polonă pentru Moldova*, 1926, p. 9. Pentru Caraiman aga, vezi N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 297–298.

⁷⁰ Virginia Vasiliu, *op. cit.*, p. 34–35; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. LXXII; Andrei Veress, *Documente*, VIII, p. 48.

⁷¹ I. Moga, *Documente*, p. 402.

⁷² Virginia Vasiliu, *op. cit.*, p. 35; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. LXXII–LXXIII.

⁷³ I. Moga, *op. cit.*, p. 402–403.

⁷⁴ Miron Costin, *Opere*, p. 58.

⁷⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. LXXIII; I. Moga, *La contesa tra Gabriele Bathori e Radu Șerban vista de la Corte di Viena*, în „Diplomatariu Italicum”, III, 1934, p. 43.

⁷⁶ Andrei Veress, *Documente*, VIII, p. 71; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. LXXV; idem, *Histoire des Roumains*, V, p. 476.

⁷⁷ Andrei Veress, *op. cit.*, VIII, p. 54; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. LXXVI–LXXVII; Victor Motogna, *Războaiele lui Radu Șerban (1602–1611)*, în *ARMSI*, seria III, tom. VI, 1927, p. 301; N. Iorga, *Histoire des Roumains*, V, p. 477.

denumea Báthory alianța cu Constantin, se va risipi repede, fiind lovită de împotrivirea sașilor de la Sibiu, care o socoteau dăunătoare „privilegiilor națiunii săsești”, dar și de neînțelegerile dintre Constantin și principele transilvan despre care se vorbea, în martie 1609, la Constantinopol⁷⁸.

În vremea acestui prim an de domnie a lui Constantin, Isac Balica îndeplinește funcția de mare vistier, pe care o avea de la 27 noiembrie 1607⁷⁹. Păstra această dregătorie și la 30 iunie 1608, când semnează o mărturie referitoare la cumpărarea siliștii Becheni din ținutul Tigheci de către postelnicul Dumitrache Chiriță Paleologul, unchiul domnului⁸⁰. L-a înlocuit, poate, pe Toader Boul vistier, care lucra la vistierie⁸¹. În lunile următoare, este numit hatman și pârcaľab de Suceava, slujbă pe care o îndeplinea la 23 ianuarie 1609. A păstrat această slujbă până la sfârșitul domniei lui Constantin Movilă⁸². Pe lângă obligațiile ce le avea în calitate de „căpetenie a oștilor”, mai priveghea și la împlinirea altor porunci domnești. Într-un început de primăvară, la 16 aprilie (1609–1611), recomandă celor ce „merg pentru țigani de la ținutul Hârlău” să-i lase în pace pe cei ai Mănăstirii Sf. Sava din Iași⁸³.

Documentele interne și externe din ultimii ani ai domniei lui Constantin Movilă (1609–1611) nu păstrează nici un ecou al devotamentului cu care hatmanul Isac Balica se străduia să apere domnia tânărului său văr, amenințată de tot soiul de primejdii. Veneau, deopotrivă, de la Gabriel Báthory, nemulțumit de netrimiterăa unor stipendii promise, ca și de la pretendentul Ștefan Bogdan, fiul lui Iancu Sasul, care încă din primele luni ale anului 1609 insista la Constantinopol, sprijinit de ambasadorul Angliei, pentru obținerea tronului Moldovei⁸⁴. Ambasadorul polon Grigore Kochański, plecat spre Sтамbul la 20 aprilie, îi aduce asigurările regelui Sigismund III „pentru liniștea și siguranța Țării Moldovei”, pe care domnul le-ar putea întări prin trimiterea de daruri⁸⁵, îndemn urmat de Constantin Movilă, reușind, pentru moment, să stingă neltirile lui Báthory, care cerea, la 31 octombrie, întronarea lui Ștefan Bogdan⁸⁶.

⁷⁸ Andrei Veress, *op. cit.*, VIII, p. 54–56; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. LXXVI.

⁷⁹ **DIR**, A, XVII/2, p. 133, nr. 163.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 163, nr. 211. Pentru Dumitrache Chiriță Paleologul, vezi N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 322; Maria Magdalena Székely, *Boieri hicleni și înrudirile lor*, în **ArhGen**, I (VI), 1994, 1–2, p. 320.

⁸¹ Amănunte la N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 353; Ștefan S. Gorovei, „*Nepoții Balicai*”, p. 123, 127; Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, p. 221.

⁸² **DIR**, A, XVII/2, p. 189, nr. 252. Pentru atribuțiile hatmanului, vezi N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV–XVII)*, București, 1968, p. 247–253.

⁸³ **DIR**, A, XVII/2, p. 203, nr. 269.

⁸⁴ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. LXXVI; I. Moga, *La contesa*, p. 45; N. Iorga, *Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea*, București, 1898, p. 65.

⁸⁵ Andrei Veress, *Documente*, VIII, p. 66.

⁸⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. LXXVI–LXXVII; idem, *Histoire des Roumains*, V, p. 478. I. Moga (*Documente*, p. 324) a amintit trimiterea unor peșceșuri, dar greșea afirmând că au

Știrea ajunsă la Veneția, în luna mai 1610, că mitropolitul ar fi vrut să-l otrăvească pe domn, la Paști, prin împărtășanie⁸⁷, nu era reală. N. Iorga, deși știa că păstorirea mitropolitului Teodosie Barbovski s-a sfârșit prin luna iunie 1608⁸⁸, îi atribuie, pe nedrept, amintita ticăloșie⁸⁹. Nu pot exista nici un fel de suspiciuni nici asupra urmașului său, Anastasie Crimca, pentru că acesta era în scaunul mitropolitan la 21 decembrie 1610⁹⁰.

Domnului trebuie să-i fi fost însă cunoscută știrea, care circula în Transilvania, la 5 mai 1610, că Báthory intenționează să cucerească Moldova și să-l aducă pe tron pe Ștefan Bogdan, în favoarea căruia face intervenții la Constantinopol. Planul lui s-a izbit de neîngăduința sultanului, care i-a interzis să invadeze Moldova⁹¹. Va persista în acest gând, căci face noi pregătiri spre sfârșitul anului, neluând în seamă adversitatea ce o manifestau acum, împotriva lui, împăratul Germaniei Rudolf II și regele Poloniei, îngrijorați de agresiva politică internă și externă a principelui transilvan⁹².

Domnul, găsimd timp și pentru celelalte treburi ale țării, împlinește, la 21 decembrie 1610, voia lui Nestor Ureche și a familiei sale, soția Mitrofana, feciorii Vasile și Grigore, fiica Anastasia, cu soțul ei, Isac Balica⁹³, de a închina la Muntele Sinai ctitoria sa, „biserica Paraschiva din târgul Iașilor”, pe care „vroia s-o facă din zid de piatră”⁹⁴.

Politica de alianțe a lui Constantin Movilă nu a schimbat planurile ofensive ale lui Báthory, care atacă Țara Românească la 29 decembrie 1610. Năvala ar fi

fost duse de capucheia ce i-a urmat lui Caraiman agă, pentru că acesta a fost ucis la Țarigrad în primăvara anului 1610 (N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 298).

⁸⁷ Hurmuzachi, *Documente*, IV, 2, p. 308–309, nr. CCCXV; I. Moga, *Documente*, p. 403. În comentariul ce precede documentul editat, I. Moga susține că pretendentul Ștefan Bogdan l-ar fi influențat pe mitropolit să păcătuiască (*ibidem*, p. 394).

⁸⁸ N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, II, Valenii de Munte, 1908, p. 336. O ultimă mențiune a mitropolitului, pe care o cunoaștem, este din 17 iulie 1607 (*DIR*, A, XVII/2, p. 120, nr. 148). S-a dovedit că Teodosie Barbovski a murit la 23 februarie 1608, mormântul său aflându-se în biserica veche de la Sucevița (Ștefan S. Gorovei, *În jurul lui Teodosie Barbovski*, în *AIIAI*, XVI, 1979, p. 547).

⁸⁹ N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, I, p. 240–241.

⁹⁰ *DIR*, A, XVII/2, p. 337, nr. 450. Cu privire la acest episod, v. Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 546–548.

⁹¹ Andrei Veress, *Documente*, VIII, p. 86, 92; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. LXXX.

⁹² Andrei Veress, *op. cit.*, VIII, p. 104; I. Moga, *Documente*, p. 395; idem, *La contesa*, p. 48.

⁹³ Căsătoria a avut loc la puțină vreme după 1 decembrie 1604, când Nastasia și frații ei subscriu o danie, pe care părinții lor o fac Mănăstirii Secul (*DIR*, A, XVII/1, p. 181–182, nr. 258). Ștefan S. Gorovei propune „în jurul anului 1605” (*Urecheștii*, p. 506). Maria Magdalena Székely folosește data „prin 1609 sau chiar mai înainte” (*Neamul lui Nestor Ureche*, în *AIIIX*, XXX, 1993 [*ArhGenAIIIX*, V, 1993, 1–2], p. 663). Erau căsătoriți la 21 decembrie 1610 (*DIR*, A, XVII/2, p. 337–339, nr. 450). Nastasia a murit în prăbiege, în Polonia, în iulie 1614, lăsându-și toată averea tatălui (E. Barwiński, *Știri*, p. 208; Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, p. 663).

⁹⁴ *DIR*, A, XVII/2, p. 336–339, nr. 450. Pentru „Biserica Paraschiva” numită și Sfânta Vineri, vezi N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 523.

continuat cu nimicirea Moldovei, pentru a putea pătrunde în Polonia. Intuind pericolul, Constantin Movilă și-a „unit oastea” cu cea a lui Radu Șerban. Poate chiar hatmanul Balica a condus acea armată formată din „jumătatea din oastea leșească, din cazaci și din oameni plătiți sulițași și pușcași”⁹⁵.

Înfrânt, Radu Șerban se retrage în Moldova. S-a întâlnit cu Constantin la Roman, unde a sosit și comisarul împăratului Germaniei, Cesare Gallo, pentru pregătirea unui tratat de alianță împotriva lui Gabriel Báthory. A fost semnat, de ambii domni, la 20 februarie 1611⁹⁶. Peste o săptămână, la 28 februarie, Constantin Movilă era din nou la Iași și parafa un tratat asemănător cu regele Ungariei și Boemiei, Mathias de Habsburg⁹⁷. Balica și-a avut și el, cu siguranță, partea lui de grijă în definitivarea acestor acorduri. Și-a găsit, însă, vreme și pentru alte obligații la care a fost chemat. La 5 ianuarie semnase o mărturie, alături de Pătrașco Șoldan mare logofăt și Coste Bucioc paharnic, pentru o moșie cumpărată de Dumitrache Chiriță Paleologul. Peste trei luni, la 20 aprilie, împlinește o danie a domnului pentru Mănăstirea Bistrița, 64 de țigani robi⁹⁸.

Cele două tratate i-au întărit lui Constantin Movilă convingerea că trebuie să-l sprijine în continuare pe Radu Șerban, cu toate că turcii îl amenințau cu invadarea Moldovei de către tătari, dacă nu-l părăsește pe domnul muntean, care voia să-l alunge pe Radu Mihnea, întronat de turci în luna martie⁹⁹. La 5 iunie 1611 se comunica de la Iași, în Transilvania, că „sunt nenumărat de multe ocupațiile” domnului, mai ales acum, când sunt ridicate și pe picior de plecare lângă Măria Sa voievodul Radu atât oastea de țară, cât și oștile străine¹⁰⁰. O altă oaste „mare” era așezată „la hotar sub munți”, la 20 iunie, ca să preîntâmpine un atac al lui Báthory¹⁰¹, acțiuni duse la îndeplinire prin stăruințele hatmanului Isac Balica, socotit, de contemporani, un comandant „cu multă autoritate”¹⁰².

Turcii nu s-au grăbit să-l pedepsească, pentru neascultare, pe Constantin Movilă, care, prevăzător, a privit cu interes dorința regelui Ungariei, mărturisită la 14 iulie 1611, de a întemeia o „confederație” cu Moldova și Țara Românească, putând astfel rezista mai bine atacurilor turcești. La 2 octombrie, domnul declara că este hotărât să repete jurământul depus pentru „coroana Ungariei”¹⁰³.

Demersurile acestea a încercat să le statornicească în toamnă, trimițând, la 11 octombrie, o solie la regele Poloniei. Boierii ambasadori, Nestor Ureche și

⁹⁵ Andrei Veress, *Documente*, VIII, p. 119.

⁹⁶ Hurmuzaki, *Documente*, IV, 1, p. 429–430, nr. CCCLXVI; N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. LXXXIX; Victor Motogna, *Războaiele lui Radu Șerban*, p. 311.

⁹⁷ Hurmuzaki, *Documente*, IV, 1, p. 431–432, nr. CCCLXVII; I. Moga, *Documente*, p. 396.

⁹⁸ DIR, A, XVII/3, p. 1–2, nr. 1; *ibidem*, p. 17, nr. 27.

⁹⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. XC.

¹⁰⁰ Andrei Veress, *Documente*, VIII, p. 169.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 176.

¹⁰² Maria Magdalena Székely, *Doi hatmani*, p. 72.

¹⁰³ Andrei Veress, *Documente*, VIII, p. 188–189, 205.

paharnicul Coste Bucioc, trebuiau să anunțe că Báthory „uneltește acum cu turcii și tătarii, așezând pe un altul în domnia Moldovei”. Cu ceva vreme mai înainte, tot la cererea acestuia, „tătarii au jefuit și au distrus Țara noastră de Jos”. Pentru a se îndepărta asemenea dușmani, regele este rugat să aducă, pentru ajutor, „oaste crăiască la Nistru, către graniță” și să trimită un sol la Constantinopol, ca să împiedice numirea ca domn a lui Ștefan Bogdan sau Tomșa¹⁰⁴. Boierii se mai plâng și de prădăciunile pe care le făcea, prin Țara de Sus, fiul pârçălabului de Hotin, Vasile Lozonschi, cumnatul domnului, care nu-l putea sili să se lepede „de răutățile sale”¹⁰⁵.

La întoarcere, care nu știm când s-a întâmplat, Nestor Ureche află de la Isac Balica, ginerele său, că s-au pornit către domn „calomnii”¹⁰⁶ ca să le piardă „viața, averea și cinstea”. Luând zvonurile în serios, cei doi scriu regelui Poloniei ca să li se acorde o „carte deschisă” cu precizarea că „domnul, stăpânul nostru, nu are putere să ne osândească la moarte”¹⁰⁷.

Nu se știe dacă cei doi boieri au primit asigurările regale solicitate, de care nu vor mai avea prilejul să se folosească. La 20 noiembrie 1611, Constantin Movilă este mazilit și înlocuit cu Ștefan Tomșa II, care va pleca din Constantinopol la 9 decembrie¹⁰⁸. Constantin mai rămâne în Iași, în jurul căruia forfoteau cete tătărești¹⁰⁹, până către 12 ianuarie 1612, când Ștefan Tomșa intră în capitală, obligându-l pe mazilitul Movilă să se retragă, cu oastea ce o mai avea, la Hotin, unde-și trimisese și averea. Era aici, „în cetatea noastră”, la 17 ianuarie, când îi scrie palatinului Ungariei, George Thurzó, că așteaptă, împreună cu toți boierii săi,

¹⁰⁴ La 29 octombrie 1611, se aștepta să sosească la Constantinopol un sol al lui Báthory, care să ceară scoaterea din domnie a lui Constantin Movilă (Hurmuzaki, *Documente*, supl. I, 1, p. 139, nr. CCXV).

¹⁰⁵ Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul XVII*, București, 1993, p. 61–62, 63; AIR, I, 1864, p. 24. Pentru Vasile Lozonschi, vezi N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 307.

¹⁰⁶ Vencau, probabil, de la Cristina „pârçălăboia de Hotin”, mama lui Vasile Lozonschi, care a făcut „sfat” cum „să-i piardă pe doamnei Ureche, Balica și Bucioc, fie prin otravă sau prin calomnii sau prin război” (Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 64). A putut exista și o adversitate a doamnei Elisabeta, care mai târziu, în 1614, îi va aduce lui Nestor Ureche mai multe învinuiri (E. Barwiński, *Știri*, p. 202; N. Iorga, *Doamna lui Ieremia vodă*, p. 21). Aceste „calomnii” circulau și înainte de 21 noiembrie 1611, când Nestor Ureche era la Iași (*Călători străini despre Țările Române*, IV, București, 1972, p. 354).

¹⁰⁷ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 68, 71, 73–75.

¹⁰⁸ Hurmuzaki, *Documente*, supl. I, 2, p. 140, nr. CCXVII; N. Iorga, *Doamna lui Ieremia vodă*, p. 17; idem, *Călători, ambadori și misionari în țările noastre*, București, 1899, p. 7; Gh. I. Brătianu, *O oaste moldovenească acum trei veacuri*, în RI, II, 1916, 3–6, p. 57; N. C. Bejenaru, *Ștefan Tomșa II*, p. 9; N. Iorga, *Histoire des Roumains*, V, p. 485; Const. C. Giurescu, *Istoria românilor*, III, 1, p. 16.

¹⁰⁹ *Călători străini*, IV, p. 355. La 31 decembrie 1611, se știa la Constantinopol că Tomșa era aproape de Iași. Armata care-l însoțea, 12.000 de tătari, nu a întâmpinat nici o rezistență în înaintarea ei. Constantin Movilă și Radu Șerban se retrăseseră în Polonia (Hurmuzaki, *Documente*, IV, 2, p. 331, nr. CCCXLIII; *ibidem*, supl. I, 2, p. 146, nr. CCXXVI).

oștile regelui Poloniei, „prea binevoitorul nostru stăpân”, cu ajutorul cărora să-și poată relua tronul¹¹⁰.

Lângă Constantin s-au aflat, în vechea cetate, și 12 mari boieri, apreciază o informație a vremii. Era lipsit de sprijinul țării, care trecuse de partea lui Tomșa¹¹¹. La 1 februarie se retrăsese la Camenița, în așteptarea ajutorului polon, care sosește pe la sfârșitul lunii. Nestor Ureche îi scrie acum lui Sigismund Forgách, căpitanul general al Ungariei, cerându-i vești despre Radu Șerban, cu speranța că acesta s-ar alia cu Movilă¹¹². Tomșa, instalat la Iași, aștepta, înainte de 26 martie, oști tătărești, turcești și muntene trimise de domnul Radu Mihnea, cu care ar fi dorit să cucerească cetatea Hotinului¹¹³. Pe la începutul lunii iulie, circulau la Constantinopol vești despre devastarea Pocuției de către Tomșa. Solul polon sosit la Stambul cere izgonirea acestuia din Moldova¹¹⁴.

Pe la începutul lunii iunie, Constantin se pregătea să cucerească Moldova. Adunase vreo 10.000 de tătari, nesupuși Porții, înmulțiți cu o mare oaste adusă de Radu Șerban și Ștefan Potocki, care vine cu 4.000–6.000 de poloni, cazaci și tătari. Printre ei se aflau și marii boieri din „casa lui Ieremia vodă”, în frunte cu hatmanul Isac Balica¹¹⁵. Tomșa aflase de planurile războinice ale adversarului său încă de la 4 mai 1612, când se adresează regelui Poloniei cu rugămintea de a opri expediția pregătită, pentru că fostul domn este un tânăr „care n-a putut învăța să domnească”, din care cauză a făcut „mult rău”, instigându-l pe Potocki împotriva sa¹¹⁶.

Necăștiștigând un răspuns de la rege, Ștefan Tomșa a așteptat armata lui Constantin, cu o oaste mult mai numeroasă, în larga luncă a Prutului, între Cornul lui Sas și Popricani. Bătălia, care a durat trei zile, de „miercuri până vineri”, 3 iulie, a fost un dezastru pentru Constantin Movilă, despre a cărui moarte tragică doamna Elisabeta nu avea vești nici în februarie 1613¹¹⁷.

¹¹⁰ Hurmuzaki, *Documente*, IV, 1, p. 459–460, nr. CCCLXXXVI; *ibidem*, IV, 2, p. 331, nr. CCCXLIII; Miron Costin, *Opere*, p. 58; Victor Motogna, *Domnia lui Ștefan Tomșa după izvoare ungurești*, în *RI*, XI, 1925, 4–6, p. 79; Constantin Turcu, *Despre Ștefan Tomșa II*, în *RA*, 1940–1941, p. 398; Andrei Veress, *Documente*, VIII, p. 242–243.

¹¹¹ Hurmuzaki, *Documente*, IV, 2, p. 332–333, nr. CCCXLV, CCCXLVII.

¹¹² *Ibidem*, IV, 1, p. 466–467, nr. CCCXCIV; *ibidem*, supl. I, 2, p. 141, nr. CCXX. Pentru ajutorul polon, care era așteptat la Hotin încă de la 17 ianuarie, vezi N. Iorga, *Călători, ambasadori și misionari*, p. 7.

¹¹³ Hurmuzaki, *Documente*, IV, 2, p. 332, nr. CCCXLVI.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 335, nr. CCCLII.

¹¹⁵ Constantin Rezachevici, *Bătălia de la Cornul lui Sas (3/13 iulie 1612)*, în *SMMIM*, IX, 1976, p. 60–61; Hurmuzaki, *Documente*, IV, 2, p. 335, nr. CCCLII; I. Moga, *La contesa*, p. 121. După alte știri ajunse la Praga, Constantin a trecut Nistrul la 4 iulie (Andrei Veress, *Documente*, VIII, p. 25. Editorul a datat documentul 6 august 1607).

¹¹⁶ Hurmuzaki, *Documente*, supl. II, p. 362–364, nr. CLXXXVI.

¹¹⁷ Constantin Rezachevici, *Bătălia*, p. 60–67. Matei al Mirelor, contemporan bătăliei, nu a aflat „de l-au luat tătarii sau de s-au înecat undeva” (*Tezaur de monumente istorice pentru România*, I, 1862, p. 339; *AIR*, III, p. 83), în timp ce Miron Costin este sigur că s-a „înecat în Nipru la Dașău”, azi, Oceacov (*Opere*, p. 60).

În luptă, sau sub securea armașului lui Tomșa, au căzut „boierii toți câți s-au prilejit de au venit cu oastea, toți oameni de casa lui Ieremia vodă, Vasile Stroici logofătul, Balica hatmanul¹¹⁸, Chiririță [Dumitrache Paleologul – *n.n.*] postelnicul, Miron [Romășcel – *n.n.*] stolnicul¹¹⁹, Stoian fost ușer¹²⁰. După obiceiul vremii, moșiile acestor „boieri hicleni” au ajuns pe seama domniei¹²¹, care le va împărți pe la mănăstiri și „slugi credincioase”.

Isac Balica a început să cumpere moșii din vremea domniei lui Ieremia Movilă, adăugându-le celor părintești. Un document de la Moise Movilă, emis la 15 septembrie 1633, pe care l-am mai menționat, amintește trei sate ale lui Isac Balica, Dușmanul Mic și Dușmanul Mare, Logofeteni și părți din Pătrușeni, care i-au fost ocini de moștenire¹²². Prima mențiune a unei cumpărături este din 1 noiembrie 1603, când Todosia, fiica lui Pătrașco Calapod, îi vinde, pentru 300 de ughi, jumătate din satul Borlești, „care acum se numește Tămădueni”, pe Siret¹²³.

Cam tot în această vreme a luat și o ocină din satul Boțești, ținutul Vaslui, pentru a se despăgubi de pierderea unor turme de oi și porci, dar pentru că aceasta fusese cumpărată de Eremia Băseanul uricar, i-o cedează acestuia la 25 iulie 1604¹²⁴. După mai puțin de un an, la 26 februarie 1605, plătește fetei lui Tâmpa, Rusca, 400 de taleri de argint și doi boi prețuiți la 30 de taleri, pentru partea ei din satul Popeni, pe pâraul Iubăneasa, ținutul Dorohoi. Mai târziu, în toamna anului 1611, mai cumpără, cu 150 de taleri, încă o parte, „cu loc de iaz și de mori”, răscumpărată apoi de Varvara Hăcimăndoaie, care i-a întors banii lui Balica hatmanul¹²⁵.

¹¹⁸ Într-un hrisov de la Vasile Lupu, din 25 aprilie 1635, există precizarea că Tomșa „i-a tăiat și capul” (**DRH**, A, XXIII, p. 137–138, nr. 101).

¹¹⁹ Miron Costin, *Opere*, p. 60. Pentru identificarea lui Miron stolnicul, vezi Ștefan S. Gorovei, *Originea socială a înaltului cler monahal*, în **ArhGen**, II (VII), 1995, 3–4, p. 186; Maria Magdalena Székely, *Boieri hicleni*, p. 219. O scurtă listă a boierilor, care au fost alături de Constantin Movilă, la Andrei Veress, *Documente*, VIII, p. 265; Ilie Corfus, *Documente*, p. 82. Lui Nicoară Prăjescu vistiernic, unul dintre sprijinitorii lui Constantin, Tomșa i-a luat satul Războieni de pe Valea Albă, ținutul Neamț (**DRH**, A, XXI, p. 11, nr. 12).

¹²⁰ **DIR**, A, XVII/3, p. 220–221, nr. 322.

¹²¹ Gaspar vodă Grațian precizează, într-un act emis la 17 iunie 1619, că „boierilor pribegi”, care au venit „din Țara Leșască asupra lui Ștefan Tomșa”, acesta „le-a tăiat capetele și toate satele lor le-a luat și au fost domnești” (**DIR**, A, XVII/4, p. 370, nr. 471).

¹²² Vezi nota 37.

¹²³ **DIR**, A, XVII/1, p. 118, nr. 171. Cu ocazia unei jalbe date de Grigore Urche mare spătar la divanul domnesc, se spune că Balica a avut „uric de danie de la Ieremia vodă” pentru satul Podoleni, ținutul Dorohoi (**DRH**, A, XXIV, p. 184–185, nr. 201). La localizarea satelor am folosit: Alexandru I. Gonța, *Documente privind istoria României. A. Moldova, Indicele numelor de locuri*, ed. I. Caproșu, București, 1990; *Tezaurul toponimic al României Moldova*, I, 1–2, București, 1991–1992; indicii volumelor din colecția **DRH**, A.

¹²⁴ **DIR**, A, XVII/2, p. 172, nr. 245.

¹²⁵ *Ibidem*, XVII/1, p. 196–197, nr. 280; XVII/2, p. 254, nr. 329; XVII/3, p. 32–33, nr. 51. La 11 iunie 1619, satul era stăpânit de Isac Stârcea, ginerele Varvarei Hăcimăndoaia (*ibidem*, XVII/4, p. 365, nr. 464).

Înainte de 22 iunie 1606 stăpâna satul Băncești, pe pârâul Horaeț, pe care-l dă, împreună cu 400 de taleri, unor rude ale lui Ieremia Matieșeșcul postelnic pentru părți din satul Brăești, ținutul Hârlău, schimbătură anulată de postelnicul Ieremia, care-i oferă lui Balica 600 de taleri¹²⁶. Nu renunță, totuși, la acest sat. La 6 august 1610 dă satul Verdeșani, pe pârâul Vladnic, pentru a patra parte dintr-o jumătate de sat luată de la Nastasia Moțoc¹²⁷.

Constantin Movilă îl miluiește, la 27 noiembrie 1607, cu satul Iubănești, „drept domnesc, ascultător de ocolul Dorohoi”, pentru „credincioasa lui slujbă”¹²⁸. Este nedreaptă acuzația de mai târziu (30 martie 1615), a lui Ștefan Tomșa, că Balica „în zilele sale și-a tras acel sat din stăpânirea domnească și l-a supus la satul său, Căcăceni”¹²⁹. La 10 iunie 1608 stăpâna partea de sus a satului Iucaș, unde mai cumpără, la începutul anului următor, 16 ogoare. Alte părți din acest sat le-a luat la 11 mai 1610, plătind 400 de taleri¹³⁰.

La 5 septembrie 1609 se tocmește pentru jumătate din satul Puțurenii, pe pârâul Volovăț, ținutul Dorohoi. A dat 350 taleri de argint¹³¹. La 17 noiembrie, plătește 90 de taleri pentru părți din satul Silișeul de Sus, pe pârâul Jijia. Pentru un loc de casă, cu vad de moară, din acest sat, a mai dat 30 de taleri¹³². La începutul anului următor, la 4 ianuarie, cumpără de la Nicoriță diac partea lui din satul Dumeni, ținutul Dorohoi¹³³. Spre toamnă, în septembrie, îi cedează lui Nicoară Roschip a patra parte din satul Epurenii de pe pârâul Jijia, ținutul Hârlău, luând, în schimb, jumătate din satul Mătieni, tot pe pârâul Jijia. Urmașii lui Nicoară se plâng, la 13 aprilie 1620, că „au avut o mare nevoie și asuprire de la Isac Balica hatman în zilele lui Constantin voevod”. Vasile Șeptilici hatman, Grigore Ciolpan fost hatman și alți boieri, chemați la Divan, mărturisesc că „a dat Isac Balica hatman opt sute galbeni ungurești și li-au numărat ei înșiși acești bani”. După moartea lui Balica, Alexandru vodă Movilă (noiembrie 1615 – iulie 1616) l-a dăruit Mănăstirii Dragomirna „pentru pomenirea vărului său”¹³⁴.

Balica a mai avut în stăpânire și alte multe sate, întregi sau numai părți, cumpărate sau schimbate în împrejurări pe care documentele nu le mai

¹²⁶ **DIR**, A, XVII/2, p. 48–49, nr. 50. Miron Barnovschi arată, într-un act scris în răstimpul 1 septembrie 1626 – 31 august 1627, că pentru părți din satul Brăești a dat Nastasiei Moțoc jumătate din satul Bărtăceni, pe Vladnic, ținutul Iași (Miron Costin, *Opere complete*, II, p. 516–517). Nastasia nu se înrudea cu familia boierilor Moțoc.

¹²⁷ **DIR**, A, XVII/2, p. 313, nr. 417. La 16 aprilie 1617, satul Verdeșani era stăpânit de socrul lui Isac Balica, vornicul Nestor Ureche (**DIR**, A, XVII/4, p. 145, nr. 183).

¹²⁸ **DIR**, A, XVII/2, p. 133, nr. 163.

¹²⁹ *Ibidem*, XVII/3, p. 210, nr. 309.

¹³⁰ *Ibidem*, XVII/2, p. 156, nr. 201; p. 190 nr. 253; p. 293–294, nr. 289.

¹³¹ *Ibidem*, p. 252, nr. 325.

¹³² *Ibidem*, p. 264–265, nr. 245; p. 271, nr. 356.

¹³³ N. Iorga, *Studii și documente*, XIX, p. 22. Hrisovul lui Constantin Movilă nu a fost inclus în **DIR**. Vânzarea este amintită și într-un hrisov pentru satul Dumeni, dat de domnul Moise Movilă (**DRII**, A, XXI, p. 509, nr. 405).

¹³⁴ **DIR**, A, XVII/2, p. 317, nr. 424; XVII/4, p. 461–462, nr. 582; XVII/5, p. 35–36, nr. 35.

menționează¹³⁵. Vastul domeniu feudal l-a constituit, cu excepția a șase sate din ținuturile Covurlui, Tecuci și Vaslui, în Țara de Sus, într-o scurtă vreme, folosind, uneori, și „asupreli” pomenite doar în documentele scrise după începutul domniei lui Ștefan Tomșa. Nu se știe cum își negustorea grânele adunate, turmele de oi și porci¹³⁶, cirezile de bovine și vinul din podgoriile de la Cotnari și Huși. Bogăția strânsă nu-i va fi de multă bucurie, ea trecând repede, după stingerea hatmanului în plină tinerete, pe la tot soiul de rudenii și străini, până ce va ajunge, după mai multe decenii, în grija Ilenei Movilă, nepoată de văr, soția cronicarului Miron Costin.

Pretențiile asupra unor moșii ale lui Balica se ivesc pe la începutul anului 1612, îndată ce acesta se retrage la Hotin împreună cu fostul domn Constantin Movilă. Ștefan Tomșa aprobă restituirea satelor către vechii stăpâni, reamintind, astfel, țării vechiul drept al domnului de a dispune de averea boierilor „hicieni”. Astfel, satul Stăuceni din ținutul Dorohoi este înapoiat Mănăstirii Humor la 16 aprilie 1612. Egumenul se jeluipe că pentru satul luat i s-a promis un alt sat, „iar după aceea nu i-au dat nici bani, nici sat, ci au ținut acel sat în țaria lui”¹³⁷. Comisul Isaico se plânge domnului, la 15 ianuarie 1613, că i s-a luat jumătate din satul Pașcani, pe Siret, „cu silă și cu mare asuprire și i-a lepădat optzeci de taleri, însă fără voia lui”. Comisul și-a putut răscumpăra „dreapta ocină și dedină”, dând domniei „optzeci taleri numărați și un cal bun”¹³⁸. O altă jalbă este dată domnului la 28 ianuarie de către Eremia pârcălabul, pentru mai multe părți din satul Brăești, luate de Balica cu „mare asuprire”. Văzând Tomșa „atâta plângere și mare asuprire”, l-a miluit cu ocinile cerute¹³⁹. Copiii lui Petre Albotă fost vornic¹⁴⁰ vin și ei, la 26 martie 1613, cu tânguirea că hatmanul „le-au făcut multe greutăți și asuprele cu silă”, luându-le părți din satele Vlădeni și Corlăteni, ținutul Dorohoi. Și-au primit hotarul stăpânit, dar i-au oferit domnului „o cocie descoperită, cu patru cai buni”, dată de acesta „la o trebuință a țării”¹⁴¹. La 2 octombrie 1616, Botăș și

¹³⁵ Vezi Anexa I.

¹³⁶ DIR, A, XVII/2, p. 172, nr. 245.

¹³⁷ Ibidem, XVII/3, p. 74–75, nr. 121.

¹³⁸ Ibidem, p. 113–114, nr. 185. S-ar putea ca Isac din Pecie amintit în CDM, II, nr. 83, să fie același cu Isaico comis. Pentru părțile stăpânite de Balica la Pașcani se amintește, mai târziu, de un „ispisoc” de la Ieremia Movilă (*ibidem*, nr. 314). Au fost răscumpărate de preotul Mihul la 20 aprilie 1622 (DIR, A, XVII/5, p. 127, nr. 173; p. 242–243, nr. 322. Vezi și N. Grigoraș, *Știri noi despre viața și familia lui Miron Costin*, în SCSİ, *Istorie*, VII, 1956, 2, p. 184–185; Ștefan S. Gorovei, „Nepoții Balicai”, p. 124–125.

¹³⁹ Miron Costin, *Opere complete*, II, p. 514–515; DIR, A, XVII/2, p. 100, nr. 163; p. 119–120, nr. 193; XVII/5, p. 80, nr. 108; p. 127, nr. 173; p. 242–243, nr. 322; p. 249–250, nr. 332. Alte părți din Brăești, ajunse „domnești din zilele lui Ștefan voievod”, le-a cumpărat Coste Bucioc mare vornic, în iunie 1619, de la Gaspar vodă Grațiani. A plătit 300 de „ughii galbeni” (*ibidem*, XVII/4, p. 353, nr. 449).

¹⁴⁰ Pentru cariera lui, vezi N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 290.

¹⁴¹ DIR, A, XVII/3, p. 124, nr. 199. Pentru cumpărăturile din satul Corlăteni, vezi și CDM, II, nr. 1637.

Andreica se înfățișează domnului Radu Mihnea¹⁴² „cu mare plângere” pentru satul Sidavsca, luat de hatman „cu asupreală, fără bani și fără voia lor”¹⁴³. Nu le-a lipsit nici lor stăpânirea reclamată.

Isac Balica neavând urmași, din căsătoria cu Nastasia, fiica lui Nestor Ureche, satele nerevendicate de vechii stăpâni au devenit, în urma „hicleniei” săvârșite, ocini domnești. Ștefan Tomșa, atât în prima domnie (noiembrie 1611 – noiembrie 1615), cât și în cea de-a doua (octombrie 1621 – august 1623), le-a dăruit „pe la mănăstiri și pe la alți streini”¹⁴⁴. Ctitoriei sale, Mănăstirea Solca, terminată și sfințită în cea de a doua domnie (1622), i-a dăruit, la 30 martie 1615, satul Iubănești, pierdut de Isac hatmanul când „s-a ridicat și a venit asupra domniei mele cu sabie și foc”¹⁴⁵. Mănăstirii Sucevița i-a restituit Tomșa, în cea de a doua domnie, la 11 august 1623, satul Verbia, ținutul Hârlău, dăruit de Petru Șchiopul și pe care Balica l-a luat de la mănăstire „în puterea sa și l-au lipit către satul său Căcăceni”¹⁴⁶.

Printre boierii care țineau de „casa” lui Tomșa și pe care acesta i-a dăruit cu moșiile lui Balica, s-a aflat și Nechifor Beldiman, miluit cu satul Sidavsca¹⁴⁷, înainte de a fi revendicat de răzeși, bunăvoință „răsplătită” cu trecerea marelui logofăt în grupul boierilor care au încercat să-l alunge de pe tron în toamna anului 1615, dar au fost înfrânți la Fântâna lui Păcurar, în marginea Iașilor¹⁴⁸.

Vasile Roșca medelnicer, care l-a slujit pe Tomșa cu „credincioasă slujbă”, a primit de la domn, la 18 decembrie 1621, satul Bărbești, ținutul Cărligăturii, fostă „dreaptă cumpărătură lui Balica”¹⁴⁹. Toma Cantacuzino, al treilea postelnic, primește satul Tămăduiani și o parte din Pașcani, pe Siret¹⁵⁰, iar lui Manolache mare vameș i-a cedat, pentru 600 de galbeni, satele Rogojeni, Roșiaci, Visternici și Măsceni din ținutul Soroca. Baniii primiți de domn au fost dați la „trebuința

¹⁴² Încăunat după înfrângerea lui Alexandru Movilă, succesorul lui Ștefan Tomșa, la Drăcșani, ținutul Hârlău (azi, com. Sulița, jud. Botoșani), la 3 august 1616.

¹⁴³ DIR, A, XVII/4, p. 52, nr. 77.

¹⁴⁴ *Condica lui Constantin Mavrocordat*, ed. Corneliu Istrati, III, Iași, 1987, p. 352; Paul Păltânea, *Familia cronicarului Miron Costin și risipirea moșiilor prin descendenți*, în *ArhGen*, IV (IX), 1997, 3–4, p. 155.

¹⁴⁵ DIR, A, XVII/3, p. 210, 309, danie reintărită, la 15 aprilie 1618, de Radu Mihnea, care reamintește că Balica a luat satul „pentru danul, iar apoi l-a pierdut în hiclenie, când a venit cu sabia și cu mulțime de leși asupra acestei țări și asupra lui Ștefan vodă” (*ibidem*, XVII/4, p. 266, nr. 321).

¹⁴⁶ „Atheneul român”, Iași, 1861, p. 13–14; CDM, II, nr. 160.

¹⁴⁷ DIR, A, XVII/4, p. 52, nr. 77.

¹⁴⁸ Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, III, 1, p. 17; Radu Beldiman, Mihai Sorin Rădulescu, *Familia Beldiman. Schiță genealogică și istorică*, în *ArhGen*, I (VI), 1994, 1–2, p. 197–198; Maria Magdalena Székely, *Boieri hicleni*, p. 221.

¹⁴⁹ DIR, A, XVII/5, p. 84, nr. 114; p. 115, nr. 150; p. 150–151, nr. 211; p. 271–272, nr. 361; p. 320, nr. 424. Pentru Vasile Roșca, vezi N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 435.

¹⁵⁰ DIR, A, XVII/5, p. 207–208, nr. 279. Într-un act de la Vasile Lupu, din 25 aprilie 1635, se arată că satul a fost dat lui Iordache Cantacuzino, fratele lui Toma (DRH, A, XXIII, p. 137–138, nr. 109).

pământului”¹⁵¹. Din viile pe care Balica le-a avut la Huși, pe dealul Dric, Lupul al treilea logofăt a primit, la 12 aprilie 1623, o falce și jumătate¹⁵².

Domnii care au urmat la tronul Moldovei, după prima domnie a lui Tomșa, Radu Mihnea (iulie 1616 – februarie 1619), Gaspar Grațiani (februarie 1619 – septembrie 1620), Alexandru Iliăș (septembrie 1620 – octombrie 1621), cu excepția lui Alexandru Movilă (august 1615 – iulie 1616), vărul hatmanului, au continuat să întărească înstrăinarea moșilor lui Isac Balica.

Radu Mihnea a avut intenția, se arată într-un hrisov al lui Eustratie Dabija, să îndrepte „strâmbătatea” făcută de Tomșa, socotind că Balica „di-au avut vreo greșală pre dânsul, au plătit cu capul, iar n-au fost vinovați și moșiile lui să fie la streini, ci au luat di au dat acele moșii la seminția care au fost pe aceli vremi a Balicăi”¹⁵³. Totuși, în prima lună a domniei, la 18 august 1616, îi confirmă lui Cazan fost postelnic ocini la Pietriș și seliștea Bădești, ținutul Roman, foste ale lui Balica¹⁵⁴.

Gavril Movilă, domnul Țării Românești, miluiește, cu voia lui Radu Mihnea, probabil în primul an al domniei sale, „sfânta noastră mănăstire a Balicăi” cu satul Hiacul, pe apa Răutului, ținutul Soroca, fost mai înainte al lui Isac Balica. Pretenția lui Gavril Movilă, mărturisită acum, că toate „ocinile” vărului său „rămân pre mâna noastră și a rudii noastre”¹⁵⁵, nu a fost luată în seamă de Gaspar Grațiani, urmașul lui Radu Mihnea, care dăruiește satul Mănăstirii Sfântul Sava din „mijlocul târgului Iași”, la 3 aprilie 1620¹⁵⁶. Părțile din satul Brăești, ajunse „domnești încă din zilele lui Ștefan Tomșa”, sunt cumpărate, în iunie 1619, de la Gaspar Grațiani, cu 300 de galbeni, de Coste Bucioc mare vornic, unul dintre „nepoții Balicăi”¹⁵⁷. Mănăstirii Dragomirna i-a reîntărit Gaspar Grațiani satul Mătianii și siliștea Boziești, ținutul Hârlău, foste ale lui Balica, dăruite de Alexandru Movilă¹⁵⁸.

Radu Mihnea, în cea de-a doua domnie, întărește lui Miron Barnovschi hatman, la 24 martie 1624, patru sate, Nemirovul, Verbova, Verejani și Zaluțeani,

¹⁵¹ DIR, A, XVII/5, p. 238–239, nr. 316; p. 248–249, nr. 231. N. Iorga a afirmat că Manolache vameș ar putea fi totuna cu Manea fost mare vameș din 1604 (*Studii și documente*, V, p. 572–573).

¹⁵² DIR, A, XVII/5, p. 210–211, nr. 281.

¹⁵³ *Condica lui Constantin Mavrocordat*, III, p. 352; text folosit și de N. Iorga, în 1910, cu precizarea că Radu Mihnea a dat moșii „moștenitorilor” Voruntar (Prăjescu), Bucium, Buhuș medelnicerul (*Studii și documente*, XIX, p. 23).

¹⁵⁴ DIR, A, XVII/4, p. 24, nr. 35.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 229–230, nr. 291. Data documentului, 12 februarie 1618, păstrată de editori, este greșită. Atunci, în Țara Românească, domnea Alexandru Iliăș. Scriitorul actului, Lepădat grămătic, lucrează în cancelaria domnească în răstimpul 25 august – 10 septembrie și la 25 noiembrie 1618. Vezi DIR, B, XVII/3, p. 255, nr. 211; p. 241, nr. 217; p. 270, nr. 239. Un ecou al daniei făcute de Gavril Movilă se află într-un act de la Gheorghe Duca, emis la 25 martie 1666 (CDM, III, nr. 1321).

¹⁵⁶ DIR, A, XVII/4, p. 439, nr. 569. Satul este numit Heciu, în loc de Hiacul.

¹⁵⁷ DIR, A, XVII/4, p. 353, nr. 449. Ștefan S. Gorovei, „*Nepoții Balicăi*”, p. 123.

¹⁵⁸ DIR, A, XVII/4, p. 461–462, nr. 582; XVII/5, p. 35–36, nr. 35.

ținutul Soroca, luate cândva cu sila de Balica și pe care Ștefan Tomșa le dăruise hatmanului pentru slujba făcută¹⁵⁹. La 24 martie 1624, când reîntărește Mănăstirii Solca o mai veche danie a lui Tomșa, îi mai înmulțește moșiile cu satul Dumeni, ținutul Dorohoi, care fusese tot al lui Balica¹⁶⁰. Lui Miron Volcinschi, domnul îi întărește, la 10 aprilie 1625, părțile din satul Volcineț, pe Siret, cumpărate mai înainte de Balica de la Maria Jora¹⁶¹.

Miron Barnovschi-Movilă (ianuarie 1626 – august 1629; aprilie – iunie 1633), „știindu-se pre sine oarice sămănție casăi Balicăi” și pentru că acesta „nu a avut alte rudenii mai de aproape”, a strâns „toate moșiile unchiului domniei mele, a lui Isac hatman, și le-am dat pe la mănăstiri”. Mănăstirii Hangu, ctitoria lui, i-a dăruit satul Bărbești, ținutul Cărligăturii, luat de la Vasile Roșca mare armaș pe motiv că „nu se cade a stăpâni oamenii cei străini”¹⁶². A mai dat, apoi, jumătate din satul Pașcani, reluată de la Cazan fost postelnic cu 80 de taleri de argint¹⁶³. A apucat și satul Tămăduiani, stăpânit de Iordache Cantacuzino, „pentru că s-a dovedit rudă mai apropiată lui Isac Balica”. Boierul și-a reprimat satul, plătind 300 de galbeni, împărțiți de domn „pe la mănăstiri și s-a făcut pomenire lui Isac Balica”¹⁶⁴. Miluiește, la 27 martie 1627, Mănăstirea Dragomirna cu satul Fărceni, ținutul Dorohoi¹⁶⁵. Satul Podoleni, ținutul Fălciu, care trecuse, „din mână în mână”, l-a întărit, la 26 mai, Mănăstirii Solca¹⁶⁶, iar Mănăstirii lui Balica i-a revenit, la 15 iulie 1628, satul Coiceni, „ce este mai sus de târgul Iași”. La o dată apropiată, desigur, de aceasta, îi mai alătură satul Verejeni¹⁶⁷. O parte din satul Brăești i-a întărit-o lui Ștefan, ginerele postelnicului Ieremia Matieșescu¹⁶⁸.

Alexandru Iliăș, urmașul lui Miron Barnovschi, după prima domnie, a întărit daniile făcute de acesta mănăstirilor, ca și unor „slugi domnești”, cum a fost Constantin Stârcea, care primește, la 8 octombrie 1632, satul Răcinții, pe Nistru, ținutul Hotin¹⁶⁹.

¹⁵⁹ Document comunicat de d-l Dumitru Agache, Iași.

¹⁶⁰ **DIR**, A, XVII/5, p. 273, nr. 362.

¹⁶¹ *Ibidem*, p. 333, nr. 442; p. 352, nr. 464.

¹⁶² Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 72–73, 200–202; Ștefan S. Gorovei, „*Nepoșii Balicăi*”, p. 129–130. Vasile Roșca a zălogit satul Bărbești, pentru 270 de lei, lui Lupu Hăbășescu mare vornic de Țara de Sus. De la acesta l-a răscumpărat domnul (Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 689).

¹⁶³ N. Grigoraș, *Știri noi*, p. 184; **ASB**, *Documente istorice*, DCCLXXXII/2; I. C. Miculescu-Prăjescu, *Obârșia unei familii din Moldova*, în **RIR**, X, 1940, p. 186.

¹⁶⁴ **DRII**, A, XXIII, p. 137–138, nr. 101.

¹⁶⁵ *Uricariul*, XIV, p. 100–103; XVIII, p. 384; **CDM**, II, nr. 356. Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 188–191. Într-o jalbă a soborului mănăstirii, se amintește un hrisov de danie din 30 aprilie 1626 (*Din tezaurul documentar sucevean*, p. 247–248, nr. 1047).

¹⁶⁶ Document comunicat de d-l Dumitru Agache.

¹⁶⁷ **CDM**, II, nr. 427; **DRII**, A, XXI, p. 62–63, nr. 59.

¹⁶⁸ Miron Costin, *Opere complete*, II, p. 516–517.

¹⁶⁹ **DRII**, A, XXI, p. 282, nr. 225; *Uricariul*, XVIII, p. 397–401, reîntărirea a lui Moise Movilă, făcută la 23 martie 1631.

Moise Movilă, încă din prima domnie (aprilie 1630 – decembrie 1631), a socotit și el, ca și Miron Barnovschi, că toate cumpărăturile „nepotului de frate al domniei mele Isac Balica” sunt „drepte moșii ale mele”. Cu acest „drept”, el a luat de la Grama stolnic o jumătate din satul Pietriș, ținutul Roman, cu care-l miluise Miron Barnovschi, și, după o pâra cu Dumitrașco Buhuș vistiernic, rudă prin alianță a Moveștilor, îi revine, la 1 mai 1631, tot lui Grama acea jumătate de sat, „partea Moveștilor și acele părți ale Balicăi”. Baniî încasați, 600 de galbeni, domnul i-a dat „la sfintele mănăstiri pentru pomenire”¹⁷⁰. Cu satul Pârliți, ținutul Soroca, fost al lui Balica, l-a miluit, la 5 august 1631, pe Eustratie logofătul¹⁷¹, autor prezumtiv al *Letopiseșului moldovenesc* folosit de Grigore Ureche la scrierea cronicii sale.

Continuă și în cea de a doua domnie (iunie 1633 – aprilie 1634) să dispună, așa cum credea, de moșiile vărului său, socotind, ca și Miron Barnovschi, că „nu se află nici o altă rudă mai apropiată lui Isac Balica hatmanul în afară de domnia mea”¹⁷². Ignora, cu bună știință, pe descendenții lui Ion Prăjescu, însoțit cu o soră a Mariei, soția lui Ion Movilă logofătul¹⁷³.

Printre cei pe care îi face stăpâni pe moșiile lui Balica se află frații Pătrașco Ciogolea, al treilea logofăt, și Miron Ciogolea, care, „pentru slujba lor dreaptă și credincioasă”, primesc, la 15 septembrie 1633, trei sate: Dușmanul Mic, Dușmanul Mare, Logofeteni și părți din Pătrușeni, toate în ținutul Iași¹⁷⁴. În lunile imediat următoare, Pătrașco Ciogolea mai este dăruit cu satele Mălești și Terlești, care erau pe Prut, în ținutul Iași, alături de Dumeni, cu care fusese miluită Mănăstirea Solca, în 1624, de către Tomșa. Pentru acest ultim sat, Ciogolea i-a dat domnului 200 de taleri, oferiți, apoi, „unui mare agă care a adus domniei mele caftanul de la cinstitul împărat”¹⁷⁵. Preferința pentru acest boiernaș se manifestă și la 5 ianuarie 1634, când acesta mai capătă jumătate din satul Puțurenii, pe părăul Volovăț, părți din Săpoteni și Pomârla, toate în ținutul Dorohoi. La o dată neștiută, domnul i-a întărit și satul Roșiaci din ținutul Soroca¹⁷⁶ oferit, cu zece ani în urmă, lui Manolache

¹⁷⁰ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, II, p. 352–356. Pentru stolnicul Grama, vezi N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 404.

¹⁷¹ „Arhiva”, IX, 1898, 8–9, p. 479.

¹⁷² DRH, A, XXII, p. 84–85, nr. 78.

¹⁷³ Ștefan S. Gorovei, „*Nepoții Balicăi*”, p. 131.

¹⁷⁴ DRH, A, XXI, p. 496, nr. 394. Danie reîntărită la 12 martie 1634: *ibidem*, XXII, p. 84–85, nr. 78. Vasile Pârvan, *Un vechi monument de limbă literară românească*, în *idem, Studii de istorie medievală și modernă*, ediție de Lucian Nastasă, București, 1990, p. 249, cu transcrierea greșită a denumirii satelor.

¹⁷⁵ DRH, A, XXI, p. 509, nr. 405; p. 513–514, nr. 409; XXII, p. 99, nr. 85. Un hrisov de întărire de la Vasile Lupu (21 noiembrie 1634), indică suma de 150 de taleri: *ibidem*, XXII, p. 323, nr. 285.

¹⁷⁶ DRH, A, XXII, p. 3–4, nr. 1. Vasile Pârvan, *Un vechi monument*, p. 242. Pentru satul Săpoteni, vezi și N. Grigoraș, *Trei documente inedite despre Miron Costin*, în *AIIAI*, VI, 1969, p. 233–239; DRH, A, XXII, p. 326, nr. 287.

vameșul de către Tomșa. Lui Miron Costin i-a fost cunoscută această bunăvoință a domnului, care „multe case de gios lipsite au scos în fruntea lăcuitorilor țării, ales pre Ciogolești”¹⁷⁷. Mănăstirea Hangu s-a bucurat și ea de mila lui Moise Movilă, primind, la 14 martie 1634, un hrisov pentru satele Căcăceni și Miclăușeni, luate, cândva, de Miron Barnovschi de la Mănăstirea Sucevița¹⁷⁸.

La un an după începutul domniei lui Vasile Lupu (aprilie 1634), „nepoții Balicâi”, printre care era și doamna Tudosca¹⁷⁹, pornesc să revendice moșiile de „pe la oameni streini”. Savin, Lupu și Ionașco Prăjescu, Dumitrașco Șoldan și Pătrașco Ciogolea pretind, la 14 aprilie 1635, de la Pătrașco Albotă o „jumătate dintr-un cut din satul Sipoteni, ce se cheamă acum Vlădeni”. Domnul nu le dă dreptate¹⁸⁰. După două zile, aceiași „nepoți”, la care s-au mai adăugat Grigore Ureche, Dumitrașco Buhuș și fiii lui Ștefan Prăjescu, Gheorghe și Ion, vin din nou la divanul domnesc și cer satul Brătuleți, ținutul Neamț, stăpânit de Mitrofan, episcopul Romanului. Dovedindu-se, la cercetarea făcută, că n-au dreptate, dau episcopului o mărturie că „nu s-au aflat acel sat de moșiia noastră”¹⁸¹. Nici satul Tămăduiani, pe Siret, nu l-au putut lua, la 25 aprilie 1635, de la Iordache Cantacuzino mare vistiernic, pentru că avea „ispisoc de danie și cumpărătură” de la Ștefan Tomșa, dar și de la Moise Movilă, căruia îi plătise 250 de ughi, dați de domn „în treaba țării, unde a avut greutăți și nevoie”¹⁸². Au pierdut, la 29 aprilie 1635, și judecata cu Ionașco Popescul, pârcălab de Ștefănești, pentru satul Murguceni, ținutul Iași¹⁸³.

Egumenul Mănăstirii Solca se judecă, la 25 mai 1635, „cu toată ruda cari au fost mai aproapei lui Isac Balica”, care pretindea satele dăruite mănăstirii de către Ștefan Tomșa, pe motiv că „nime din ruda lui [Balica – *n.n.*] nici un satu nu ține”.

¹⁷⁷ Miron Costin, *Opere*, p. 96. Vasile Pârvan respinge afirmația că Ciogoleștii s-ar fi numărat printre acele „case de gios lipsite”, ei fiind „bogați și boieri” (*Un vechi monument*, p. 239).

¹⁷⁸ DRH, A, XXII, p. 87–88, nr. 79. Într-un act dat de Mihai Racoviță, la 30 iunie 1716, se afirmă că Miron Barnovschi i-a oferit lui Dumitrașco Șoldan și cumnatului său, Coste Băcioc, satele Căcăceni și Miclăușeni, pentru satele Bălâtești și Mânjești, ținutul Neamț, cu care a militat Mănăstirea Hangu (*Uricariul*, IV, p. 368–371).

¹⁷⁹ Ștefan S. Gorovei, „*Nepoții Balicâi*”, p. 125–126. Aspecte din atitudinea lui Vasile Lupu față de „nepoții Balicâi”, la Nistor Ciocan, *Considerații privind politica internă a lui Vasile Lupu în prima parte a domniei*, în AII, XXXI, 1994, p. 12.

¹⁸⁰ DRH, A, XXIII, p. 129, nr. 94; Vasile Pârvan, *Un vechi monument*, p. 248. Savin Prăjescu a fost fiul lui Ion Prăjescu; Lupu și Ionașco erau nepoții acestuia, fiii lui Nicoară Prăjescu. Dumitrașco Șoldan a fost căsătorit cu Safta, fiica lui Ion Caraiman și a Nastasiei Prăjescu. Pătrașco Ciogolea era fiul Sofroniei, fiica Nastasiei Prăjescu din prima căsătorie cu Cârstea Buhuș.

¹⁸¹ DRH, A, XXIII, p. 131–133, nr. 96, 97; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 126. Grigore Ureche a fost căsătorit cu Lupa, fata lui Vorontar Prăjescu. Dumitrașco Buhuș a fost fiul Nastasiei Prăjescu din prima ei căsătorie. Ștefan Prăjescu era fiul lui Ion.

¹⁸² DRH, A, XXIII, p. 137–138, nr. 101. La 2 mai 1635, „nepoții” lui Balica scriu un zapis prin care lasă acest sat „dumisale fratelui și prietenului nostru, Iordachie [Cantacuzino – *n.n.*], vistiernicul cel mare” (*ibidem*, p. 146, nr. 107).

¹⁸³ DRH, A, XXIII, p. 140–141, nr. 104.

Domnul nu ia în seamă plângerea egumenului și restituie „nepoților Balicăi” satele Lujeni și Șipeniți, ținutul Cernăuți, Dumeni, ținutul Dorohoi, Podoleni, ținutul Fălciu, și cinci fălci de vie la Cotnari, în dealul Țombricului, mănăstirea rămânând doar cu satul Iubăneasa și o parte din Licina, ambele în ținutul Dorohoi¹⁸⁴.

„Nepoții Balicăi” nu s-au descumpănit, în cererile lor, de nereușitele avute, căci la 29 aprilie 1635 afirmau, cu tărie, că „am luat toate satele Balicăi”. Beneficiind, la această anevoioasă strădanie, și de sprijinul lui Toderășco Ianovici, al treilea logofăt, „priiatenul nostru”, i-au dăruit acestuia satul Gârbeni, pe valea Bașeului¹⁸⁵. Părele la divanul domnesc, printre alte pricini de moșii, vor continua, „toată ruda” Balicăi¹⁸⁶ bucurându-se, în unele împrejurări, de sfaturile prielnice ale vistiernicului Iordache Cantacuzino. Recunoscând, la 31 martie 1637, că acesta le-a fost de „treabă și vorbe într-aceea vreme când am scos aiaste ocine toate câte au fost a Balicăi hatmanul”, ei nu l-au lăsat nerăsplătit și i-au dăruit jumătate din satul Pașcani¹⁸⁷.

Cunoaștem prea puțin din felul în care au chibzuit împărțirea ocinilor adunate. Vasile Lupu i-a întărit lui Pătrașco Ciogolea, în iulie 1635, satul Dumeni, care-i fusese lăsat de celelalte rudeni¹⁸⁸. Grigore Ureche a râvnit după satul Podoleni și, neîmplinindu-i-se voia, se judecă la divan, la 17 octombrie 1637, cu ceilalți „nepoți”, pe motiv că este „dreaptă ocină” a nepotului său, Nicolae, fiul fratelui Vasile. Domnul i-a dat dreptate¹⁸⁹, așa cum îi îndreptățește pe călugării de la Mănăstirea Balicăi să stăpânească în continuare satele Vlăsinești, ținutul Fălciu, și Mogoșești, ținutul Cărligăturii, foste ale hatmanului Balica¹⁹⁰. Jalbe pentru alte moșii ale lui Isac Balica sunt aduse la divan și în cursul anului 1638. La 20 ianuarie se întărește lui Ionașco Herțea două părți din a treia parte a satului Herțea, ținutul Herțea, rudele lui Balica rămânând doar cu „a treia parte din a treia parte din sat”¹⁹¹. Prin septembrie, Constantin Stârcea pârcaľab de Hotin, cumnat cu Dumitrașco Șoldan, primește, la cererea lui, o „carte” domnească pentru satul Miclăușeni, „pre unde au ținut Balica”¹⁹². Disputa dintre Mănăstirea Sf. Sava din

¹⁸⁴ *Ibidem*, p. 157–158, nr. 122. Satul Podoleni este numit în text *Hortleni*.

¹⁸⁵ DRH, A, XXIII, p. 141–142, nr. 104; Paul Păltănea, *op. cit.*, p. 155, unde l-am confundat cu Toader Petriceico.

¹⁸⁶ În documente vor mai apărea Ștefan Boul, cumnat cu Pătrașco Ciogolea, și surorile lui, Maria (măritată cu Nicolae Ralli), Paraschiva (însoțită cu Neculai Seachil comis) și Safta (soția viitorului domn Gheorghe Ștefan), Lupul Bucium, ginerele lui Savin Prăjescu; Maria, fiica lui Ștefan Prăjescu, soția lui Lupu Hăbășescu (DRH, A, XXIV, p. 46, nr. 49).

¹⁸⁷ DRH, A, XXIV, p. 46, nr. 49; p. 168–169, nr. 186.

¹⁸⁸ *Ibidem*, XXIII, p. 187–188, nr. 149. Vezi și *ibidem*, p. 253–256, nr. 216–217. În iulie 1635, lui Pătrașco Ciogolea i s-au întărit și părți din satul Bobești, ținutul Dorohoi, foste ale lui Balica (DRH, A, XXIII, p. 188–189, nr. 150).

¹⁸⁹ DRH, A, XXIII, p. 184–185, nr. 201.

¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 387–388, nr. 346, 347.

¹⁹¹ *Ibidem*, XXIV, p. 218, nr. 235.

¹⁹² *Ibidem*, p. 430, nr. 457.

Iași și Lupu Prăjescu mare comis, pentru satul Larionești, ținutul Soroca, se sfârșește în favoarea mănăstirii, care capătă trei părți din sat, cea de-a patra parte revenindu-i lui Lupu Prăjescu¹⁹³.

Documentele existente nu amintesc nimic despre chipul în care s-a stăpânit mulțimea moșiilor rămase de la Isac Balica de către „nepoții” lui. O împărțeală s-a făcut înainte de 1 noiembrie 1640, când, din satele ce „nu s-au pus la împărțeală”, Savin Prăjescu fost mare vornic, Dumitru Buhuș fost vistiernic, Grigore Ureche mare spătar, Lupu Prăjescu mare medelnicer, Constantin, Miron și Pătrașco Ciogolea, Gheorghe Ștefan al treilea logofăt, Ștefan Boul fost clucer și Ion Prăjescu fost ceașnic îi dăruiesc lui Toader Petriceico mare vornic al Țării de Sus a patra parte din satul Corlăteni¹⁹⁴.

„Împărțeala” de dinainte de 1 noiembrie 1640 este, probabil, totuna cu „împărțeala satelor Balicăi între rude, care s-au făcut în zilele Măriei Sale în văleat 7150” (1 septembrie 1641 – 31 august 1642), la care au luat parte descendenții feciorilor lui Ion Prăjescu – Vorontar, Savin, Ștefan, Nicoară – și ai fetelor – Nastasia, soția lui Cârstea Buhuș și a lui Ion Caraiman, Irina, măritată cu Coste Băcioc, Agafia, însoțită cu Toader Boul, și Maria, căsătorită cu Avram Romășcel. Atunci au „împărțit întru sine” 71 de sate întregi, șase jumătăți și 13 părți din diferite sate¹⁹⁵.

Împărțirea moșiilor va isca noi pricini de judecată, urmate de jalbe către domn pentru căpătarea unor „cărți” de stăpânire. La 4 aprilie 1642, „ruda” Balicăi s-a judecat pentru satul Sidavsca, pe care nu l-a câștigat¹⁹⁶. Pătrașco Ciogolea fost logofăt se înțelege, la 10 februarie 1644, cu Pentelei Barbovschi, care-i pretindea jumătate din satul Puțurenii, cumpărată cândva de la Balica cu 350 de taleri, ca să și-o țină pe mai departe și să-i întorcă 250 de lei¹⁹⁷. Peste câteva luni, la 19 mai 1645, domnul, aflat tocmai la Hotin, împuternicește pe Vasile Borăleanul uricar să aleagă părțile din satul Săpoteni, cumpărate de Balica hatmanul, după „scrisorile” ce i le va arăta Pătrașco Ciogolea¹⁹⁸.

¹⁹³ *Ibidem*, p. 457, nr. 489; p. 460, nr. 492.

¹⁹⁴ **ASB**, *Documente istorice*, CXLI/120; D. Velciu, *Grigore Ureche*, p. 126; N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 425–426, pentru Toader Petriceico.

¹⁹⁵ **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41; *Condica lui Constantin Mavrocordat*, III, nr. 1569, transcrisă parțial; Nistor Ciocan, *Considerații privind politica internă*, p. 12; Paul Păltâncea, *op. cit.*, p. 156. N. Iorga a afirmat că s-a discutat soarta a „50 de moșii” (*Studii și documente*, IV, p. 343, informație luată din condica de porunci a lui Constantin Mavrocordat, folosită și de I. C. Miculescu-Prăjescu, *Obârșia unei familii*, p. 185). Ștefan S. Gorovei, „*Nepoții Balicăi*”, p. 126–127. „Împărțeala” este amintită și în alte documente ulterioare: vezi I. C. Miculescu-Prăjescu, *op. cit.*, p. 186 (20 aprilie 1660); Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 106–107 (26 august 1668), 725 (iunie 1783); *Uricariul*, IV, p. 370 (30 iunie 1716); **ASB**, *Documente istorice*, VI/145 (aprilie 1810).

¹⁹⁶ Constantin N. Velichi, *Documente moldovenești (1607–1673) din arhiva metohului Sf. Mormânt din Constantinopol*, în „*Buletinul Institutului Român din Sofia*”, I, 1941, 1, p. 22. Editorul a folosit forma *Sidarsca*; D. Velciu, *op. cit.*, p. 127.

¹⁹⁷ **CDM**, II, nr. 1749.

¹⁹⁸ *Ibidem*, nr. 1779.

Lipsind documentele care să detalieze dezbateră „împărțelii”, nu știm din ce motive unele sate, cum a fost, de exemplu, Bozieni din ținutul Neamț, rămân pe seama tuturilor „nepoților” care, uneori, le cedează celor ce aveau nevoie de un oarecare ajutor. Maria, fiica lui Ștefan Prăjescu și soția lui Lupu Hăbășescu, rămânând văduvă, a fost dăruită de Savin Prăjescu și celelalte rude ale ei cu părțile ce le aveau în satul Bozieni¹⁹⁹.

Unele dintre satele luate în stăpânire de „ruda” Balicâi, în răstimpul 1641–1642, trec repede spre alți stăpâni. La 15 iulie 1648, Safta, fiica lui Ion Caraiman și a Nastasiei Prăjescu, soția lui Dumitrașco Șoldan, și nepoții ei, fiii lui Dumitru Buhuș, dăruiesc lui Iordache Cantacuzino părți din moșia satului Rugășești, ținutul Suceava, moștenite de la Nastasia Prăjescu, fiind prea departe de celelalte sate ale lor²⁰⁰.

„Nepoții Balicâi” vor mai stăpâni moșiile hatmanului până către anii 1656–1657 (1 septembrie 1656 – 31 august 1657), când se leapădă de „clironomia moșiilor Movileștilor și ale lui Isac Balica hatman” și le lasă pe toate în „stăpânirea Ilenei, fata lui Ion vodă Movilă”, măritată, la această dată, cu Miron Costin, „pârcălab de Hotin”. Actul este semnat de Ștefan Boul mare vistiernic, Toma (Cantacuzino) fost mare vornic, (Grigore) Hăbășescu serdar, (Nicolae) Buhuș clucer mare, Miron Ciogolea clucer mare, Ion Prăjescu sluger, Costin Moțoc sulger, Savin (Prăjescu) fost logofăt și Vasile Șoldan jicnicer²⁰¹. Aceiași boieri mărturisesc, cu puțin înainte de sfârșitul domniei lui Gheorghe Ștefan (3 martie 1658)²⁰² că restituie Ilenei „fără de nici o întrebare și fără de nici un cuvânt” toate „ocinile și moșiile Movileștilor și a Balicâi”, fiind „dumneaei mai aproape Movileștilor și Balicâi”. Mărturia a fost întărită și de domn²⁰³.

Hrisovul lui Gheorghe Ștefan pune capăt disputelor, multe rămase necunoscute, pe care le-au stârnit neamurile râvnitoare la moșiile strănse de hatmanul Isac Balica în vastul lui domeniu, înfăptuit prin cumpărături bine plătite, dar și prin strâmbătăți, într-o prea scurtă vreme. Preluat de cronicarul Miron Costin, ca o dreaptă moștenire a soției sale, domeniul, pe care nu-și închipuise că-l va poseda, i-a adus și multe griji, trebuind să tot apeleze la judecata divanului domnesc, pentru a-i putea păstra vechile hotare.

¹⁹⁹ ASB, *Documente istorice*, XLIII/51.

²⁰⁰ CDM, II, nr. 2029; Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, I, p. 248, cu anul 1647; Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 690, unde satul este numit *Pungești*. Documentul are data de 13 iulie 1647.

²⁰¹ ASB, *Documente istorice*, MCCXCVII/18; Sever Zotta, *Principii României descendente din Movilești*, în *ArhGen*, II, 1913, p. 103–104, cu vecheatul 7167 (1658–1659).

²⁰² Ștefan S. Gorovei a observat că data mărturiei, ca și a hrisovului domnesc, 20 martie, nu este reală, deoarece domnia lui Gheorghe Ștefan se sfârșește la 3 martie 1658 („*Nepoții Balicâi*”, p. 128).

²⁰³ ASB, *Documente istorice*, LVIII/43, cu data 20 martie 1658; Vasile Pârvan, *Un vechi monument*, p. 251, cu data 20 martie 1659; I. C. Miculescu-Prăjescu, *Obârșia unei familii*, p. 185–186.

ANEXA I

Lista alfabetică a satelor întregi, jumătăți și părți, stăpânite de hatmanul Isac Balica, cu data atestării lor documentare și localizarea lor actuală.

1. Bahrinești, sat întreg, pe pârâul Răut, ținutul Soroca, 1 septembrie 1641 – 31 august 1642, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
2. Bădești, siliște, pe pârâul Bahlueț, ținutul Roman, 18 august 1616, **DIR**, A, XVII/4, p. 24, nr. 35. A fost pe lângă com. suburbană Costești, jud. Iași.
3. Bănțești, jumătate de sat, pe pârâul Horaeț, ținutul Suceava, 22 iunie 1606, **DIR**, A, XVII/2, p. 48–49, nr. 50. A fost lângă satul Românești, com. Grănicești, jud. Suceava.
4. Bărbești, sat întreg, ținutul Cărligăturii, 18 decembrie 1621, **DIR**, A, XVII/5, p. 84, nr. 114. A fost lângă satul Sinești, jud. Iași.
5. Blidărești, sat întreg. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
6. Bobești, parte din sat. Nu se indică ținutul, iulie 1635, **DRH**, A, XXIII, p. 188–189, nr. 150. A fost lângă satul Movileni, com. Concești, jud. Botoșani.
7. Borlești, jumătate de sat, pe Siret, „care acum se numește Tămădueni”. Nu se indică ținutul, 1 noiembrie 1603, **DIR**, A, XVII/1, p. 118, nr. 171. A fost inclus în orașul Pașcani, jud. Iași.
8. Borzești, siliște, pe pârâul Jijia, ținutul Dorohoi, 30 martie 1621, **DIR**, A, XVII/5, p. 35–36, nr. 35. A fost pe teritoriul jud. Botoșani, dar nu poate fi localizată.
9. Botești, parte din sat, pe pârâul Stavnic, ținutul Vaslui, 25 iulie 1604, **DIR**, A, XVII/1, p. 172, nr. 245. Sat dispărut, la est de satul Parpanița, orașul Negrești, jud. Vaslui.
10. Boziești, jumătate de sat, ținutul Tecuci, 31 martie 1640, **ASB**, *Peceți*, 118; **ASI**, *Documente*, 433/4. A fost în vecinătatea satului Torcești, com. Umbrărești, jud. Galați.
11. Brăești, parte din sat, ținutul Hârlău, 22 iunie 1606, **DIR**, A, XVII/2, p. 48–49, nr. 50. A fost pe teritoriul com. Văculești, jud. Botoșani.
12. Brodăceani, sat întreg. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
13. Broucăuți, sat întreg, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.
14. Bugeani, sat întreg, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.
15. Carapuşceani, sat întreg, pe pârâul Răut, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.
16. Căcăceani, sat întreg, pe pârâul Miletin, ținutul Hârlău, 30 martie 1615, **DIR**, A, XVII/3, p. 210, nr. 309. A fost în satul Dimăcheni, com. Corlăteni, jud. Botoșani.
17. Cărămănești, sat întreg, ținutul Orhei, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.

18. Cârpiți, sat întreg. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.
19. Căunărești, jumătate de sat. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.
20. Cerbeani, sat întreg, pe pârâul Horincea, ținutul Covurlui, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.
21. Cerepcăuți, sat întreg, ținutul Suceava, 15 mai 1745, Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, IV, p. 139. Nu l-am putut localiza.
22. Chipicianca, parte din sat. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
23. Coiceni, sat întreg, „mai sus de târgul Iași”, pe Prut, 15 iulie 1628, **CDM**, II, nr. 427. Nu l-am putut localiza.
24. Corlăteni, parte din sat, pe pârâul Jijia, ținutul Dorohoi, 26 martie 1613, **DIR**, A, XVII/2, p. 124, nr. 199. Satul Corlăteni, jud. Botoșani.
25. Corlătești, sat întreg, ținutul Covurlui, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. A fost lângă satul Smârdan, jud. Galați.
26. Cosateuca, parte din sat. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.
27. Coșirintă, sat întreg, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 martie 1642>. Nu l-am putut localiza.
28. Cotiujeani, sat întreg, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.
29. Cricencău, parte din sat, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 martie 1642>. Nu l-am putut localiza.
30. Cucuiați, sat întreg, pe pârâul Răut, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 martie 1642>. Nu l-am putut localiza.
31. Curilești, sat întreg. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.
32. Davida, sat întreg, ținutul Orhei, în Basarabia, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.
33. Dealul Dric, vie, parte, 12 aprilie 1623, **DIR**, A, XVII/5, p. 210–211, nr. 281. În vecinătatea orașului Huși.
34. Dealul Țombricului, vie, parte, 25 mai 1635, **DRH**, A, XXIII, p. 157–158, nr. 122. În preajma satului Cotnari, jud. Iași.
35. Debăzani, jumătate de sat, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
36. Dumeni, sat întreg, pe pârâul Iubăneasa, ținutul Dorohoi, 4 ianuarie 1610, N. Iorga, *Studii și documente*, XIX, p. 22. Sat în com. Ungureni, jud. Botoșani.
37. Durmești, sat întreg. Nu se indică ținutul, 26 martie 1613, **DIR**, A, XVII/3, p. 124, nr. 199. Nu l-am putut localiza.
38. Dușmanul Mare, sat întreg, ținutul Iași, în partea de peste Prut, în Basarabia, 15 septembrie 1633, **DRII**, A, XXI, p. 496, nr. 394. Nu l-am putut localiza.
39. Dușmanul Mic, sat întreg, ținutul Iași, în partea de peste Prut, 15 septembrie 1633, **DRII**, A, XXI, p. 496, nr. 394. Nu l-am putut localiza.
40. Epureni, parte din sat, pe pârâul Jijia, ținutul Hârlău, <1 septembrie 1610 – 31 august 1611>, **DIR**, A, XVII/2, p. 317 nr. 424. A fost în satul Ungureni, jud. Botoșani.

41. Fărceni /Furceni/, sat întreg, pe pârâul Jijia, ținutul Dorohoi, 16 martie 1627, **CDM**, II, nr. 356. A fost lângă satul Dimăcheni, com. Corlăteni, jud. Botoșani.
42. Floreni, sat întreg, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
43. Folești, sat întreg, pe pârâul Răut. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.
44. Gârbeni, seliște pe Valea Bașeului, ținutul Dorohoi, 29 aprilie 1635, **DRH**, A, XXIII, p. 141–142, nr. 104. Sat în com. Havârna, jud. Botoșani.
45. Gligeni, sat întreg, ținutul Iași, în partea de peste Prut, 12 martie 1634, **DRII**, A, XXIII, p. 84–85, nr. 78. Acum, satul Hlinceni din Basarabia.
46. Godinești, sat întreg, ținutul Cernăuți, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
47. Gugiumănești, sat întreg. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.
48. Herțea, parte din sat, ținutul Cernăuți, 26 ianuarie 1638, **DRH**, A, XXIV, p. 218, nr. 235. Acum în regiunea Cernăuți (Ucraina).
49. Hiacul, sat întreg, pe pârâul Răut, ținutul Soroca, 12 februarie 1618, **DIR**, A, XVII/4, p. 229–230 nr. 291. Nu l-am putut localiza.
50. Hudești, parte din sat, pe pârâul Bașeu, ținutul Dorohoi, 28 ianuarie 1663, N. Grigoraș, *Știri noi*, p. 185. Sat și comună în jud. Botoșani.
51. Iubăneasa /Iubănești/, sat întreg, ținutul Dorohoi, 27 noiembrie 1607, **DIR**, A, XVII/2, p. 133, nr. 163. Sat și comună în jud. Botoșani.
52. Lucașul, parte din sat, ținutul Neamț, 10 iunie 1608, **DIR**, A, XVII/2, p. 156, nr. 201. A fost pe teritoriul satului Mărgineni, jud. Neamț.
53. Iurceni, sat întreg, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
54. Ivancăuți, sat întreg. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.
55. Larionești, parte din sat, ținutul Soroca, 20 octombrie 1638, **DRII**, A, XXIV, p. 457, nr. 489. Nu l-am putut localiza.
56. Licina, parte din sat, ținutul Dorohoi, 25 mai 1635, **DRII**, A, XXIII, p. 157–158, nr. 122. Sat în com. Suharău, jud. Botoșani.
57. Logofeteni, sat întreg, ținutul Iași, în partea de peste Prut, în Basarabia, 15 septembrie 1633, **DRII**, A, XXI, p. 496, nr. 394. Nu l-am putut localiza.
58. Lujeni, sat întreg, ținutul Cernăuți, **DRII**, A, XXIII, p. 157–158, nr. 127. Sat în regiunea Cernăuți.
59. Malcău, sat întreg, pe pârâul Răut. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
60. Mălești /Mălăești/, sat întreg, pe Prut, ținutul Iași, 4 noiembrie 1633, **DRII**, A, XXI, p. 513–514, nr. 409. Sat în com. Gropnița, jud. Iași.
61. Mărculești, sat întreg, pe pârâul Răut. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
62. Mășceni, sat întreg, pe Nistru, ținutul Soroca, 9 aprilie 1623, *Uricariul*, V, p. 221–222. Nu l-am putut localiza.
63. Măstăceani, sat întreg, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.

64. Mățiani, jumătate de sat, pe pâraul Jijia, ținutul Hârlău, <1 septembrie 1610 – 31 august 1611>, **DIR**, A, XVII/2, p. 317, nr. 424. Sat, com. Corlăteni, jud. Botoșani.
65. Miclăușeni, sat întreg, ținutul Dorohoi, 14 martie 1634, **DRII**, A, XXII, p. 87–88, nr. 79. A fost în satul Carasa, com. Corlăteni, jud. Botoșani.
66. Mogoșești sub Plop, jumătate de sat, ținutul Cărligăturii, 2 aprilie 1630, M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 512. Sat în com. Mogoșești, jud. Iași.
67. Munteni, sat întreg, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
68. Murguceani, sat întreg, ținutul Iași, 29 aprilie 1635, **DRH**, A, XXIII, p. 140–141, nr. 103. Este în Basarabia, probabil în raionul Călărași.
69. Nemirovul, sat întreg, ținutul Soroca, 24 martie 1624, comunicat de d-l D. Agache.
70. Onești, sat întreg, ținutul Covurlui, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Sat, astăzi Slobozia Oancea, com. Oancea, jud. Galați.
71. Opișeani, sat întreg, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.
72. Oșihlibi, sat întreg, ținutul Cernăuți, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.
73. Pașcani, jumătate de sat, pe Siret, ținutul Suceava, 15 ianuarie 1613, **DIR**, A, XVII/3, p. 100, nr. 163. Orașul Pașcani.
74. Păpălaci, sat întreg. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
75. Pătrușeni, parte din sat, ținutul Iași, în partea de peste Prut, 15 septembrie 1633, **DRII**, A, XXI, p. 496, nr. 394. Nu l-am putut localiza.
76. Pârliți, sat întreg, ținutul Soroca, 5 august 1631, „Arhiva”, IX, 1898, p. 475. Nu l-am putut localiza. S-ar putea să fie totuna cu *Pârlești*, trecut în „împărțea” din anii 1641–1642 (**ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41).
77. Pereni, sat întreg, ținutul Orhei, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
78. Pietriș, parte din sat, pe pâraul Bahlueț, ținutul Roman, 18 august 1616, **DIR**, A, XVII/4, p. 24, nr. 35. A fost înglobat în satul Costești, com. suburbană Costești, jud. Iași.
79. Piroșcani, sat întreg, pe pâraul Răut. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
80. Podoleni, sat întreg, ținutul Fălciu, 26 mai 1627, document comunicat de d-l D. Agache. Sat în com. Cozmești, jud. Iași.
81. Poiana, sat întreg, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
82. Pojogeani, sat întreg. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.
83. Pojoreani, parte din sat, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.
84. Pomârla, parte din sat, ținutul Dorohoi, 5 ianuarie 1634, **DRH**, A, XXII, p. 3, nr. 1. Com. Pomârla, jud. Iași.

85. Popeni, parte din sat, pe pârâul Iubăneasa, ținutul Dorohoi, 26 februarie 1605, **DIR**, A, XVII/1, p. 196–197, nr. 280. Sat în com. George Enescu, jud. Botoșani.

86. Puțurenii, jumătate de sat, pe pârâul Olovăț, ținutul Dorohoi, 5 septembrie 1605, **DIR**, A, XVII/2, p. 252, nr. 325. Sat în com. Coțoșca, jud. Botoșani.

87. Radomirești, sat întreg. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.

88. Răbăești, sat întreg, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.

89. Răcinti, sat întreg, pe Nistru, ținutul Hotin, 23 martie 1631, *Uricariul*, XVIII, p. 397–401; **CDM**, Supl., I, nr. 481. Nu l-am putut localiza.

90. Răducești, sat întreg. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.

91. Răspopeani, sat întreg, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.

92. Rășcani, jumătate de sat, pe pârâul Răut. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.

93. Rogojeni, sat întreg, pe pârâul Răut, ținutul Soroca, 9 aprilie 1623, *Uricariul*, V, p. 221–222. Nu l-am putut localiza.

94. Roșiaci, sat întreg, pe pârâul Răut, ținutul Soroca, 9 aprilie 1623, *Uricariul*, V, p. 221–222. Nu l-am putut localiza.

95. Rugăcești, parte din sat, ținutul Suceava, 15 iulie 1647, Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, I, p. 248. Sat numit *Rogojești*, în com. Mihăileni, jud. Botoșani.

96. Sărătura, sat întreg. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.

97. Săpoteni, parte din sat, pe pârâul Iubăneasa, 5 ianuarie 1634, **DRII**, A, XXII, p. 3–4, nr. 1. Nu l-am putut localiza.

98. Scânteiani, sat întreg, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.

99. Scobârceni, sat întreg, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.

100. Sidavsca, sat întreg. Nu se indică ținutul, 2 octombrie 1616, **DIR**, A, XVII/4, p. 52, nr. 97. **DIR**, A, p. 232, îl localizează în Basarabia.

101. Silișeul de Sus, parte din sat, ținutul Dorohoi, 17 noiembrie 1609, **DIR**, A, XVII/2, p. 264–265, nr. 345. Com. Hilișeul-Horia, jud. Botoșani.

102. Sipoteni, parte din sat, pe pârâul Jijia, ținutul Botoșani, „care acum se numește Vlădeni”, 26 martie 1613, **DIR**, A, XVII/3, p. 199. Satul Vlădeni, com. Corlăteni, jud. Botoșani.

103. Slobozia Saucăi cu Balicova, sat întreg. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.

104. Soci, sat întreg. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.

105. Spilceani, sat întreg, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.

106. Stăuceni, sat întreg, ținutul Dorohoi, 16 aprilie 1612, **DIR**, A, XVII/3, p. 74–75, nr. 121. Com. suburbană Stăuceni, jud. Botoșani.

107. Stârceni, jumătate de sat. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
108. Stoicani, parte din sat, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.
109. Surda, jumătate de sat. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.
110. Șipeniți, sat întreg, ținutul Cernăuți, 25 mai 1635, **DRH**, A, XXIII, p. 157–158, nr. 122. Astăzi în regiunea Cernăuți.
111. Tăistreni, sat întreg, pe pârâul Răut. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
112. Tămădueni, vezi Borlești.
113. Târzieni, sat întreg. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
114. Temerliani, sat întreg, ținutul Fălciu, 5 martie 1658, N. Iorga, *Studii și documente*, XXII, p. 353–354. A fost lângă satul Ivănești, com. Pădureni, jud. Vaslui.
115. Terlești, sat întreg, pe Prut, ținutul Iași, 4 noiembrie 1633, **DRH**, A, XXI, p. 513–514, nr. 409. Sat, astăzi Sculeni, com. Victoria, jud. Iași.
116. Toderești, parte din sat, pe pârâul Soloneț, ținutul Suceava, 13 aprilie 1636, **DRH**, A, XXIII, p. 455–456, nr. 397. Com. Todirești, jud. Suceava.
117. Tomilăuți, sat întreg, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
118. Unchitești, parte din sat, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>. Nu l-am putut localiza.
119. Vasileuți, sat sau cătun alăturat satului Verbova, căci în „împărțeala” din anii 1641–1642 exista mențiunea „Verbova cu Vasileuți” (**ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41). Nu l-am putut localiza.
120. Vepreuca, sat întreg, pe pârâul Răut. Nu se indică ținutul, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
121. Verbia, sat întreg, pe pârâul Jijia, ținutul Hârlău, 11 august 1623, „Atheneul român”, Iași, 1861, p. 13–14; **CDM**, II, nr. 160. A fost în satul Corlăteni, jud. Botoșani.
122. Verbova, sat întreg, ținutul Soroca, 24 martie 1624, comunicat de d-l D. Agache. Nu l-am putut localiza.
123. Verbușcani, parte din sat, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.
124. Verdeșani, jumătate de sat. Nu se indică ținutul, 6 august 1610, **DIR**, A, XVII/2, p. 313, nr. 417. Nu l-am putut localiza.
125. Verejani, sat întreg, ținutul Soroca, 24 martie 1624, comunicat de d-l D. Agache. Nu l-am putut localiza.
126. Visternici, sat întreg, pe pârâul Răut, ținutul Soroca, 9 aprilie 1623, *Uricariul*, V, p. 221–222. La 23 iulie 1623 este numit *Vistierniceni*, **DIR**, XVII/5, 238–239, nr. 316. Nu l-am putut localiza.
127. Vlădeni, vezi Șipoteni.
128. Vlăsinești, sat întreg, ținutul Fălciu, 7 martie 1636, **DRH**, A, XXIII, p. 387, nr. 346. A fost lângă com. Lunca Banului, jud. Vaslui.

129. Voiceni, sat întreg, ținutul Cernăuți, 15 mai 1745, Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, V, p. 29. La 2 aprilie 1782 se numea *Văscăuți* (*ibidem*). Astăzi în regiunea Cernăuți.

130. Volcineț, parte din sat, ținutul Suceava, 10 aprilie 1625, **DIR**, A, XVII/5, p. 333, nr. 442. Astăzi în regiunea Cernăuți.

131. Zăluceni, sat întreg, ținutul Soroca, 24 martie 1624, comunicat de d-l D. Agache. Nu l-am putut localiza.

132. Zmulgeani, sat întreg, ținutul Soroca, <1 septembrie 1641 – 31 august 1642>, **ASB**, *Documente istorice*, MDLXXVI/41. Nu l-am putut localiza.

ȚIȚEICA – „DINASTIE” DE INTELLECTUALI ROMÂNI. Schiță a arborelui genealogic

Puține țări se pot mândri cu „dinastii de intelectuali”. Printre aceste ținuturi ale minunilor divine, se numără patria română. La „dinastia” Hasdeilor, a Ciorăneștilor și ale altora, nu mai puțin celebre, putem adăuga pe cea a familiei Țițeica.

„Personalitatea lui Gheorghe Țițeica – scria Octav Onicescu, la aniversarea centenarului nașterii marelui savant (1973)– a fost complexă: *geometru*, situat printre primele rânduri ale creatorilor unei științe geometrice noi; *profesor*, a cărui activitate neîntreruptă a contribuit în mod esențial la formarea unei puternice școli matematice românești; *îndrumător* pentru instituțiile la crearea sau la organizarea cărora a contribuit temeinic și pentru oamenii avizi după cuvântul care să le dea orientare gândurilor și activităților lor”¹.

Asemenea colegilor săi, numiți stâlpii „Gazetei Matematice” (Vasile Cristescu, Andrei Ioachimescu² și Ion Ionescu), deviza lui Gheorghe Țițeica a fost: *entuziasm, armonie, muncă, sacrificii*. Opera lui matematică întrunește aceste componente la nivel absolut. „De aceea – va conchide un istoric al matematicii, George Șt. Andonie – *Simfonia a IX-a* a lui Beethoven, pentru melomani, sau demonstrațiile din matematici ale lui Henri Poincaré, Emile Picard sau Gheorghe Țițeica, pentru matematicieni, mișcă profund toate cutele sufletului omenesc”³.

Părinții lui Gheorghe Țițeica erau țărani originari din Cilibia – Buzău. Tatăl, *Radu Țițeica* (1845–1892), fochist în flota română, s-a stabilit la Turnu Severin, ridicându-și o casă modestă într-un cartier mărginaș, în spatele turnului de apă al orașului și a decedat în condiții neelucidate la Spitalul din Brăila, în noaptea de 10/11 iulie 1892. Mama, *Stanca* (născută Ciolănescu, 1852–1938), de asemenea provenită dintr-o familie de țărani, ca și soțul ei, a fost casnică. Gheorghe Țițeica a avut trei surori mai mici: *Elena/Lina*, funcționară de poștă, stabilită definitiv în Turnu Severin, căsătorită cu Vasile Ciortan, mort de tânăr, cu care a avut patru copii: Mircea (inginer), Gabriela, Viorica (arhitectă) și Florica (profesoară de matematici); *Maria*, profesoară de limbă franceză, stabilită definitiv în București, căsătorită cu Alex. Ștefănescu, judecător, fără copii; *Ana*, profesoară de menaj,

¹ Octav Onicescu, *Gheorghe Țițeica (1873–1939)*, în volumul *Învățați ai lumii*, București, 1976, p. 242–250.

² Pentru familia acestuia, v. Radu Beldiman, *Descendența unei familii de moși în Țara Românească*, în *ArhGen*, VI (XI), 1999, 1–4, p. 245–246.

³ George Șt. Andonie, *Varia Mathematica*, București, 1977, p. 219.

stabilită definitiv în București, căsătorită cu I. Martinescu, funcționar la Banca Națională, cu care a avut doi copii: Badea (economist) și Radu (inginer, căsătorit cu o evreică, emigrat în Israel).

Gheorghe Țițeica s-a născut la 4/16 octombrie 1875, la Turnu Severin. Cursurile primare le face în orașul natal, iar cele gimnaziale și liceale în Craiova, cu tot șirul de neazuri ale unui copil orfan și sărac, dar dotat intelectual, ajutându-și mama văduvă și surorile din meditațiile și bursa pe care o primea datorită rezultatelor la învățătură.

Ca licențiat al Facultății de Științe din București (1895) și cu doctorat în matematici la Sorbona – Paris (1899, cu G. Darboux), Gheorghe Țițeica devine cadru universitar la Universitatea din București (1903) și Politehnică (1928). Se căsătorește, la 4/17 iulie 1904, cu *Florence Thierrin* (18 august 1882 – 10 februarie 1965), de origine elvețiană francofonă.

Datorită meritelor notorii, Gheorghe Țițeica este ales membru al Academiei Române (1913, în locul lui Spiru Haret, decedat), al Academiei din Maryland – U.S.A. (1930), al Societății de Științe din Varșovia – Polonia (1933) și al Societății Regale de Științe din Liège – Belgia (1934). A primit titlul de „Doctor honoris causa” al Universității din Varșovia (1934) și a fost președinte al secției de geometrie la Congresele internaționale de matematici de la Toronto – Canada (1924), Zürich – Elveția (1932), Oslo – Norvegia (1936). A ținut cursuri sau conferințe la universitățile din Bruxelles, Paris, Roma ș. a.

Are contribuții de seamă în geometria diferențială afină, descoperind suprafețele (1906) și curbele (1911), care îi poartă numele. Este autor de *Culegeri de probleme de geometrie sintetică și analitică* (1901, 1939, 1944, în mai multe ediții) și al unui *Vocabular matematic* (1923), în colaborare. A fost cofondator al publicației de specialitate „Gazeta Matematică” (1895). A înființat, împreună cu G. G. Longinescu, revista „Natura” (1905). Prodigioasa activitate de cercetare matematică este cuprinsă în circa 300 de lucrări/memorii. A decedat la 5 februarie 1939.

Soția sa, *Florence*, a fost fiica lui Florentin Thierrin (1849–1907) și a soției sale, Fanny Champetier (1850–1930), originari din Surpierre (Fribourg) – Elveția, stabiliți în București, devenind coproprietari ai Gimnaziului privat Schewitz-Thierrin. Printre cei șase frați și surori ai lui Florentin Thierrin, s-a numărat și Angélique Rey, căsătorită cu Napoléon Sudan (sinucis în 1935), profesor de franceză, părintii matematicianului Gabriel-Napoleon Sudan (1899–1973). Florence Thierrin a urmat cursurile Școlii Naționale de Științe din Neuchâtel – Elveția, dar și ale Facultății de Litere din Fribourg (1899–1904), în specialitatea limbi moderne, istorie, filosofie, statistică, în care și-a luat brevetul de capacitate. A fost, în Primul Război Mondial, președinte al Societății pentru Ocrotirea Orfanilor de Război, filiala Ilfov, conferindu-i-se Crucea Regina Maria cl. II (5 aprilie 1924), după ce primise Crucea Meritul Sanitar (23 martie 1923), prin Decret Regal. În Al Doilea Război Mondial, pentru aceeași osârdie depusă în ușurarea suferințelor victimelor acestuia, a fost

distinsă de Societatea Națiunilor cu Crucea Roșie (24 iunie 1942). Era o intelectuală rasată. Urmase Conservatorul din București, clasa harpă. În familie, crease o atmosferă de emulație și armonie.

Gheorghe și Florence Țițeica au avut trei copii: *Radu* (31 martie 1905 – 28 aprilie 1987), *Gabriela* (17 august 1906 – 24 iulie 1987) și *Florentin-Șerban* (14 martie 1908 – 17 mai 1985).

Radu Gh. Țițeica a urmat cursurile gimnaziale conduse de bunicul matern, iar cele liceale la „Spiru Haret” (1913–1925). Și-a luat licența în fizică, la Facultatea de Științe din București (1928), și doctoratul la Paris (1933) cu o teză privind spectrele de vibrație și structură în molecule poliatomiche. A fost cadru universitar la Cluj și București (1934–1975), făcând politică de dreapta. A avut o contribuție deosebită la redactarea și coordonarea *Lexiconului Tehnic Român*, fiind distins cu premii științifice (1955, 1966). S-a căsătorit, la 25 ianuarie 1956, cu *Alecsandrina* (născută la 14 octombrie 1923, la Flămânzi-Botoșani), fiica țăranilor Toader și Domnica Chițaniuc. Soția sa a urmat liceul din Bălți-Basarabia și doi ani de filologie în București. A fost redactor la Editura Tehnică pentru *Lexiconul Tehnic Român*. Au avut doi copii: *Cristiana* (n. 30 iunie 1957, inginer în construcții utilaje la Schela de Foraj Chitila și redactor, specialistă foto, la diferite publicații; necăsătorită) și *Gheorghe-Alexandru* (n. 7 aprilie 1959, inginer în construcții utilaje, proiectant la un institut de specialitate în București).

Gabriela Gh. Țițeica și-a luat licența în matematică la Universitatea din București (iunie 1926) și în inginerie electrotehnică (mai 1929), și a devenit cadru universitar (1928–1971), urcând până la treapta de profesor. A fost celibatară.

Șerban-Florentin Gh. Țițeica a urmat aceleași cursuri liceale și universitare ca și fratele său, devenind specialist în fizică nucleară, membru al Academiei Române, făcând politică de stânga. A fost căsătorit cu *Maria-Martha* – fiica medicului Ștefan Mishu, descendent din I. C. Brătianu, și a Mariei Areta Beldiman, nepoata de fiu a lui Alexandru Beldiman, fondatorul ziarului „Adevărul” –, la rândul ei medic specialist în hematologie și imunologie, cadru universitar. Au avut doi copii: *Ștefana* (n. 1953, violonistă, din 1980, la Filarmonica din München, angajată prin examen de Sergiu Celibidache, căsătorită cu dr. Tudor Dumitrescu, fizician) și *Maria* (n. 1954, biofizician, implicată în medicină, căsătorită cu filosoful Laurențiu Boldeanu). Ștefana și Tudor Dumitrescu au doi copii, *Thomas* (n. 1986) și *Philipp* (n. 1989), iar Maria și Laurențiu Boldeanu unul singur, *Alexandru-Șerban* (n. 1986). Nu am insistat, în aceasta schiță a arborelui genealogic, asupra agnațiilor și cognațiilor, nici asupra altor rude mai îndepărtate, întrucât ne-am rezervat precizările într-o lucrare specială, de dimensiuni substanțiale.

Deoarece anul acesta s-au împlinit șase decenii de la intrarea în eternitate a lui Gheorghe Țițeica, savantul exemplar, încheiem cu un portret literar datorat lui Ion Barbu / Dan Barbilian, unul dintre neofiii preferați: „Un om blond, foarte blond, de blondul idilic al stelei de seară sau al umbrei pe munți, în apus. O față

românească, dar străveche (daco-romană), încoronată de o calviție venerabilă, semnul climatului specific ideii”⁴.

Urmașii lui intelectuali au avut, în activitățile prestate, aceleași trăsături datorate seriozității și creativității.

⁴ Ion Barbu, *Gh. Țițeica*, în „Universul Literar”, XXXIV, 2, 8 ianuarie 1928, p. 1.

Cuvânt de închidere

Doamnelor și Domnilor,

Timpul despărțirii a bătut deja la ușa casei noastre – a casei care există, deocamdată, doar în sufletele noastre, acolo (întotdeauna acolo) unde suntem și noi înșine. E, prin urmare, vremea unui mic bilanț, ca să știm ce am propus, ce am obținut prin munca noastră, ce putem și ce trebuie să dorim pentru viitor.

Au fost înscrise în program 71 de comunicări; au fost înregistrate 67 și s-au citit 64 – cele trei care au rămas necitite au fost, ca să spun așa, sacrificate spre folosul obștesc și sper că autorii vor ierta și vor îngădui acest sacrificiu.

*Dintre participanții cu comunicări, 14 persoane s-au aflat aici pentru prima oară – și impresiile lor, culese pe parcursul acestor zile, sunt copleșitoare. Dintre cei 14, jumătate sunt oameni aflați la începutul drumului. Nu voi osteni să repet că acesta este cel mai frumos câștig pentru noi, una dintre garanțiile eficienței pe termen lung, a **perenității lucrului**, dacă pot îndrăzni să preiau sugestia d-lui Ion Varlam. E adevărată observația d-sale: ținta trebuie să fie perenitatea, dar tot atât de adevărat e și faptul că nu se poate tinde spre așa ceva în absența muncii bine rânduite și eficiente – avem o mărturie cel puțin în marile ctitorii ale medievalității românești.*

*Congresul a arătat care sunt forțele reale în materie de preocupări genealogice și heraldice, dar și proporția lor exactă. A fost lesne de observat că specialiștii și pasionații cercetărilor genealogice au direcții de concentrare și depășire a stadiilor inițiale, prin abordări tot mai largi, de istorie socială, de prosopografie, de antropologie istorică, pe de o parte, și de istorie familială, recuperatoare, pe de altă parte; în schimb, preocupările în materie de heraldică sunt extrem de difuze și, cel puțin deocamdată, evident neaplicate și neproductive. Am văzut o puternică gândire teoretică, de formă tradiționalistă, conservatoare – singura la care eu însuși pot subscrie. Fenomenul permanent uman, definit ca atare de Yves Mettmann acum câteva decenii, este, totuși, **într-un fel** în spațiile de străveche tradiție heraldică și **într-altul** la noi. Nu putem sări etapele – așa cum în cercetarea istorică propriu-zisă nu putem încă să abandonăm căile pozitivismului, singurele care îngăduie valorificarea informațiilor documentare în condițiile cu totul speciale (era să zic „originale” ...) de la noi.*

*Sunt prea firave preocupările pentru studierea fenomenului heraldic românesc – ceea ce favorizează impresia că el nici nu a existat ! E trist că miile de impresiuni sigilare din secolul XVII, mai ales, rămân încă necunoscute specialiștilor și celor interesați, care pledează **pro** sau **contra** după ureche sau din cabinet. Această situație se cere rapid remediată și, de altfel, colegii mei de la Iași (d-l Petronel Zahariuc în mod deosebit) lucrează deja în această direcție.*

A fost încă un punct bine câștigat, evident consolidat cu acest prilej, și anume sporirea legăturilor dintre oameni cu preocupări comune, a **solidarității** care, numai ea, poate să dea **soliditatea** clitoriei noastre.

Comitetul Director al Institutului „Sever Zotta” speră ca viitorul Congres, din 2001, să fie organizat altfel, după modelul congreselor internaționale. **Regulamentul Congreselor** – în curs de elaborare – va ajuta la eliminarea disfuncțiilor, dacă nu a tuturor, cel puțin a celor mai multe. Aceasta va însemna, însă, o participare mai atentă la pregătirea organizării, chiar din partea Domniilor Voastre. Înscriserea, ca și participarea la cheltuieli, va fi suportată de congresiști, din propriile lor cotizații lunare. De aceea, fac din nou un apel stăruitor pentru reglarea acestor probleme. Pe baza cotizațiilor, membrii Institutului „Sever Zotta” vor avea de suportat cheltuieli mult mai mici cu prilejul Congreselor noastre și, după cum sperăm, chiar și revista (nu numai expedierea ei) va intra în contul cotizațiilor.

Proiectele noastre de viitor sunt ceva mai clare și așezate evident pe temelii ceva mai solide. Institutul „Sever Zotta” va deveni un mijloc eficient pentru impulsivarea cercetărilor în aceste domenii și pentru recompensarea celor mai merituoză și fructuoasă eforturi. S-au anunțat, până în acest moment, câteva propuneri; astfel, au sugerat posibilitatea acordării unui sprijin financiar d-l dr. Claudius von Teutul (pentru cercetări în arhivele din Cernăuți) și d-nii Ion Balș și Radu Miclescu (pentru cercetări asupra istoriei familiilor dumnealor); s-a anunțat, de asemenea, disponibilitatea pentru crearea unor premii (Filitti, Mavrocordat, Gorovei).

Institutul „Sever Zotta” va iniția, de la începutul anului academic următor, cicluri de conferințe pe teme conexe studiilor genealogice și heraldice (artă, justiție, istorie literară, viață privată, izvoare, istorie socială).

A treia direcție pe care se vor aduna eforturile noastre privește publicațiile – ediții și reeditări. Sperăm să putem da ediții noi din lucrări fundamentale, tipărite cu multă vreme în urmă și devenite de multă vreme rarități bibliografice. Am în vedere, când spun acest lucru, **Genealogia Cantacuzinilor**, **Genealogiile documentate ale lui Ștefan D. Grecianu** și chiar „Arhiva Genealogică” (împreună cu „Arhiva Genealogică Română”), pentru care plănuim o reeditare anastatică.

Vom încerca să reactivăm și proiectul celor două șiruri de publicații – **Collectanea genealogica** și **Collectanea heraldica**. Ele vor rămâne, însă, sub semnul posibilităților financiare.

Dar ceea ce este foarte important privește **conexarea noastră la mișcarea genealogică și heraldică internațională**. Vom face demersurile necesare pentru aderarea la Federația Societăților de Istorie Familială din Sud-Estul Europei și la Confederația Internațională de Genealogie și Heraldică și vom solicita înscrierea orașului nostru pe lista celor avute în vedere pentru a fi (nu înainte de anul 2004) sediul unui congres internațional în domeniul acestor științe.

Planurile sunt, forțele sunt. Noi contăm pe ajutorul Domniilor Voastre participativ și eficient.

Rog pe cei care ne-au fost alături venind de departe să ducă salutul nostru fiilor căminului românesc stabiliți pe alte meleaguri.

Vă mulțumesc tuturor pentru caldă, afectuoasă încredere pe care ne-ați arătat-o, pentru spiritul fratern și colegial pe care l-ați manifestat, pentru atmosfera senină, caldă și constructivă pe care ați asigurat-o și ați construit-o. Prezența și participarea Domniilor Voastre la munca noastră comună, pe aceste temelii, constituie cea mai bună garanție pentru viitor.

Așteptând propunerile Domniilor Voastre pentru organizarea activităților viitoare, Vă dau întâlnire în anul 2001 și, cu nostalgie, declar închise lucrările celui de-al X-lea Congres de Genealogie și Heraldică.

SOARTA „ARHIVEI GENEALOGICE”

Sub acest titlu, *Buletinul Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”* a dat seamă, în multe numere ale sale, despre eforturile pe care Comitetul de Redacție al „Arhivei Genealogice” le-a făcut, de-a lungul anilor 2001–2005, pentru a asigura continuitatea acestei publicații în cadrele stabilite în anul 1993: publicație a Filialei Iași a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, tipărită sub auspiciile Editurii Academiei Române. Pentru colaboratorii revistei, ca și pentru cititorii ei fideli, întârzierea care se acumula fără să se anunțe vreun semn al reluării a devenit îngrijorătoare: partea a doua a volumului V (X), aferent anului 1998, a apărut abia în 2003, după care nu a mai urmat nimic.

Risipite în *Buletinele Institutului „Sever Zotta”* – care au o circulație restrânsă: distribuite gratuit membrilor societății și niciodată cumpărate de alții... – informațiile respective nu pot încheia imaginea coerentă a acestor eforturi, la capătul cărora conducerea Filialei Iași a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a decis că „Arhiva Genealogică” trebuie să-și continue viața – având a contribui la dezvoltarea unei direcții de cunoaștere istorică mai presus de vânturi neprielnice și orgolii invidioase – și că această continuitate nu i-o mai poate asigura decât Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”. Întârzierea definitivă a fost luată la începutul anului 2007, când întârzierea acumulată trecea dinspre al optulea spre al nouălea an, și un prim volum dintre cele opt restante – VI (XI), 1999 – a și fost încredințat tiparului. Pentru acel volum, nu a mai fost posibilă adunarea informațiilor despre amintitele eforturi ale Comitetului de Redacție. Pregătindu-se pentru tipar un al doilea volum – VII (XII), 2000 – am socotit că este *obligatoriu* ca aceste informații să-și găsească aici locul, pentru ca prietenii și colaboratorii noștri să poată avea, în sfârșit, imaginea completă măcar a greutăților cu care ne-am confruntat în această direcție a activității Filialei Iași a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie.

Nu facem altceva decât să reproducem textele publicate în *Buletinul Institutului „Sever Zotta”*, cu minimele precizări necesare pentru înțelegerea faptelor, și fără nici un comentariu în plus.

*

2001

[*Buletinul IRGH*, 1–3/2002, p. 8]

În urma discuțiilor de la 20 noiembrie 2001, Comitetul de Redacție al „Arhivei Genealogice” a propus Editurii Academiei Române următorul protocol de colaborare (v., în acest *Buletin*, p. 2), înmănat d-lui Ioan Ganea, directorul Editurii, la 24 ianuarie 2002:

1. Prezentul acord (protocol etc.) are ca scop să asigure apariția revistei „Arhiva Genealogică”, editată în acest moment de către Filiala Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române prin Editura Academiei Române. Dificultățile financiare au determinat oprirea lucrului la fascicula 3–4/1998 a numitei reviste (aflată, la data prezentului act, în corectura I la S.C. „Dosofteri” S.A. din Iași), făcând necesară intervenția unei sponsorizări. Condițiile acestei sponsorizări sunt precizate în cele ce urmează.

2. Beneficiarul sponsorizării este Comitetul de Redacție al revistei (Redacția), și nu Colegiul de Redacție sau Editura.

3. Întrucât ultimele fascicule apărute ale revistei „Arhiva Genealogică” – 3–4/1997 și 1–2/1998 – au avut 376 p. (23,5 coli tipografice) și, respectiv, 368 p. (23 coli tipografice), Comitetul de Redacție socotește că aceste cifre reprezintă paginația necesară unui volum acceptabil, astfel încât totalul celor două fascicule aferente unui an calendaristic să însumeze circa 45 coli tipografice (720 pagini).

4. În aceste condiții, sponsorizarea de care va beneficia Comitetul de Redacție al revistei „Arhiva Genealogică” va fi destinată să acopere – față de finanțarea asigurată de Editura Academiei – **diferența cheltuielilor tipografice necesare pentru atingerea paginației indicate la punctul precedent.**

5. Ca urmare a acestei sponsorizări, tirajul **net** (după retragerea depozitului legal) se va împărți, în proporția indicată de acoperirea cheltuielilor, între Editură și Comitetul de Redacție (care va difuza respectiva cotă recuperând suma aferentă în vederea tipăririi numărului următor).

6. Comitetul de Redacție își declară disponibilitatea de a difuza, pe cheltuiuala sa, ca și până acum, și partea de tiraj pe care Editura o va destina vânzării, decontând periodic sumele încasate din această vânzare.

7. Ca beneficiar al sponsorizării, Comitetul de Redacție se va strădui să acționeze pentru diminuarea cheltuielilor tipografice, în folosul tuturor părților.

8. Întrucât prin această sponsorizare se va putea asigura continuarea apariției unei reviste de prestigiu și unica de specialitate din România, Editura se va strădui să transmită, în cursul anului 2002, către S.C. „Dosoftei” comenzile pentru cel puțin trei numere restante (1–2/1999, 3–4/1999 și 1–2/2000).

9. Cota de sponsorizare rezultată din suma indicată de S.C. „Dosoftei” ca total al cheltuielilor tipografice va putea fi achitată direct executantului, fie de către Comitetul de Redacție, fie de către sponsor.

10. Numele sponsorului se va menționa, în această etapă, *numai pe coperta a doua*, iar sigla Editurii – *numai pe cotorul volumului*.

2002

[*Buletinul IRGH*, 1–3/2002, p. 9–10]

Editura Academiei Române a răspuns cu adresa nr. 163/21.II.2002, semnată de directorul ei, d-l dr. ing. Ioan Ganea:

În legătură cu propunerea de protocol de colaborare pe care ne-ați prezentat-o la începutul lunii februarie a.c. [eroare: la 24.I.2002 – *n.n.*] vă transmitem în continuare, punctul de vedere al conducerii editurii:

– Având în vedere că sponsorizările pe care intenționați să le obțineți au ca scop acoperirea cheltuielilor privind publicarea revistei „Arhiva Genealogică”, nu avem nimic împotriva ca ele să fie obținute prin efortul Comitetul de Redacție.

– În situația în care se va dispune de fondurile necesare, volumul lucrării apreciem că poate rămâne la nivelul volumelor ce au fost publicate anterior.

– Deoarece nu știm încă care sunt costurile tipografice totale, necesare pentru publicarea numerelor aflate în pregătire, nu putem preciza în ce procent va putea contribui și Editura Academiei Române cu sume din bugetul alocat în 2002 de către Academia Română pentru publicarea de reviste. Vă putem

preciza însă că, din planificarea efectuată în cursul acestei luni pentru revistele care ar putea să apară în anul 2002 cu fondul rezervat din buget, putem alocă în medie 6,0 milioane lei pe număr de revistă.

– Referitor la tirajul ce ar trebui să revină Editurii Academiei, vă precizăm că prin decizia Biroului Prezidiului avem obligația ca din fiecare lucrare publicată să repartizăm: 3 exemplare conducerii Academiei Române, 18 exemplare Secției de Științe Istorice, 8 exemplare la Biblioteca Academiei Române și filialelor acesteia, 10 exemplare Colegiului de Redacție, 20 exemplare (sub formă de extrase) autorilor articolelor din revistă, 9 exemplare depozitului legal (Biblioteca Națională), 3 exemplare stoc etalon (din care 1 exemplar reprezintă bunul de difuzat), 2 exemplare pentru Biblioteca editurii, 5 exemplare pentru târguri și expoziții interne și externe, 3 exemplare pentru conducerea editurii, 2 exemplare pentru redacție și tehnoredacție, 5 exemplare stoc editură. În afară de acestea avem obligația să transmitem 300 exemplare pentru schimb internațional (250 exemplare la filiala Iași Biblioteca Academiei Române și 50 exemplare la sediul din București al acestei instituții), 35 exemplare pentru abonamente prin RODIPET. Un număr de circa 20–30 exemplare se vând prin Editura Academiei diversilor clienți.

– Revista fiind publicată sub egida Academiei Române, numele și sigla Editurii Academiei Române trebuie să apară atât pe coperta exterioară cât și la interior.

– Numele sponsorilor se vor menționa pe coperta a doua.

– Formatul și forma de prezentare exterioară și interioară trebuie să fie similare cu cele ale numerelor anterioare. De asemenea, orice modificare a componenței colegiului și colectivului redacțional trebuie aprobată de Secția Științifică de specialitate și de către Biroul Prezidiului.

– Protocolul de colaborare ar urma să-l încheiem după observațiile dumneavoastră, dar ținând seama de cele sus-menționate.

Biroul Permanent al CHGS-I, convocat de urgență la 25 februarie, a analizat acest răspuns și a recomandat ca situația – dată fiind gravitatea ei – să fie discutată în Consiliul Director al CHGS-I. La 12 martie, Consiliul Director a avizat răspunsul redactat de Biroul Permanent sub semnătura Președintelui interimar și a redactorului-șef al „Arhivei Genealogice” (expediat cu adresa nr. 7/15.III.2002):

Primind adresa nr. 163/21.II.2002 – prin care s-a răspuns propunerilor noastre relative la încheierea unui protocol de colaborare având ca scop continuarea tipăririi revistei „Arhiva Genealogică” sub egida Editurii Academiei Române – Biroul Permanent al Filialei Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie s-a reunit într-o ședință de urgență la 25 februarie c., pentru a analiza „punctul de vedere al conducerii editurii” transmis prin menționata adresă.

Membrii Biroului Permanent au constatat, cu mâhnire, că, prin acest răspuns, Editura Academiei Române este de acord doar cu ideea ca o parte din cheltuielile prilejuite de tipărirea revistei noastre să fie acoperite prin sponsorizări obținute de Comitetul de Redacție, dar respinge termenii propuși de noi pentru realizarea practică a unei asemenea colaborări. Nu vedem, în această atitudine, nici o urmă din flexibilitatea care ar trebui să definească – dată fiind această situație nouă – raporturile dintre Editură și Comitetul de Redacție, ca expresie a unei dorințe de a colabora cu eficiență maximă pentru atingerea scopului propus.

Editura declară că, pentru anul în curs, poate „aloca în medie 6,0 milioane lei pe număr de revistă”. Or, la S.C. „Dosofteri” S.A. din Iași costul unui număr de dimensiuni normale (ca acela aflat acum, la respectiva tipografie, în corectura I) se ridică la circa 50.000.000 lei (această cifră V-a fost comunicată de redactorul-șef al revistei în cursul întâlnirii pe care a avut-o cu Dvs. la 24 ianuarie a.c.). Aceasta înseamnă că Editura n-ar contribui decât cu aproximativ *a opta parte* din costurile tipografice totale, restul de *șapte optimi* urmând să fie asigurat prin sponsorizările obținute de Comitetul de Redacție. Sau, dacă volumul (respectiv, costurile) s-ar înjumătăți, contribuția Editurii n-ar însemna decât *a patra parte*, celelalte *trei părți* revenind sponsorizărilor.

În schimb, dintr-un tiraj total de circa 450 de exemplare, Editura cere să-i revină circa 170 de exemplare, adică mai mult de *o treime* (circa 37,7 %).

Cu alte cuvinte, Editura Academiei Române ar urma să contribuie la cheltuieli cu **12,5%** și să primească un beneficiu de **37,7 %**, adică **de trei ori mai mare** ! Nu trebuie să fie cineva specialist în științe economice și financiare ca să vadă că pe o asemenea bază nu se poate așeza o colaborare trainică și durabilă.

Acceptând termenii propuși de Dvs., ar însemna ca, de fapt, **Comitetul de Redacție să sponsorizeze Editura**, asigurându-i exemplarele necesare pentru conducerea Academiei și a Editurii, pentru Secția de specialitate, pentru târguri și expoziții, pentru schimbul internațional, pentru abonamente și vânzări; în felul acesta, însă, nici o părțică din investiția făcută prin sponsorizările obținute de Comitetul de Redacție nu ar mai reveni acestuia, pentru reinvestire (tipărirea numerelor următoare) !

Celelalte puncte având o importanță minoră în raport cu acestea două, Biroul Permanent al Filialei Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie Vă roagă să binevoiți **a reconsidera propunerile Dvs., fie în sensul sporirii cotei de participare a Editurii la cheltuieli, fie în sensul scăderii cotei de tiraj**. În ambele variante, **cele două cote ar trebui să fie, procentual, cât mai apropiate**. Oricum, dacă diferența dintre costurile tipografice și sponsorizări ar rămâne de numai 6.000.000 lei, membrii Biroului Permanent sunt dispuși să o acopere din propriile lor resurse, fără a mai apela la acelea ale Editurii, cu consecințe ușor de întrevăzut pentru viitorul revistei.

[*Buletinul IRGH, 7–9/2002, p. 1–4*]

Într-un număr anterior al *Buletinului IRGH*, au fost înfățișate o parte din strădaniile Comitetului de Redacție al „Arhivei Genealogice” pentru ca această revistă să-și poată continua apariția ca publicație a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (Filiala Iași), sub egida Editurii Academiei Române (cf. *Buletinul IRGH, 1–3/2002, p. 2 și 8–10*). Înțelegând dificultățile financiare ale acestei ultime instituții și venind în întâmpinarea unor inițiative similare, Comitetul de Redacție a propus, în ianuarie 2002, un protocol de colaborare, angajându-se să obțină sponsorizări care să micșoreze cheltuielile Editurii. Condiția fundamentală a acestei propuneri a fost ca **tirajul să se împartă** – între Editură și Comitetul de Redacție – **în cote direct proporționale cu sumele aduse de fiecare parte**. Răspunsul Editurii Academiei (21 februarie 2002) a relevat faptul că o asemenea împărțire proporțională nu ar putea fi pusă în practică, din motive specifice, rezultând că participarea respectivei instituții la cheltuieli putea fi de numai **12,5%** (în cazul discutat, suma era de 6.000.000 lei), în schimbul căreia ar fi urmat să-i revină un beneficiu de **37,7%** ! Ca urmare, Biroul Permanent al CHGS-I s-a adresat din nou Editurii Academiei (15 martie 2002), explicând nefirescul situației și conchizând:

Biroul Permanent al Filialei Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie Vă roagă să binevoiți *a reconsidera propunerile Dvs., fie în sensul sporirii cotei de participare a Editurii la cheltuieli, fie în sensul scăderii cotei de tiraj*. În ambele variante, *cele două cote ar trebui să fie, procentual, cât mai apropiate*. Oricum, dacă diferența dintre costurile tipografice și sponsorizări ar rămâne de numai 6.000.000 lei, membrii Biroului Permanent sunt dispuși să o acopere din propriile lor resurse, fără a mai apela la acelea ale Editurii, cu consecințe ușor de întrevăzut pentru viitorul revistei.

La acest demers, Editura Academiei Române a răspuns (sub nr. 483/14 iunie 2002) ca și cum discuțiile anterioare nu ar fi existat, arogându-și, în plus, inițiativa finanțării revistei și prin sponsorizări și subvenții. Înserăm aici acest răspuns, pentru a fi cunoscut de toți cei care sprijină revista și nu doresc ca apariția ei să fie oprită din cauza lipsei de fonduri:

Către Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie
– Filiala Iași
Domnului Președinte interimar
Prof. dr. Mircea Ciubotaru

Am ezitat să vă răspundem la scrisoarea trimisă în luna martie 2002, deoarece considerăm că maniera în care este redactată dovedește fie că nu se cunoaște în ce mod este implicată editura în publicarea revistelor Institutelor și Comisiilor Academiei Române și situația fondurilor alocate de la Bugetul de Stat pentru această activitate, fie că se dorește a se găsi un „vinovat” răspunzător de toate nerealizările de până acum.

Deși domnul director Ioan Ganea a discutat cu domnul prof. dr. Ștefan Gorovei atât la telefon, cât și cu ocazia vizitei ce ne-a făcut-o la sediul editurii, ne vedem nevoiți să vă reamintim încă o dată situația în care se găsește revista „Arhiva Genealogică”, publicație a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, Filiala Iași¹.

Revista figurează în portofoliul Editurii Academiei Române împreună cu încă circa 80 publicații periodice, numerele aferente acestora (restante și ale anului curent) ce ar trebui să apară în anul 2002, ajungând la 650. Fondurile alocate

¹ Corect: „a Filialei Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române”, întrucât *Filiala Iași a Academiei Române* nu are o asemenea comisie (subcomisie).

de Academia Română pentru anul 2002, destinate apariției publicațiilor periodice, nu ne permit să achităm decât costurile pentru cele 70 numere publicate de la începutul anului și până în prezent și a celor încă circa 80 numere aflate în tipografie. *Printre acestea nu figurează și revista Comisiei dumneavoastră*².

Ca urmare, editura nu dispune de suma necesară publicării numerelor 3–4/1998 ale revistei „Arhiva Genealogică” și nici nu o poate obține din surse proprii (de exemplu, din încasări din vânzări de publicații sau din abonamente).

Pentru aceasta, am solicitat³ Comitetului de redacție, direct interesat în apariția revistei, să găsească surse de finanțare sub formă de sponsorizări sau subvenții.

Afirmațiile potrivit cărora Editura „ar urmări să obțină beneficii din sponsorizările obținute de Comitetul de redacție”, că „nu dă dovadă de flexibilitate și dorință de colaborare cu eficiență maximă”, că „i-ar reveni circa 40% din tiraj fără să contribuie financiar”, că „nici o părticică din investiția făcută prin sponsorizările obținute de Comitetul de Redacție nu ar mai reveni acestuia” ș.a.m.d. nu au nici o justificare. Reamintim încă o dată că Editura nu reține pentru folosință proprie nimic din sumele primite din sponsorizări, ea achitând cu acestea costurile pentru finisarea și tipărirea revistei.

Conform hotărârii Prezidiului Academiei Române, din toate publicațiile ce apar la Editura Academiei Române, un număr de exemplare trebuie distribuite gratuit Conducerii Academiei, membrilor Secției științifice de specialitate, Bibliotecii Academiei Române și filialelor acesteia, iar alt număr este destinat schimbului intern și internațional de publicații. Din tirajul realizat, Editura Academiei nu reține decât câteva exemplare de lucru și pentru acțiunile de promovare a imaginii revistei prin publicitate sau la târguri și expoziții. Numărul de exemplare destinate comercializării sunt cele pentru care există comenzi și abonamente, iar sumele încasate din vânzarea lor nu revin editurii, așa cum menționați dumneavoastră în scrisoare, ci se consideră venit la Bugetul de Stat și se virează în contul acestuia.

² Numărul 3–4/1998 se afla în tipografie încă din toamna anului 2000 ! Sublinierea ne aparține.

³ Ceea ce este inexact, propunerea venind, de fapt, din partea Comitetului de Redacție.

Ca urmare, Editura Academiei Române, neavând fondurile necesare asigurate de Academia Română, în acest an nu poate publica revista „Arhiva Genealogică”⁴. În situația în care pot fi atrase alte surse de finanțare (subvenții, sponsorizări), care să acopere integral costurile tipăririi revistei într-un tiraj care să permită onorarea cu exemplare a tuturor obligațiilor amintite mai sus⁵, atunci editura va întreprinde acțiunile necesare pentru apariția în termen cât mai scurt a numerelor respective.

În speranța că veți înțelege în mod corect poziția și rolul editurii în publicarea revistei, vă asigurăm de aprecierea și considerația noastră.

DIRECTOR GENERAL,
Prof. dr. G. MIHĂILĂ
Membru corespondent al Academiei Române

DIRECTOR,
Dr. ing. Ioan GANEA

Această scrisoare a ajuns la cunoștința Comitetului de Redacție – ai cărui membri alcătuiesc Biroul Permanent al CHGS-I – la 24 iunie; patru zile mai înainte, la 20 iunie, se primise adresa-circulară nr. 432 din 4 iunie 2002, prin care editura confirma faptul că numerele 3–4/1998 se aflau în lucru; aceeași circulară conținea și următorul îndemn:

Având în vedere faptul că pentru publicarea în continuare a numerelor restante și a celor din anul curent nu există în prezent fonduri bugetare suficiente, vă rugăm să analizați posibilitatea obținerii unui sprijin financiar (sponsorizări, subvenții) de la instituții și întreprinderi interesate, pentru a nu întrerupe apariția revistei. În acest scop, vă rugăm să veniți la Editura Academiei pentru a discuta împreună măsurile ce se impun.

Reunit de urgență la 25 iunie, Biroul Permanent al CHGS-I a trebuit să constate – trecând peste gravele confuzii conținute în scrisoarea din 14 iunie 2002 (evidente prin raportarea la scrisorile noastre anterioare) – că Editura Academiei Române nu mai poate suporta, din punct de vedere financiar, tipărirea revistei „Arhiva Genealogică”; singura soluție pentru ca această **unică publicație românească de specialitate** să poată supraviețui rămâne **preluarea ei de către**

⁴ Sublinierea noastră. Se va observa că afirmația vine după ce, în februarie 2002, se anunțase că Editura ar putea „aloca în medie 6,0 milioane lei pe număr de revistă”!

⁵ Sublinierea noastră.

Institutul „Sever Zotta”. Ca atare, s-a stabilit convocarea urgentă, în ședință comună, a Consiliului Director al CHGS-I și a Comitetului Director al Institutului „Sever Zotta”.

[*Buletinul IRGH*, 7–9/2002, p. 5]

Ședința extraordinară din 28 iunie 2002. Cu scopul de a identifica cea mai convenabilă modalitate practică de rezolvare a situației revistei „Arhiva Genealogică”, Consiliul Director al CHGS-I și Comitetul Director al Institutului „Sever Zotta” s-au întrunit în ședință comună extraordinară. Dintre membrii Consiliului Director al CHGS-I (zece + doi supleanți), au fost prezenți șase (Mircea Ciubotaru, Ștefan S. Gorovei, Cătălin Hriban, Sorin Iftimi, Marcel Lutic și Silviu Vacaru), iar trei (Maria Magdalena Székely, Mihai-Răzvan Ungureanu și Petronel Zahariuc) și-au delegat voturile. Din partea Comisiei tehnice, a participat d-l Vasile Munteanu. Președintele interimar al CHGS-I, d-l Mircea Ciubotaru, și redactorul-șef al revistei, d-l Ștefan S. Gorovei, au înfățișat toată corespondența purtată cu Editura Academiei și toate demersurile făcute la această instituție în problema discutată. Cei prezenți au luat act de faptul că Editura Academiei Române nu mai poate acoperi *în nici un procent* cheltuielile necesare tipăririi „Arhivei Genealogice”, ceea ce înseamnă *încetarea apariției acestei reviste prin Editura Academiei și sub egida CHGS-I*. În aceste condiții, Consiliul Director al CHGS-I a decis să remită Institutului „Sever Zotta” misiunea de a continua editarea revistei sub patronajul său. S-a remarcat că aceasta este o soluție preconizată încă de la începutul prezentelor dificultăți, adoptată, în principiu, cu prilejul ședințelor comune ale conducerii CHGS-I și Institutului „Sever Zotta” din 12 martie și 11 iunie 2002 (cf. *Buletinul IRGH*, 1–3/2002, p. 3, și 4–6/2002, p. 3). Din punct de vedere practic, s-a observat că, în aceste împrejurări, cazul „Arhivei Genealogice” se află conexat cu acela al revistei HERB, amândouă lovite deopotrivă de blocajul intervenit în primăvara anului 2001.

Dacă până în toamnă nu va interveni nici o modificare de natură să permită continuarea tipăririi „Arhivei Genealogice” prin Editura Academiei Române, înseamnă că – revista încetând a mai fi publicația Filialei Iași a CHGS – actuala compunere a Colegiului de Redacție nu va mai corespunde realității, ea urmând a reflecta statutul de publicație a Institutului „Sever Zotta”. În mod similar, va trebui refăcut Comitetul de Redacție. Deocamdată, în situația de față ambele organisme ar trebui considerate ca dizolvate.

[*Evident, în cursul verii nu a intervenit nimic de natură să schimbe această situație. La începutul toamnei, demersurile au fost reluate – aparent, cu speranțe întemeiate, după cum se vede mai departe.*]

[*Buletinul IRGH*, 10–12/2002, p. 3]

În continuarea informațiilor prezentate în numărul precedent al *Buletinului IRGH* (p. 1–4), inserăm aici scrisoarea adresată directorului adjunct al Editurii Academiei Române de președintele interimar al CNHGS-I și de redactorul-șef al revistei.

Stimată Doamnă Director,

În urma unor discuții cu DVoastră, d-l **Radu Olaru** – vechiul și prețitul nostru colaborator de la Tipografia „Dosoftei” – ne-a comunicat că ar fi posibil ca Editura Academiei Române să preia, totuși, finanțarea pentru tipărirea fasciculei 3–4/1998 a revistei „Arhiva Genealogică”. D-l dr. **Mircea Ciubotaru** – președintele interimar al Filialei Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie – V-a consultat direct, prin telefon, cu mai multe zile în urmă, iar răspunsul DVoastre a fost că „Arhiva Genealogică” nu se află pe lista tipăriturilor avute în vedere pentru finanțarea la „Dosoftei”, dar că, totuși, să definivăm volumul în perspectiva unei *eventuale* posibilități de plată.

Fascicula 3–4/1998 a revistei noastre este culeasă de aproape doi ani, dar lucrul s-a oprit atunci când, sosind bonul de comandă trimis de editură, s-a constatat o diminuare a volumului, la **18,75 coli editoriale** (= 300 pagini de revistă) în loc de **23 coli editoriale** (= 368 pagini de revistă), cât avusese numărul anterior. Din primăvara anului trecut încercăm să obținem o revenire la volumul pe care îl socotim absolut necesar (23 coli editoriale), pentru a continua colaborarea cu Editura Academiei Române, dar fără nici un succes. Vă amintiți, desigur, că acum aproape un an redactorul-șef al revistei, d-l **Ștefan S. Gorovei**, a venit personal la Editura Academiei cu propunerea de a tipări revista într-un regim de cofinanțare (Comitetul de Redacție urmând să identifice sponsorii). Propunerile pe care le-am făcut în acest sens au fost, însă, respinse de conducerea editurii, care, prin adresa nr. 483/14.06.2002, ne-a comunicat, finalmente, că nu mai acordă nici un leu pentru „Arhiva Genealogică”.

În aceste condiții, am dori să știm dacă acum, continuând lucrul după îndemnul DVoastre și asigurând „bunul de tipar” în termenul enunțat de DVoastră (1 decembrie), putem avea **garanția fermă** că Editura Academiei Române va

achita Tipografiei „Dosoftei” costul imprimării fasciculei 3–4/1998 a revistei „Arhiva Genealogică” la parametri normali (23 coli editoriale). Trebuie să fiți de acord că, în lipsa acestei **garanții ferme**, nu putem cere Tipografiei „Dosoftei” să continue lucrul, efectuând îndreptările semnalate la prima corectură, apoi corectura a doua etc., lucrări al căror cost se va adăuga la datoria deja existentă.

V-am fi îndatorați dacă ați binevoi a ne răspunde cât de repede posibil, printr-un fax trimis la numărul **0232-20.11.56** al Facultății de Istorie, cu mențiunea „pentru Ștefan S. Gorovei”.

Vă mulțumim și Vă rugăm să primiți expresia deosebitului nostru respect.

Dr. Mircea Ciubotaru

Dr. Ștefan S. Gorovei

Iași, 8 octombrie 2002

Nr. 11

[La data când se trimitea această scrisoare, Filiala Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie era deja amenințată cu izgonirea din sediul pe care îl avea în clădirea Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, prin hotărârea directorului acestei instituții⁶. Până la urmă, în ciuda tuturor demersurilor⁷, Filiala Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a rămas, la 1 ianuarie 2003, fără sediu – situație care nu s-a schimbat nici până astăzi.

În ceea ce privește fascicula 3–4/1998 a revistei „Arhiva Genealogică”, ea a apărut în 2003, nu cu prilejul celui de-al XII-lea Congres de Genealogie și Heraldică, după cum fusese stabilit, ci în vară, la sfârșitul lunii iunie. Apariția ei, chiar și cu această întârziere, a generat speranța că vechea colaborare cu Editura Academiei ar putea fi reluată în termenii conveniți în 1993.]

2003

[Buletinul IRGH, 10–12/2003, p. 11]

Am informat, cu regularitate, despre eforturile noastre pentru a asigura publicarea, în continuare, a revistei „Arhiva Genealogică”; o facem în continuare, cu dorința și speranța că aceste eforturi vor fi înțelese ca și dificultățile care le provoacă.

⁶ Cf. *Buletinul IRGH*, 7–9/2002, p. 8–9, 12–15.

⁷ Cf. *Buletinul IRGH*, 10–12/2002, p. 10–12.

După apariția numărului 3–4/1998, redactorul șef al revistei a primit o scrisoare-circulară (nr. 920/06.10.2003), prin care Editura Academiei Române cere tuturor publicațiilor cu numere restante să comunice „termenele ferme de predare a acestora la editură, analizând totodată posibilitatea comasării mai multor numere sau ani într-un singur volum”. Înnoirea cerinței de a se preda manuscrisele la Editură (obligație de care redacția „Arhivei Genealogice” fusese scutită în 1999) a provocat ample discuții, la capătul cărora s-a convenit să se răspundă după cum urmează (nr. 17 din 12 decembrie 2003):

Adresa Dvs. nr. 920 din 6 octombrie a.c. a fost analizată de Consiliul Director al Filialei Iași a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (CNGHS-I) și de Comitetul de Redacție al revistei „Arhiva Genealogică” în ședințele de lucru din 14 octombrie și 11 noiembrie a.c. În urma discuțiilor care au avut loc cu aceste ocazii, vă comunicăm cele ce urmează.

Consiliul Director al CNGHS-I și Comitetul de Redacție al revistei „Arhiva Genealogică” sunt de acord cu propunerea Dvs. privind **comasarea numerelor (fasciculelor) unui an într-un singur volum** (urmând ca, în loc de două volume, cu numerele 1–2 și 3–4, să apară un singur volum, 1–4) ca formulă temporară pentru a se recupera întârzierea în apariția menționatei reviste. În acest sens, Comitetul de Redacție a arătat că îi este posibil să predea tipografiei „Dosoței”, în următoarele luni, **volumele aferente anilor 1999, 2000 și 2001**, fiecare urmând să aibă **circa 500 de pagini de tipar**. Menționăm că cele două numere aferente anului V (1998) totalizează **728 de pagini de tipar**, ceea ce înseamnă că, prin comasarea numerelor (fasciculelor) numărul de pagini se reduce cu aproximativ o treime.

Vă rugăm să ne comunicați dacă Editura este de acord să trimită – eșalonat, în cursul anului 2004 – bonurile de comandă pentru aceste trei volume. În cazul pozitiv, Vă rugăm să ne comunicați, de asemenea, și în ce perioadă credeți că vor putea fi transmise Tipografiei „Dosoței” aceste bonuri (cu aproximație, firește), în așa fel încât Comitetul de Redacție să-și coordoneze eforturile în funcție de aceste termene.

Totodată, Vă rugăm să notați că, începând de la 1 ianuarie a.c., Comisia noastră și, implicit, Redacția revistei nu-și mai au sediul în clădirea Institutului „A. D. Xenopol” (str. Lascăr Catargi nr. 15) de unde a fost izgonită

prin hotărârea directorului Al. Zub; despre această modificare s-au făcut convenitele mențiuni în ultimul număr al „Arhivei Genealogice”, la p. X și 343.

Așteptăm răspunsul Dvs. și sperăm în posibilitatea de a continua colaborarea începută acum un deceniu.

Scrisoarea a fost trimisă prin fax în aceeași zi (12 decembrie 2003); până la data definitivării acestui număr al *Buletinului* nu a sosit nici un răspuns.

2004

[*Buletinul IRGH*, 1–6/2004, p. 13–14]

În speranța de a se putea continua tipărirea revistei sub egida Editurii Academiei, redacția a comunicat (12 decembrie 2003) că acceptă comasarea numerelor unui an într-un singur volum, cu inerenta reducere a paginajului, propunând trimiterea bonurilor de comandă (cf. *Buletinul IRGH*, 10–12/2003, p. 11). Din eroare (?!), răspunsul (adresa nr. 1215 din 17 decembrie 2003, semnată de d-l dr. ing. Ioan Ganea) a fost trimis la un neidentificabil număr de fax, parvenind, apoi, și redacției, prin poștă, abia la 5 februarie 2004:

În legătură cu propunerea Dumneavoastră recepționată prin fax pe 12 decembrie a.c., vă semnalăm următoarele:

Este necesar ca, înaintea trimiterii la tipar, manuscrisele volumelor să parvină Editurii Academiei, pentru avizare. În urma acestei operațiuni, noi putem emite nota de comandă către tipografia „Dosoftei” din Iași. Este preferabil ca manuscrisele pentru anii 1999, 2000 și 2001 să le primim eşalonat, la intervale de 2–3 luni. Astfel, primul volum în lunile februarie–martie, al doilea în luna mai și al treilea în august–septembrie.

Acest răspuns a fost considerat ca fiind de natură să provoace un nou blocaj, întrucât solicită imperativ prezentarea manuscriselor la editură; or, încă din toamna anului 1999 – în urma unor presiuni identice (cf. *Buletinul IRGH*, 12/1999) – revista a fost scutită de o asemenea obligație. Ca urmare, CNHGS-I a comunicat Editurii Academiei (prin adresa nr. 26/25.XI.1999) că „Biroul Prezidiului Academiei a aprobat ca, pe viitor, manuscrisele revistei «Arhiva Genealogică» să nu mai fie prezentate Editurii, aceasta urmând să avizeze doar copertele și foaia de titlu”. Răspunzând la 2.XII.1999, Editura Academiei a confirmat că își rezervă doar dreptul

„de a aviza forma de prezentare artistico-grafică și tehnoredacțională”, ca pentru toate lucrările „ce apar sub egida sa”. Documentele se păstrează în arhiva CNHGS-I.

2005

[În încercarea de a depăși blocajul și de a determina reluarea tipării „Arhivei Genealogice”, Biroul Permanent al CNHGS-I și Comitetul Director al Institutului „Sever Zotta”, întrunite într-o ședință comună extraordinară la 4 februarie 2005, au hotărât comasarea celor patru numere anuale ale revistei „într-un singur volum, reprezentând un an calendaristic: tomul VI, 1999; tomul VII, 2000 etc.”. Cu același prilej, „s-a propus ca fiecare membru al Biroului Permanent al CNHGS-I, respectiv al Comitetului Director al Institutului, să preia câte un tom de revistă și să-l pregătească pentru tipar, în calitate de responsabil de număr, menționat ca atare”⁸.

La sfârșitul primăverii, a părut posibilă trimiterea la tipar a două volume (anii 1999 și 2000) din „Arhiva Genealogică”, tipografia „Dosoștei” acceptând, în acel moment, să asigure și culegerea unei părți a materialului; o speranță identică s-a născut și pentru revista **HERB** (anii 2000 și 2001)⁹. Proiectele de sumare ale acestor volume au fost publicate de îndată în Buletin¹⁰. Ca urmare, s-a pregătit și cuvenitul demers către Editura Academiei Române. La 12 iulie, 22 august și 20 septembrie 2005, Comitetul Director al Institutului „Sever Zotta” – de fiecare dată întrunit în ședință comună cu Consiliul Director al CNHGS-I sau cu Biroul Permanent al acesteia – a examinat situația publicațiilor și stadiul pregătirii redacționale a volumelor avute în vedere pentru tipărire¹¹. Dar speranțele s-au dovedit deșarte: scrisorile adresate Editurii Academiei Române, în august și în septembrie, au rămas fără răspuns.]

[Buletinul IRGH, 7–9/2005, p. 14–15]

Prieteni și colaboratorii „Arhivei Genealogice” au fost informați cu regularitate în legătură cu strădaniile Consiliului Director al CNHGS-I de a asigura apariția acestei reviste (cf. Buletinul IRGH, 10–12/2003, p. 11 și 1–6/2004, p. 13–14). Cu aceeași intenție, inserăm aici textul scrisorilor trimise Editurii Academiei Române (v. mai sus, p. 4–5). Ambele au fost semnate de Redactorul-șef al „Arhivei Genealogice” și au fost transmise prin fax, cu mențiunea „în atenția:

⁸ Buletinul IRGH, 1–3/2005, p. 3.

⁹ Cf. Buletinul IRGH, 4–6/2005, p. 3.

¹⁰ Ibidem, p. 8–11.

¹¹ Cf. Buletinul IRGH, 7–9/2005, p. 4–5.

d-lui director **dr. ing. IOAN GANEA**, d-nei director **ELENA POPESCU**, d-lui **VIOREL ȚIRLI**”.

Scrisoarea din 9 august 2005:

După cum este cunoscut, ultimul număr al revistei „Arhiva Genealogică” apărut până acum este **3–4/1998**, ieșit de sub tipar în **ieulie 2003**. Spre sfârșitul aceluiași an, Comitetul de Redacție a făcut cunoscut Editurii că «îi este posibil să predea tipografiei „Dosoftei”, în următoarele luni, **volumele aferente anilor 1999, 2000 și 2001**, fiecare urmând să aibă **circa 500 de pagini de tipar**».

Din motive independente de voința sa, Comitetul de Redacție nu a putut pune în aplicare acest proiect în cursul anului 2004. Acum, însă, are pregătite pentru tipar volumele VI (1999) și VII (2000), care vor fi predate, cât de curând, Tipografiei „Dosoftei”, și se lucrează pentru pregătirea redacțională a volumului VIII (2001).

În raport cu ultimul număr apărut, **nici o modificare nu se va produce în înfățișarea revistei**.

În ceea ce privește cerința formulată de Dvs., în unele adrese anterioare, de a prezenta la Editură manuscrisul revistei, Comitetul de Redacție reamintește că, printr-o hotărâre a Biroului Prezidiului Academiei Române din noiembrie 1999, „**Arhiva Genealogică**” a fost **exceptată de la această obligație**. Menționata hotărâre a fost comunicată Editurii la vremea respectivă și a fost respectată până la ultimul număr apărut.

Având în vedere toate acestea, Comitetul de Redacție Vă roagă să binevoiți a trimite Tipografiei „Dosoftei” notele de comandă pentru volumele VI (1999) și VII (2000) ale revistei „Arhiva Genealogică”, fiecare urmând să aibă circa 25 de coli de tipar (sau 400 p.).

Reamintim, și cu acest prilej, că **începând de la 1 ianuarie 2003, Redacția revistei nu-și mai are sediul în clădirea Institutului „A. D. Xenopol” (str. Lascăr Catargi nr. 15), de unde a fost izgonită, odată cu Filiala Iași a CNHGS, prin hotărârea directorului Al. Zub; despre această schimbare s-au făcut cuvenitele mențiuni în ultimul număr al „Arhivei Genealogice”, la p. X și 343.**

V-am fi îndatorați dacă ați binevoi să ne transmiteți răspunsul Dvs. prin fax, la numărul 0232 – 21.86.77.

Scrisoarea din 21 septembrie 2005:

Consiliul Director al Filialei Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, întrunit în ședință de lucru ieri, 20 septembrie 2005, a constatat cu surprindere că până la această dată Editura Academiei Române nu a binevoit a răspunde scrisorii din 9 august 2005 a Comitetului de Redacție al revistei „Arhiva Genealogică”, transmisă prin fax de trei ori (10 august, ora 13.05; 19 august, ora 11.03 și 19 august, ora 11.05). Prin această scrisoare, s-a anunțat Editurii pregătirea volumelor VI (1999) și VII (2000) ale numitei reviste și s-a solicitat trimiterea notelor de comandă către Tipografia „Dosoftei” din Iași, în vederea începerii lucrului. Absența răspunsului arată, probabil, că Editura Academiei Române nu mai este interesată de publicarea „Arhivei Genealogice”.

Luând în discuție această situație și având în vedere colaborarea de până acum, Consiliul Director al Filialei Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a decis să se comunice Editurii Academiei Române că așteaptă, totuși, un răspuns lămuritor până la sfârșitul săptămânii în curs, adică până vineri, 23 septembrie 2005, orele 14. Neprimind, în acest răstimp, nici un răspuns, Consiliul Director va înțelege că amintita colaborare a încetat și va căuta soluțiile adecvate pentru ca revista să-și poată relua și continua apariția.

Răspunsul așteptat nu a sosit, nici până vineri, 23 septembrie, și nici în zilele următoare. În aceste condiții, Redactorul-șef al revistei „Arhiva Genealogică” a solicitat convocarea de urgență a Consiliului Director al CNHGS-I pentru a se decide măsurile ce se impun. Întrunirea a fost stabilită pentru data de vineri, 30 septembrie. Hotărârile ce se vor lua cu acest prilej vor fi comunicate atât Editurii Academiei Române, cât și Secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei Române.

[*Buletinul IRGH*, 10–12/2005, p. 15]

Ca urmare a faptului că Editura Academiei Române nu a dat nici un răspuns scrisorilor care i-au fost adresate la 9 august și la 21 septembrie a.c., în

legătură cu tipărirea „Arhivei Genealogice” (cf. *Buletinul IRGH*, 7–9/2005, p. 14–15), Redactorul-șef al revistei a solicitat convocarea de urgență a Consiliului Director al CNHGS-I pentru ziua de 30 septembrie a.c. Întrucât la acea dată mai mulți membri ai Consiliului Director lipseau din Iași, situația aceasta a fost pusă în discuția Biroului Permanent al CNHGS-I, întrunit la 18 octombrie. S-a acceptat realitatea că lipsa unui răspuns nu poate avea altă semnificație decât *încetarea colaborării cu acea instituție*, ceea ce lasă CNHGS-I libertatea de a identifica soluțiile cele mai potrivite pentru a se putea continua publicarea revistei. A fost evocată și posibilitatea unui apel adresat Secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei Române, în vederea restabilirii colaborării; s-a conchis, însă, că această eventualitate nu mai poate fi luată în considerare după ce la conducerea respectivei secții a fost desemnată tocmai persoana care, în toamna anului 2002, a dispus izgonirea CNHGS-I – și, implicit, a redacției revistei „Arhiva Genealogică” – din sediul care îi fusese stabilit în 1993. Biroul Permanent al CNHGS-I a constatat, astfel, că mijloacele care îi stau la dispoziție pentru depășirea acestui blocaj au fost epuizate și, în consecință, a decis ca situația creată să fie prezentată Comitetului Director al Institutului „Sever Zotta”, urmând a se cere punerea în aplicare a unor hotărâri mai vechi, referitoare la editarea revistei.

[La 18 octombrie 2005, întrunit în ședință comună, Comitetul Director al Institutului „Sever Zotta” și Consiliul Director al CNHGS-I au discutat această situație și au ajuns la următoarele concluzii:]

În condițiile în care, ca urmare a demersurilor întreprinse în anii trecuți (cf. *Buletinul IRGH*, 1–3/2003, p. 2–4¹²), Institutul deține proprietatea asupra titlului revistei (înregistrată ca atare la OSIM) și, pe de altă parte, dispune de mijloacele financiare pentru editarea ei, Comitetul Director nu poate decât să accepte ca „Arhiva Genealogică” să dobândească oficial statutul de publicație a societății care poartă numele fondatorului ei, Sever Zotta. Cei prezenți au fost de acord, totuși, să nu se procedeze pripit și să se evite, pe cât posibil, ca această transformare să provoace disensiuni. S-a avizat, în principiu, ca materialele pregătite pentru două numere ale revistei să fie culese pe cheltuiala Institutului, dar numai după o analiză temeinică a posibilităților financiare¹³.

2006

[Ca atare, la 14 februarie 2006, Comitetul Director al Institutului „Sever Zotta” – întrunit în ședință comună cu Consiliul Director al CNHGS-I – a decis să

¹² Din eroare, în *Buletinul* respectiv (10–12/2005) s-a menționat numai p. 2.

¹³ *Buletinul IRGH*, 10–12/2005, p. 6.

utilizeze fondurile acestei societăți pentru culegerea computerizată a textelor pregătite pentru două volume ale revistei „Arhiva Genealogică”:]

Constatând că nici până la această dată nu s-a primit vreun semnal din partea Editurii Academiei Române cu privire la posibilitatea de a se continua tipărirea revistei „Arhiva Genealogică” în formula stabilită în 1994, cei prezenți au căzut de acord că este momentul să se pună în aplicare hotărârea luată la 18 octombrie 2005 (cf. *Buletinul IRGH*, 10–12/2005, p. 6 și 15).

Ca urmare, s-a decis să se înceapă culegerea materialelor pentru volumele VI (XI), 1999 și VII (XII), 2000, a căror pregătire pentru tipar a fost încredințată d-lor Ștefan S. Gorovei și Mircea Ciubotaru (cf. *Buletinul IRGH*, 7–9/2005, p. 4). O parte din materialele prevăzute pentru volumul VI/1999 sunt deja culese, încă din iarna 2000–2001, când continuarea apariției acestei reviste prin Editura Academiei Române nu părea să ridice nici o problemă.

Comitetul Director a aprobat folosirea fondurilor Institutului „Sever Zotta” pentru culegerea computerizată a acestor materiale. În cazul când, până la terminarea culegerii și a așezării în pagini, ar sosi, totuși, un răspuns *angajant* din partea Editurii Academiei Române, se va accepta continuarea colaborării cu această instituție, solicitându-se doar menționarea contribuției Institutului „Sever Zotta”; în cazul când un asemenea răspuns nu ar sosi, se va definitiva și oficializa trecerea revistei în grija instituției care poartă numele fondatorului ei.

Administratorul-Delegat a atras atenția asupra faptului că sumarele acestor două numere, așa cum au fost ele stabilite și publicate în *Buletinul IRGH*, 4–6/2005, p. 8–10, au avut în vedere structura volumelor din 1994–1998, care însumau peste 600 de pagini: în fiecare sunt incluse comunicări prezentate la Congrese, acelea citite în ședințele CNHGS-I, precum și alte contribuții. În cazul când s-ar ajunge la un număr prea mare de pagini pentru fiecare dintre aceste două volume, sumarele vor trebui revizuite, prin redistribuirea materialelor¹⁴.

[O lună mai târziu, la 14 martie 2006, chestiunea revistei a revenit în atenția Comitetului Director al Institutului „Sever Zotta”:]

În legătură cu eventualitatea trecerii revistei „Arhiva Genealogică” în rândul publicațiilor Institutului „Sever Zotta”, s-a discutat despre noua componență a Colegiului și a Comitetului de Redacție. D-l Ștefan S. Gorovei a reamintit că ține la dispoziția Biroului Permanent al CNHGS-I demisia sa din calitatea de Redactor-șef, dacă aceasta ar putea fi o soluție pentru reluarea colaborării cu Editura Academiei Române sau dacă ar fi necesară în vederea desemnării noului Comitet de Redacție¹⁵

¹⁴ *Buletinul IRGH*, 1–3/2006, p. 4–5.

¹⁵ *Ibidem*, p. 5.

[În cursul verii, a început prelucrarea acestor materiale¹⁶, ajungându-se, până la urmă, la situația pe care o înfățișează actele din februarie 2007.]

2007

[*Buletinul IRGH*, 1–3/2007, p. 4–6]

Proces-verbal

al ședinței extraordinare a Biroului Permanent al Filialei Iași a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române

Joi, 1 februarie 2007

I.1. Biroul Permanent al Filialei Iași a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române (pe scurt: CNHGS-I) a fost convocat în ședință extraordinară pentru a discuta și decide cu privire la publicația științifică a acestei filiale, revista „Arhiva Genealogică”.

I.2. Conform art. 9, alin. 2, din Regulamentul de funcționare al CNHGS-I, adoptat la 14 ianuarie 2003, *membrii ieșeni ai redacției revistei „Arhiva Genealogică”* sunt *membri de drept* ai Consiliului Director al filialei și alcătuiesc **Biroul Permanent** al acesteia.

I.3. Conform hotărârii din 14 iunie 2005, asistenții de redacție ai „Arhivei Genealogice” au fost cooptați ca *membri supleanți* ai Biroului Permanent.

I.4. Ca urmare, Biroul Permanent al CNHGS-I are, la data întrunirii, următoarea compunere: Mircea Ciubotaru, Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, Mihai-Răzvan Ungureanu, Petronel Zahariuc – *membri*; Cătălin Hriban și Sorin Ifțimi – *membri supleanți*.

I.5. Participă la întrunire: Mircea Ciubotaru, Ștefan S. Gorovei, Cătălin Hriban, Maria Magdalena Székely și Petronel Zahariuc.

II.1. Biroul Permanent al CNHGS-I constată că ultimul număr al revistei „Arhiva Genealogică” este acela apărut în luna iulie 2003; acest număr a reprezentat fascicula a doua (3–4) a anului V (X), 1998. Ca atare, publicația CNHGS-I are, în acest moment, o întârziere de **opt ani**.

II.2. Biroul Permanent al CNHGS-I constată, de asemenea, că demersurile întreprinse în ultimii ani pentru a se continua apariția revistei „Arhiva Genealogică” în formula inițială – de către CNHGS-I prin Editura Academiei Române – nu au dus la nici un rezultat. Ultimele scrisori, adresate Editurii de

¹⁶ *Buletinul IRGH*, 7–9/2006, p. 3.

Redactorul-șef din însărcinarea Consiliului Director al CNHGS-I, au rămas fără nici un răspuns; aceste scrisori datează din 9 august 2005 și 21 septembrie 2005 și au fost trimise prin fax cu indicația „în atenția: d-lui director **dr. ing. IOAN GANEA**, d-nei director **ELENA POPESCU**, d-lui **VIOREL ȚIRLI**”. În scrisoarea din 21 septembrie 2005, s-a cerut un răspuns până la 23 septembrie, orele 14, precizându-se: „Neprimind, în acest răstimp, nici un răspuns, Consiliul Director va înțelege că amintita colaborare [între CNHGS-I și Editura Academiei Române] a încetat și va căuta soluțiile adecvate pentru ca revista să-și poată relua și continua apariția”.

II.3. În absența oricărui semnal din partea Editurii Academiei Române, Biroul Permanent al CNHGS-I a decis ca materialele pregătite pentru predarea în tipografie să fie încredințate Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta” (în continuare: Institutul „Zotta”), culegerea lor computerizată urmând a fi suportată de acesta din urmă.

II.4. În vara anului 2006, s-a constatat că materialele pentru volumele aferente anilor 1999 și 2000, conform cu sumarele concepute după vechea formulă și culese cu cheltuiala Institutului „Zotta”, conduc la alcătuirea unor volume de dimensiuni prea mari, al căror cost ar face dificilă difuzarea revistei. Ca urmare, s-a hotărât redistribuirea materialelor, astfel încât fiecare volum să ajungă la circa 300 de pagini.

II.5. Biroul Permanent al CNHGS-I a acceptat ca, în loc de două fascicule (1–2 și 3–4) pentru fiecare an, revista „Arhiva Genealogică” să-și continue apariția într-un singur volum anual (cuprinzând fasciculele 1–4). Redistribuirea materialelor a căror culegere computerizată s-a realizat deja a condus la alcătuirea a patru volume, al căror conținut este următorul: **VI (XI), 1999 – Actele celui de-al IX-lea Congres de Genealogie și Heraldică (1998); VII (XII), 2000 – Actele celui de-al X-lea Congres de Genealogie și Heraldică (1999); VIII (XIII), 2001 – Contribuții genealogice; IX (XIV), 2002 – Comunicări în ședințele CNHGS-I în anii academici 1998/1999 – 2001/2002.** Dată fiind marea întârziere în apariția revistei, ar fi de dorit ca aceste volume să se publice în cursul anului 2007, pentru ca în 2008 să se poată recupera și restul întârzierii.

III.1. Biroul Permanent al CNHGS-I trebuie să constate că ducerea la îndeplinire a acestui program este o sarcină imposibilă pentru CNHGS-I, în condițiile în care colaborarea cu Editura Academiei Române a încetat. Ca urmare, el decide ca **editarea revistei „Arhiva Genealogică” să fie încredințată Institutului „Zotta”.**

III.2. Biroul Permanent al CNHGS-I constată că, în noua situație, structurile stabilite inițial pentru conducerea revistei „Arhiva Genealogică” – Colegiul de Redacție și Comitetul de Redacție – sunt caduce: la data prezentei, ele își încetează existența.

III.3. Biroul Permanent al CNHGS-I recomandă ca, până la desemnarea unor noi structuri, vechiul Comitet de Redacție să-și continue activitatea.

III.4. Biroul Permanent al CNHGS-I recomandă, de asemenea, includerea, în Comitetul de Redacție, a d-lui Mihai Dim. Sturdza, președintele de onoare al CNHGS-I.

III.5. Biroul Permanent al CNHGS-I transmite Institutului „Zotta” rugămintea ca revista „Arhiva Genealogică” să-și continue apariția păstrând formatul și structura de până acum, iar modificările impuse de noua situație să fie limitate la strictul necesar.

IV.1. Biroul Permanent al CNHGS-I acceptă înlocuirea, pe prima copertă, a emblemei CNHGS cu emblema Institutului „Zotta”; înfățișarea generală a primei coperte și cea a copertei a patra trebuie să rămână neschimbate.

IV.2. Biroul Permanent al CNHGS-I propune ca, pe coperta a doua, să se înscrie: Comitetul de Redacție, numele responsabilului de număr, numele persoanei care a asigurat tehnoredactarea și numele persoanelor care au asigurat culegerea computerizată. Institutul „Zotta” va stabili, de asemenea, elementele proprii de identificare care se vor înscrie pe coperta a doua.

IV.3. Pentru coperta a treia, se propune imprimarea unei evidențe a apariției revistei „Arhiva Genealogică”, din 1912 până la numărul curent.

IV.4. Biroul Permanent al CNHGS-I acceptă ca, pe primele pagini ale sumarelor, antetul cu numele CNHGS-I să fie înlocuit cu acela al Institutului „Zotta”.

IV.5. Biroul Permanent al CNHGS-I transmite Institutului „Zotta” aceste hotărâri, propuneri și recomandări pentru a fi discutate cu prima ocazie.

[Procesul-verbal este semnat de: Prof. univ. dr. Mircea Ciubotaru, Prof. univ. dr. Ștefan S. Gorovei, Cerc. șt. drd. Cătălin Hriban, Conf. univ. dr. Maria Magdalena Székely, Conf. univ. dr. Petronel Zahariuc]

**Extras din Procesul-verbal
al ședinței Comitetului Director
al Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”**

Marți, 13 februarie 2007

[.....]

În ședință comună cu Consiliul Director al CNHGS-I, se ia în discuție situația revistei „Arhiva Genealogică”.

Se prezintă *Procesul-verbal al ședinței extraordinare a Biroului Permanent al Filialei Iași a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și*

Sigilografie a Academiei Române din 1 februarie a.c., cuprinzând hotărârile, propunerile și recomandările acestuia cu privire la revista „Arhiva Genealogică”. Conform punctului III.1 al acestui *Proces-verbal*, se constată că Biroul Permanent al CNHGS-I „decide ca editarea revistei «Arhiva Genealogică» să fie încredințată Institutului «Zotta»”.

Comitetul Director al Institutului „Zotta” ia act de această decizie și acceptă transferul menționat, împreună cu propunerile și recomandările Biroului Permanent al CNHGS-I, după cum urmează:

1. păstrează sumarele volumelor VI (1999) – XI (2002) ale revistei „Arhiva Genealogică” așa cum au fost ele stabilite de Biroul Permanent al CNHGS-I (punctul II.5 din *Procesul-verbal* din 1 februarie 2007);

2. avizează tipărirea volumului VI (1999), prezentat în corectura finală, din fondurile Institutului „Zotta”;

3. investește fostul Comitet de Redacție al revistei cu misiunea de a continua activitatea pentru care a fost constituit inițial, în aceeași formulă și cu aceleași atribuții;

4. decide că Președintele Institutului „Zotta” este *membru de drept* al Comitetului de Redacție;

5. păstrează formatul și structura revistei, așa cum se constată ele în ultimul număr apărut al revistei (3–4/1998);

6. păstrează neschimbate prima și a patra copertă, cu excepția emblemei de pe întâia copertă;

7. pe coperta a doua se vor înscrie: elementele de identificare a editorului, componența Comitetului de Redacție, numele responsabilului de număr, numele tehnoredactorului și numele persoanelor care au asigurat tehnoredactarea computerizată, *copyright*-ul și adresa redacției;

8. pe coperta a treia se va tipări o evidență a apariției revistei „Arhiva Genealogică”, din 1912 până la numărul curent;

9. pe primele pagini ale sumarelor se va înscrie numele Institutului „Zotta” ca editor;

10. începând cu volumul VI (1999), difuzarea revistei „Arhiva Genealogică” va avea în vedere, cu prioritate, pe membrii Institutului „Zotta”, care vor beneficia de prevederile *Regulamentului publicațiilor*, adoptat la 9 decembrie 2003.

Comitetul Director al Institutului „Zotta” decide ca atât procesul-verbal al ședinței extraordinare a Biroului Permanent al CNHGS-I, cât și prezentul proces-verbal, să fie publicate în *Buletinul* Institutului „Zotta” și în volumul VII al revistei „Arhiva Genealogică”.

[.....]

*

Când prezentul volum merge la tipar, succesiunea tomurilor restante ale revistei este stabilită după cum urmează¹⁷:

VI (XI), 1999 – *Actele celui de-al IX-lea Congres de Genealogie și Heraldică* (1998)¹⁸

VII (XII), 2000 – *Actele celui de-al X-lea Congres de Genealogie și Heraldică* (1999)¹⁹

VIII (XIII), 2001 – *Actele celui de-al XI-lea Congres de Genealogie și Heraldică* (2001)

IX (XIV), 2002 – *Comunicări în ședințele CNHGS-I în anii academici 1998/1999 – 2001/2002*

X (XV), 2003 – *Actele celui de-al XII-lea Congres de Genealogie și Heraldică* (2003)

XI (XVI), 2004 – *Contribuții diverse*

XII (XVII), 2005 – *Lucrări postume (I)*

XIII (XVIII), 2006 – *Comunicări în ședințele CNHGS-I în anii academici 2002/2003 – 2005/2006*

XIV (XIX), 2007 – *Actele celui de-al XIII-lea Congres de Genealogie și Heraldică* (2007)²⁰; *Comunicări în ședințele CNHGS-I în anul academic 2006–2007*

XV (XX), 2008 – *Actele celui de-al XIV-lea Congres de Genealogie și Heraldică* (2008); *Comunicări în ședințele CNHGS-I în anul academic 2007–2008*.

20 decembrie 2008

¹⁷ Cf. *Buletinul IRGH*, 7–9/2008, p. 2. Pregătirea pentru tipar a volumelor a impus – față de succesiunea stabilită în vara anului 2006 – unele restructurări, prin redistribuirea materialelor.

¹⁸ Volum apărut în iunie 2007.

¹⁹ Prezentul volum.

²⁰ Al V-lea Colocviu Internațional de Genealogie (Iași, 9–13 mai 2007), organizat de Institutul „Sever Zotta” sub auspiciile Academiei Internaționale de Genealogie, a fost înscris și ca al XIII-lea Congres de Genealogie și Heraldică. Ca atare, s-a propus și acceptat ca versiunile românești ale comunicărilor prezentate de membrii Institutului „Sever Zotta” să fie tipărite și în „Arhiva Genealogică” (dacă autorii înșiși vor dori acest lucru) – cf. *Buletinul IRGH*, 7–9/2008, p. 2.

ABREVIERI

- AAR** = Analele Academiei Române
AB = Arhivele Basarabiei
AIIAC = Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj
AIIAI = Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași
AIINC = Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj
AIIX = Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași
AIR = Arhiva Istorică a României
AISC = Anuarul Institutului de Studii Clasice
ALIL = Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară (Iași)
AMM = Acta Moldaviae Meridionalis (Vaslui)
AMN = Acta Musei Napocensis
AnM = Analele Moldovei
AR = Arhiva Românească (ambele serii)
ARBSH = Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique
ArhGen = Arhiva Genealogică
ARMSI = Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice
ARMSL = Academia Română. Memoriile Secțiunii Literare
AS, Arh. St. = Arhivele Statului
AȘUI = Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
AUB = Analele Universității București
BBRF = Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg
BCI = **BCIR**
BCIR = Buletinul Comisiei Istorice a României
BCMI = Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice
BMI = Buletinul Monumentelor Istorice
BOR = Biserica Ortodoxă Română
BSH, BSIIAR = **ARBSH**
CDM = Catalogul documentelor moldovenești din Arhivele Centrale de Stat, București, I–IV
CDM. S 1 = idem, Supliment I
CI = Cercetări Istorice (ambele serii)
CL = Cercetări Literare
CvL = Convorbiri Literare (ambele serii)
DIR = Documente privind istoria României
DRH = Documenta Romaniae Historica
GB = Glasul Bisericii
IN = „Ion Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal din Iași
LL = Limbă și Literatură
MA = Mitropolia Ardealului

- MB** = Mitropolia Banatului
MC = „Miron Costin”. Revistă de mărturii istorice (Bârlad)
MI = Magazin Istoric
MMS = Mitropolia Moldovei și Sucevei
MO = Mitropolia Olteniei
NEH = Nouvelles Etudes d’Histoire
RA = Revista Arhivelor (ambele serii)
REB = Revue des Etudes Byzantines
REI = Revue des Etudes Islamiques
RER = Revue des Etudes Roumaines
RES = Revue des Etudes Slaves
RESEE = Revue des Etudes Sud-Est Européennes
RFR = Revista Fundațiilor Regale
RHSEE = Revue Historique du Sud-Est Européen
RdI = Revista de Istorie
RI = Revista Istorică (ambele serii)
RIAF = Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie
RIR = Revista Istorică Română
RITL = Revista de Istorie și Teorie Literară
RM = Revista Muzeelor
RMI = Revista Monumentelor Istorice
RMM = Revista Muzeelor și Monumentelor
RRH = Revue Roumaine d’Histoire
RSIAB = Revista Societății Istorice-Arheologice Bisericești (Chișinău)
Rsl = Romanoslavica
SAI = Studii și Articole de Istorie
SCI = Studii și Cercetări Istorice (ultimele din **CI**, seria veche)
SCIA = Studii și Cercetări de Istoria Artei
SCIM = Studii și Cercetări de Istorie Medie
SCȘI = Studii și Cercetări Științifice, Iași
SEER = The Slavonic and East European Review
SMIM = Studii și Materiale de Istorie Medie
SOF = Südost Forschungen
SUBB = Studia Universitatis Babeș-Bolyai
TC = „Theodor Codrescu” (revistă editată de Gh. Ghibănescu)
Ukb, UKB = Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen

Autorii sunt rugați să folosească aceste abrevieri în materialele trimise pentru publicare, semnalând titlurile necuprinse în prezenta listă.

ÎN ATENȚIA COLABORATORILOR

Arhiva Genealogică acceptă spre publicare studii, articole, note, documente, recenzii, note bibliografice, dări de seamă privind viața științifică din domeniile pe care le reprezintă și le promovează Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta” și Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române.

Predând un text pentru publicare în **Arhiva Genealogică**, autorul se angajează, implicit, să nu predea *același text* unei alte reviste științifice și nici să nu îl includă într-un volum (colectiv sau personal), a cărui apariție s-ar produce *înaintea* numărului aferent din **Arhiva Genealogică**. De aceea, rugăm pe colaboratorii noștri să-și asume obligația de a anunța Redacția în cazul când, întâmplător, același text se află predat și unei alte publicații (în versiunea originală sau în traducere), când textul respectiv face deja parte dintr-un volum predat unei edituri (sau aflat într-un stadiu avansat de definitivare), precum și în cazul când unele afirmații sau citări din note necesită anumite actualizări (studii proprii citate în manuscris și apărute între timp, noi studii în aceeași problemă și care trebuie menționate etc.). Prevenită, Redacția va adopta soluția socotită optimă.

De la caz la caz, Redacția poate accepta preluarea unor articole publicate în alte reviste științifice sau în publicații culturale, literare sau de popularizare, dacă prezintă un interes deosebit pentru tematica și direcțiile **Arhivei Genealogice**; într-un asemenea caz, autorul are datoria să obțină acordul publicației din care urmează să se preia respectivul text. În chip identic, pentru ca un studiu tipărit întâi în **Arhiva Genealogică** să poată fi reprodus într-o altă publicație (revistă științifică, volum colectiv sau personal), autorul are datoria de a cere permisiunea Redacției.

Materialele propuse **Arhivei Genealogice** spre publicare vor fi prezentate Redacției pe dischetă sau CD, culese în programul WORD for WINDOWS sau într-unul compatibil, împreună cu un exemplar imprimat, pentru lectură și referate. Fotografii și desenele (bine executate, astfel încât să permită reproducerea) vor fi numerotate și însoțite de explicații, indicându-se în manuscris locul unde trebuie așezată imaginea respectivă. În absența acestor precizări, Redacția va grupa ilustrațiile – cu sau fără explicații – la sfârșitul textului, în funcție de spațiul disponibil.

Colaboratorii sunt rugați să prezinte materialele în formă finită, ținând seama de faptul că nu întotdeauna li se va putea asigura trimiterea unei corecturi; într-un asemenea caz, corectura se va efectua în redacție, urmărindu-se respectarea manuscrisului.

Referințele bibliografice trebuie să se conformeze uzanțelor revistei, în ceea ce privește sublinierile, abrevierile etc.

Manuscrisele care nu vor respecta aceste reguli nu vor putea fi reținute în vederea publicării.

Revista **Arhiva Genealogică** dorește să încurajeze dialogul, schimbul de idei, dezbateră științifică a problemelor istorice neclare sau controversate. În acest cadru, dreptul la replică va fi implicit asigurat, sub condiția respectării normelor și limitelor îndeobște acceptate.

În afara textelor a căror apariție este prevăzută prin însuși statutul revistei (comunicări în ședințele CHGS – Iași și în simpozioanele / congresele organizate de aceasta), Redacția își rezervă dreptul de a planifica materialele acceptate spre publicare în funcție de necesități și de a nu le reține pe acelea care, dintr-un motiv sau altul, nu se circumscriu acestora.

Redacția își rezervă, de asemenea, dreptul de a face îndreptările socotite necesare în ceea ce privește forma textelor, consultând însă pe autori cu privire la eventualele modificări ale fondului.

Redacția va respecta punctele de vedere și concluziile autorilor, chiar și atunci când nu le va împărtăși întru totul, semnalând, însă, acest lucru într-o notă specială. Responsabilitatea pentru conținutul științific al textelor publicate revine în întregime autorilor.

Revista **Arhiva Genealogică** (= **ArhGen**) a apărut în anii 1912–1913 și a fost reînființată în 1989, mai întâi ca rubrică în paginile **Anuarului Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”** (= **ArhGenAIIX**); din 1994 apare ca publicație de-sine-stătătoare.

ArhGen,	I,	1912,	1–12,	208 p.	Ediție anastatică, Iași, 2005.
	II,	1913,	1–12,	276 p.	Ediție anastatică, Iași, 2007.
ArhGenAIIX,	I–V,	1989–1993,		298 p.	Ediție anastatică <i>în pregătire.</i>
ArhGen,	I (VI),	1994,	1–2,	XXIV + 336 p.	
	I (VI),	1994,	3–4,	XVI + 336 p.	
	II (VII),	1995,	1–2,	XVI + 344 p.	
	II (VII),	1995,	3–4,	XVI + 344 p.	
	III (VIII),	1996,	1–2,	XVI + 344 p.	
	III (VIII),	1996,	3–4,	XXIV + 344 p.	
	IV (IX),	1997,	1–2,	XXIV + 348 p.	
	IV (IX),	1997,	3–4,	XXIV + 352 p.	
	V (X),	1998,	1–2,	XVI + 352 p.	
	V (X),	1998,	3–4,	XVI + 342 p.	
	VI (XI),	1999,	1–4,	VIII + 298 p.	
	VII (XII),	2000,	1–4,	308 p.	

Tipărit la INTER OFEN
Iași, str. Sălciilor 24
tel. 0232/223198

Bun de tipar: 19.02.2009
Format 70 x 100/16

